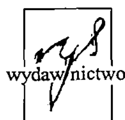
Magdalena Gawrońska-Garstka

Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie

Uczelnia ziem północno-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej (1919-1939) w świetle źródeł

Poznań 2016

Projekt okładki: Wydawnictwo Rys

Recenzent naukowy:
Prof. dr hab. Bogdan Walczak

Korekta:
Barbara Łukaszewska

Wydanie I, Poznań 2016

ISBN 978-83-65483-16-4

Wydanie:

Wydawnictwo Rys
Dąbrówka, ul. Kolejowa 41
62-070 Dopiewo
tel. 0600 44 55 80
e-mail: rysstudio@o2.pl
www.wydawnictworys.com

Dedykuję
Moim Kochanym Rodzicom
i
Ojcu Chrzestnemu
śp. Krzysztofowi Maroszowi

Spis treści

Wstęp

Książka przedstawia rys historii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Problematyka dziejów USB w polskiej i litewskiej historiografii zasługuje na osobne opracowanie, wzbogacając tym samym prace zbiorowe wydane w Wilnie: w 1966 roku *Vilniaus Universitetas*; w 1977 r. *Vilniaus Universiteto istorija 1803–1940*; w 1979 r. *История Вильнюского Университета 1579–1979* i w 1994 r. *Vilniaus Universiteto istorija 1579–1994.*

Podstawę źródłową stanowi bogaty zestaw archiwaliów, źródeł drukowanych, prasy i relacji wspomnieniowych. W Centralnym Archiwum Państwowym Litwy w Wilnie, na szczególną uwagę zasługują teczki zawierające dokumenty i materiały pozostałe po działalności poszczególnych organizacji studenckich istniejących na USB (sygnatury F 175 15 1–109). Pozostałe wykorzystane jednostki archiwalne zawierają między innymi protokoły posiedzeń rad wydziałów, regulaminy i teczki personalne profesorów.

Cennym uzupełnieniem bazy źródłowej okazały się zbiory Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, zwłaszcza dokumenty pozostałe po Walentynie Horoszkiewiczównie, pełniącej funkcję sekretarza USB (F 98), akty Konwentu Polonia (F 160) oraz Związku Studentów Litwinów USB (F 174). W Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego, szczególną wartość dla badań posiada zbiór dokumentów dotyczących Uniwersytetu Stefana Batorego (F 97).

Spośród źródeł niepublikowanych dostępnych w Polsce, wyróżnić należy przechowywane w Dziale Rękopisów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu wspomnienia byłych studentów USB: Henryka Andrysiaka, Heleny z Falewiczów Sztukowskiej i Bronisławy Smolskiej-Szyran. Na uwagę zasługują również znajdujące się w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego wspomnienia ówczesnych studentek: Anny Bortkiewicz-Szyszkowskiej i Adeli Kotkowicz, podobnie jak dostępne w Bibliotece Narodowej wspomnienia Generalnego Komisarza Ziem Wschodnich Jerzego Osmołowskiego i akademików USB:

Józefa Dziemiana, Leona Łosia i Antoniny Kurnatowskiej oraz studenta Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie Janusza Kozakiewicza. Ponadto, w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie znajdują się teczki zawierające materiały dotyczące funkcjonowania istniejącego przy Uniwersytecie Stefana Batorego Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich (III 203: 6, 7, 25) oraz dokumenty stanowiące spuściznę po profesorze dawnego prawa polskiego i litewskiego USB Stefanie Ehrenkreutzu (III 108: 73). Ciekawe dokumenty dotyczące Studium Rolnego USB odnaleziono w Oddziale Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu, w spuściznach pozostałych po profesorach: Zygmuncie Pietruszyńskim (III 61: 10) i Tadeuszu Vetulanim (III 47: 7). Wykorzystano również znajdujące się w Archiwum Akt Nowych relacje wspomnieniowe działaczy lewicy akademickiej w Wilnie (R/72), dotyczące lat 1928–1939 oraz Akta Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zawierające statystyki narodowościowe studentów USB z lat 1936–1938. Skorzystano także z dokumentów pozostałych po pierwszym rektorze Uniwersytetu Stefana Batorego profesorze Michale Siedleckim (S II 619), przechowywanych w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie a także z *Kroniki Koła Filozoficznego Studentów USB w Wilnie* znajdującej się w Dziale Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Toruńskiego.

Niezwykle cennym źródłem okazała się niepublikowana rozprawa Janusza Garstki, zatytułowana *Życie społeczno-polityczne i kulturalne studentów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919–1939)*, (Poznań 2000) obrazująca wiele płaszczyzn życia społeczności akademickiej.

Ważne miejsce wśród wykorzystanych źródeł drukowanych zajmują wspomnienia współczesnych. Pierwsze z nich, wydane w Polsce w latach sześćdziesiątych, dotyczyły głównie lewicowego nurtu działalności akademików USB. W 1960 roku, student tejże uczelni Jerzy Putrament, w *Księdze wspomnień 1919–1939* opublikował *Jeden rok wspomnień* a w 1961 r. wydał pierwszy tom swych wspomnień o charakterze beletrystycznym, pod tytułem *Pół wieku.* W 1963 roku student USB Juliusz Bardach, działacz Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej, opublikował wspomnienia w pracy zbiorowej *Leszek Raabe*

we wspomnieniach przyjaciół. Dwa lata później, członkini lewicowej grupy wileńskiej Anna Jędrychowska publikuje *Zygzakiem i po prostu* a rok 1969 przynosi wspomnienia członka Związku Lewicy Akademickiej „Front" Kazimierza Petrusewicza (w pracy zbiorowej *Komuniści*) zatytułowane *Grupa wileńska, czyli „Front"*.

Na emigracji ukazały się między innymi: *Rodzinna Europa* Czesława Miłosza (wyd. I, Instytut Literacki, Paryż 1959), zawierająca także wspomnienia autora z okresu jego studiów na USB oraz wspomnienia studenta a później zastępcy profesora teorii i filozofii prawa tejże uczelni Wiktora Sukiennickiego, zatytułowane *Legenda i rzeczywistość. Wspomnienia i uwagi o dwudziestu latach Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie* (Instytut Literacki, Paryż 1967), będące także polemiką z tezami Jerzego Putramenta i Anny Jędrychowskiej, dotyczącymi działalności lewicy akademickiej na USB.

W 1974 roku były student USB Mieczysław Alechno publikuje w pracy zbiorowej *Akademicka młodzież ludowa w II Rzeczpospolitej* swe wspomnienia, zatytułowane *Akademicka Młodzież Ludowa na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie.*

W 1983 roku Andrzej Bernat i Łukasz Nicpan opublikowali w „Więzi" (1983, nr 3) rozmowę z profesorem Czesławem Zgorzelskim, na temat okresu jego studiów na USB.

Druga połowa lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiąte przyniosły szereg wspomnień obejmujących rozmaite dziedziny życia akademickiego. W 1986 roku Wacław Korabiewicz opublikował wspomnienia zatytułowane *Pokusy* a rok później, Juliusz Bardach zamieścił w pracy zbiorowej *PPS. Wspomnienia z lat 1918–1939* materiał wspomnieniowy pod tytułem *W wileńskiej organizacji PPS.* W 1988 roku ukazał się *Czesława Miłosza autoportret przekorny* (gdzie obszerną rozmowę, między innymi na temat życia studenckiego, przeprowadził z poetą Aleksander Fiut). rok później, student USB Paweł Jasienica opublikował *Pamiętnik* a w 1991 roku, Stanisław Stomma, absolwent tejże uczelni i działacz wileńskiego „Odrodzenia" wydał *Pościg za nadzieją.* W 1992 r. wyszły drukiem wspomnienia Witolda Saskiego z okresu jego studiów na USB *Przez wiele mostów,* a trzy lata później Helena Obiezierska wydała *Jedno życie prywatne na tle życia narodu polskiego w XX wieku.*

W 1996 r. Czesław Zgorzelski opublikował wspomnienia zatytułowane *Przywołane z pamięci* a w 1997 r., Irena Sławińska *Szlakami moich wód*. W 1998 roku Stanisław Stomma *Trudne lekcje historii* a student USB Stanisław Brzozowski *Wspomnienia z Wileńszczyzny i Szczecina* („Przegląd Zachodniopomorski" 1998, nr 2).

Ważną pozycją są również *Dzienniki* profesora malarstwa USB Ferdynanda Ruszczyca, wydane w 1994 (t. 1) i 1996 (t. 2) przez Edwarda Ruszczyca. Bogaty materiał wspomnieniowy i historyczny zawiera wydana w 1996 r. praca zbiorowa pod redakcją Ludwika Piechnika i Kazimierza Puchnowskiego, zatytułowana *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego.*

Równie istotne okazały się międzywojenne (ogólnopolskie i wileńskie) publikacje statystyczne, pozwalające na zapoznanie się z przebiegiem ówczesnych procesów zachodzących w gospodarce, demografii, oświacie i stosunkach narodowościowych Drugiej Rzeczypospolitej. Uwzględniono również dokumenty urzędowe (*Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich 1919*), statuty (*Statut Akademickiego Stowarzyszenia Farmaceutycznego „Lechia"*), mowy i pisma.

Ważnym źródłem w analizie problematyki życia uniwersyteckiego była międzywojenna prasa a szczególnie dzienniki wileńskie: „Słowo", „Kurier Wileński", „Dziennik Wileński", która dostarczyła wielu interesujących informacji o życiu akademickim na USB. Doskonałe uzupełnienie prasy stanowią wydawnictwa i czasopisma studenckie, pozwalające na śledzenie ówczesnych zjawisk, ewolucji poglądowych, procesów i problemów nurtujących środowisko akademickie, spośród których wymienić warto: „Alma Mater Vilnensis", ukazujące się w latach 1922–1935 oraz „Źródła Mocy" wydawane od 1927 do 1931 roku.

Wspomnieć należy również o opracowaniach dotyczących dawnego Uniwersytetu Wileńskiego i historii Wileńszczyzny, między rokiem 1832 a 1939 oraz zagadnień bezpośrednio lub pośrednio związanych z międzywojennym środowiskiem akademickim (ogólnopolskim oraz wileńskim) i historią ziem północno-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej.

Wśród wykorzystanych opracowań znalazły się także materiały uczonych litewskich: Sigitasa Jegalevičiusa, prof. Pauliusa Rabikauskasa i Lidiji Šabajevaitė dotyczące Uniwersytetu Stefana Batorego, jego historii i tradycji.

W książce odwołano się do prac współczesnych badaczy szeroko rozumianego pogranicza. Na szczególną uwagę zasługują publikacje dotyczące pogranicza wschodniego współczesnej polskiej etnografki Anny Engelking (zwłaszcza artykuł *Z dziejów wileńskiego ośrodka etnograficznego w dwudziestoleciu międzywojennym: w stronę profesjonalnych badań terenowych pogranicza polsko-litewsko-białoruskiego*) oraz pogranicza językowego Anny Zielińskiej. Cenne okazały się także prace współczesnego historyka Aleksandra Srebrakowskiego opublikowane w pracy zbiorowej pt. *Wrocław na litewskie millenium. Materiały z uroczystej konferencji z okazji 1000-lecia udokumentowania nazwy Litwa*, (Wrocław 2010). Na szczególne wyróżnienie zasługuje najnowsza ksiażka-album pt. *Historia Wilna* autorstwa Ryszarda Jana Czarnowskiego i Eugeniusza Wojdeckiego, która ukazała się drukiem w 2016 roku.

Składam serdeczne podziękowania i wyrazy wdzięczności wszystkim, którzy przyczynili się do powstania niniejszej książki.

I. Powstanie i rozwój Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie

„Gdyby światło nie zapaliło się w Wilnie,
zgasłoby w Polsce całej"
Stanisław Staszic

1. Dawna wszechnica wileńska

Inicjatorem i głównym organizatorem Akademii Wileńskiej był biskup wileński Walerian Protasewicz. Przy udziale jezuitów pragnął on założyć ośrodek naukowy, który stałby się ogniskiem zachodniej kultury chrześcijańskiej w stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Wszechnica erygowana 1 kwietnia 1579 roku[1], przez Stefana Batorego króla Polski i Wielkiego Księcia Litewskiego, utworzona została z wileńskiego kolegium jezuickiego, istniejącego od 1570 roku.[2] Jezuita Stanisław Warszewicki był pierwszym rektorem uczelni a od 1 sierpnia 1579 do 1584 r. funkcję tę pełnił teolog, pisarz i mówca, jezuita Piotr Powęski (Piotr Skarga).[3] Na Akademii powstały trzy Wydziały: Nauk Wyzwolonych, Teologiczny i Filozoficzny.[4] Do grona najwybitniejszych profesorów pierwszej połowy XVII wieku z nią związanych należeli: Maciej Sarbiewski profesor retoryki na Uniwersytecie i zarazem po-

[1] 7 lipca 1578 roku, król Stefan Batory wydał we Lwowie akt erekcyjny Akademii, a 1 kwietnia 1579 r. wystawił w Wilnie formalny dyplom w tej sprawie. Zatwierdził też akt fundacyjny, sporządzony w sierpniu 1578 roku przez biskupa wileńskiego. 30 października 1579 r. papież Grzegorz XIII zatwierdził przywilej Stefana Batorego, L. Piechnik, *Początki Akademii Wileńskiej 1570–1599*, Rzym 1984, s. 56–58. P. Rabinauskas sądzi, iż bulla papieska jest datowana na dzień 30 września 1579 roku, P. Rabikauskas, *Założenie Uniwersytetu Wileńskiego*, „Lithuania" 1994, nr 4, s. 23–24.

[2] W 1665 r., kardynał Stanisław Hozjusz przeznaczył dla jezuitów klasztor franciszkański w Braniewie, w którym utworzyli Seminarium Duchowne, M. Kosman, *Uniwersytet Wileński 1579–1979*, Wrocław 1981, s. 14.

[3] L. Piechnik, *Początki Akademii Wileńskiej 1570–1599*, op. cit., s. 65, 106.

[4] J. Ochmański, *Historia Litwy*, wyd. 3, Wrocław 1990, s. 29.

eta łaciński oraz Hieronim Kiniszko wykładający gramatykę. Wśród uczniów był między innymi Jan Karol Chodkiewicz, późniejszy hetman wielki litewski, walczący pod Kircholmem w bitwie ze Szwedami.[5]

W 1773 roku, po kasacie Zakonu Jezuitów, Akademia Wileńska została przejęta przez Komisję Edukacji Narodowej i w 1781 roku otrzymała nową nazwę – Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego. W murach Uczelni funkcjonowały wówczas dwa kolegia: fizyczne (zajęcia z: matematyki, nauk przyrodniczych i medycyny) oraz moralne (wykłady z: teologii, prawa, historii i literatury).

Po trzecim rozbiorze Polski w 1795 r. uczelnia działała pod nazwą Szkoły Głównej Wileńskiej, a od 4 kwietnia 1803 r. jako Uniwersytet Wileński, sprawując zarząd nad szkołami należącymi do Wileńskiego Okręgu Szkolnego.[6] W strukturze Uniwersytetu Wileńskiego wyodrębniono cztery Wydziały: Matematyczno-Fizyczny, Lekarski, Nauk Moralnych i Politycznych oraz Literatury i Sztuki oraz Obserwatorium Astronomiczne, Ogród Botaniczny i Muzeum Zoologiczne.

Uczelnia wykształciła wielu wybitnych twórców XIX wieku: poetów, literatów, artystów (Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Józef Ignacy Kraszewski). W jej murach nauczali znani i cenieni profesorowie do grona, których należeli między innymi: przyrodnik Jędrzej Śniadecki, botanik Stanisław Jundziłł, historyk Joachim Lelewel, filolog klasyczny Gotfryd Ernest Grodecki, weterynarz Ludwik Bojanus oraz lekarz Józef Frank.

Działalność wszechnicy zakłócił wybuch powstania listopadowego. W październiku 1831 roku Wilno opuścił rektor Wacław Pelikan[7], powierzając swą funkcję Mikołajowi Mianowskiemu. Według Janiny

---

[5] B. Podoski, *Zarys dziejów Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Wyższe Uczelnie na ziemiach wschodnich Rzeczpospolitej, Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie*, Londyn 1989, s. 87.

[6] Wileński Okręg Naukowy powstał w wyniku reformy oświatowej Aleksandra I, przeprowadzonej w 1802 roku, dzielącej Rosję na okręgi, w zasięgu których znajdowały się gubernie: grodzieńska, kijowska, mińska, mohylewska, podolska, wileńska, witebska i wołyńska. Kuratorem wileńskim został książę Adam Czartoryski, Z. Skubała-Tokarska, Z. Tokarski, *Uniwersytety w Polsce*, Warszawa 1972, s. 109.

[7] L. Janowski, *Wszechnica Wileńska 1578–1842*, Wilno 1921, s. 26.

Kozłowskiej „los Wszechnicy był już wówczas przesądzony”[8], bowiem, jak twierdzi Stanisław Trzebiński, „nigdy nie cieszyła się ona przychylnością Mikołaja I, który w ogóle nie lubiąc Wilna, w jego wyższej uczelni upatrywał zawsze jedną z ostoi znienawidzonych przezeń dążeń rewolucyjnych.”[9]

Car Mikołaj I 1 (13) maja 1832 r. podpisał reskrypt zamykający Uniwersytet[10]. Po zlikwidowaniu Wszechnicy powstały dwie Akademie: Duchowna oraz Medyko-Chirurgiczna, do której przeniosła się większość profesorów Wydziału Lekarskiego (między innymi: Jędrzej Śniadecki i chirurg Konstanty Porcyanko[11]).[12] W Akademii Duchownej, wykładano obok przedmiotów teologicznych także: literaturę łacińską, historię powszechną oraz języki obce (język polski jako wykładowy dopuszczony był w nauce kaznodziejstwa).[13]

Na mocy ukazu carskiego z kwietnia 1840 roku Akademie Medyczne w Moskwie i Wilnie wyłączono spod nadzoru Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i podporządkowano je Ministerstwu Oświecenia

---

[8] J. Kozłowska-Studnicka, *Likwidacja Uniwersytetu Wileńskiego w świetle korespondencji urzędniczej,* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego,* t. 1: *Z dziejów dawnego Uniwersytetu,* Wilno 1929, s. 405.

[9] S. Trzebiński, *Wydział Lekarski dawnego Uniwersytetu Wileńskiego i Akademii Medyko-Chirurgicznej (w świetle rękopisu Bućkiewicza),* [w:] Ibidem, s. 379.

[10] Tymczasowy Komitet Szkolny powołano na mocy decyzji Mikołaja I z dnia 6/ 18 sierpnia 1832 roku. Jego celem było zawiadywanie sprawami szkolnymi w guberniach zachodnich po zamknięciu Uniwersytetu Wileńskiego. Przejął on część zadań Komisji Likwidacyjnej, powołanej ukazem cara z 31V/ 12 VI 1832 r., Tamże.

[11] K. Michejda, *Z dziejów chirurgii wileńskiej,* „Polski Przegląd Chirurgiczny” 1960, nr 8/9, s. 755.

[12] Akademia obok nauk medycznych, uzyskala prawo wykładów z niektórych przedmiotów wykładanych na Wydziale Matematyczno-Fizycznym Uniwersytetu Wileńskiego: fizyki, chemii, mineralogii, zoologii oraz przywilej nauki języków obcych, szerzej zob. J. Garstka, *Życie spoleczno-polityczne i kulturalne studentów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919–1939).* /Niepublikowana praca doktorska, Uniwersytet Adama Mickiewicza/, Poznań 2000, s. 16.

[13] L. Janowski, *Wszechnica Wileńska...,* op. cit., s. 32–33; J. Kozlowska-Studnicka, *Likwidacja Uniwersytetu Wileńskiego w świetle korespondencji urzędniczej,* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...,* op. cit.; L. Zasztowt, *Kresy 1832–1864: Szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawnej Rzeczpospolitej,* Warszawa 1997, s. 121, 123–125.

Publicznego. Drugi ukaz władcy Rosji z dnia 29 kwietnia / 11 maja 1840 r., likwidował Akademię Medyko-Chirurgiczną a jej majątek przekazał uniwersytetowi w Kijowie. Akademię Duchowną przeniesiono do Petersburga.[14]

Po likwidacji placówek naukowych w Wilnie część młodzieży i pracowników naukowych opuściła miasto a profesorowie, którzy pozostali wytrwale prowadzili działalność naukową i publicystyczną. Nadal działały drukarnie, wydawano czasopisma o charakterze społeczno-literackim, działały Towarzystwa Naukowe: Wileńskie Towarzystwo Lekarskie, Komisja Archeologiczna i Muzeum Starożytności.[15]

Pod rządami generała – gubernatora wileńskiego Mikołaja Murawiewa, po upadku powstania styczniowego, w wyniku represji, które dotknęły Litwę życie naukowe i kulturalne Wileńszczyzny ustało.[16] Dopiero na początku XX wieku z inicjatywy Alfonsa Parczewskiego i Władysława Zahorskiego oraz Elizy Orzeszkowej, Józefa Hłaski i Czesława Jankowskiego, powstało Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie.[17] Zebranie organizacyjne Towarzystwa miało miejsce 22 października 1906 roku, a głównym celem działalności była troska

---

[14] L. Zasztowt, *Kresy 1832–1864...*, op. cit., s. 117, 125.

[15] M. Kosman, *Uniwersytet Wileński...*, op. cit., s. 54; M. Stolzman, *W kręgu uniwersyteckiej tradycji. Życie kulturalne w Wilnie po roku 1831*, [w:] *Studia z dziejów Uniwersytetu Wileńskiego 1579–1979, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, nr 554. Prace Historyczne", z. 64, Kraków 1979*, s. 10–12.

[16] M. Kosman, *Uniwersytet Wileński...*, op. cit., s. 56; J. Ochmański, *Historia Litwy*, op. cit., s. 215; M. Stolzman, *Nigdy od ciebie miasto... Dzieje kultury wileńskiej lat międzypowstaniowych (1832–1863)*, Olsztyn 1987, s. 97; W. Antoniewicz, *Muzea wileńskie (Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość)*, „Źródła Mocy", 1928, s. 35. Działała jedynie i prowadziła prace badawcze urzędowa Komisja Archeograficzna, która w latach 1865–1915 wydała 39 tomów publikacji źródeł. W 1886 roku, powstała w Wilnie Szkoła Rysunkowa Iwana Trutniewa a w 1867 r., Szkoła Muzyczna i Rosyjska Biblioteka Publiczna.

[17] Inicjatorem TPN był Alfons Parczewski i Władysław Zahorski (oparty na projekcie Ludwika Abramowicza, z marca 1906 roku, zakładającego powstanie polsko-litewskiego Towarzystwa Naukowego), J. Garniewicz, *Wileński ośrodek historyczny / od pocz. XX w. do końca r. 1939/* (Niepublikowana praca doktorska, Uniwersytet Adama Mickiewicza), Poznań 1977, s. 30. Towarzystwo zostało oficjalnie zarejestrowane przez gubernatora wileńskiego Nikołaja Lubimowa, dnia 10/23 marca 1907 r., A. Kijas, *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie w latach 1918–1939*, [w:] *Wilno i Kresy Północno-Wschodnie. Materiały II Międzynarodowej Konferencji*

o rozwój nauki i literatury w języku polskim oraz prowadzenie badań: przyrodniczych, etnograficznych i statystycznych kraju. TPN w Wilnie posiadało archiwum i muzeum naukowe (działy: przedhistoryczny, numizmatów i medali, archeologii kościelnej, Mickiewiczowski, artystyczny, etnograficzny, historyczno-obyczajowy i przyrodniczy) a także prowadziło działalność wydawniczą („Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie", „Rozprawy i Materiały", „Prace Towarzystwa Przyjaciół Nauk" oraz „Ateneum Wileńskie"). Podczas zebrań TPN w Wilnie referowano prace naukowe, omawiając historię kulturę i sztukę ziem byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego.[18]

Po wybuchu pierwszej wojny światowej sytuacja polityczna uległa zmianie. Polska inteligencja wileńska rozpoczęła prace mające na celu przywrócenie Uniwersytetu Wileńskiego. W 1915 roku, gdy wojska rosyjskie opuściły Wilno utworzono Wyższe Kursy Naukowe, zwane również „Uniwersytetem latającym", zawieszone jednak przez władze niemieckie. Działalność Kursów wznowiono w listopadzie 1918 roku, mając na uwadze możliwość przekształcenia ich w uniwersytet. Plan ten jednak nie powiódł się.[19] Władze niemieckie zakazały też działalności Wileńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (23 lutego 1916 roku).[20]

---

w Białymstoku 14–17 IX 1994, pod red. Elżbiety Feliksiak i Alicji Kisielewskiej, t. 2: *Kultura i trwanie*, Białystok 1996, s. 298–301.

18 M. Brensztejn, *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie*, [w:] *Wilno i Ziemia Wileńska*, t. 2, Wilno 1937, s. 131–132; *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół w Wilnie*, nr 1–2, Wilno 1908, s. 122–127, 129–135; L. Żytkowicz, *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1940*, [w:] *Z dziejów nauki polskiej. Księga pamiątkowa T-wa Naukowego Toruńskiego 1875–1975*, Toruń 1975, s. 49–75. *Przewodnik po zbiorach rękopisów w Wilnie* (opracowała M. Kocójowa), Kraków 1993, s. 252–256, zawiera opis zawartości zbiorów dotyczących TPN w Wilnie, znajdujących się w Litewskim Państwowym Archiwum Historycznym (F 1135, 9477 jednostek archiwalnych, zbiory od XIV w. do 1912 r.).

19 Jeden z wykładowców (literatury polskiej) Stanisław Cywiński wspominał, iż 12 lutego 1916 roku, na jego prelekcję *O widzeniu ks. Piotra* przybyło 141 słuchaczy stałych i 54 niestałych, „Dziennik Wileński" 10 X 1931, nr 232, s. 3; Z. Opacki, *Reaktywowanie czy powstanie? Dyskusje wokół utworzenia Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1918–1919*, „Kwartalnik Historyczny", t. 105, 1998, nr 3, s. 51.

20 J. Garniewicz, *Wileński ośrodek historyczny...*, op. cit., s. 32; B. Jaczewski, *Polityka naukowa państwa w latach 1918–1939*, Wrocław 1978, s. 38–39.

2. Decyzja o wskrzeszeniu Uniwersytetu

W mieszkaniu byłego posła do Dumy rosyjskiej, profesora Alfonsa Parczewskiego w Warszawie (przy ulicy Wiejskiej 9), w dniu 13 grudnia 1918 roku profesor Stanisław Władyczko zorganizował konferencję mającą na celu wskrzeszenie, najpóźniej do jesieni 1919 roku, Uniwersytetu Wileńskiego. Na zebraniu obecni byli również: rektor Uniwersytetu Warszawskiego Antoni Kostanecki, dziekani tejże uczelni, historyk dawnego Uniwersytetu Wileńskiego Józef Bieliński, dziekan Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Lubelskiego Stanisław Ptaszycki, były archiwista miasta Wilna Wacław Gizbert-Studnicki, były wiceprezes Polskiego Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Wacław Morelowski, książę Eustachy Sapieha, Władysław Zawadzki, Kazimierz Noiszewski i Ludkiewicz.[21] W wygłoszonym wówczas referacie pt.: „W sprawie wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego" prof. St. Władyczko wnioskował: „Zatem Uniwersytet polski w Wilnie nie został nigdy prawnie zniesiony, należy go więc uruchomić, tembardziej, że przeszło trzy miljony Polaków zamieszkałych na Litwie i Białorusi, nie licząc wielkiej ilości Białorusinów katolików, ciążących do polskiej kultury – ma prawo do własnej szkoły wyższej. Tą szkołą powinien być Uniwersytet polski w Wilnie, mający już tak wielkie i sławne tradycji."[22] Postanowiono utworzyć przy Komisji Litewskiej w Warszawie reprezentującej interesy ludności polskiej z Litwy i Białorusi – Komitet Warszawski Odrodzenia Wszechnicy Wileńskiej w Wilnie z prezesem prof. Alfonsem Parczewskim.[23] Działający w Wilnie Komi-

---

[21] W. Dziewulski, *Prawda o wskrzeszeniu Wileńskiej Wszechnicy w 1919 roku*, [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia uniwersytetu Wileńskiego*, pod red. L.Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1966, s. 166. Szerzej zob. J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 24.

[22] S. Władyczko, *Pierwszy okres prac organizacyjnych nad odbudową uniwersytetu wileńskiego (13.XII.1918 R.–11.X. 1919 R.)*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, t.2, Dziesięciolecie 1919–29*, Wilno 1929, s. 33.

[23] Komisja Litewska utworzona przy Tymczasowej Radzie Stanu. Jej dzialaczami byli: Ludwik Abramowicz i Leon Wasilewski, zob. J. Ochmański, *Historia Litwy*, op. cit., s. 275.

tet Polski[24] oraz Komitet Edukacyjny wsparte były pracami organizacji warszawskich. 28 grudnia 1918 roku Komitet Polski powołał Komisję Organizacyjną pod przewodnictwem prof. anatomii Józefa Ziemackiego, której zadaniem było współdziałanie z Warszawskim Komitetem Odbudowy Wszechnicy Wileńskiej, natomiast Komitet Edukacyjny (prezesem został dr Witold Węcławski) zajmujący się sprawami organizacyjno-oświatowymi mianował 4 stycznia 1919 roku prof. Józefa Ziemackiego tymczasowym Rektorem Uniwersytetu Wileńskiego i powołał Tymczasowy Senat Akademicki w składzie: dziekan Wydziału Prawa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego prof. Alfons Parczewski, jako dziekana tegoż Wydziału w Uniwersytecie w Wilnie, dziekan Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Lubelskiego prof. Stanisława Ptaszyckiego jako dziekana Wydziału Filozoficznego, prof. Stanisława Władyczkę, jako dziekana Wydziału Lekarskiego, prof. Władysława Zawadzkiego, prof. Kazimierza Noiszewskiego, dr filozofii Stanisława Kościałkowskiego oraz Komisję Organizacyjno-Rewindykacyjną w składzie: prof. Józef Ziemacki jako prezes Komitetu, dr Witold Węcławski, dr Władysław Zahorski, Konrad Niedziałkowski, Jan Piłsudski, Józef Kudrewicz, Józef Wierzyński, Ludwik Czarkowski, Tadeusz Dębowski, Stanisław Cywiński, p. Węsławska i prof. Stanisław Władyczko.[25]

Po wtargnięciu do Wilna bolszewików prace Komitetu zostały przerwane. 14 marca 1919 roku rektor Ziemacki upoważnił profesorów: Alfonsa Parczewskiego i Stanisława Władyczkę do podejmowania działań mających na celu odbudowę Uniwersytetu w Wilnie.[26]

Wojna polsko-bolszewicka (1919–1921) spowodowała, iż wielu pracowników naukowo-dydaktycznych USB, szczególnie w okresie ofensywy Armii Czerwonej, w 1920 r., podczas której zajęte zostało,

[24] Komitet Polski funkcjonujący w Wilnie reprezentował interesy miejscowych Polaków, ibidem.

[25] S. Władyczko, *Pierwszy okres prac organizacyjnych nad odbudową Uniwersytetu Wileńskiego (13. XII 1918 R–11. X 1919 R.) Sprawozdanie Komitetu Wykonawczego Odbudowy Uniwersytetu Wileńskiego,* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, t. 2, op. cit., s. 3.

[26] Ibidem.

między innymi Wilno, znalazło się w szeregach Wojska Polskiego.[27] Wacław Dziewulski, który już w czasie I wojny światowej zgłosił się „na ochotnika do artylerii Legionów Polskich (...) a we wrześniu 1919 roku został powołany na zastępcę profesora fizyki doświadczalnej – wskrzeszonego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, (...) w lipcu 1920 roku, wstąpił do wojska i całe najgroźniejsze dla ojczyzny półrocze, walczył w jego szeregach".[28] W okresie tym, w szeregi polskiej armii wstąpił również, między innymi prof. Ferdynand Ruszczyc, który służył w Wydziale Propagandy Oddziału II Inspektoratu Generalnego w utworzonej w 1920 r., armii ochotniczej pod dowództwem gen. Józefa Hallera.[29] Kierownik artystyczny oddziału introligatorstwa i drukarstwa Wydziału Sztuk Pięknych Bonawentura Lenart, w 1920 roku, służył w 1 pułku piechoty Legionów w Modlinie.[30]

21 maja 1919 roku na posiedzeniu Komisji Organizacyjno-Rewindykacyjnej powstał Komitet Wykonawczy (w składzie: przewodniczący Rektor Józef Ziemacki, zastępca przewodniczącego prof. Stanisław Władyczko, prof. Ferdynand Ruszczyc, Konrad Niedziałkowski, Jan Latwis, Bronisław Umiastowski, Zygmunt Nagrodzki, dr Władysław Zahorski, dr Ludwik Czarkowski, inż. Bolesław Stankiewicz, inż. Ludwik Wasilewski[31], którego celem było pozyskiwanie gmachów dla Uniwersytetu oraz organizowanie remontów.[32] Rekonstrukcją historycznych gmachów uniwersyteckich zajął się inż. Stankiewicz. We wspomnieniach rektora Siedleckiego zapisał się jako człowiek, dzięki któremu udało się wyremontować budynki w takim stopniu, iż możliwe

[27] ZNiO 16/86, Helena z Falewiczów Sztukowska, *Zapiski wileńskiego obrońcy*, op. cit., s. 64.

[28] *Na wileńskiej Rossie*, praca zbiorowa, pod red. M. Kosmana, Poznań 1990, s. 172.

[29] F. Ruszczyc, *Dziennik, cz. II: W Wilnie 1919–1932*, op. cit., s. 88.

[30] M. Szulkin, *Źródła archiwalne dotyczące działalności Ferdynanda Ruszczyca w Wilnie*, „Biuletyn Historii Sztuki", op. cit., s. 86.

[31] S. Władyczko, *Pierwszy okres prac organizacyjnych nad odbudową Uniwersytetu Wileńskiego (13. XII 1918R–11. X 1919 R.) Sprawozdanie Komitetu Wykonawczego Odbudowy Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit. s. 58.

[32] M. Siedlecki, *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 62, 67.

było otwarcie uniwersytetu w wyznaczonym terminie, „nie tylko jego pracowitość i fachowe wiadomości do tego pomogły, ale przede wszystkim to, że umiał on swą dobrą wolę i swój zapał przelać na wszystkich współpracowników, a zwłaszcza na robotników." W innym miejscu dodaje: „tak samo okazywała zapał dla sprawy Uniwersytetu cała ludność wileńska, zwłaszcza zaś ludzie prości, których pomoc nieraz była bezcenna."[33] Po zajęciu Wilna przez Wojsko Polskie (w kwietniu 1919 r.) reaktywowaniem uniwersytetu zainteresowała się Sekcja Nauki i Szkół Akademickich w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.[34]

Pracom organizacyjnym dynamiki nadały przyjazdy do Wilna (w maju i czerwcu 1919 r.) Józefa Piłsudskiego, gorącego orędownika odrodzenia Wszechnicy Wileńskiej, który brał wówczas udział w posiedzeniach Komitetu Wykonawczego.[35]

19 czerwca 1919 roku przybyła do Wilna (pod przewodnictwem dr Ludwika Kolankowskiego) Komisja Rzeczoznawców w składzie: prof. Stanisław Budzyński, prof. Stanisław Ptaszycki, prof. Alfons Parczewski, prof. Piotr Wiśniewski, dr Stefan Ehrenkreutz i dyr. Fryderyk Papee, która zebrała się aby omawiać organizację poszczególnych wydziałów wszechnicy wileńskiej.[36] Ważnym etapem na drodze ku wskrzeszeniu Uniwersytetu był Zjazd, który miał miejsce w dniu 4 lipca 1919 r. w Warszawie, przedstawicieli wszystkich szkół akademickich pod przewodnictwem byłego rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego prof. Antoniego Kostaneckiego. Na Zjeździe tym podjęto uchwałę następującej treści: „Przedstawiciele Szkół Wyższych Polskich, zebrani w dniu 4 lipca 1919 r. w Warszawie gorąco witają razem z całym Polskim Narodem z najwyższą radością myśl wskrzeszenia Uniwersytetu Wleńskiego, zapewniając zarazem, że wszystkie Szkoły Wyższe w Polsce gotowe są udzielić wszelkiej pomocy dla poparcia usiłowań rządu polskiego

---

[33] Ibidem, s. 67, 68.

[34] A. Wrzosek, *Wskrzeszenie Uniwersytetu Wileńskiego w 1919 r.*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit.

[35] J. Garstka, *Życie społeczno- polityczne...*, op. cit., s. 28.

[36] F. Ruszczyc, *Dziennik, cz. II: W Wilnie 1919–1932*, (wybór, układ, opracowanie, wstęp i posłowie Edward Ruszczyc), Warszawa 1996, s. 17; CAPL F 175 1 A 2, Sprawy związane z restauracją gmachów, s. 11.

oraz społeczeństwa polskiego na Litwie, aby Uniwersytet ten powstał jak najprędzej i rozwijał się jak najświetniej."[37]

Komitet Warszawski zakończył swe prace 24 sierpnia 1919 roku wydając *Odezwę do społeczeństwa polskiego* wyrażającą radość z powstania Uniwersytetu w Wilnie: „(...) Po blisko stuletniej przerwie wskrzeszony zostaje Uniwersytet Wileński – prastara Wszechnica Batorego – skarbnica odwiecznych tradycji, krwawych i najświętszych pamiątek, piastunka umysłów wielkich i genialnych, serc młodych i szlachetnych, Ojczyźnie zasłużonych. Wielkiemi imionami Mickiewicza, Słowackiego, Śniadeckich, Lelewela i wielu innych mężów czynnych na polu nauki i pieśni, znanych i drogich Polsce całej, świeci pełna chwały przeszłość Wszechnicy Wileńskiej. (...) Polacy! Wielkie jest to dzieło odbudowy, wielką też niech będzie ofiarność Wasza. Wróg zrabował bogate zbiory Uniwersytetu Wileńskiego. Tylko wytężona ofiarna pomoc całego społeczeństwa może podźwignąć z gruzów powstający gmach do dawnej świetności i chwały. Rodacy! Składajcie dary w postaci książek, druków, rękopisów, wydawnictw artystycznych, zbiorów naukowych i sztuk pięknych, chociażby w pojedynczych okazach, składajcie je na ofiarę Ojczyźnie dla Uniwersytetu Wileńskiego."[38]

28 sierpnia 1919 roku Józef Piłsudski podpisał dekret o utworzeniu wyższej uczelni w Wilnie[39] a 11 października 1919 r. miało miejsce uroczyste otwarcie Uniwersytetu, nazwanego imieniem Stefana Batorego. Tłumacząc wybór nazwy wskrzeszonego Uniwersytetu profesor Siedlecki wspominał: „z prof. Wrzoskiem rozważaliśmy długo, czy postawić dawną prostą nazwę Wszechnicy Wileńskiej, czy wskrzeszona wszechnica ma się nazywać Wszechnicą Batorową, czy też wybrać inną nazwę. Wiem, że p. Wrzosek radził się historyków i różnych innych osób i ostatecznie nazwa „Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie" została przyjęta dlatego, iż chodziło o powiązanie nowopowstającej

[37] Cyt. za.: S. Władyczko, *Pierwszy okres prac organizacyjnych nad odbudową Uniwersytetu Wileńskiego (13. XII 1918 R–11. X 1919 R.) Sprawozdanie Komitetu Wykonawczego Odbudowy Uniwersytetu Wileńskiego,* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, t. 2, op. cit., s.39.

[38] Ibidem.

[39] A. Wrzosek, *Wskrzeszenie Uniwersytetu Wileńskiego w r. 1919,* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 23–26.

uczelni z dawną jej tradycją, przerwaną tylko przez 80 lat za czasu rządów moskiewskich; dalej chodziło nam o to, aby podkreślić, że był to i jest uniwersytet polski, założony przez króla polskiego, związany z tradycją i z duchem polskim."[40]

Józef Piłsudski zatwierdził Statut Tymczasowy Uniwersytetu[41], który obowiązywał jeszcze w roku akademickim 1920/21.[42] Paragraf drugi owego Statutu mówił o tym, iż „Uniwersytet wileński ma służyć nauce i ojczyźnie. Poświęcony pielęgnowaniu i rozszerzaniu wiedzy ludzkiej w najszerszym jej zakresie i na najwyższym szczeblu jej rozwoju, winien stać się krynicą wiedzy i umiejętności, z której pełni mogliby czerpać wszyscy. Zadaniem jego jest dbać zarówno o rozwój umysłowy i moralny młodzieży akademickiej, kształcąc ją na ludzi mądrych i prawych obywateli."[43]

3. Godło, insygnia, togi

Projekt Godła uniwersyteckiego przygotował prof. Ruszczyc – wyobrażenie Orła z Koroną oraz herbem Pogoni Litewskiej w środku.[44] Berło rektorskie zostało wywiezione na skutek zamknięcia

---

40 M. Siedlecki, *Wspomnienie z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego,* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...,* op. cit., s. 80.

41 *Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich* 1919, nr 24, Wilno dn. 28 X 1919 r., Rozkaz Naczelnego Wodza WP z dn. 11 X 1919 r., s. 223.

42 Ostatni (77) artykul *Statutu* stanowil, iż rektor, prorektor i dziekani (na rok akademicki 1920/21), mianowani byli przez Józefa Pilsudskiego a pierwszy sklad grona nauczycielskiego i urzędniczego ustanawiany byl przez zwierzchnią wladzę rządową, R. Mienicki, *Pierwsze dziesięciolecie USB w Wilnie* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...,* op. cit., s. 116–117. Pod koniec roku 1919/20, rektor Siedlecki uzyskał przedlużenie mocy obowiązującej powyższego statutu na kolejny rok, M. Siedlecki, *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego,* [w:] Ibidem, s. 96–97. Ujednolicenie ustroju polskich szkól akademickich, nastąpilo po wprowadzeniu ustawy o szkołach akademickich z 13 lipca 1920 r., *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1920, nr 71, poz. 494.

43 *Statut Tymczasowy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, Odbitka z nr 24 Dziennika Urzędowego Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich, z dn. 28 października r. 1919.,* Wilno 1919, s. 5.

44 P. Łossowski, *Odrodzenie i likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego 1919–1939,* „Arcana" 1995, nr 1, s. 113.

uniwersytetu do Petersburga. Według fotografii oryginału zachowanej w zbiorach Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie na uroczystość otwarcia przygotowano podobne, wykonane (z braku czasu i środków) w drewnie. Również łańcuch rektorski zaprojektował prof. Ruszczyc a przedstawiał on medaliony symbolizujące poszczególne wydziały, połączone motywami roślinnymi. Medalion rektorski obrazował dwa skrzyżowane berła z unoszącymi się nad nimi beretem na tle gronostajów. Togi zostały wykonane według tradycji wileńskiej (na wzór togi Skargi) i krakowskich.[45]

USB powstawał obok innych polskich uniwersytetów: Jagiellońskiego w Krakowie (1364), Józefa Piłsudskiego w Warszawie (1915), Jana Kazimierza we Lwowie (1918), Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (1918) oraz Wszechnicy Piastowskiej w Poznaniu (1919) rok później przemianowanej na Uniwersytet Poznański.[46]

4. Ateny polskie nad Wiliją. Inauguracja USB

W związku z pracami związanymi z organizacją uroczystości inauguracji Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie „Komitet Odbudowy powołał do życia specjalną Komisję, pod przewodnictwem hr. Antoniego Tyszkiewicza. W skład tej Komisji weszli oprócz członków Tymczasowego Senatu Akademickiego oraz Komitetu Odbudowy: Juliusz Osterwa, prof. Lalewicz, Józef Karolec, Jan Barchwic i inni. Komisja ta, pracowała w przeciągu sierpnia, września i w pierwszej połowie października, podzieliwszy prace swe pomiędzy kilka Podkomisji, jak: Mieszkaniowa, Zaproszeniowa, Zorganizowania Pochodu, Zorganizowania Dnia Uroczystości Otwarcia itd. bardzo czynny udział przyjmował w tem prof. Ruszczyc, który był nie tylko zajęty zorganizowaniem

---

[45] S. Władyczko, *Pierwszy okres prac organizacyjnych nad odbudową Uniwersytetu Wileńskiego (13. XII 1918R–11. X 1919 R.) Sprawozdanie Komitetu Wykonawczego Odbudowy Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit. s. 53–54.

[46] Z. Kowalski, *Drogi rozwoju szkolnictwa wyższego w okresie międzywojennym*, „Rocznik Ogniska Nauczycielskiego w Lublinie" 1978/79, s. 68–75.

uroczystości związanych z otwarciem Wydziału Sztuk Pięknych, lecz także i całego uniwersytetu. Według jego projektu (ornamentacja i rysunek) były przygotowane zaproszenia."[47]

Marszałek Piłsudski podczas spotkania z przedstawicielami miasta Wilna w kwietniu 1919 roku wyznał: „chciałbym by ziścić się mogły moje najgorętsze chęci, by miasto to stało się jedną z wielkich stolic świata, ogniskiem kultury, nowymi Atenami, które promieniowałyby nie tylko na kraj cały, ale i daleko poza jego granice i w ten sposób nawiązały nić tradycji ze swą świetną przeszłością – miasta Śniadeckich, Lelewela, Mickiewicza."[48]

Uroczystości związane z otwarciem uniwersytetu trwały od 10 do 11 października. W Ostrej Bramie odprawiono „nieszpory", w których udział brali niemal wszyscy arcybiskupi i biskupi polscy, a także Władysław Mickiewicz, Józef Piłsudski, rektor Uniwersytetu i goście z wszystkich stron Polski. Przed obrazem odśpiewano *litanię* oraz *Pod Twoją obronę*.[49] Ferdynand Ruszczyc wspomina, iż 11 października „wczesnym rankiem tłumy ciągały na plac katedralny (...) Z powozu zaprzęgniętego w parę pięknych białych koni, wysiadł Naczelnik Państwa (...) przy dźwiękach *Mazurka Dąbrowskiego* wkroczył do kościoła. W prezbiterium zasiadł episkopat z arcybiskupem Teodorowiczem. Naprzeciwko tronu arcybiskupiego, zajął miejsce Naczelnik Państwa, mając po lewej ręce gen. Szeptyckiego, obok którego siadł marszałek Sejmu Trąmpczyński. Za naczelnikiem Państwa umieściła się generalicja i ministrowie (...) Po środku stanął Senat Akademicki. Mszę św. celebrował J. E. Książę biskup krakowski Sapieha. Kazanie

---

[47] S. Władyczko, *Pierwszy okres prac organizacyjnych nad odbudową Uniwersytetu Wileńskiego (13.XII. 1918 R.- 11. X. 1919 R.). Sprawozdanie Komitetu Wykonawczego Odbudowy Uniwersytetu Wileńskiego. Księga pamiątkowa ku uczczeniu ...* op. cit., s. 54. W gmachu głównym Uniwersytetu odnowiono Aulę Kolumnową oraz Salę Śniadeckich (za czasów rosyjskich był to cerkiew), mogącą pomieścić kilkaset osób, zob. M. Siedlecki, *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] Ibidem, s. 71–72.

[48] Cyt. za: J. Poklewski, *Polskie życie artystyczne w międzywojennym Wilnie*, Toruń 1994, s. 260.

[49] M. Siedlecki, *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 74–82.

arcybiskupa Teodorowicza zakończyło uroczyste nabożeństwo w katedrze. Po kazaniu Naczelnik Państwa opuścił świątynie i odjechał powozem. Z katedry wysypał się tłum (...) Wspaniale przedstawiał się pochód duchowieństwa, poprzedzony przez dwa sznury kleryków. (...) Nie mniejsze wrażenie czyniła na zebranych tłumach grupa profesorów w togach, prowadzona przez rektora Siedleckiego. Niebawem część pochodu znalazła się w kościele św. Jana, gdzie wyższe duchowieństwo wraz z Senatem Akademickim zajęło miejsce przed wielkim ołtarzem. Na wiadomość, że Naczelnik Państwa się zbliża, przez środek świątyni przeciągnięto dywan, a na spotkanie wodza wyszedł rektor Siedlecki. Z chóru rozległy się dźwięki *Te Deum laudamus*, a po pieśni kto mógł, pospieszył do Auli Uniwersyteckiej. (...) Przybywa rektor Siedlecki z Senatem i rektorzy uniwersytetów: krakowskiego, lwowskiego, warszawskiego. Wreszcie około godz. 12 (...) do auli wkracza Naczelnik Państwa. Wszyscy wstają. Naczelnik podchodzi do stołu – wygłasza przemówienie oraz podpisuje akt otwarcia Wszechnicy. [...]"[50]

Akt otwarcia Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie:

> „Działo się w Kolumnowej Auli prastarych murów Akademji Wileńskiej, dnia 11-ego października roku 1919 od narodzenia Chrystusa Pana, 555-tego od założenia pierwszego Uniwersytetu polskiego w Krakowie, 341-ego od otwarcia przez Stefana Batorego Wszechnicy w Wilnie, setnego od tej pamiętnej chwili, kiedy wieszcz narodu Polskiego, Adam Mickiewicz w tej samej Auli otrzymał dyplom ukończenia nauk, a 87-go od onych dni bolesnych, w których wróg zamknął tych murów podwoje i zgasić usiłował jasny strumień z Wileńskiej Najwyższej Uczelni bijący.
> Józef Piłsudski, Naczelny wódz zwycięskich wosk polskich, które śmiałym czynem i ofiarą krwi Wilno z rąk wroga wydarły i kulturze polskiej swobodę w niem przywróciły, wobec najwyższych Kościoła Świętego dostojników, wobec dowódców polskich sił zbrojnych i przedstawicieli wszechnic, wobec delegatów miast polskich i towarzystw naukowych, wobec młodzieży akademickiej z wszech stron Polski przybyłej, oraz licznych gości, powołał uroczyście grono Profesorów Wszechnicy Wileńskiej, Senatu, Rektora do podjęcia na nowo

[50] F. Ruszczyc, *Dziennik*, cz. II: *W Wilnie 1919–1932*, op. cit., s. 44–45.

pracy i otwierając wskrzeszoną Wszechnicę Stefana Batorego, wręczył jej Rektorowi uniwersyteckie godła władzy.
Ku wiecznej pamiątce tej uroczystej chwili akt niniejszy został spisany, a obecni podpisy swoje na nim położyli. (-) Józef Piłsudski.
Następują inne podpisy"[51]

Profesor Ruszczyc wspominał dalej: „Potem rektor Siedlecki w swej mowie (...) zwraca się do Naczelnika Państwa z podziękowaniem za dokonanie aktu, za oswobodzenie miasta i kraju. [...] Po krótkiej przerwie uczestnicy uroczystości udali się do Sali Śniadeckich, gdzie zabrali głos delegaci, między innymi: książę Adam Czartoryski, prezes Rady Miejskiej Warszawy Ignacy Baliński, przedstawiciel Związku Bibliotekarzy Polskich i Ossolineum dyr. Biernacki,[52] składając życzenia nowo utworzonemu Uniwersytetowi. (...) Tegoż dnia wieczorem, w Teatrze Polskim na Pohulance odbył się *Wieczór uroczysty,* w układzie i inscenizacji Ferdynanda Ruszczyca. [...] W programie zapowiedziany był prolog, scena z *Zygmunta Augusta i Barbary* Stanisława Wyspiańskiego, obraz *Przed stu laty* i urywki z dramatu Stanisława Wyspiańskiego *Legion.*"[53]

W auli uniwersyteckiej przed zebranymi na uroczystości gośćmi Piłsudski wygłosił mowę „[...] gdy danym było i nam stanąć w chwale zwycięstwa, gdy burza nad tymi murami już się przeniosła – spieszyłem by dźwignąć dla tej wiary świątynię, by dać znak widomy jej potęgi i siły. Śpieszyłem, choć tu jeszcze dochodzą echa nieprzebrzmiałej burzy, choć chmury jeszcze przykrywają niebo. Niechże więc ta Wszechnica, którą dziś otwieram, zgodnie z tradycją tej ziemi nie zieje nigdy jadem nienawiści, niech nie kroczy nigdy drogami, które dla nas Polaków, tak ciężkimi były. Niech krzepi jasnowidztwem wiedzy, potęgą myśli twórczej, umiejętną i skrzętną pracą naukowego rzemiosła (...)."[54]

---

[51] Cyt. za ibidem.

[52] CAPL F 175 I A 19, Mowy wygłoszone w czasie uroczystości otwarcia Uniwersytetu 11 X 1919 r., s. 1.

[53] F. Ruszczyc, *Dziennik*, cz. II: *W Wilnie 1919–1932*, op. cit., s. 44–45.

[54] J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, t. V, Warszawa 1937, s. 112.

5. Organizacja USB

W pierwszym roku funkcjonowania uczelni w Wilnie, od Komisarza Okręgu Wileńskiego Konrada Niedziałkowskiego przyjęto następujące budynki: gmach główny dawnego uniwersytetu, byłą Szkołę Junkrów przy ul. Zakrętowej (nazwaną następnie Collegium Adama Czartoryskiego), gmach byłej Szkoły Chemicznej przy ul. Nowogródzkiej (przemianowanej na Instytut Śniadeckich), domy nr 22, 24 przy ul. Zamkowej, mury po-augustjańskie i po-bernardyńskie przy Bakszta i Sawicz, dom nr 7 i 17 przy ul. Wielkiej, oraz folwark Zakręt.[55]

Pierwszym rektorem uniwersytetu był Michał Siedlecki, uczony o europejskiej sławie, autor wielu prac z dziedziny biologii morza, inicjator ochrony wielorybów.[56] Nominacja rektorska dokonała się w drodze nakazu Naczelnika Państwa, z nim też nowowybrany rektor przeprowadził rozmowę, podczas której wspólnie doszli do wniosków, iż „Uniwersytet Wileński musi być placówką kultury na wskroś polskiej, ale równocześnie powinien być ogniskiem, promieniującem na kraje sąsiednie (...) placówką kultury łacińskiej, tak jak był w wiekach poprzednich."[57] Statut nowopowstającej uczelni również podkreślał polskość placówki i zawierał paragrafy, z których wynikało, iż „jest zawisły bezpośrednio od Ministerstwa Oświaty w Warszawie, a nie jest uczelnią związaną z Zarządem Cywilnym Ziem Wschodnich i z jego departamentem oświatowym."[58]

Na USB utworzono następujące wydziały: Wydział Humanistyczny, Matematyczno-Przyrodniczy, Lekarski (w ramach którego działało Studium Farmaceutyczne), Prawa i Nauk Społecznych, Sztuk Pięknych i Teologiczny.[59] Od 22 do 25 października 1919 roku odbywały się

[55] S. Wladyczko, *Pierwszy okres prac organizacyjnych nad odbudową Uniwersytetu Wileńskiego (13. XII 1918 R–11. X 1919 R.) Sprawozdanie Komitetu Wykonawczego Odbudowy Uniwersytetu Wileńskiego,* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, t. 2, op. cit., s.46.

[56] *Potrójny jubileusz Uniwersytetu Wileńskiego,* „Warmia i Mazury" 1960, nr 1, s. 23.

[57] M. Siedlecki, *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego,* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 62.

[58] Ibidem.

[59] Szerzej na temat Wydziałów USB zob.: B. Rydzewski, *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy USB w latach 1919–1929,* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op.

zapisy słuchaczy na USB, a egzaminy przeprowadzała komisja złożona z nauczycieli gimnazjalnych i wykładowców. Z języka polskiego egzaminował i przewodził Komisji prof. Kallenbach.[60] Rektor USB Michał Siedlecki wyznawał: „Przede wszystkim musieliśmy zacząć od przyjmowania studentów. Nie było to wcale rzeczą prostą, gdyż jeszcze nie mieliśmy dobrze zorganizowanych biur poszczególnych wydziałów ani kwestury, ani też nie ustaliliśmy jeszcze sposobu przyjmowania młodzieży. Ostatecznie zapadła uchwała, że młodzież musi składać podania o przyjęcie do Uniwersytetu poparte dokumentami podobnymi, jak na innych Uniwersytetach, a później po przejrzeniu tych podań, może dopiero nastąpić właściwy wpis. [...] Każdy z dziekanów miał stosy podań o przyjęcie do rozpatrzenia. Sam pomagałem tylko przy rozpatrywaniu podań młodzieży zgłaszającej się na Wydział Lekarski oraz zajmowałem się podaniami nasuwającymi wątpliwości, o ile dziekani tego wymagali." W innym miejscu dodaje: „O tem, że Uniwersytet Wileński ma być otwarty, rozeszła się wieść po całej Polsce i zgłaszało się też mnóstwo ludzi, częstokroć bez kwalifikacji, w przypuszczeniu, że do nowego Uniwersytetu będą łatwiejsze warunki przyjęcia. Bardzo wiele podań było zupełnie dziwacznych. Jedno z nich było zatytułowane: Do Pana Stefana Batorego, właściciela Uniwersytetu w Wilnie. (...) Bywały jednakowoż takie, nad któremi trzeba się było głęboko zastanowić, czy należy je odrzucić. Trzeba pamiętać, że w owym czasie toczyła się jeszcze nasza wojna z Rosją. Wielka część młodzieży służyła ochotniczo w wojsku Polskiem, niektórzy byli stacjonowani w Wilnie lub też w okolicy Wilna; ci nieraz prosili o przyjecie na słuchaczy nadzwyczajnych lub o przyjęcie warunkowe, obiecując, że dostarczą świadectw maturycznych, lub tez że zdadzą maturę w ciągu roku. Tym petentom trzeba było poczynić pewne ułatwienia."[61]

cit., s. 274; S. Trzebiński, *Wydział Lekarski USB w latach 1919–1929*, [w:] Ibidem, s. 383–385; F. Ruszczyc, *Wydział Sztuk Pięknych USB w latach 1919–1929*, [w:] Ibidem, s. 511; E. Ozorowski, *Nauczanie teologii w Wilnie i w Białymstoku w XX wieku*, „Studia Theologica Varsoviensia" 1994, nr 2, s. 9.

60 BLAN F 98 507, Dokumenty USB 1919, s. 57–58.

61 M. Siedlecki, *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 82–83.

Choć odrodzenie Wszechnicy Wileńskiej było spełnieniem marzeń wielu pokoleń Polaków, to jednak dalekie od entuzjazmu było stanowisko wileńskiej ludności litewskiej pozbawionej możliwości wpływu na rozwój i funkcjonowanie uczelni.[62] Sprawę pogarszał również obowiązek zdawania egzaminu z języka polskiego i dziejów Polski a także nieobsadzenie Katedry Lituanistyki na USB. Dopiero od roku akademickiego 1925/26 do 1939 działał lektorat języka litewskiego prowadzony przez Edwarda Haupta – (1925/26 do 1927/28); Alfreda Ehrmana (1928/29), ks. dr Wincentego Zajączkowskiego (1929/30–1930/31) a w roku akademickim 1931/32 –1932/33 – ks. Petrasa Kraujalisa. W latach 1933/34–1939 wykłady z gramatyki litewskiej prowadził prof. Jan Otrębski, z historii litewskiej prof. Henryk Łowmiański i prof. Kazimierz Chodynicki a funkcję lektora sprawował nauczyciel Gimnazjum im. Witolda Wielkiego w Wilnie – Bronius Untulis.[63]

W organizowanie pracowni, zakładów i klinik uniwersytetu oraz wzbogacanie bazy materiałowej zaangażowano się od pierwszych dni istnienia USB. Przybyły na semestr letni roku akademickiego 1920 profesor Julian Talko-Hryncewicz, wspominał: „Szkielety człowieka, małp człekokształtnych, tablice wykładowe i niezbędne książki do wykładów przywiozłem ze sobą z Krakowa. [...] Dano mi, prócz Sali wykładowej, parę pokojów niewielkich dla Zakładu Antropologicznego.

[62] J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 32.

[63] *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1925/26*, Wilno 1925, s.4; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1926/27*, Wilno 1926, s. 7; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1927/28*, Wilno 1927, s. 6; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1928/29*, Wilno 1928, s. 8; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim1929/30*, Wilno 1929, s. 8; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1930/31*, Wilno 1930, s. 8; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1931/32*, Wilno 1931, s. 8; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1933/34*, Wilno 1933, s. 9; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1934/35*, Wilno 1934, s.13; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1935/36*, Wilno 1935, s. 8; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1936/37*, Wilno 1936, s. 13; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1937/38*, Wilno 1937, s. 13–14; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1938/39*, Wilno 1938, s. 16–17.

Jeden z nich służył mi za pracownię; w drugim pomieściłem skromny zawiązek przyszłych zbiorów naukowych i instrumenty antropometryczne, trochę książek i szafę z kilkuset czaszkami wyjętymi z podziemi kościoła św. Jana, dzięki światłemu kapłanowi ks. Kanonikowi Ellertowi, ówczesnemu proboszczowi tego kościoła. Poczciwi moi słuchacze i słuchaczki z zapałem wzięli się do pracy i ze świecami w ręku, łopatami wykopywali szczątki ludzkie w podziemiach kościoła św. Jana. Składali je później do worków, w których przenosili do Zakładu Antropologii."[64]

Rektor Michał Siedlecki wspominając pierwsze dwa lata organizacji USB podkreślał ogrom włożonej pracy i wskazywał na duże zaangażowanie kadry dydaktycznej, sił pomocniczych i sympatyków uczelni. Organizacją Zakładu Zoologicznego USB zajął się asystent rektora Siedleckiego dr Jan Wilczyński (później prof. biologii ogólnej). Profesor Józef Kalenbach „z całą energią, a zwłaszcza całym sercem" poświęcił się organizacji wydziału humanistycznego, pracownie przyrodnicze również organizowano z wielkim zapałem i nakładem pracy: zakłady fizyczne prof. Józef Patkowski i prof. Wacław Dziewulski, zakłady chemiczne prof. Sławiński. Profesor Władysław Dziewulski podjął się dzieła stworzenia na USB obserwatorium astronomicznego a prof. Piotr Wiśniewski w folwarku Zakręt rozpoczął prace w celu założenia ogrodu botanicznego. Wolno natomiast szły prace w pierwszym roku w zakładach geograficznych i mineralogicznych, a nabrały tempa po przyjeździe do Wilna prof. Bronisława Rydzewskiego. Na Wydziale lekarskim jako pierwszy zorganizowano zakład anatomii i histologii, które były potrzebne na początku studiów lekarskich. Jak wspomina rektor Siedlecki „Profesor Jerzy Alexandrowicz istotnie dokonał nadzwyczajnego dzieła, organizując w bardzo krótkim czasie zakład anatomiczny tak, że ćwiczenia w prosektorium mogły się zacząć zaraz w pierwszych miesiącach po rozpoczęciu wykładów anatomji." W innym miejscu dodaje: „(...) pragnę zaznaczyć, że wszyscy koledzy, którzy brali udział w organizacji wysilali się, aby powierzone im zadania

---

[64] J. Talko-Hryncewicz, *Wspomnienia z lat ostatnich (1908–1932)*, Warszawa 1932, s. 168–170.

wypełnić jak najlepiej i doprawdy tylko temu cudownemu zapałowi kolegów należy zawdzięczać, że Uniwersytet po uroczystem otwarciu w krótkim czasie rozpoczął normalną i zwykłą pracę."[65]

Uniwersytet musiał zmagać się z trudnościami lokalowymi[66] ale przede wszystkim z brakiem wykwalifikowanej kadry naukowo-dydaktycznej. „Na miejscu w Wilnie, wykwalifikowanych kandydatów na profesorów było niewielu, a i w pozostałej Polsce – wobec równoczesnego organizowania uniwersytetów w Poznaniu i Lublinie oraz uzupełniania Uniwersytetu Warszawskiego – dawał się odczuć niedostatek sił profesorskich".[67] Rektor Siedlecki wspominał, iż w tej trudnej sytuacji „trzeba było liczyć tylko na takich ludzi, którzy albo byli jeszcze dość młodzi i pełni energji, aby potrafili przebyć dość ciężkie życie, jakiego można się było spodziewać, albo też na ludzi nawet starszych, którzy jednak byli tak pełni zapału dla sprawy Uniwersytetu Wileńskiego, że godzili się na znoszenie wszelkich przykrości byle tylko dać pomoc na nowopowstającej placówce."[68] Ryszard Mienicki wskazywał na swoisty stan tymczasowości, który „wyciska głęboko swe piętno w pierwszym roku istnienia uczelni na całej organizacji, na całem jej życiu, na zespole nauczającym i uczącym się, na studiach."[69]

Gmach główny Uniwersytetu Stefana Batorego znajdował się między ulicami: Zamkową (z kościołem św. Jana), Świętojańską, placem Napoleona i Skopówką, które połączone były dziedzińcami, między innymi: Piotra Skargi, Sarbiewskiego, Poczobuta, Smuglewicza. W pierwszym roku prac Uniwersytetu w gmachu głównym przy ul.

---

[65] M. Siedlecki, *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 85, 86.

[66] W roku akademickim 1919/20 przewodniczącym senackiej Komisji Odbiorczo-Zdawczej dla Robót Remontowych Gmachu Uniwersytetu Stefana Batorego został inż. Bogusław Bośniacki. 14 stycznia 1920 roku, wybrano także Komisję Budowlaną z prof. Stanisławem Władyczką, jako jej przewodniczącym, CAPL F 175 IA 26, Komisje i podkomisje drobne, s. 9.

[67] Z. Fedorowicz, *Michał Siedlecki (1873–1940)*, Wrocław 1966, s. 28–29; K. Michejda, *Wspomnienia chirurga*, Kraków 1986, s. 256.

[68] M. Siedlecki, *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s.65.

[69] R. Mienicki, *Pierwsze dziesięciolecie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Księga pamiątkowa...*, op. cit., s. 118.

Uniwersyteckiej 5 znajdowały się Seminaria Wydziału Humanistycznego (Filozoficzne, Historyczne, Filologii Romańskiej, Gabinet Nauk Pomocniczych Historii); przy ul. Zamkowej 11 Seminarium Historii Kultury i Filologii Klasycznej; przy ul. Świętojańskiej 26 Seminarium Literatury Polskiej; Seminarium Wydziału Teologicznego: Prawa Kanonicznego i Chrześcijańskich Nauk Społecznych (przy ul. Uniwersyteckiej 5) oraz Teologii Fundamentalnej (ul. Zamkowa 11); Seminarium Wydziału Prawa i Nauk Społecznych: Historii Ustroju Polski, Prawa Rzymskiego i Ekonomii Politycznej (przy ul. Zamkowej 11); Pracownie Wydziału Sztuk Pięknych (Malarska, Rzeźbiarska, Zakład Fotografii Artystycznej, Zakład Drukarski i Introligatorski) przy ul. Zamkowej 11, gdzie mieściły się także Seminaria należące do Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego: Matematyczne, Zakład Chemii Rolniczej, Zakład Botaniczny, przy (ul. Zamkowej 11); Zakład Zoologiczny i Zakład Biologii Wydziału Lekarskiego. Natomiast poza głównym gmachem Uniwersytetu znalazły się: Pracownia Sztuki Stosowanej Wydziału Sztuk Pięknych (ul. św. Anny 4), Zakład Astronomiczny, Zakład Fizyczny i Zakład Chemiczny przy (ul. Nowogródzkiej 22), Stacja Meteorologiczna (ul. Świętojerska 36), Zakład Anatomii Opisowej i Histologii (ul. Nowogródzka 22).[70]

6. Ewakuacja Uniwersytetu

Sprawy rozwoju i organizacji Uniwersytetu Stefana Batorego dodatkowo pogorszyła i przerwała inwazja bolszewicka. 12 lipca 1920 roku Wilno zostało przekazane Litwinom. Rozpoczęła się akcja ewakuacji mienia Uniwersytetu i pracowników naukowych, która nastąpiła w wyniku Zarządzenia Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 8 sierpnia 1920 r., opartego na Instrukcji Ewakuacyjnej Sztabu Generalnego Wojska Polskiego z dnia 5 sierpnia 1920 r.[71]

[70] *Spis wykładów w półroczu letnim roku akademickiego 1919/20*, Wilno 1919, s. 17–27.

[71] CAPL F 175 I A 66, Ewakuacja 1920, s. 9–11, 32.

Ówczesny rektor uczelni prof. Michał Siedlecki wspominał: „Otrzymałem na razie tajny okólnik, przewidujący możliwość ewakuacji Uniwersytetu. [...] zawiadomiłem profesorów, zwłaszcza mających Zakłady uposażone dość bogato, o konieczności przygotowań do ewakuacji, które trzeba było przeprowadzić tak, aby na razie nie płoszyć ludności. [...] W krótkim czasie, po pierwszym okólniku, przyszedł drugi, już po prostu zarządzający ewakuację.[72] Komendantem wybraliśmy intendenta Uniwersytetu.[...] Wszystkie spakowane części inwentarza Uniwersytetu, umieściliśmy w wielkiej sali gmachu głównego, skąd już łatwo można by je przewozić na kolej. [...] Z wielkim trudem udało mi się uzyskać [...] pięć wagonów towarowych dla przewiezienia zarówno inwentarza Uniwersytetu jak tez profesorów i ich dobytku osobistego. W ostatniej chwili, kiedy wagony były już przygotowane na towarowym dworcu wileńskim, dwa z nich odebrano nam, pozostawiając tylko trzy, na cały dobytek Uniwersytetu i pomieszczenie kilkunastu osób. [...] Dzięki tylko niezmiernej energii kilku młodszych kolegów, a zwłaszcza profesora Aleksandrowicza, Patkowskiego, obu Dziewulskich i Wilczyńskiego, udało się uzyskać automobile ciężarowe nie w dzień lecz w nocy. [...] Wreszcie nadszedł poranek dnia 10 lipca, kiedy wagony były załadowane i profesorowie zebrani na dworcu. [...] W Poznaniu udałem się o pomoc do nieodżałowanej pamięci rektora Heliodora Święcickiego. [...] Dobytek uniwersytecki pomieszczono w suterenach dawnego Zamku, mnie urządzono prowizoryczna kancelarię w Uniwersytecie, gdzie także znaleziono miejsce na pomieszczenie dla naszej Kwestury uniwersyteckiej, która przecież musiała wypłacać i wysyłać pensje dla profesorów i załatwiać sprawy bieżące."[73]

Wobec postawy kadry naukowo-dydaktycznej i w obawie o los ojczyzny, „młodzież akademicka zebrana w sali Kolumnowej, w dniu 8 lipca 1920 r., przy niesłychanym entuzjazmie, jednogłośnie uchwaliła

[72] Instrukcja ewakuacyjna Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego (Sztabu Generalnego) dla USB–Nr 34.000/IV, 5 VII 1920 r.

[73] M. Siedlecki, *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 103–104. Opiekę nad Uniwersytetem Rektor Siedlecki powierzył p. Ludwikowi Abramowiczowi, zob. ibidem; CAPL F 175 I A 66, Ewakuacja (1920), s. 4.

obowiązkowe wstąpienie wszystkich akademików do szeregów armii ochotniczej. Jako sankcję karną – wobec niestosujących się do uchwały przyjęto zakaz powrotu na Uniwersytet".[74] 9 października 1920 roku Wileńszczyzna opanowana została przez wojska generała Żeligowskiego, który utworzył na tych obszarach tzw. Litwę Środkową.

22 marca 1922 r. Sejm Ustawodawczy RP zatwierdził uchwałę Sejmu Wileńskiego (z 20 lutego tego roku) o inkorporacji Wilna i Wileńszczyzny do Polski. „Natychmiast udałem się do Warszawy – wspomina Rektor Siedlecki – tam porozumiałem się z prof. Ruszczycem i p. Bułhakiem i wyruszyliśmy ku Wilnu (...). Droga do Wilna nie była wtedy łatwa, ale szczęście jakoś mi sprzyjało. Wraz z prof. Ruszczycem i jego żoną oraz p. Bułhakiem znaleźliśmy miejsce w pociągu wojskowym, którym dowodził dawny mój uczeń. Później przesiedliśmy na pociąg sanitarny, jadący ku Wilnu i znów dowodzony przez mego dawnego ucznia. Wreszcie po pięciu dniach jazdy dobiliśmy, jadąc znów pociągiem amunicyjnym, do Wina. (...) Rankiem 6 października 1920 roku wysiadłem na stacji wileńskiej i udałem się od razu do Uniwersytetu. Poprzedniego dnia był tam już p. Sławiński, który w kilku miejscach pozrywał pieczęcie bolszewickie i litewskie, jakie na tym gmachu nałożono. Nikt nie może opisać radości, z jaką zobaczyłem Uniwersytet nie tylko nie zrabowany ale po prostu nietknięty."[75]

Znów rozpoczęły się prace organizacyjno-remontowe nad wznowieniem działalności Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie.[76] Do końca listopada zorganizowano biura uczelni a od połowy grudnia zarządzono wpisy studentów, którzy rozpoczęli studia w 1920 roku. Mienie Uniwersytetu nie zostało zrabowane poza nielicznymi wyjątkami. Rektor Siedlecki wspominał: „Kiedy wszedłem do Zakładu Zoologicznego po usunięciu z niego pieczęci litewskich i bolszewickich, tkwiących prawie na wszystkich głównych drzwiach, ku wielkiemu zdziwieniu, zastałem na tablicy w Sali wkładowej niezmazane rysunki i napisy, jakie wykonywałem

---

74 „Alma Mater Vilnensis" z. 1, s. 85.cyt. za: J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s.259.

75 M. Siedlecki, *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s.104–105.

76 R. Mienicki, *Uniwersytet Wileński*, [w:] *Wilno i Ziemia Wileńska*, op. cit., s.20.

na ostatnim wykładzie w poprzednim roku szkolnym. Wiem, że w podobnym stanie znaleziono sale wykładowe innych Zakładów. W ogóle z Uniwersytetu bardzo mało zabrano. Z Zakładu Anatomii zabrano kilka preparatów anatomicznych, [...] z mojego Zakładu zabrano mi cały zbiór przeźroczy fotograficznych, których używałem do wykładów, a które były moją prywatną własnością."[77] Licznym remontom gmachów, uzyskanych przez Uniwersytet towarzyszył postęp w wyposażeniu Zakładów i Seminariów[78] oraz ilościowy wzrost kadry naukowo-dydaktycznej.[79] Profesor chirurgii Kornel Michejda[80] wspominał, iż remonty utrudniał fakt, że „po wstrząsie wojennym, przemysł się dopiero dźwigał, a zapotrzebowanie ludności na artykuły przemysłowe [...] było tak wielkie, że na wykonanie zamówień, trzeba było nieco czekać. [...] Marka polska była bardzo chwiejna i słaba. [...] Gdy w styczniu 1924, wprowadzono walutę złotową, opartą na parytecie złota, to wymiana została dokonana w relacji: 1 złoty za 1.800.000 marek. Do tak katastrofalnego spadku wartości marki, doszło od 1922 do 1923 roku, co oznaczało, że z każdym dniem pieniądz tracił na wartości. [...] Trudno też było płacić za dostawę z góry, bo wiele przedsiębiorstw nie wywiązywało się z przyjętych zobowiązań, a nawet występowały nieprzewidziane bankructwa i niewypłacalność w ogóle. [...] Zawsze więc mogłem wymienić swoje marki z kwestury na złote ruble, przy czym panowie Kleck i Lewin ferowali całą transakcję z wielką godnością. Po takiej wymianie, spokojnie oczekiwałem na dostawę towaru. Była to jedyna droga do zachowania relacji wartości pieniądza, przy transakcjach towarowych, w których płaciło się zaliczkę przy zamówieniu i resztę w chwili dostawy towaru."[81]

---

[77] M. Siedlecki, *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 105.

[78] W roku akademickim 1922/23 Zakład Fizyki Doświadczalnej uzyskał: spektrografy, monochromanty i fotometr samopiszący, W. Iwanowska, *Nauki matematyczno-fizyczne na Uniwersytecie Stefana Batorego*, [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilnensis...*, op. cit., s. 116–117.

[79] M. Siedlecki, *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s.108.

[80] Kornel Michejda profesorem zwyczajnym USB mianowany został 1 października 1922 r., K. Michejda, *Wspomnienia chirurga*, op. cit., 209.

[81] K. Michejda, *Wspomnienia chirurga*, op. cit., s. 224–225. Klinika Chirurgii mieszcząca się na pierwszym piętrze Szpitala wojskowego na Antokolu, począt-

Pomocą dla USB, zmuszonego do znacznych oszczędności,[82] były pozabudżetowe dotacje finansowe. W związku z umową wszechnicy z Polskimi Kolejami Państwowymi, o przekazaniu USB poszczególnych Oddziałów Szpitala Kolejowego na Wilczej Łapie dla celów naukowych, 21 października 1921 roku uczelnia otrzymała z Ministerstwa WRiOP 6 milionów marek na urządzenie Kliniki Chorób Wewnętrznych. 29 lipca 1921 roku Minister Skarbu przyznał USB na remont gmachów 7.500.000 marek. 10 sierpnia Senat USB wyraził zgodę na wyasygnowanie dla Komisji Budowlanej (na jej prośbę z 9 sierpnia), z oszczędności budowlanych USB kwoty 200.000 marek na przywiezienie mienia ruchomego ze Szpitala w Nowej Wilejce.[83] Ważne były także dary od społeczeństwa Wileńszczyzny[84] i innych ziem polskich

kowo nie posiadała własnej sali wykładowej. Korzystano z Sali Kliniki Chorób Wewnętrznych na drugim piętrze szpitala. Pierwszych chorych Klinka Chirurgiczna przyjęła w 22 stycznia 1922 r. *Wileńska chirurgia kliniczna w latach dwudziestych*, „Nowy Medyk" 1988, nr 8, s. 12. Wydatki na Klinikę w latach 1922–1925 wyniosły 105.928,14 zł. (na inwentarz gospodarczy 44.100 zł.; inwentarz operacyjny 21.402zł; pomoce naukowe 39.570 zł.). W pierwszym roku działalności przyjęła ona 639 chorych a w następnym 833. Wraz z kierownikiem pracowało w niej 6 lekarzy, 5 pielęgniarek, 2 pielęgniarzy, 9 posługaczek, 1 woźny i 1 osoba do obsługi kancelarii, K. Michejda, *Wspomnienia chirurga*, op. cit., s. 245, 268–269.

82 W roku akademickim 1923/24, Ministerstwo WRiOP, dążąc do ograniczenia wydatków budżetowych, w związku z oszczędnościami związanymi z reformą walutową, pismem z 4 XII 1923 r. (nr 12.528–IV/23), zwinęło między innymi 19 katedr USB (6 Wydziału Humanistycznego, 3 Prawa i Nauk Społecznych, 5 Matematyczno-Przyrodniczego, 3 Lekarskiego i 2 Sztuk Pięknych), BLAN F 98 538, Dokumenty USB (1924), s. 1.

83 CAPL F I A 26, Komisje i podkomisje drobne, s. 47, 57, 141. W kwietniu 1921 roku, USB otrzymał od Ministerstwa WRiOP 3.500.000 marek a 31 maja Uczelnia pożyczyła od Delegatury Rządu 1.500.000 marek, CAPL F 175 I A 48, Budżetowe sprawy, s. 3, 10. W roku akademickim 1924/25 Zakład Chemii Fizjologicznej otrzymał 3.000 zł. dotacji specjalnej z Ministerstwa WRiOP na zakup kalorymetru i termostatu. Z tego samego źródła Wydział Prawa i Nauk Społecznych otrzymał 2.800 zł. na kupno traktatu Martensa, CAPL F 175 IA 152, Sprawozdania roczne (1924/25).

84 6 marca margrabina Janina Umiastowska ofiarowała USB dobra żemłosławskie (majątki Żemłosław, Huta, Zalesie, razem 2.200 ha, w tym 1.200 ha lasu sosnowego). Akt notarialny sporządzono w biurze Adolfa Zmaczyńskiego w Wilnie. Ze strony USB podpisał dokument rektor Wiktor Staniewicz. Ponadto Uczelnia na podstawie powyższej umowy miała otrzymać odszkodowania od Skarbu Państwa na rzecz Janiny Umiastowskiej za przejęte w ramach reformy rolnej majątki w województwie

(w roku akademickim 1922/23 Izba Aptekarska Małopolski przekazała 1.00.000 marek dla Zakładu Farmakognozji USB)[85] oraz współpraca z różnorodnymi instytucjami. W wyniku umowy z gminą miasta Wilna z 9 listopada 1924 r. (którą podpisali: prof. Kazimierz Karaffa-Korbutt i dyr. Koszarski), Zakład Higieny otrzymał w dzierżawę (od 1 grudnia 1924 r. do 1 grudnia 1929 r.) od Stacji Analitycznej Miejskiej (przy ul. Hetmańskiej 3), jej urządzenia i laboratorium. Za każdy rok z góry USB wpłacał do kasy miejskiej 12 zł. Do czasu przeniesienia inwentarza Stacji do zakładu Higieny, miasto oddawało USB lokal Stacji Analitycznej na 6 miesięcy, w zamian za opał, energię elektryczną, tenutę dzierżawną i utrzymanie woźnego tej placówki.[86]

7. Rozwój Uniwersytetu

W roku akademickim 1920/21 Senat USB uzyskał całość gmachów przy ul. Zakrętowej 15.[87] „Gmach otrzymał nazwę Collegium Adama

---

nowogródzkim (Koszlew i Puzieniewicze, razem 1.400 ha) a także corocznie ¼ dochodów margrabiny z eksploatacji należących do niej lasów. Utworzono Fundację z Zarządem, składającym się z przedstawicieli fundatorki i Uniwersytetu. Dar ten umożliwił (zgodnie z intencją hr. Umiastowskiej), powołanie przy Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym USB w roku akademickim 1924/25 Studium Rolnego (14 stycznia 1924 roku Ministerstwo WR i OP pozytywnie zaopiniowało wniosek Senatu USB w tej sprawie. Powstać miały 4 katedry zwyczajne). Kierownikiem Studium i zarządcą dóbr żemłosławskich został profesor uprawy roli i roślin Kazimierz Rogoyski, były profesor Studium Rolnego przy Uniwersytecie Jagiellońskim, BUW 3213, A. Bortkiewicz-Szyszkowska, *Historia Wydziału Rolniczego USB w Wilnie*, s. 2; CAPL F 175 IA 491, Żemłosław. Plany, opis majątków i lasów. Nałęcz [Janina Umiastowska], *Szmat ziemi i życia*, Wilno 1928, s. 209–210; *Gospodarstwo rolne Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie: a) Gospodarstwo rolne Żemłosławowskiej Fundacji Naukowej, b) Folwark Zakręt*, [w:] *Księga pamiątkowa na 75-lecie...*, op. cit., t. 2, s. 905. Szerzej na temat Wydziału Rolniczego USB zob. W. Staniewicz, *Wspomnienia o Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej". Seria B, 1966, z. 11, s. 101–149.

85 CAPL F I A 116, Sprawozdania roczne (1922/23), s. 14.

86 Tamże. F 175 I A 130, Wydział Lekarski (1923/24), s. 141.

87 Były to budynki dawnej szkoły junkierskiej. Wojsko opuściło je 16 lutego 1920 roku, B. Rydzewski, *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy USB w latach 1919-1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu ...*, op. cit., s. 293–295.

Czartoryskiego i został podzielony na dwie części. Stara część (od ulicy Sierakowskiego), została przekazana Zakładom Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego, nowa – Zakładom Wydziału Lekarskiego.[88][...] W r. 1923, Uniwersytet otrzymał po długich staraniach gmach przy ulicy Objazdowej 2.[89][...] Gmach ten, uchwałami Rady Wydziałów Matematyczno-Przyrodniczego i Lekarskiego otrzymał nazwę Collegium Piłsudskiego.[90] [...] po przeprowadzeniu remontu, III piętro przekazane zostało Zakładom Systematyki Roślin oraz Chemii i Mikrobiologii. W ten sposób, ostatni zakład przyrodniczy opuścił gościnne dla nas mury przy ul. Zamkowej 11. W gmachu głównym, pozostały jedynie Seminaria Matematyczne."[91]

---

[88] W roku akademickim 1920/21, wobec trudności kadrowych i lokalowych, Wydział Lekarski przyłączony został do Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego. Na drugim posiedzeniu Rady obu Wydziałów, dnia 23 września 1920 r., utworzono Komisję ds. Wydziału Lekarskiego. 21 października 1921 roku, odbyło się ostatnie wspólne posiedzenie Rady obu Wydziałów (Senat USB zatwierdził to 25 października), R. Mienicki, *Uniwersytet wileński,* [w:] *Wilno i Ziemia Wileńska,* op. cit., s. 21–22, 30; B. Rydzewski, *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy USB w latach 1919–1929,* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu ...*, op. cit., s.276. W roku akademickim 1922/23 na Wydziale Lekarskim działały już: (przy ul. Słowackiego 9) Zakład Anatomii Opisowej, Zakład Anatomii Patologicznej, Zakład Anatomii Topograficznej, Chirurgii Operacyjnej oraz Zakład Chirurgii Ogólnej; (przy ul. Zakrętowej 15) Zakład Farmakologii, Zakład Histologii, Pracownia Zakładu Anatomii Patologicznej, Zakład Patologii Ogólnej, Zakład Biologii, Zakład Fizjologii oraz zakład Chemii Fizjologicznej; (przy ul. Zamkowej 11) Zakład Bakteriologii, Zakład Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich, (w szpitalu Wojskowym na Antokolu) Zakład Higieny, II Klinika Wewnętrzna (Terapeutyczna), Klinika Chirurgiczna i Klinika Dermatologiczno-Syfilidologiczna oraz Prosektorium zakładu Anatomii Patologicznej; (w Szpitalu św. Jakuba na Lukiszkach) I Klinika Wewnętrzna (Diagnostyczna) i Klinika Neurologiczna; (przy ul. Bogusławskiej) Klinika Położniczo-Ginekologiczna, (w szpitalu Miejskim przy ul. Sióstr Miłosierdzia 12) Klinika Dziecięca a przy ulicy Sawicz 15 Przychodnia Kliniki Dziecięcej. Spis wykładów na III trymestr i skład uniwersytetu w roku akademickim 1922/23, Wilno 1922, s. 42–50.

[89] Gmach przy ul. Objazdowej 2 (na rogu z Zakrętową), zwolniony został przez wojsko w 1921 roku i wówczas to podjęto w nim prace remontowe, CAPL F 175 I A 102, sprawozdania roczne (1921/22), s. 6.

[90] 3 października 1924 r., na wniosek Rady Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego, CAPL F 175 I A 152, Sprawozdania roczne (1925/26), s. 17.

[91] B. Rydzewski, *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy USB w latach 1919–1929,* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 293–295.

Bardzo dotkliwy, obok trudności finansowych i braku możliwości wykonania remontów budynków uniwersyteckich, był brak mieszkań dla przybywającej do Wilna kadry naukowo-dydaktycznej, wiele budynków było jeszcze zajętych przez wojsko, inne pozajmowali lokatorzy. Nie ulega wątpliwości, że miasto zniszczone działaniami wojennymi, w niektórych miejscach pozbawione elektryczności, borykające się z problemami lokalowymi wpływało na ograniczenie przyjazdu do Wilna i osiedlenia się w nim kadry profesorskiej. Dopiero od roku 1921/22 rozpoczyna się okres względnej „normalizacji bytu i działalności uczelni ."[92] A z chwilą wcielenia Ziemi Wileńskiej do Polski znika niepewność i uczucie tymczasowości, które niepokoiło i władze akademickie i grono profesorskie i akademików wskrzeszonego uniwersytetu.

Brak lokali dla pracowników, zakładów, sal wykładowych i kadry utrudniał rozwój nowej placówki. Pewnym ułatwieniem było pozyskanie w roku akademickim 1921/22 dla Uniwersytetu dwóch budynków: pałac Tyszkiewiczów przy ul. Wielkiej i dom przy ul. Objazdowej (róg Zakrętowej).[93] W następnych latach systematycznie przystosowywano kolejne pomieszczenia dla zakładów uniwersyteckich i klinik, tak, że w roku „1928/29 cichną na ogół utyskiwania na braki lokalowe; odtąd remont ma raczej charakter wykończenia lub ozdabiania".[94] Remont gmachów uniwersyteckich związany był również z jubileuszem 350-lecia uczelni. Senat Uniwersytetu dążył do tego, aby przywrócić im dawny wygląd, dlatego też podjęto działania restauratorskie na dziedzińcach uniwersyteckich, w gmachu głównym i wejściu. Odnowiono dawne freski i malowidła, położono chodniki betonowe, wyżwirowano dziedziniec Sarbiewskiego, a Aulę kolumnową przyozdobiono namalowanym przez prof. L. Ślendzińskiego portretem Piłsudskiego. Działania te poparte były wsparciem finansowym Ziemi wileńskiej (15.000zł) i nowogródzkiej (10.000zł) a także Ministerstwa WRiOP (75.000zł).[95]

---

[92] R. Mienicki, *Pierwsze dziesięciolecie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Księga pamiątkowa...*, op. cit., s.124.

[93] Ibidem, s. 133.

[94] Ibidem, s. 135.

[95] Ibidem, s. 136.

Trudności gospodarcze państwa, spowodowane załamaniem reform skarbowo-walutowych Władysława Grabskiego (Premiera w latach 1923–1925) i wojną celną z Niemcami, wpłynęły w latach 1925–1926 na zmniejszenie dotacji dla USB[96] a w konsekwencji redukcją niektórych katedr[97]. Ograniczono inwestycje i wprowadzono oszczędności (wiele Zakładów zaniechało prenumeraty czasopism fachowych)[98], przy ro-

[96] W roku akademickim 1926/27 dotacja budżetowa dla USB wyniosła 2.502.260 zł., o 137.000 zł. mniej niż w roku 1925/26. Z dotacji pozabudżetowych, Studium Rolne USB otrzymało 10.000 zł. od Ministerstwa Rolnictwa, na urządzenie pracowni doświadczalno–hodowlanej oraz zorganizowanie wykładów dla studentów IV roku, CAPL F 175 IA 174, Sprawozdania roczne (1926/27), s. 2–3.

[97] W roku akademickim 1925/26, skreślono 6 katedr: 2 na Wydziale Humanistycznym (Języka Polskiego i Geografii), 2 na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym (Paleontologii i Mechaniki Teoretycznej), 2 na Wydziale Lekarskim (Anatomii Topograficznej i Chirurgii Operacyjnej) i 1 na Studium Rolnym (Fizjologii Roślin). Redukowano także etaty (4 asystenckie, 2 urzędnicze, 2 służby niższej), CAPL F 175 I A 161, Sprawozdania roczne (1925/26), s. 1–2. W listopadzie 1926 roku wstrzymano zapisy na 1 rok architektury (był to początek jej likwidacji, która zakończyła się w roku akademickim 1926/27), CAPL F 175 I A 174, Sprawozdanie roczne (1926/27), s. 2–3. W związku ze złym funkcjonowaniem Fundacji Żemłosławskiej mającą stanowić bazę materialną dla Studium Rolnego USB, w grudniu 1926 roku Ministerstwo WRiOP cofnęło kredyty państwowe dla Studium. Jednak pod presją społeczeństwa Wileńszczyzny, pozostawiono dwie katedry i 3 asystentury. 3 marca 1927 roku Ministerstwo WRiOP zwinęło utworzony wcześniej 3 rok Studium a akademikom czwartego roku pozwolono ukończyć studia. Wraz z objęciem Zarządu Fundacji przez prezesa Komisji Hodowlanej Wileńskiej Zygmunta Ruszczyca, nastąpiła poprawa stanu gospodarki dóbr żemłosławskich. W 1927 roku zakupiono folwark Kuprianiszki (lub wydzierżawiono, CAPL F 175 I A 312, s. 32) a w roku 1928 dzięki wypłacie dla Fundacji ze Skarbu Państwa odszkodowań (w wysokości 700.000 zł.) za parcelacje niektórych gruntów w ramach reformy rolnej, spłacono większość długów. Rozpoczęto też starania o zachowanie Studium Rolnego USB, BUW 3213, A. Bortkiewicz-Szyszkowska, *Historia Wydziału Rolniczego USB w Wilnie*, s. 5–6; *Gospodarstwo rolne Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie: a) Gospodarstwo rolne Żemłosławowskiej Fundacji Naukowej, b) Folwark Zakręt*, [w:] *Księga pamiątkowa na 75-lecie*, op. cit., Ministerstwo WRiOP dopiero w 1932 roku, zatwierdziło regulamin studiów i statut Studium, uchwalone w 1931 roku przez Radę Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego USB, S. Staniewicz, *Studium Rolnicze USB na Uniwersytecie Wileńskim*, [w:] *Księga pamiątkowa na 75-lecie „Gazety Rolniczej" 1861–1935*, t. 1, Lwów 1935, s. 298.

[98] Bardzo ważne były różnorodne dary i dotacje. W styczniu 1926 r. Rada Miasta Wilna zwolniła USB od opłat za energię elektryczną, wodę i kanalizację, umarza-

snącej liczbie studentów.[99] Pomimo trudności, prace remontowe nadal trwały. Przykładowo, na Wydziale Lekarskim w 1925 roku, wykończono „remont prosektorium Szpitala św. Jakuba, przysposobiono też Zakład Medycyny Sądowej, tak, iż jedynie Kliniki Oczna i Psychiatryczna nie zdobyły jeszcze w tym roku własnych lokali i musiały mieścić się tymczasowo w odpowiednich wojskowych wydziałach.[...] W 1926 roku, z powodu braków finansowych, udało sie jednak rozpocząć remont Kliniki Ocznej i dokonać znaczniejszego w Zakładzie Fizjologii. Brak kredytów uniemożliwił rozszerzenie Kliniki Ginekologiczno-Akuszeryjnej, ale Kliniki Otolaryngologiczna i Pediatryczna, oraz Poliklinika Stomatologiczna przeniosły się (jesień 1926 r.) do nowych lokali."[100] Materialne i finansowe braki odbijały się na całym Uniwesryetcie. W sprawozdaniu rektora za rok akademicki 1924/25 można odnaleźć przejmujące słowa: „zmuszony będę mówić przedewszystkiem o brakach, był to bowiem rok pod względem materialnym tak wyjątkowo ciężki, iż wszystkie starania i siły trzeba było wytężyć i zużyć na to tylko, aby przetrwać, aby jednak istnieć. O jakiejkolwiek rozbudowie, postępie w organizacji, mowy być nie mogło."[101]

Poprawa sytuacji gospodarczej państwa w latach 1927-1929, wpłynęła na wzrost inwestycji Uczelni.[102] W roku akademickim 1927/28,

---

jąc jednocześnie zaległe opłaty w wysokości 100.000 zł., „Dziennik Wileński" 31 I 1926, nr 25, s. 3.

[99] W roku akademickim 1925/26 naukę na USB pobierało 2.506 studentów. Ich liczba rosła, aż do roku 1932/33, kiedy osiągnęła wielkość–3.923 a następnie zaznaczyła się tendencja spadkowa. W roku 1937/38 na USB studiowało 3.110 akademików, *Studiujący wg wydziałów w latach 1919/20–1928/29*, [w:] *Rocznik statystyczny Wilna 1921–1928*, op. cit.; *Studiujący na uniwersytecie S.B. wg wydziałów w latach 1928/29–1933/34*, [w:] *Rocznik statystyczny Wilna 1933*, Wilno 1935, s. 167; *Studiujący na uniwersytecie S.B. wg wydziałów w latach 1932/33–1937/38*, [w:] *Rocznik Statystyczny Wilna 1937*, Wilno 1939, s. 124.

[100] R. Mienicki, *Uniwersytet Wileński*, [w:] *Wilno i Ziemia Wileńska*, op. cit., s. 35–36. W roku akademickim 1925/26, wyremontowano sale na I i na II piętrze murów pobernardyńskich, co pozwoliło na urządzenie w nich pracowni malarskich, F. Ruszczyc, *Wydział Sztuk Pięknych USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 517.

[101] *Sprawozdanie rektora z r. 1924/25*, s. 20.

[102] 26 lutego 1929 roku Minister WRiOP zgodził się na utworzenie 3 roku na Studium Rolnym USB, W. Staniewicz, *Wspomnienia o Wydziale Rolniczym Uniwersytetu*

Uniwersytet Stefana Batorego otrzymał z budżetu państwa 2.937.266 zł. dotacji ogólnej (o 353,158 zł.–17% więcej niż w roku ubiegłym, co wyrównało inflację). Pozwoliło to na nowe inwestycje i remonty. W roku 1927/28, nastąpiło otwarcie wojskowo-uniwersyteckiej Kliniki Okulistycznej[103], a w roku 1929/30 wykonano remonty budynków uniwersyteckich. Zakłady naukowe otrzymały nowe wyposażenie.[104] Ogromną zasługą profesora Kornela Michejdy było stworzenie w Klinice Chirurgicznej jedynego w Wilnie Oddziału Urologicznego. „W 1928 r. wyposażono ten Oddział w najbardziej na owe czasy nowoczesne zestawy do badania i zabiegów urologicznych, wprowadzono urografię jako podstawową metodę badania"[105]). W roku akademickim 1927/28, USB otrzymał także dotację nadzwyczajną z Ministerstwa WRiOP w wysokości 680.000zł, co pozwoliło przystąpić do budowy Collegium Anatomicum.[106]

Rozwój Uniwersytetu w pierwszym dziesięcioleciu, burzliwy i niebywale trudny ze względów i organizacyjnych i finansowych przebiegał powoli, lecz systematycznie. Za Ryszardem Mienickim warto przytoczyć słowa Rektora Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie ks. Falkowskiego, który podczas inauguracji roku akademickiego 1929/30 powiedział: „Uniwersytet nasz jest instytucją wielką, która bynajmniej nie stanęła u kresu swego rozwoju, która wciąż rośnie, krzepnie, rosnąć musi, jeżeli ma spełniać szczytne, lecz bardzo ciężkie zadanie. Coraz dalej, coraz szerzej roztacza Uniwersytet swe wpływy, coraz silniej łączy się pracą swą ze społeczeństwem, czyni z Wilna uniwersyteckiego ośrodek twórczej pracy."[107]

Stefana Batorego w Wilnie, „Studia i Materiały z dziejów Nauki Polskiej", op. cit., s. 130.

103 24 kwietnia 1928 roku odbyło się uroczyste otwarcie Kliniki na Antokolu z udziałem między innymi: arcybiskupa Jałbrzykowskiego, rektora Pigonia, Senatu USB, prezydenta Wilna Folejewskiego, „Słowo" 24 IV 1928, nr 93, s. 2.

104 J. Garniewicz, *Wileński ośrodek historyczny...*, op. cit. s. 37; „Przegląd Tygodniowy" 22 IV 1928, nr 17, s. 1–2.

105 Z. Kieturakis, *Profesor Dr Kornel Michejda (wspomnienie pośmiertne)*, „Polski Przegląd Chirurgiczny" 1961, s. 519–525.

106 BLAN F 98 568, Sprawozdanie rektorskie za rok akademicki 1927/28, s. 2–3.

107 Cyt. za: R. Mienicki, *Pierwsze dziesięciolecie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Księga pamiątkowa...*, op. cit., s.154.

W roku akademickim 1930/31, nauka polska odczuła destruktywne skutki kryzysu gospodarczego.[108] „Uniwersytet otrzymał na cele naukowe, tylko 27% dotacji z roku 1928/29. Większość zakładów zakończyła rok zobowiązaniami za nabyte książki i instrumenta. [...] Wiele Zakładów, zmuszonych było do przerwania prenumeraty najniezbędniejszych czasopism naukowych, a poza tym, nie były one w możności poczynić nowych inwestycji i nie mogły konserwować dawniej nabytych aparatów oraz zaspokoić bieżących potrzeb związanych z prowadzeniem ćwiczeń."[109]

Pewna poprawa sytuacji finansowej uczelni (przy jednoczesnym spadku dotacji budżetowych[110]), pozwalająca na spłatę długów i najpotrzebniejsze zakupy, nastąpiła w roku akademickim 1932/33[111], wobec Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 12 lipca 1932 roku o opłatach w państwowych szkołach akademickich oraz Państwowym Instytucie Dentystycznym w Warszawie (Nr IV NS – 5700/32; Dziennik Urzędowy Ministra WRiOP 1932, nr 5, poz. 54), na mocy którego, o prawie 100% podniesiona została wysokość czesnego oraz taksy egzaminacyjne. Minister WRiOP Janusz Jędrzejewicz, argumentował konieczność wzrostu opłat złą kondycją gospodarczą państwa, nie mającego w warunkach kryzysu gospodarczego środków na utrzymanie szkolnictwa wyższego. Przykładowo, w roku akademickim 1933/34, na Fundusz Opłat Studenckich, utworzono na mocy powyższego Rozporządzenia, wpłynęło 812.565zł z sumy tej

---

[108] Ministerstwo WRiOP przeznaczało na szkolnictwo wyższe: w 1927/28–30,1 mln zł.; w 1928/29- 33,7 mln zł.; w 1929/30–37, 1 mln zł., w 1930/31–33,8 mln zł., w 1931/32–29, 4 mln zł., w 1932/33–28, 3 mln zł., w 1933/34–27, 9 mln zł., w 1934/35–24,9 mln zł., w 1935/36–23,8 mln zł., *Statystyka Polski Seria C, z. 56: Statystyka szkolnictwa 1935/36,* Warszawa 1937, s. 67.

[109] E. Bekier, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za rok akademicki 1931/32,* [w:] *Sprawozdania z działalności Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego i Studium Rolniczego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za lata akademickie: 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33,* s. 25.

[110] Dotacja budżetowa w roku akademickim 1932/33 wyniosła 2.661.221 zł, a w roku 1933/34–2.602.987 zł., CAPL F 175 IA 314, Sprawozdanie roczne (1933/34), s. 3.

[111] Ibidem F 175 IA 313, Sprawozdanie roczne (1932/33), s. 7.

na pomoc młodzieży akademickiej przeznaczono 205.000zł, na pracownie, biblioteki i seminaria – 304.274,15zł; na domy profesorów i studentów–112.000zł, na egzaminy – 71.000zł, a na administrację i kontrolę – 45.000 zł.[112]

Istotne były także pozabudżetowe środki asygnowane przez Ministerstwo WRiOP. W roku akademickim 1931/32, „wskutek przejścia miasta z prądu stałego na prąd zmienny, Zakłady w Instytucie Jędrzeja Śniadeckiego, zagrożone były unieruchomieniem całkowitej aparatury (akumulatory), przystosowanej do prądu stałego. Na skutek prośby Rady Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, przyznało Zakładom Wydziału zasiłek nadzwyczajny w kwocie 16.000 zł., dzięki czemu zostały wykonane najważniejsze roboty dla korzystania z prądu zmiennego."[113] Zasiłki otrzymały także: Muzeum Prehistoryczne – 2.000 zł., Obserwatorium Astronomiczne – 7.700 zł., Studium Rolne–10.500zł, Zakład Fizjologii – 3.000 zł. i Zakład Patologii Ogólnej–13.500 zł.[114]

Wobec trudnej sytuacji finansowej USB, cenne były różnorodne dary dla Uczelni. W roku akademickim 1931/32, Seminaria Matematyczne otrzymały od profesorów Uniwersytetu Warszawskiego i Biblioteki tejże uczelni: 47 tomów książek, 17 tomów czasopism, 83 różnorodne odbitki. Zakład chemii Fizycznej USB z zasiłku Funduszu Kultury Narodowej nabył galwanoskop i dwa termostaty wodne.[115]

Pomimo kryzysu, następowała dalsza rozbudowa infrastruktury USB. Przykładowo: prace przy budowie Collegium Anatomicum (dobudowywanego do istniejącego już przy ul. Zakrętowej 23 Collegium

---

[112] Ibidem F 175 IA 314, Sprawozdanie roczne (1933/34), s. 5.

[113] K. Jantzen, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za lata akademickie 1930/31,* [w:] *Sprawozdanie z działalności Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego i Studium Rolniczego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za lata akademickie 1929/30 –1932/33,* s. 16.

[114] CAPL F 175 IA 312, Sprawozdanie roczne (1931/1932), s. 28.

[115] E. Bekier, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za rok akademicki 1931/32,* [w:] *Sprawozdania z działalności Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego i Studium Rolniczego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za lata akademickie: 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33,* s.41.

Czartoryskiego) rozpoczęte w 1928 roku, przerwano już w roku następnym z powodu braku kredytów.[116] Zakończenie budowy nastąpiło dopiero w 1934 roku „Nowy zakład, systematycznie i celowo rozplanowany, odpowiadał pod każdym względem wymaganiom naukowym i dydaktycznym".[117]

W ostatnich latach istnienia II Rzeczypospolitej, nastąpiła poprawa koniunktury w gospodarce. W 1933 roku zlikwidowano utrzymujący się od 1931 roku deficyt budżetowy państwa. W roku akademickim 1937/38, „w szkołach akademickich, kredyty na badania naukowe podniesiono o 307.288zł, w porównaniu do 1936/1937 r. W 1938/1939 r. – o dalsze 550.000 zł. wydatki osobowe w szkołach akademickich, wzrosły w 1937/1938, w porównaniu z 1936/1937 r., o 278.937 zł. Istotnym zjawiskiem było również przydzielanie przez Ministerstwo WR i OP, zakładom naukowym szkół akademickich, tzw. Dotacji nadzwyczajnych przeznaczonych na zakup droższej aparatury naukowej."[118]

W 1935/36 r., na szkolnictwo wyższe Ministerstwo WRiOP przeznaczyło 23,8 mln zł (wówczas to, nastąpił największy spadek dotacji budżetowej dla wyższych uczelni, w tym dla USB, który otrzymał 2.491.679,10zł[119], podczas gdy w poprzednim roku 2.668.649 zł[120]).

[116] W roku akademickim 1932/33 dotacje Ministerstwa WRiOP na wykończenie gmachu Anatomii Opisowej wyniosły 130.000 zł., CAPL F 175 I A 313, Sprawozdania roczne (1932/33).

[117] W. Sylwanowicz, *Ćwierć wieku działalności naukowej prof. Dr Michała Reichera w Uniwersytecie Stefana Batorego*, „Acta Biologica et Medica" 1968, s. 157–158; J. Gladykowska-Rzeczycka, *Profesor Michał Reicher (1888–1973)*, „Przegląd Antropologiczny" 1979, z. 1–2, s. 33–41; T. Wasilewski, *Wrażenia z Zakładu Anatomji Opisowej i Topograficznej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, „Nowiny Lekarskie" 1936, z. 6, s.187.

[118] B. Jaczewski, *Polityka naukowa* ..., op. cit., s. 185–186; „Słowo" (24 V 1936, nr 142) wzmiankuje, iż w roku akademickim 1936/37 wznowiono nabór na znajdujące się od 3 lat w stanie likwidacji Studium Farmaceutyczne USB.

[119] W roku tym USB pożyczył z Funduszu Pracy 70.000zł, na dokończenie nadbudowy Kliniki Ginekologicznej. Studium Rolne otrzymało natomiast od Fundacji Żemłosławskiej 70.000 zł. dotacji, CAPL F 175 I A 474, Sprawozdania roczne (1935/36), s. 7.

[120] *Przemówienie inauguracyjne J.M. Rektora dr Witolda Staniewicza wygłoszone na otwarciu roku Akadem. 1935/36 dn. 11 października 1935 R. w auli Kolumnowej uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, Wilno 1935, s. 5. W roku akademickim 1935/36 wobec złej sytuacji gospodarczej nastąpił dalszy spadek wpływów z opłat

W roku 1936/37, dotacja budżetowa dla wszechnicy wileńskiej wyniosła 2.458.718 zł. W związku z obniżeniem studenckich opłat za naukę do 200zł dla wszystkich lat[121], nastąpił także spadek wysokości funduszu opłat studenckich; dla przykładu na USB: z 656.180 zł. w roku akademicki 1935/36 do 596.388,78 zł. w 1936/37 r.[122]. w roku akademickim 1937/38 dotacja budżetowa dla tejże uczelni wzrosła do 2.505.903 zł. (podobnie jak wpływy z FOS, które wyniosły 606.351,60 zł.).[123]

Wzrost dotacji sprzyjał zwiększeniu inwestycji uczelni. Już w 1936 roku, w Klinice Dematologiczno-Syfilidologicznej „przeprowadzono pierwszą instalację radiową, doprowadzając głośniki do wszystkich sal chorych. W roku akademickim 1937/38, Klinika otrzymała dotację w kwocie 7.500zł, dzięki której wykonano jej gruntowny remont. Z powodu zwiększonego ruchu chorych i ogólnej ciasnoty pomieszczeń klinicznych, wkrótce przystąpiono do przebudowy części sali wykładowej na separatkę, mieszczącą 6 łóżek. Niektóre pomieszczenia przerobiono na łazienki dla chorych, w których zainstalowano wanny drewniane >>specjalne dla żrących środków<< oraz klozety tureckie. Ogółem klinika liczyła 50 łóżek. [...] W roku 1938, w centrum miasta Wilna została uruchomiona II Przychodnia Kliniki Dermatologicznej przy ul. Żeligowskiego 4, subsydiowana przez ministerstwo Opieki Społecznej, ZUS i Urząd Wojewódzki Wileński. W I Przychodni Kliniki Dermatologicznej leczono–1.090 chorych, a w II przychodni Kliniki Dermatologicznej – 408 chorych."[124]

Sprawne funkcjonowanie i rozbudowa, powstałego w 1919 roku Uniwersytetu w Wilnie w dużej mierze zależała od kondycji finansowej państwa, związanej z wysokością dotacji budżetowych i pozabudże-

studenckich i wyniósł 656.618 zł., podczas gdy w roku akadem. 1934/35–800.482 zł., w roku 1933/34–812.565 zł., CAPL F 175 IA 474, Sprawozdania roczne (1935/36), s. 6; ibidem, F 175 I A 314, Sprawozdania roczne (1933/34), s. 3.

[121] Na mocy Rozporządzenia Ministra WRiOP z 26 lipca 1936 roku zawartego w *Dzienniku Urzędowym Ministerstwa WRiOP* (1936, nr 5, poz. 119).

[122] CAPL, F 175 IA 925, Sprawozdania roczne (1936/37).

[123] *Statystyka Polski. Seria C, z. 56: Statystyka szkolnictwa 1935/36,* op. cit.

[124] D. Krysa-Leszczyńska, *Klinika Dermatologiczno-Syfilidologiczna Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie pod kierownictwem Tadeusza Karola Pawlasa w latach 1935–1938*, „Wiadomości Lekarskie"1968, z. 4, s. 268–269.

towych dla USB. w poszczególnych latach akademickich. Niemniej jednak cenną była także różnorodna pomoc materialna osób prywatnych i instytucji, a także dochody własne Uczelni czerpane między innymi z wynajmu lokali, będących w jej posiadaniu.[125] W roku akademickim 1936/37 dochody z wynajmu lokali uniwersyteckich wyniosły 61.523,37 zł., a zyski z funkcjonowania Klinik i Zakładów oraz dóbr ziemskich Uczelni 589.763,77 zł.[126]

Uniwersytet Stefana Batorego w swej dwudziestoletniej działalności nawiązywał do tradycji dawnego Uniwersytetu Wileńskiego choćby przez fakt umieszczenia części Zakładów w historycznych murach wszechnicy wileńskiej. Stał się on jednocześnie w dwudziestoleciu międzywojennym ostoja kultury polskiej na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej.

Uniwersytet Stefana Batorego na ziemiach północno-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej był ważnym ośrodkiem kultury i nauki polskiej a także wpływał na prestiż i rangę Wilna.[127]

Rok	Rektor	Prorektor
1919/20	prof. Michał Siedlecki	prof. Józef Ziemacki
1920/21	prof. dr Michał Siedlecki	ks. prof. Bronisław Żongołłowicz
1921/22	prof. Wiktor Staniewicz,	ks. prof. Bronisław Żongołłowicz
1922/23	prof. Alfons Parczewski	prof. Stefan Ehrenkreutz
1923/24	prof. Alfons Parczewski	prof. Stefan Ehrenkreutz
1924/25	prof. Władysław Dziewulski	prof. Alfons Parczewski
1925/26	prof. Marian Zdziechowski	prof. Władysław Dziewulski
1926/27	prof. Marian Zdziechowski do dn. 21 I 1927 prof. Stanisław Pigoń od 21 I 1927	prof. Władysław Dziewulski
1927/28	prof. Stanisław Pigoń	prof. Władysław Dziewulski
1928/29	ks. prof. Czesław Falkowski	prof. Stanisław Pigoń

[125] Przykładowo, fryzjer Franciszek Chrul, płacił za wynajmowane pomieszczenie 100 zł. miesięcznie a za mieszkanie jednopokojowe z ciemną kuchnią 42 zł, CAPL F 175 13 608, Lokale własne USB, s. 2.

[126] Ibidem, F 175 I A 925, Sprawozdania roczne, (1936/37).

[127] A. Gołubiew, *Znaczenie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie dla Ziem Północno-Wschodnich*, „Rocznik Ziem Wschodnich" 1938, s. 149.

1929/30	ks. prof. Czesław Falkowski	prof. Stanisław Pigoń do 18 X 1929 prof. Kazimierz Sławiński od 22 XI 1929
1930/31	prof. Aleksander Januszkiewicz	ks. prof. Czesław Falkowski
1931/32	prof. Aleksander Januszkiewicz	ks. prof. Czesław Falkowski
1932/33	prof. Kazimierz Opoczyński	
1933/34	prof. Witold Staniewicz	prof. Tadeusz Czeżowski
1934/35	prof. Witold Staniewicz	prof. Tadeusz Czeżowski
1935/36	prof. Witold Staniewicz	prof. Józef Patkowski
1936/37	prof. Władysław Marian Jakowicki do 12 I 1937 prof. Witold Staniewicz od 26 I 1937	prof. Józef Patkowski
1937/38	prof. Aleksander Wójcik	prof. Józef Patkowski do 1 XII 1937 prof. Stanisław Hiller od 3 XII 1937
1938/39	prof. Aleksander Wójcik	prof. Stanisław Zajączkowski
1939-45	prof. Stefan Ehrenkreutz	

Tabela 1. Władze Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie

II. Rozwój życia naukowego na USB

Odrodzenie wszechnicy wileńskiej było spełnieniem marzeń i oczekiwań kilku pokoleń Polaków, a zwłaszcza tych, którzy kultywowali tradycję i pamięć o niej.[128] Wiktor Sukiennicki profesor USB wspominał: „Wypadło mi rosnąć w zasięgu tej legendy [...] słyszałem niekończące się opowieści o Wilnie [...] o Uniwersytecie, o profesorach i studentach. [...] W każdym razie ich istnienie wiązało się w naszych umysłach z minionym okresem wielkości i wszelkiej pomyślności. [...] Któż w roku 1912 czy 13-tym mógł przewidzieć, że ani ja ani moja mama nie będziemy musieli na wymarzone studia uniwersyteckie jeździć do dalekich i finansowo nieosiągalnych Genewy czy Krakowa. Że za kilka lat Uniwersytet przyjdzie do nas na swoje dawne, właściwe miejsce do Wilna".[129] Swoistą ciągłość między dawną a nową uczelnią zapewniała kadra przybyła ze zlikwidowanej w Petersburgu Akademii Duchownej (powstałej na bazie ocalonej części dawnego Uniwersytetu Wileńskiego), i rozpoczęła prace w utworzonym na USB Wydziale Teologicznym. Ciągłość tradycji została również zachowana, dlatego że na uczelnię powrócili uczniowie i wychowankowie dawnych profesorów wileńskich.

Pierwsze lata funkcjonowania uczelni związane były z problemami finansowymi, lokalowymi i kadrowymi.[130] Wpłynęło to niewątpliwie na spowolnienie rozwoju jednostki naukowej położonej na peryferiach II Rzeczypospolitej. Latem 1920 roku podczas wojny polsko-bol-

---

[128] M. Gawrońska-Garstka, B. Walczak, *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie – między kulturą polską a tradycją Wielkiego Księstwa Litewskiego*, [w:] *Pogranicza wschodnie i zachodnie*, pod red. M. Czabańskiej-Rosady, Ewy Golachowskiej, Ewy Serafin, Katarzyny Taborskiej i Anny Zielińskiej, wyd. IS PAN Warszawa 2016, s. 121–132.

[129] W. Sukiennicki, *Legenda i* rzeczywistość. *Wspomnienia o dwudziestu latach Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, Paryż 1967, s. 13, cyt. za: J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne i kulturalne...*, op. cit., s. 32.

[130] W roku akademickim 1919/20 na USB pracowało 39 profesorów, w roku 1920/21–45, w 1921/22–57 a w 1922/23–77. W kolejnych latach następował stały wzrost tej liczby. K. Karaffa-Korbutt, *Działalność naukowa i pedagogiczna USB z lat 1919–1929 w świetle zestawień statystycznych*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 589. Profesor filozofii USB w latach 1919–1921 Władysław Tatarkiewicz wspominał, iż część zajęć prowadził poza miastem lub na cmentarzu na Rossie, T. i W. Tatarkiewiczowie, *Wspomnienia*, Warszawa 1979, s. 149.

szewickiej miała miejsce ewakuacja mienia USB a wielu studentów i pracowników naukowych powołano do służby wojskowej.[131]

1. Uniwersytet w świetle danych statystycznych

Po zakończeniu wojny, zajęcia rozpoczęto dopiero w połowie stycznia 1921 roku. Do grona wykładowców dołączyło wielu nowych naukowców, zarazem wzrosła liczba słuchaczy.[132] Skalę tego wzrostu obrazuje tabela uwzględniająca jednocześnie podział akademików USB ze względu na płeć.

rok akademicki	ogólem studiujących	Mężczyźni		Kobiety	
		liczba	%	Liczba	%
1919/20	547	296	54,1	251	45,9
1920/21	788	528	67	260	33
1921/22	1735	1093	63	642	37
1922/23	2202	1413	64.2	789	35,8
1923/24	2209	1460	66,1	749	33,9
1924/25	2238	1512	67,6	726	32,4
1925/26	2506	1735	69,2	771	30,8
1926/27	2806	1960	69,9	846	30,1
1927/28	3046	2052	67,4	994	32,6
1928/29	3177	2091	65,8	1086	34,2
1929/30	3416	2221	65.0	1195	35
1930/31	3618	2285	63,2	1333	36,8
1931/32	3881	2523	65	1358	35
1932/33	3923	2582	65,8	1341	34,2
1933/34	3872	2625	67,8	1247	32,2
1934/35	3562	2409	67,6	1153	32,4

[131] ZNiO 16/86, Helena z Falewiczów Sztukowska, *Zapiski wileńskiego obrońcy*, op. cit., s. 64; A. Wrzosek pisze między innymi o wyjeździe z Wilna w wyniku działań wojennych, w 1920 roku profesora Katedry Antropologii Juliana Talko-Hryncewicza, A. Wrzosek, *Zakład antropologiczny w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, „Przegląd Antropologiczny", t. 1, Poznań 1926, s. 107–108.

[132] J. Garniewicz, *Wileński ośrodek historyczny...*, op. cit., s. 37.

1935/36	3365	2212	65,7	1153	34.3
1936/37	3415	2297	67,3	1118	32,7
1937/38	3110	2034	65,4	1076	34,6
łącznie	**53416**	**35328**		**18088**	

TABELA 2. Podział studiujących wg płci[133]

W roku akademickim inaugurującym działalność USB studiowało 297 (54%) mężczyzn oraz 250 (46%) kobiet, rok później nastąpił wzrost studentów płci męskiej. Sytuacja ta mogła być wynikiem napływu na uczelnię byłych żołnierzy wojny polsko-bolszewickiej. W kolejnych latach wartości procentowe nie ulegały gwałtownym zmianom i zogniskowane były wokół 65% studentów i 35% studentek.

Analizując statystyki i *Składy uniwersytetu* w poszczególnych latach akademickich można stwierdzić, iż najwięcej studentek wybierało Wydział Humanistyczny (w roku akademickim 1919/20 studiowało 126 akademiczek i 26 akademików, a w 1937/38 – 201 studentek i 112 studentów). Również na Wydziale Sztuk Pięknych (z wyjątkiem roku akademickiego 1937/38, kiedy to studiowało na nim 48 mężczyzn i 37 kobiet) dominowały studentki, natomiast na Wydziałach: Teologicznym, Prawa i Nauk Społecznych, Matematyczno-Przyrodniczym, Lekarskim i Studium Rolnym prym wiedli studenci płci męskiej. Na Studium Farmaceutycznym w pierwszych latach funkcjonowania uczelni także dominowali studenci, w następnych latach natomiast nastąpiła zmiana – na korzyść studentek.[134]

Pod względem liczebności akademików, uczelnia wileńska była wówczas średniej wielkości. W roku akademickim 1921/22, na 34.708 ogółu studentów wszystkich polskich szkół wyższych, na USB naukę

[133] *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1923/24*, Wilno, s. 44; *Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1927/28 i 1928/29*, Wilno; *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1933/34 oraz zmiany zaszłe w latach 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33*, Wilno; *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1935/36*, Wilno; *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1936/37*, Wilno, *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1938–1939. Na 20-lecie wskrzeszenia wszechnicy*, Wilno 1938, s. 238.

[134] *Studiujący na Uniwersytecie wg płci w latach 1919/20–1928/29*, [w:] *Rocznik Statystyczny Wilna 1921–1928*, op. cit., s. 242; *Studiujący na Uniwersytecie S.B. wg płci w latach 1932/33–1937/38*, [w:] *Rocznik Statystyczny Wilna 1937*, op. cit., s. 124.

pobierało 1.729 osób (5%).[135] Dla porównania Uniwersytet Warszawski kształcił 7.518 akademików, Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie – 4.773, Uniwersytet Jagielloński – 4.531, Politechnika Warszawska – 4.114, Uniwersytet Poznański – 3.273, Politechnika Lwowska – 2.305, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie – 761, Państwowy Instytut Dentystyczny – 500, Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie – 282, Państwowy Instytut Pedagogiczny – 258, Akademia Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie – 307 a Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie–155.[136]

Rok Akadem.	Warszawa	Lwów	Kraków	Poznań	Wilno
1919/20	4.589	2.892	4.287	641	547
1920/21	6.116	3.639	4.136	2.094	788
1921/22	7.518	4.773	4.531	3.273	1.735
1922/23	8.939	5.646	5.235	3.416	2.202
1936/37	8.903	5.289	6.124	4.983	3.415

TABELA 3 Liczba studentów na polskich uniwersytetach państwowych w latach 1919-1923 i 1936-37[137]

Uniwersytet wileński kształcił w głównej mierze przyszłą inteligencję województw północno-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej,

[135] Dla porównania, w roku akademickim 1930/31 na 48.155 ogółu studentów wszystkich wyższych uczelni Drugiej Rzeczypospolitej w murach wszechnicy wileńskiej naukę pobierało 3.618 akademików (8%), *Organizacja życia akademickiego. Informator. rok akademicki 1932/33*, Warszawa 1932, s. 20–21. Natomiast w roku 1937/38, 3.110 studentów USB, stanowiło 6,45% ogółu (48.018) akademików polskich uczelni. *Studenci i wolni słuchacze według kierunku studiów, szkół i wydziałów*, [w:] *Statystyka Polski. Seria C*, z. 101: *Statystyka szkolnictwa* 1937/38, Warszawa 1939, s. 76.

[136] *Organizacja życia akademickiego*, op. cit., s. 3. Statystyczny przegląd społeczności akademickiej szerzej zob. J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 38–47.

[137] *Statystyka szkolnictwa 1936/37, GUS RP, „Statystyka Polski", seria c*, z. 82, Warszawa 1938, s. 70–71; *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1936/37*, Wilno; *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1937–38*, Wilno; A. Pilch, *„Rzeczpospolita Akademicka" Studenci i polityka 1918–1933*, Kraków 1997, s. 33–37, 164–165, 299–300.

ale również i akademików z innych części międzywojennej Polski i z zagranicy.[138]

Rok Akadem.	Studiujący Ogółem	Wilno	Kresy wsch.	Małopolska I śląsk	Wlkp. I górny śląsk	Kongresówka	Zagranica
1923/24	2209	316	771	69	16	622	415
1924/25	2238	419	634	68	9	603	505
1925/26	2506	353	792	127	13	682	539
1926/27	2806	327	1024	127	9	784	535
1927/28	3046	501	1038	152	12	709	634
1928/29	3177	565	1097	191	17	664	643
1929/30	3416	577	1027	166	36	866	744
1930/31	3618	712	1195	167	39	775	730
1931/32	3881	756	1354	195	20	773	783
1932/33	3923	751	1418	187	25	732	810

TABELA 4. Podział studentów USB w Wilnie wg miejsca urodzenia 1923/24–1932/33[139]

[138] Większość studentów pochodziła z Wilna lub terenu województwa wileńskiego, następnie z województw: nowogrodzkiego, poleskiego i białostockiego, a pozostała część z innych, bardziej oddalonych regionów Polski i zagranicy, A. Srebrakowski, *Wrocław na litewskie millenium. Materiały z uroczystej konferencji z okazji 1000-lecia udokumentowania nazwy Litwa*, pod. red. A. Srebrakowskiego i G. Straucholda, Wrocław 2010, s. 93.

[139] *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1923/24*, Wilno, s. 44; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1927/28 i 1928/29*, Wilno; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1933/34 oraz zmiany zaszłe w latach 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33*, Wilno.

Miejsce urodzenia	1933/34	1934/35	1935/36	1936/37	1937/38
Ogółem	3872	3562	3365	3415	3110
Warszawa	119	64	44	45	50
Woj. Warszawskie	78	39	33	48	47
Woj. Łódzkie	141	123	93	105	83
Woj. Kieleckie	140	94	88	87	76
Woj. Lubelskie	103	92	79	84	66
Woj. Białostockie	465	437	397	421	364
Woj. Wileńskie	1165	1821	1691	1757	1620
Woj. Nowogródzkie	327	379	348	364	332
Woj. Poleskie	194	187	176	171	156
Woj. Wołyńskie	101	119	131	148	125
Woj. Poznańskie	13	22	24	21	36
Woj. Pomorskie	8	16	21	27	38
Woj. Śląskie	11	12	14	11	13
Woj. Krakowskie	40	21	15	26	22
Woj. Lwowskie	54	34	31	32	27
Woj. Stanisławowskie	28	18	12	12	4
Woj. Tarnopolskie	32	14	14	11	12
Zagranica	853	70	54	44	39

Tabela 5. Podział studentów USB wg miejsca urodzenia lata 1933/34–1937/1938[140]

[140] *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1933/34 oraz zmiany zaszłe w latach 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33,* Wilno; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1934/35,* Wilno; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1935/36,* Wilno; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1936/37,* Wilno; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1937/38,* Wilno; *Skład uniwersytetu w roku akademickim 1938/39. Na 20-lecie wskrzeszenia wszechnicy,* Wilno 1938.

Pod względem wyznania na USB dominowali studenci-katolicy a pod względem narodowościowym Polacy. W roku akademickim 1919/20 katolicy w liczbie 448 stanowili 82% – z 547 ogółu studiujących. 80 akademików wyznania mojżeszowego stanowiło wówczas – 15% wszystkich studentów; 6 prawosławnych – 1%; 7 ewangelików – 1% i 1 greko-katolik- 0,2%. Kolejne lata przyniosły spadek udziału procentowego studentów wyznania: rzymsko-katolickiego (w roku akademickim 1928/29 – 61%, z liczby 3.177 ogółu akademików) i ewangelickiego (1%) oraz wzrost odsetka wyznawców: mojżeszowego (30%), prawosławnego (6%) i greko-katolickiego (1%). W roku 1921/22 – 9 mahometan stanowiło 0,5% ogółu 1.735 studiujących na USB; w roku 1924/25 – 13 (0,5% z liczby 2.238 akademików) a w 1928/29 – 10 (0,3% z liczby 3.177 studentów). Procent wyznawców religii karaimskiej wyniósł w roku 1921/22 – 0,1 tak jak w 1928/29 – 0,1. W murach uczelni studiowało wówczas dwóch staroobrzędowców, natomiast w 1927/28 – 1. Odsetek bezwyznaniowców – studentów USB, w latach 1920/21–1928/29 nie przekroczył 1%. Najwięcej – 22 było ich w 1922/23 roku.[141]

W roku akademickim 1935/36, 2.124 studentów wyznania rzymsko-katolickiego stanowiło 65% z 3.246 ogółu studiujących; 632 wyznawców religii mojżeszowej – 19%; 406 prawosławnych–12%; 66 ewangelików – 2% a 25 greko-katolików–1%.[142]

Zróżnicowanie narodowościowe studentów USB w okresie międzywojennym przedstawia poniższa tabela opracowana na podstawie danych statystycznych.[143]

---

[141] *Studiujący na Uniwersytecie w/g wyznań, w latach 1919/20–1928/29,* [w:] *Rocznik Statystyczny Wilna 1921–1928*, op. cit., s. 246–247. *Wykaz statystyczny uczniów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w półroczu zimowem roku akademickiego 1919/20* w: *Program wykładów i skład Uniwersytetu w półroczu zimowem roku akademickiego 1919/20*, Wilno 1919, s. 29.

[142] *Statystyka studentów i wolnych słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. rok Akad. 1935/36,* [w:] *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1936/37*, s. 66.

[143] *Statystyka polski. Seria C, z. 36: Drugi powszechny Spis Ludności z dn. 9 XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wileńskie bez miasta Wilna.* s. 10; *Ludność Miasta w latach 1916, 1919 i 1931 według narodowości,* [w:] *Rocznik Statystyczny Wilna 1933*, op. cit., s. 10; A.

Rok Akademicki	Polacy	Żydzi	Rosjanie	Białorusini	Litwini	Rusini	Karaimi	Niemcy	Razem
1919/20	472	53	6	5	6	0	0	2	547
	86%	10%	1%	1%	1%	0	0	0,30%	
1920/21	647	103	7	19	4	0	0	3	788
	82%	13%	1%	2%	1%	0	0	0,40%	
1921/22	1.349	297	17	49	7	0	1	7	1.735
	78%	17%	1%	3%	1%	0	0,06%	0,40%	
1922/23	1.777	317	24	48	16	0	5	4	2.202
	81%	14%	1%	2%	1%	0	0,20%	0,20%	
1923/24	1.778	350	21	36	12	1	2	3	2.209
	80,50%	16%	1%	2%	1%	0.04%	0,09%	0,10%	
1924/25	1.802	356	27	30	14	1	1	3	2.238
	80,60%	16%	1%	1%	1%	0,05%	0,04%	0,10%	
1925/26	1.999	417	47	26	15	0	1	3	2.506
	80%	17%	2%	1%	1%	0	0,045	0,10%	
1926/27	2.121	556	69	21	22	9	0	2	2.806
	76%	20%	2%	1%	1%	0,30%	0	0,07%	
1927/28	2.143	728	81	35	32	16	0	3	3.046
	70%	24%	3%	1%	1%	0,50%	0	0,10%	
1928/29	2.106	864	60	57	42	23	14	4	3.177
	66%	27%	2%	2%	1%	1%	0,40%	0,10%	
1929/30	2.232	899	116	61	50	41	2	0	3.416
	65%	26%	3%	2%	1%	1%	0,06%	0	
1930/31	2.286	989	156	56	70	49	0	0	3.618
	63%	27%	4%	2%	2%	1%	0	0	

Pilch, *Studencki ruch polityczny w Polsce w latach 1932–1939*, Warszawa–Kraków 1972, s. 146, 149; *Studiujący na Uniwersytecie wg narodowości w latach 1919/20–1928/29 (od r. 1923/24–wg języka ojczystego)*, [w:] *Rocznik Statystyczny Wilna 1921–1928*, op. cit., s. 244–245; *Studiujący na Uniwersytecie St. Batorego wg języka ojczystego w l. 1928/29–1933/34*, [w:] *Rocznik Statystyczny Wilna 1933*, op. cit., s. 166; *Studiujący na Uniwersytecie St. Batorego wg języka ojczystego w l. 1930/31–1935/36*, [w:] *Rocznik Statystyczny Wilna 1935*, op. cit., s. 133; *Studiujący na Uniwersytecie St. Batorego wg języka ojczystego w l. 1932/33–1937/38*, [w:] *Rocznik Statystyczny Wilna 1937*, op. cit., s. 125.

1931/32	2.349	1.112	172	85	97	54	0	0	3.887
	60%	29%	4%	2%	2,50%	1%	0	0	
1932/33	2.283	1.184	209	79	97	56	2	8	3.923
	58%	30%	5%	2%	2%	1%	0,05%	0,20%	
1933/34	2.311	1.067	222	94	101	52	1	13	3.876
	60%	28%	6%	2%	3%	1%	0,03%	0,30%	
1934/35	2.297	789	210	79	110	41	2	11	3.562
	64%	22%	6%	2%	3%	1%	0,05%	0,30%	
1935/36	2.176	608	170	92	105	39	0	71	3.256
	67%	19%	5%	3%	3%	1%	0	2%	
1936/37	2.295	648	224	89	103	36	0	12	3.265
	67%	19%	7%	3%	3%	1%	0	0,30%	
1937/38	2.258	417	212	94	85	28	0	13	3.110
	73%	13%	7%	3%	3%	1%	0	0,40%	

TABELA 6. Studenci USB wg narodowości

Zgodnie z danymi przedstawionymi w tabeli, w roku akademickim 1919/20 472 Polaków stanowiło 86% ogółu 547 studiujących, 53 Żydów–10%, 6 Rosjan–1%, 6 Litwinów–1%, 5 Białorusinów–1% i 2 Niemców - 0,3%. W kolejnych latach, pomimo wzrostu liczby akademików narodowości polskiej, następował spadek ich procentowego udziału w ogólnej liczbie studiujących, np. w roku akademickim 1928/29 na 3.177 ogółu studiujących na USB naukę pobierało 2.106 Polaków (66%), 864 Żydów (27%), 60 Rosjan (2%), 57 Białorusinów (2%), 42 Litwinów (1%) i 4 Niemców (0,1%). Maksymalny pułap studiujących na USB Polaków osiągnięto w roku akademickim 1931/32 i wyniósł on 2.349, co stanowiło 60% ogółu akademików. Natomiast studenci narodowości żydowskiej największą grupę utworzyli w roku akademickim 1932/33, naukę pobierało wówczas 1.884 (30%) Żydów. Ze względu na wielki kryzys gospodarczy i rosnące bezrobocie, na polskich uczelniach, także i w Wilnie, rozpoczęły się akcje antyżydowskie, organizowane głównie przez młodzież narodową.[144] W roku 1937/38

[144] Młodzież Wszechpolska domagała się wprowadzenia zasady *numerus clausus*, A. Pilch, *Rzeczpospolita Akademicka. Studenci i polityka*, Kraków 1997, s. 87–88, 171, 200.

na USB studiowało już tylko 417 (13%) akademików Żydów. Oprócz studentów narodowości wymienionych w tabeli, na USB kształcili się również: Tatarzy[145], Łotysze, Czesi, Fancuzi, Karaimi[146], Węgrzy i studenci pochodzący z Ukrainy.

W programie nauczania już od roku akademickiego 1919/20 ujęto tematykę nawiązującą do historii i wielokulturowej tradycji Wielkiego Księstwa Litewskiego. Jako przykład można wymienić wykłady profesora Alfonsa Parczewskiego zatytułowane *Historia ustroju państwowego Polski i Litwy* a także zajęcia Feliksa Konecznego dotyczące *Dziejów Litwy i Białorusi.*[147]

Analiza danych dotycząca składu narodowościowego studentów USB w okresie jego funkcjonowania wyraźnie wskazuje na ogromne zróżnicowanie, bowiem na uczelni tej studiowali przedstawiciele wszystkich narodowości zamieszkujący kresy oraz studenci z zagranicy.[148]

2. Wydziały Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie

Rok akademicki na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie rozpoczynający się uroczystym otwarciem i mszą św. sprawowaną w akademickim kościele św. Jana[149] trwał trzy dziesięciotygodniowe

---

[145] Szerzej zob. A. Miśkiewicz, *Tatarzy polscy 1918–1939. Życie społeczno-kulturalne i religijne*, Warszawa 1990.

[146] Karaimi–grupa etniczna pochodzenia tureckiego, wyznająca religię, która na przełomie VI/VII w. wyłoniła się z judaizmu. Podstawą ich wiary był Stary Testament, a językiem liturgii–hebrajski. Odrzucali Talmud. Do Trok pod Wilnem sprowadził ich z Krymu w 1398 roku książę Witold. W 1922 roku powstał w Trokach Tymczasowy Zarząd Duchowny stanowiący ich reprezentację i regulujący stosunki z państwem polskim; H. Kobeckaitė, *Karaimi w Wilnie i Trokach*, „Konteksty" 1993, nr 3–4, s. 45–46; J. Tomaszewski, *Rzeczpospolita wielu narodów*, Warszawa 1985, s. 239; G. Pełczyński, *Najmniejsza mniejszość: rzecz o Karaimach polskich*, Warszawa 1995.

[147] *Program wykładów i skład uniwersytetu w półroczu zimowem roku akademickiego 1919/20*, Wilno 1919, s.6, 8.

[148] M. Gawrońska-Garstka, *Mniejszości narodowe na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *Język. Religia. Tożsamość*, pod red. G. Cyrana, E. Skorupskiej-Raczyńskiej, wyd. PWSZ Gorzów Wlkp. 2015, s. 21–35.

[149] „Słowo" 11 X 1929, s. 3.

trymestry.[150] W Auli Śniadeckich mieszczącej się w gmachu głównym Uniwersytetu corocznie odbywały się uroczyste inauguracje roku akademickiego, także ta pierwsza w 1919 roku.[151] Każdego roku, dla studentów uczelni drukowano spisy wykładów, pomagające w wyborze wykładowców oraz godzin i tematyki zajęć.[152]

Na USB utworzono następujące Wydziały: Prawa i Nauk Społecznych, Humanistyczny, Matematyczno-Przyrodniczy (ze Studium Rolnym), Lekarski (w ramach, którego działało Studium Farmaceutyczne), Sztuk Pięknych i Teologiczny.

Z powyższego zestawienia wynika, iż w ciągu dwudziestu lat funkcjonowania Uniwersytetu wykształcono łącznie na wszystkich Wydziałach 53.167 akademików. Największą liczbą absolwentów mógł się poszczycić Wydział Prawa i Nauk Społecznych (16.548 tj. 31,12%), w drugiej kolejności był Wydział Lekarski z liczbą 10.886 (20,47%) absolwentów, na trzecim miejscu w kolejności sytuował się Wydział Humanistyczny z ogólną liczbą absolwentów 8841(16,62%), a o 354 absolwentów mniej (niż na Wydziale Humanistycznym) miał Wydział Matematyczno-Przyrodniczy (8487 tj. 16%). Wydział Teologiczny opuściło 2144 (4,03%) absolwentów, Studium Farmaceutyczne 2505 (4,71%), Studium Rolne 1948 (3,66%) i 1917 (3,6%) żaków Wydział Sztuk Pięknych.

Najwięcej studentów skupiał Uniwersytet Stefana Batorego w latach 1930–1934. Wówczas to na wszystkich Wydziałach studiowało blisko 4.000 studentów. W okresie tym największym zainteresowaniem żaków cieszył się Wydział Prawa i Nauk Społecznych (1.126 studentów w roku akademickim 1930/31, aż po 1.447 w roku akademickim 1933/34). W tym samym czasie na Wydziale Humanistycznym studiowało 690 studentów (w roku akademickim 1930/31), 685 rok później a od roku akademickiego 1932/33 następował powolny spadek liczny studentów

[150] Ustawa o szkołach akademickich z 13 lipca 1920 roku, art. 83, 86; *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1920, nr 72, poz. 494.

[151] Na inauguracjach prelekcje swe wygłaszali, m. in. prof. filozofii Władysław Tatarkiewicz, prof. ekonomii Władysław Zawadzki, prof. filologii romańskiej Stefan Glixelli. *Program wykładów i skład Uniwersytetu w półroczu zimowem roku akademickiego 1919/1920*, Wilno 1919, s. 8.

[152] *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1921/22–1937/38.*

Rok akademicki	Razem	Humanistyczny		Teologiczny		Prawa i Nauk Społecznych		Matematyczno-Przyrodniczy		Studium Rolne		Lekarski		Studium Farmaceutyczne		Sztuk Pięknych	
			%		%		%		%		%		%		%		%
1919/20	547	158	29	8	1	119	22	87	16	-	-	112	20	30	6	33	6
1920/21	788	152	19	12	1	225	28	147	20	-	-	179	23	39	5	34	4
1921/22	1.735	470	27	27	1	429	25	330	19	-	-	302	17	96	6	81	5
1922/23	2.202	527	24	68	3	530	24	401	18	-	-	413	19	138	6	125	6
1923/24	2.209	450	20	56	3	525	25	383	17	-	-	541	24	134	6	120	5
1924/25	2.238	412	18	67	3	541	24	332	15	57	3	556	25	151	7	122	5
1925/26	2.506	451	18	113	4	626	25	368	15	76	3	556	22	175	7	141	6
1926/27	2.806	501	18	130	5	765	27	418	15	93	3	596	21	176	6	127	5
1927/28	3.046	564	18	151	5	775	25	450	15	89	3	666	22	209	7	142	5
1928/29	3.177	601	19	166	5	940	30	441	14	72	2	661	21	163	5	133	4
1929/30	3.416	612	18	158	5	1.158	34	437	13	115	3	653	19	166	5	117	3
1930/31	3.618	690	19	183	5	1.126	31	511	14	136	4	677	19	176	5	119	3
1931/32	3.887	685	18	160	4	1.318	34	552	14	161	4	713	18	179	5	119	3
1932/33	3.923	648	17	136	2	1.449	37	544	14	157	4	706	18	177	5	106	3
1933/34	3.876	535	14	147	4	1.447	39	605	16	156	4	707	18	140	4	89	2
1934/35	3.562	424	12	135	4	1.292	36	643	18	172	5	703	20	111	3	82	2

1935/36	3.256	313	10	156	5	1.113	34	635	19	201	6	704	22	73	2	70	2
1936/37	3.265	335	10	139	4	1.217	36	637	19	234	7	705	21	76	2	72	2
1937/38	3.110	313	10	132	4	953	31	566	18	229	7	736	24	96	3	85	3
łącznie	53.167	8841	16	2144	4	16548	31	8487	15	1948	3,6	10886	20	2505	4,7	1917	3,6

Tabela 7. Liczba studentów na poszczególnych wydziałach[1]

[1] *Studenci i wolni słuchacze według kierunku studiów, szkół i wydziałów,* [w:] *Statystyka Polski, Seria C.* z. 101: statystyka szkolnictwa 1937/38, Warszawa 1939, s. 76.

tego Wydziału. Najbardziej systematyczny wzrost liczby studiujących był na Wydziale Lekarskim (w latach trzydziestych powyżej 700 studentów) i Matematyczno-Przyrodniczym (w latach trzydziestych powyżej 500 studentów). Wydział Teologiczny oraz Studium Farmaceutyczne od końca lat dwudziestych i pierwszej połowie trzydziestych posiadały blisko 200 studentów (apogeum Studium Farmaceutycznego przypada na rok akademicki 1927/28 – wówczas to studiowało 209 studentów), choć Teologiczny nigdy nie przekroczył tej liczby. Równomiernie wzrastała liczba słuchaczy Studium Rolnego działającego od roku akademickiego 1924/25.Wówczas to studiowało zaledwie 57 słuchaczy a w ostatnich latach liczba ta wzrosła do 234 w roku akademickim 1936/37 i 229 w roku akademickim 1937/38. Wydział Sztuk Pięknych rozwijał się nierównomiernie, a najwięcej słuchaczy skupił w okresie od 1925/26 – 141 żaków, 142 w r. akademickim 1927/28 do 133 w 1928/29. Po tym okresie następował powolny spadek liczby studiujących na tym Wydziale, do 85 słuchaczy w roku zamykającym prace całego Uniwersytetu.

a) Wydział Humanistyczny USB

Dziekani i prodziekani Wydziału Humanistycznego

ROK	DZIEKAN	PRODZIEKAN
1919/20	Prof. Józef Kallenbach	Prof. Ludwik Janowski
1920/21	Prof. Ludwik Janowski	Prof. Feliks Koneczny
1921/22	Prof. Marian Zdziechowski	–
1922/23	Prof. Marian Massonius	Prof. Kazimierz Kolbuszewski
1923/24	Prof. Kazimierz Kolbuszewski	Prof. Marian Massonius
1924/25	Prof. Kazimierz Kolbuszewski	Prof. Marian Massonius
1925/26	Prof. Kazimierz Kolbuszewski	Prof. Jan Oko
1926/27-1928/29	Prof. Jan Oko	Prof. Stefan Glixelli
1929/30	Prof. Stefan Glixelli	Prof. Jan Oko do 17 X 1929 Prof. Jan Otrębski od 17 X 1929

1930/31	Prof. Stefan Glixelli	Prof. Jan Otrębski
1931/32	Prof. Jan Otrębski	Prof. Stefan Glixelli
1932/33	Prof. Jan Otrębski	Prof. Stefan Glixelli
1933/34	Prof. Jan Otrębski	Prof. Stanisław Kościałkowski
1934/35	Prof. Jan Otrębski	Prof. Stanisław Kościałkowski
1935/36	Prof. Tadeusz Czeżowski	Prof. Manfred Kridl
1936/37	Prof. Tadeusz Czeżowski	Prof. Manfred Kridl do 20 II 1937; Stanisław Franciszek Zajączkowski od 20 II 1937
1937/38	Prof. Stanisław Franciszek Zajączkowski	Prof. Tadeusz Czeżowski
1938/39	Prof. Jan Oko	Prof. Konrad Górski

rok akademicki	ogółem studentów	kobiety			mężczyźni		
		studenci	wolni słuchacze	razem	studenci	Wolni słuchacze	razem
1919/20	158	11	115	126	14	18	32
1920/21	152	24	88	112	25	15	40
1921/22	470	79	232	311	61	98	159
1922/23	527	116	244	360	78	89	167
1923/24	450	146	158	304	95	51	146
1924/25	412	146	135	281	91	40	131
1925/26	451	184	132	307	99	45	144
1926/27	501	290	51	341	136	24	160
1927/28	564	368	27	395	160	9	169
1928/29	601	434	8	442	155	4	159
1929/30	612	445	7	452	157	3	160
1930/31	690	500	8	508	180	2	182
1931/32	685	473	7	480	202	3	205
1932/33	648	454	4	458	188	2	190
1933/34	539	357	4	361	175	3	178
1934/35	424	283		283	141		141
1935/36	413	313	1	314	98	1	99
1936/37	335	216	1	217	117	1	118
1937/38	313	197	4	201	109	3	112
łącznie	8945	5036	1226	6253	2281	411	2692

Tabela 8. Studentki i studenci na Wydziale Humanistycznym USB[153]

[153] *Studiujący na Uniwersytecie według płci w latach 1928/29–1933/34*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1933*, Wilno 1935, s. 168; *Studiujący na Uniwersytecie według*

Na Wydziale Humanistycznym USB pod względem ilości dominowały studentki. Na 8945 studentów w ciągu 20 lat funkcjonowania Wydziału, aż 6253 stanowiły studentki. W roku akademickim 1930/31, kiedy to Wydział kształcił największą liczbę akademików – 690 osób, 508 było płci żeńskiej a tylko 182 płci męskiej. Nie ulega wątpliwości, iż Wydział Humanistyczny USB był najbardziej sfeminizowanym wydziałem uczelni batorowej.

Studia na Wydziale Humanistycznym USB trwały cztery lata .[154]Według wspomnień Leonida Żytkowicza „do zaliczenia trymestru i roku wystarczyło poświadczenie w indeksie 10 godzin wykładów tygodniowo, zresztą wybranych dość swobodnie i 2 godzin proseminarium lub seminarium, zależnie od stopnia zaawansowania studiów. [...] Do egzaminów należało przygotować się samodzielnie na podstawie literatury przedmiotu. Ale główną troską studentów stanowiła praca magisterska. Przed przystąpieniem do niej, należało wykonać i zaliczyć prace seminaryjną. Gdy została przyjęta, należało wybrać temat pracy magisterskiej oraz zgłosić się do profesora, który mógł go zaakceptować lub nie. Albo bywało, że profesor proponował temat, na którym mu zależało”[155].

Na Wydziale Humanistycznym w roku akademickim 1919/20 uruchomiono następujące Seminaria: Filozoficzne przy ul. Uniwersyteckiej 5 (kierowane przez: prof. Wincentego Lutosławskiego, prof.

płci w latach 1919/20–1928/29, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1921–1928*, Wilno 1930, s. 242; *Studiujący na Uniwersytecie według płci w latach 1929/30–1934/35*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1934*, Wilno 1936, s. 138; *Studiujący na Uniwersytecie S.B. według płci w latach 1932/33–1936/37*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1936*, Wilno 1938, s. 131; *Studiujący na Uniwersytecie S.B. według płci w latach 1931/32– 1935/36*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1935*, Wilno 1937, s. 134; *Statystyka studentów i wolnych słuchaczy uniwersytetu Stefan Batorego w Wilnie rok akademicki 1937/38*, w: *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1937–1938*, s. 55.

[154] Szerzej zob. J. Kolbuszewski, J. Oko, *Wydział Humanistyczny USB w l. 1919- 1929*, [w:] *Księga pamiątkowa...*, t. 2, op. cit., s. 159–201.

[155] L. Żytkowicz, *Moje wspomnienia o profesorach historii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 62.

Władysława Szyłkarskiego, dr-a Władysława Horodyskiego, dr-a Władysława Tatarkiewicza), Historyczne (kier. dr Feliks Koneczny, prof. Jan Dąbrowski, dr Ludwik Kolankowski,), Filologii klasycznej przy ul. Zamkowej 11 (kier. Michał Bogucki), Historii literatury polskiej przy ul. św-to. Jańskiej 26 (kier. Józef Kallenbach), Filologii Romańskiej przy ul. Uniwersyteckiej 5 (kier. dr Stefan Glixelli), Historii kultury (kier. Prof. Ludwik Janowski) oraz Gabinet nauk pomocniczych historii (kier. prof. Jan Dąbrowski).[156]W roku akademickim 1920/21 dodatkowo uruchomiono Seminarium literatury powszechnej, którego kierownikiem został prof. Marian Zdziechowski.[157]

W Seminarium Indoeuropeistycznym, działającym od 1922 roku, u profesora językoznawstwa indoeuropejskiego i filologii sanskryckiej Jana Otrębskiego, czytano wybrane teksty dialektyczne z polszczyzny i analizowano je na podstawie historycznej[158]. W Seminarium Slawistycznym (istniejącym od roku 1922/23), profesor języka polskiego Olgierd Chomiński, w roku akademickim 1927/28, wykładał gramatykę języka polskiego oraz starocerkiewnosłowiańskiego. Interpretowano teksty staro-cerkiewno-słowiańskie, przy średniej frekwencji 35 osób. Osobno, na seminariach dla młodszych czytano *Kazania gnieźnieńskie*, natomiast dla starszych *Kazania świętokrzyskie*.[159] Seminarium slawistyczne spełniało zadania nieistniejącego do roku 1929 Seminarium języka polskiego. Poza Seminariami Indoeuropejskim i Slawistycznym, istniały także: Zakład Etnologii i Etnografii przy ul. Zamkowej 11 (kier. Doc. Cezaria Ehrenkreutzowa, od r. 1924/25, w jego strukturze istniało Seminarium etnologiczne, Muzeum Etnograficzne oraz Archiwum Etnologicznego[160]), i od stycznia 1921 roku

---

[156] *Program wykładów i skład uniwersytetu w półroczu zimowem roku akademickiego 1919/20*, s. 17–18.

[157] *Spis wykładów w półroczu letnim roku akademickiego 1919/20*, Wilno 1919, s. 17–18.

[158] CAPL F 175 IA 152, Sprawozdania roczne (1924/25), s. 4. Szerzej na temat działalności prof. Jana Otrębskiego, zob. M. Gawrońska-Garstka, *Jan Szczepan Otrębski. Życie i dzieło (1889–1971)*, Wyd. Rys, Poznań 2014, ss. 425.

[159] CAPL, F 175 IA 182, Sprawozdania roczne (1927/28), s. 138.

[160] Szerzej na temat Zakładu Etnologii i Etnografii, zob. A. Engelking, *Z dziejów wileńskiego ośrodka etnograficznego w dwudziestoleciu międzywojennym: w stronę*

Seminarium Pedagogiczne (kier. prof. dr Marian Massonius).[161] W roku akademickim 1933/34 prof. Jan Oko kierował Muzeum Archeologii Prehistorycznej, które mieściło się przy ul. Zamkowej 11.[162] rok później powstał kierowany przez zast. prof. ks. dr Mieczysława Dybowskiego Zakład Psychologiczny.[163]

Wydział Humanistyczny formował się powoli, początkowo grono wykładowców liczyło zaledwie 11 członków: 2 prof. zwyczajnych: dr Józef Kallenbach i dr Marian Zdziechowski, 4 nadzwyczajnych: dr Jan Dąbrowski, dr Ludwik Janowski, dr Wincenty Lutosławski dr Włodzimierz Szyłkarski i 5 zastępców: dr Stefan Glixelli, dr Władysław Horodyski, dr Feliks Koneczny, dr Władysław Tatarkiewicz i Michał Bogucki. Stopniowo przybywali nowi wykładowcy, którzy wzbogacali Wydział: dr Jan Oko, dr Ludwik Ćwikliński, dr Talko Hryncewicz i dr Henryk Mościcki. Lektoraty prowadzili wówczas: dr Stefan Glixelli (j. francuski), Anastazja Gruzińska (j. angielski i niemiecki) i dr Jan Oko (j. łaciński). Nauki pomocnicze historii prowadził dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej dr Stanisław Ptaszycki. Dużą stratą dla Wydziału i całego Uniwersytetu była śmierć (28 stycznia 1920 r.) zastępcy profesora dr Władysława Horodyskiego.[164] Po wojnie z bolszewikami Wydział stracił kilku profesorów (Ćwikliński, Kallenbach, Mościcki, Dąbrowski), a dziekan cały rok prowadził pertraktacje w celu pozyskania no-

---

profesjonalnych badań terenowych pogranicza polsko-litewsko-białoruskiego, [w:] *W krainie wielu tradycji. Badania etnograficzne na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim w XIX i początkach XX wieku*, pod red. Krzysztof Snarski, Adam Żulpa, wyd. Instytut Slawistyki PAN, Muzeum Okręgowe w Suwałkach, 2014.

161 Szerzej zob. J. Kolbuszewski, J. Oko, *Wydział Humanistyczny USB w l. 1919- 1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 166–174. Przed powstaniem Seminarium Pedagogicznego przyszli nauczyciele musieli zdawać egzamin uzupełniający z pedagogiki. Zajęcia odbywały się w gmachach uniwersyteckich przy ulicach:. Uniwersytecka 5, Zamkowej 11 i Zamkowej 13:*Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1937/38* [w:] *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego 1937/38*, Wilno 1938, s. 24–47.

162 *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1933/34 oraz zmiany zaszłe w latach 1929/30, 193/31, 1931/32, 1932/33*, s. 30.

163 *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1934/35*, s. 25.

164 K. Kolbuszewski, J. Oko, *Wydział Humanistyczny USB w l. 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 160.

wych wykładowców. W roku akademickim 1920/21 rozpoczęli pracę i mianowani zostali profesorami zwyczajnymi: dr L. Janowski, dr W. Lutosławski, nadzwyczajnymi: dr F. Koneczny, dr Marjan Massonius, dr Jan Oko i dr W. Tatarkiewicz oraz zastępcą profesora Stanisław Kościałkowski. W 1921 roku na USB przybył docent Uniwersytetu Jagiellońskiego dr Stanisław Pigoń, jako zastępca profesora historii literatury polskiej. W roku akademickim 1921/22, kiedy dziekanem Wydziału Humanistycznego USB został prof. Marian Zdziechowski, w charakterze zastępcy profesora gramatyki porównawczej języków indoeuropejskich i sanskrytu przybył na USB zast. prof. dr Jan Otrębski, lektor j. francuskiego Benedykt Bińkowski oraz lektorka j. francuskiego i angielskiego Alina Brylińska, natomiast do Poznania przeniósł się prof. Władysław Tatarkiewicz. Niepowetowaną stratą dla Wydziału była śmierć prodziekana prof. dr Ludwika Janowskiego.[165]

Na początku roku 1922/23 w charakterze prof. nadzwyczajnego literatury polskiej zaczął pracować na USB doc. Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie dr Kazimierz Kolbuszewski, a w charakterze zastępcy profesora filologii słowiańskiej dr Olgierd Chomiński oraz Janusz Iwaszkiewicz jako zastępca profesora historii Liwy i Rusi. Dodatkowo, z Warszawy przeniosła habilitację Cezaria Ehrenkreutzowa. W omawianym roku na Wydziale rozpoczął się lektorat języka włoskiego prowadzony przez ks. dr-a Leona Puciatę. Na początku roku akademickiego 1923/24, kiedy dziekanem był prof. Kazimierz Kolbuszewski przybyli: dr Tadeusz Czeżowski dotychczasowy docent filozofii Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie oraz prof. Uniwersytetu Lubelskiego Stefan Srebrny w charakterze prof. nadzwyczajnego filologii klasycznej. Ponadto rozpoczęli wykłady: z zakresu etnografii i etnologii doc. Cezaria Ehrenkreutzowa i z historii Polski doc. Ryszard Mienicki. Z Poznania habilitację przeniósł Janusz Iwaszkiewicz. W roku tym rozpoczęto także starania o uruchomienie lektoratu języka litewskiego i białoruskiego. Na skutek śmierci, Wydział opuścił profesor zwyczajny historii nowożytnej dr Witold Nowodworski. rok akademicki 1923/24 był trudny dla Wydziału Humanistycznego także

165 Ibidem, s. 160.

ze względu na decyzję Ministerstwa WRiOP o likwidacji niektórych katedr, między innymi: katedry germanistyki, psychologii i archeologii klasycznej.

W roku akademickim 1924/25, kiedy to dziekanem Wydziału Humanistycznego był prof. Kolbuszewski, dr Jan Otrębski, dotychczasowy docent Uniwersytetu Jagiellońskiego, zostaje mianowany profesorem nadzwyczajnym gramatyki porównawczej języków indoeuropejskich. Udało się również pozyskać do pracy na Wydziale w charakterze profesora nadzwyczajnego historii średniowiecznej doc. Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie dr-a Teofila Emila Modelskiego. Ze względu na to, że Wydział nie posiadał katedry psychologii, na wykłady zaproszono prof. Stefana Błachowskiego z Poznania. W roku akademickim 1925/26 (podobnie jak w roku następnym) nie powołano nowych profesorów, a skreśleniu uległa między innymi katedra języka polskiego, na którą to planowano powołać (po zakończeniu habilitacji) dr-a Witolda Taszyckiego z Uniwersytetu Jagiellońskiego.[166]

W roku akademickim 1926/27 Rada Wydziału Humanistycznego USB podejmowała kroki, aby reaktywować utracone katedry, zwłaszcza katedrę psychologii i języka polskiego. Działania te jednak nie zakończyły się powodzeniem. Dopiero w styczniu 1929 roku udało się odzyskać katedrę języka polskiego, na którą powołano zgodnie z wcześniejszymi planami dr Witolda Taszyckiego w charakterze zastępcy profesora. Wart odnotowania jest fakt udzielenia stopni doktorów filozofii *honoris causa* prof. Aleksandrowi Brücknerowi, prof. Ludwikowi Finklowi i prof. Józefowi Kallenbachowi. Grono nauczycielskie opuścił w tym roku akademickim prof. Chodynicki, który przeniósł się do Poznania.[167] Dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich wykłady prowadzili: dr Teodor Mianowski *Dydaktyka języków klasycznych*, dr Tadeusz Pizło *Dydaktyka języka i literatury polskiej*, prof. Stefan Glixelli *Dydaktyka języków obcych*, dr Aleksander Safarewicz *Higjena szkolna*.[168]

---

[166] Ibidem, s. 163.

[167] Ibidem, s. 165.

[168] *Skład Uniwersytetu w roku akadem. 1933–34 oraz zmiany zaszłe w latach 1929/30–1932/33*, Wilno.

Zestawienie kadry naukowej Wydziału Humanistycznego przedstawia poniższa tabela.[169] profesorem honorowym Wydziału Humanistycznego był Władysław Mickiewicz, prof. literatury polskiej, dyrektor Biblioteki Polskiej i Muzeum Mickiewiczowskiego w Paryżu.[170]

1919/20 WYKŁADOWCA	PRZEDMIOT
Prof. Wincenty Lutosławski	*Metafizyka, Historia filozofii*
Prof. Włodzimierz Szyłkarski	*Historia filozofii greckiej, O filozofii Słowackiego i Mickiewicza*
Prof. Władysław Tatarkiewicz	*Etyka*
Zast. Prof. dr Władysław Horodyski	*Dzieje filozofii nowożytnej, Józef Gołuchowski filozof-romantyk, Konwersatorium metodologiczne*
ks. Prof. Kazimierz Zimmermann	*Zagadnienie wykształcenia obywatelskiego od starożytności do obecnej doby*
Prof. Władysław Zawadzki	*Ekonomia polityczna*
Prof. Ludwik Janowski	*Dzieje kultury polskiej, Historia Uniwersytetu Wileńskiego*
Prof. Jan Dąbrowski	*Dzieje Polski Piastowskiej, Czasy odrodzenia, Paleografia łacińska*
Zast. Prof. dr Feliks Koneczny	*Przegląd dziejów Litwy i Białorusi, Dzieje walki cywilizacji na równinie Sarmackiej*
Doc. Stanisław Ptaszycki dyr. Biblioteki Uniwersyteckiej	*Encyklopedia historii i literatury*
Prof. Marian Zdziechowski	*Podstawy duchowe kultury nowoczesnej, Chateaubriand, Ćwiczenia praktyczne z literatury powszechnej*

---

[169] *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1920/21*, s. 3–6; *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1922/23*, s. 5–9; *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1923/24*, s. 5–9; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1929/30*, s.3–8; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1933/34*, s.3–9; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1934/35*, s.3–9; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1936/37*, s.5–13; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1937/38*, s.5–14; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1938/39*, s 7–17.

[170] *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku Akadem.* 1920/21, s. 19.

Zast. Prof. dr Michał Bogucki	*Dzieje filologii klasycznej, Gramatyka języka greckiego*
Prof. Józef Kallenbach	*Dzieje literatury polskiej na emigracji, Piotr Skarga na tle wieku*
Gruzińska Anastazja – lektorka	*j. angielski, j. niemiecki*
Zast. Prof. dr Henryk Mościcki	*Dzieje porozbiorowe Polski, Litwa w okresie 1831-1856*
Zast. Prof. dr Jan Oko	*Historia poezji łacińskiej za czasów Rzeczypospolitej rzymskiej*
Prof. Ludwik Ćwikliński	*O poematach Homera, Starożytne Ateny, seminarium filologiczne*
Prof. Edward Porębowicz	*Literatura włoska w okresie Odrodzenia, Początki języków romańskich, Lektura i objaśnienia wybranych ustępów Komedii Boskiej Dantego*
Zast. Prof. dr Stefan Glixelli	*Victor Hugo et son temps, kurs języka francuskiego, kurs języka włoskiego*
1920/21	
Prof. Wincenty Lutosławski	*Historia filozofii od Arystotelesa do Kartezjusza, Psychologia, Etyka, Ćw. Logiczne*
Prof. Władysław Tatarkiewicz	*Platon i Arystoteles, Logika, ćw. Z logiki, Proseminarium z historii filozofii*
Prof. Marian Massonius	*Dzieje filozofii w Polsce, Historia pedagogiki, Proseminarium pedagogiczne, Język białoruski*
Prof. Feliks Koneczny	*Dzieje Słowiańszczyzny Wschodniej, Dzieje porozbiorowe Polski, Zasadnicze pojęcia historyczne, Seminarium historyczne*
Zast. prof. dr Stanisław Kościałkowski	*Przegląd dziejów Polski, Proseminarium historii Polski*
Prof. Stefan Ehrenkreutz	*Ustrój Wielkiego Księstwa Litewskiego*
Ks. dr Kazimierz Zimmermann	*Organizacje gospodarczo-społeczne w Wielkim Księstwie Poznańskim na tle walk narodowościowych*

Prof. Ludwik Janowski	*Obraz literatury w Polsce, Literatura polska w początku XIX w, Seminarium polonistyczne*
Prof. Stanisław Pigoń	*Adam Mickiewicz, Proseminarium: lektura „Pana Tadeusza", Seminarium literackie*
Ks. dr Czesław Falkowski	*Dzieje wymowy w Polsce w XV w i pocz. XVI w.*
Prof. Marian Zdziechowski	*Romantyzm w Niemczech, Kierunki literackie w Rosji, Seminarium z literatury powszechnej*
Prof. Jan Oko	*Poezja łacińska w epoce Augusta, Proseminarium łacińskie: lektura Cycerona, Seminarium łacińskie*
Zast. prof. dr Michał Bogucki	*Greckie starożytności prywatne, Język grecki*
Zast. prof. dr Ludwik Ćwikliński	-
Zast. prof. dr Stefan Glixelli	*Literatury romańskie w okresie odrodzenia, Lektura "Boskiej komedii" Dantego, kurs języka francuskiego*
1921/22	
Prof. Wincenty Lutosławski	*Historia filozofii od Kartezjusza, Psychologia, Filozofia historii*
Prof. Witold Nowodworski	*Dzieje Europy nowożytnej, Socjalizm nowożytny i jego kierunki*
Prof. Marian Massonius	*Encyklopedia filozofii, Historia powszechna filozofii, Dzieje szkolnictwa w Polsce, Seminarium pedagogiczne, Język białoruski*
Prof. Feliks Koneczny	*Geneza caratu i kultury moskiewskiej, Ekonomiczne podłoże dziejów Polski i Rusi, Seminarium historyczne*
Prof. Stanisław Kościałkowski	*Przegląd dziejów Polski, Proseminarium historyczne, Wewnętrzne dzieje Litwy za Stanisława Augusta*
Prof. Kazimierz Chodynicki	*Polska w epoce pierwszych Jagiellonów, Rozwój dziejopisarstwa polskiego, Seminarium historyczne*

Zast. prof. dr Jan Otrębski	*Wstęp do językoznawstwa, Język staro cerkiewno-słowiański, Kurs praktyczny języka polskiego, Gramatyka historyczna języka łacińskiego,*
Prof. Ludwik Janowski	*Literatura polska od XVI w., Filomaci i Filareci (ZMARŁ DN. 18 XI 1921r.)*
Prof. Stanisław Pigoń	*Wstęp do badań historii literatury, Adam Mickiewicz, Analiza „Pana Tadeusza", Seminarium historii literatury polskiej*
Benedykt Bińkowski (lektor)	*Nauka języka łacińskiego dla początkujących, Język łaciński kurs wyższy*
Prof. Marian Zdziechowski	*Goethe i Schiller, Tragedia francuska w w. XVII, Ćwiczenia praktyczne*
Prof. Jan Oko	*Fonologia i morfologia języka łacińskiego, Pro seminarium łacińskie, Seminarium łacińskie, Kurs języka greckiego dla początkujących, interpretacja Platona Apologii Sokratesa*
Anna Brylińska (lektorka)	*Język francuski, język angielski*
Prof. Stefan Glixelli	*Literatury romańskie w okresie klasycznym, Gramatyka języka włoskiego, Seminarium filologii romańskiej*
1922/23	
Zast. prof. dr Janusz Iwaszkiewicz	*Dzieje Litwy w XVIII i XIX, Przegląd dziejów porozbiorowych Polski i Litwy od 1815 r.*
Zast. prof. dr Olgierd Chomiński	*Fonetyka opisowa języka polskiego, Fonetyka historyczna języka polskiego, Gramatyka staro cerkiewno-słowiańska*
Prof. Kazimierz Kolbuszewski	*Poezja polska w XVIII, Idee polityczne u pisarzy polskich XV i XVI w.*
1923/24	
Prof. Tadeusz Czeżowski	*Logika, Psychologia,*
Zast. prof. dr Stefan Srebrny	*Komedia grecka, Odyseja*
Ks. dr Leon Puciata (lektor)	*Język włoski*

Doc. Cezaria Ehrenkreutzowa	*Wstęp do etnologii, Ćwiczenia praktyczne z zakresu etnografii terenu ziem litewskich*
1929/30	
Prof. Teofil Modelski	*Dzieje wczesnego średniowiecz, Dyplomatyka*
Zast. Prof. dr Witold Taszycki	*Dzieje języka polskiego, Stanowisko polszczyzny w rodzinie języków słowiańskich, Zarys wierszowania polskiego*
Doc. Stanisław Cywiński	*Podłoże myślowe twórczości Słowackiego*
Dr Franciszek Doubek	*Gramatyka srednio-górno-niemiecka*
Małgorzata Kuncewiczowa lektorka Henryk Marchand lektor	*Język francuski*
Dr Wanda Januszkiewiczówna	*Lektorat języka angielskiego*
Dr Franciszek Doubek	*Lektorat języka niemieckiego*
Ks. Wincenty Zajączkowski	*Lektorat języka litewskiego*

W roku akademickim1933/34 do kadry naukowej Wydziału Humanistycznego dołączyli:

Prof. Erwin Koschmider	*Wstęp do filologii słowiańskiej*
Prof. Manfred Kridl	*Poezja polska wieku XIX*
Prof. Bogumił Jasinowski	*Filozofia w początkach XX wieku*
Prof. Stanisław Franciszek Zajączkowski	*Zarys dziejów średniowiecza*
Doc. Jan Safarewicz	*Składnia historyczna łacińska*
Prof. tytularny Ludwik Kolankowski	*Nie miał wykładów w tym roku*
Zast. prof. dr Henryk Łowmiański	*Dzieje Moskwy w wiekach średnich*
Dr Halina Turska	*Ćw. z języka polskiego*
Dr Tadeusz Pizło	*Dydaktyka języka i literatury polskiej*
LEKTORZY	JĘZYK
Jan Bobka	j. łaciński
Dr Jan Safarewicz	j. grecki
Mgr Marja Sorokówna i Małgorzata Kuncewiczowa	j. francuski

Dr Franciszek Doubek	j. niemiecki
Alina Studnicka Władysław Kospoth-Pawłowski	j. angielski
Dr Ilario Alvigini	j. włoski
Mgr Wsiewołod Bajkin	j. rosyjski
Bronisław Untulis	j. litewski
Dr Jan Stankiewicz	j. białoruski
Dr Tadeusz Szeligowski	Lektor muzyki
Komisja egzaminacyjna Wydz. Humanistycznego dla egzaminów magisterskich	Przewodniczący prof. Tadeusz Czeżowski, zast. przewodniczącego prof. Stanisław Kościałkowski
1934/35	
Konrad Górski	prof. literatury polskiej
Rajmund Gostkowski	doc. archeologii klasycznej
Komisja egzaminów państwowych w Wilnie na nauczycieli szkół średnich	Przew. Prof. T. Czeżowski, zast. prof. dr S. Kościałkowski
1936/37	
Kazimierz Moszyński	prof. etnologii i etnografii
Henryk Elzenberg	doc. Filozofii
1937/38	
Henryk Anders	Zast. prof. filologii niemieckiej
1938/39	
Prof. honorowy	Marian Zdziechowski
Profesorowie zwyczajni:	Jan Szczepan Otrębski, Manfred Kridl, Kazimierz Moszyński, Jan Oko, Tadeusz Czeżowski, Stefan Srebrny, Stanisław Kościałkowski, Janusz Iwaszkiewicz, Erwin Koschmieder, Stanisław Franciszek Zajączkowski
Profesorowie nadzwyczajni	Bogumił Jasinowski, Henryk Łowmiański, Konrad Górski, Rajmund Gostkowski, Ludwik Chmaj – prof. pedagogiki
Prof. tytularny	Ryszard Mienicki
Zast. prof.	Olgierd Chomiński, Bohdan Zawadzki, Henryk Anders

Dzięki dotacjom państwowym i darom osób prywatnych wileńska placówka naukowa stopniowo zyskiwała na znaczeniu, dostosowując się jednocześnie do wymogów nauki i techniki badawczej. Już w roku akademickim 1921/22 Wydział Humanistyczny USB uzyskał prawo nadawania stopni naukowych i wydawania dyplomów nauczycielom szkół średnich. Jedną z pierwszych nauczycielek, która w 1923 r. dyplom taki otrzymała była Ewa Makowska-Gulbinowa. Napisała ona pracę o *Wileńskich cechach tkackich do 1795 r.*[171] Na Uniwersytecie powołano także Komisję do Spraw Egzaminów Magisterskich, której przewodniczył profesor Tadeusz Czeżowski.[172]

Pierwsze dyplomy doktorskie otrzymali Henryk Łowmiański i Stanisław Cywiński[173] a wydano je w marcu 1924 roku. W tym samym roku akademickim przeprowadzono trzy habilitacje, rok później sześć, a w 1928/29 – siedem.[174]

W celu uzyskania doktora filozofii na Wydziale Humanistycznym mgr Halina Jabłońska-Turska przedłożyła rozprawę *Język Jana Chodźki*, którą profesorowie: literatury polskiej Stanisław Pigoń oraz językoznawstwa i filologii sanskryckiej Jan Otrębski uznali za „zupełnie wystarczającą".[175] 20 czerwca 1929 roku odbył się 2-godzinny egzamin ścisły z filologii polskiej i słowiańskiej, na którym obecny był prodziekan Wydziału Humanistycznego profesor filologii romań-

---

171 CAPL F 175 IA 104, *Sprawozdania roczne (1921/22), s. 12; Księga pamiątkowa Koła Historyków Słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1923–1933*, Wilno 1933, s. 368.

172 K. Kolbuszewski, J. Oko, *Wydział Humanistyczny USB w latach 1919–1929*, [w:] Tamże, s. 165. Irena Sulkowska-Kuraś wspomina, iż profesor filozofii Tadeusz Czeżowski rozpoczynał ćwiczenia o 8[10] rano, na których zadawał zadania domowe. Po nich prowadził bardzo „suche" wykłady, Rozmowa z Ireną Sułkowską-Kuraś, Warszawa, 14 XII 1999 r. cyt. za J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne i kulturalne studentów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie...m* op. cit., s. 219.

173 „Alma Mater Vilnensis" z. 2, s. 11; J. Kolbuszewski, J. Oko, *Wydział Humanistyczny USB w latach 1919 — 1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 162.

174 K. Karaffa-Korbutt, *Działalność naukowa i pedagogiczna USB z lat 1919–1929 w świetle zestawień statystycznych*, [w:] Ibidem, s. 589.

175 Szerzej na temat Haliny Turskiej, uczennicy profesora Otrębskiego, zob. M. Gawrońska-Garstka, *Jan Szczepan Otrębski. Życie i dzieło (1989–1971)...*, op. cit., s. 336–342.

skiej Stefan Glixelli. Halinę Turską egzaminowali: prof. Jan Otrębski (8 pytań, między innymi o pochodzenie języka polskiego), profesor literatury polskiej Stanisław Kołbuszewski (3 pytania, m.in. źródła z dziejów literatury polskiej wieków średnich) i Stanisław Pigoń (4 pytania, m.in. twórczość przejściowa Jana Chodźki). Egzaminowana otrzymała ocenę celującą. 27 czerwca 1929 roku, o godz. 13.00 odbył się godzinny egzamin ścisły mgr Turskiej (z wynikiem celującym) z filozofii, w obecności dziekana Wydziału Humanistycznego profesora filologii klasycznej Jana Oko. Doktorantkę egzaminowali: profesor filozofii Tadeusz Czeżowski i profesor filozofii i pedagogiki Marian Massonius. 2 lipca 1929 roku, o godz. 1 3, odbyła się promocja doktorska Haliny Turskiej[176] na dyplomie podpisali się: promotor prof. Jan Szczepan Otrębski, rektor prof. Czesław Falkowski i dziekan prof. Jan Oko.[177]

Koła naukowe Wydziału Humanistycznego

Na stały rozwój życia naukowego USB w dwudziestoleciu międzywojennym, obok solidnej pracy na Wydziałach, wpływała także działalność studenckich Kół Naukowych, będących wartościowym elementem zawodowego przygotowania studentów, uzupełniającym i rozszerzającym ich wiedzę, zdobytą podczas wykładów, ćwiczeń i seminariów.

Już w 1919 roku na Wydziale Humanistycznym powstały pierwsze koła naukowe. Jednym z nich było Koło Humanistyczne. W jego strukturach istniało od kwietnia 1920 r. Koło Filozoficzne, które wyodrębniło się w samodzielny twór 1 lutego 1924 roku.[178] W roku akademickim

---

[176] Po zatwierdzeniu przez Senat Uczelni uchwały Rady Wydziału w sprawie przyznania stopnia doktorskiego, rektor w asyście dziekana i promotora dokonywał promocji, obierając od promowanego przyrzeczenie, J. K. Czerwiński, *Szkoły wyższe w Polsce. Ustawy. Organizacja studiów*, Warszawa 1930, s. 20.

[177] CAPL F 175 5IV B 118, Akta osobowe Haliny Jabłońskiej-Turskiej, s. 3–8, 13.

[178] BUT 1578/IV, Kronika Koła Filozoficznego Studentów USB w Wilnie; „Alma Mater Vilnensis", z. 1, s. 81; S. Pigoń, *Koła naukowe Studentów USB w latach 1919- 1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 601.

1921/22 utworzono Koło Miłośników Literatury Pięknej, a w marcu 1922 roku (po rozwiązaniu Koła Humanistów) Koło Polonistów z sekcjami: historyczno-literacką, językoznawczą, bibliograficzną i sekcją twórczości oryginalnej, a w 1926/27 literatury dramatycznej i teatru i historii literatury. Pomysł utworzenia Koła Polonistów zrodził się podczas wycieczki studentów polonistyki z prof. Pigoniem do rodzinnych stron Mickiewicza. Profesor został kuratorem Koła.[179] Jedną z form działalności Koła Polonistów były Turnieje Poetyckie. W dniu 8 grudnia 1925 roku w komisji konkursowej zasiadali między innymi: prof. prof. Kazimierz Kolbuszewski, Marian Massonius, Stanisław Pigoń a pierwsza nagrodę otrzymał Tadeusz Łopalewski za wiersz „Piękna podróż".[180] Dodatkowo urządzano także zebrania naukowe i koleżeńskie spotkania, wieczory poetyckie a także wycieczki. W związku z tym, iż Koło Polonistów studentów USB należało do Związku Kół Polonistycznych Polskiej Młodzieży Akademickiej. Delegaci Koła wzięli udział w pierwszym jego zjeździe, które miało miejsce w maju 1925 roku we Lwowie. Drugi zjazd Związku odbył się rok później w Wilnie, wówczas to członkowie koła czynnie uczestniczyli w przygotowaniach i organizacji Zjazdu, wygłosili również wiele referatów. W związku ze sprowadzeniem do Wilna zwłok Słowackiego członkowie Koła nie tylko uczestniczyli w pracach komitetu obchodowego, ale także urządzili uroczysty wieczór poetycki i przygotowali kilka odczytów o Słowackim. Dzięki subwencji Ministerstwa WRiOP koło przystąpiło do wydawania serii rozpraw naukowych „Biblioteka Prac Polonistycznych", poświeconej twórcom i zjawiskom literackim związanym z terenami północno-wschodnimi dawnej Rzeczypospolitej. Członkowie Koła współpracowali także przy wydawaniu czasopisma akademickiego „Alma Mater Vilnensis", parokrotnie przewodnicząc komitetowi redakcyjnemu.[181]

---

179 Sprawozdanie z działalności Koła Polonistów Słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1922–32, „Biblioteka Alma Mater Vilnensis", z. 2, s. 226; *Z działalności Kół Polonistów. Koło Wileńskie*, „Ruch Literacki" X 1929, nr 8, s. 255.

180 Sprawozdanie z działalności Koła Polonistów Słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, „Biblioteka. Alma Mater Vilnensis", z. 2, s. 230.

181 S. Pigoń, *Koła naukowe Studentów USB w latach 1919- 1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s.608- 611.

W 1923 roku z inicjatywy prof. Stanisława Kościałkowskiego powstało Koło Historyków,[182] „biorące sobie za zadane: budzenie zamiłowania do samodzielnych badań w zakresie dziejów, podejmowanie zbiorowych prac zmierzających do uzupełnienia wykształcenia zawodowego, wreszcie nawiązywanie i zacieśnianie stosunków koleżeńskich pomiędzy członkami Koła."[183] Warto odnotować, iż Koło wstąpiło do ogólnopolskiego Związku kół historyków i brało udział w jego zjeździe w dniu 1 i 2 listopada 1924 roku. Poza organizowaniem odczytów profesorskich (w tym odczyt gościnny prof. Władysława Konopczyńskiego z Krakowa na temat „Nasi wielcy ludzie") i studenckich, a także zebrań naukowych organizowano także wycieczki w celu zwiedzania zabytków Wilna. W porozumieniu z innymi uniwersyteckimi kołami historyków przystąpiono do sporządzania indeksu do III t. *Volumina Legum*. W strukturach koła działały między innymi następujące sekcje: prehistorji i historii starożytnej, dziejów Europy wschodniej, przeszłości Wilna, poznawania Wilna, dydaktyki historii. Ciekawą inicjatywą członków koła było wprowadzenie na zebraniach stałych komunikatów z czasopism historycznych polskich i obcych.[184] 18 stycznia 1927 roku na Wydziale Humanistycznym USB powstało Akademickie Koło Przyjaciół Francji[185], w marcu Koło Filologiczne (zajmujące się literaturą klasyczną).[186]

W roku 1924 powstał w Wilnie Zakład Etnologii Uniwersytetu Stefana Batorego, który początkowo funkcjonował pod nazwą Pracownia Etnologiczna i składał się z dwu jednostek: Pracowni Etnologicznej i Muzeum Etnograficznego. Był to ośrodek badań etnograficznych prowadzonych głownie na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa

---

[182] Sprawozdanie z działalności Koła Historyków Słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1923–1933 (zestawił Aleksy Deruga), [w:] *Księga pamiątkowa Koła Historyków Słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1923–1933*, Wilno 1933, s. 355.

[183] S. Pigoń, *Koła naukowe Studentów USB w latach 1919- 1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s.603.

[184] Ibidem, s.603–605.

[185] CAPL F 175 I A 582, Stowarzyszenia młodzieży akademickiej–już nieistniejące (1919–1939), s. 196–197.

[186] „Alma Mater Vilnensis", z. 5, s. 67.

Litewskiego oraz przyległych doń terenów. Zakład ten mieścił się na piętrze budynku przy ul. Zamkowej 11 i oprócz gabinetu profesora, Sali wykładowej i biblioteki zajmował dużą salę muzealną. W marcu 1925 roku Pracownia Etnograficzna zorganizowała wystawę tkanin ludowych, a w 1928 roku z inicjatywy Zakładu Etnologii odbyła się „Wystawa Etnograficzna" na targach Północno-Wschodnich w Wilnie, na której przedstawiano zbiory muzealne oraz przedmioty specjalne zebrane z terenu.[187] Należy wyraźnie podkreślić, iż główną organizatorką i inicjatorką badań etnograficznych na USB była przybyła do Wilna w 1924 roku dr Cezaria Baudouin de Courtenay – Ehrenkreutzowa, która uważała, że na USB „należy stworzyć jakieś laboratorium kultury, w którym słuchacze nie tylko na podstawie materiału książkowego mogli by się ćwiczyć w morfologii wytworów i zjawisk kultury. Do realizacji tej myśli dążyłam tym bardziej, że za jedną z przyczyn bankructw i kryzysów współczesnej cywilizacji uważam brak znajomości i orientowania się twórców kultury, t.j. społeczeństw ludzkich, w strukturze i funkcjach ich własnego tworu – kultury."[188] Jak zauważa Maria Znamierowska Prüfferowa „Zakład Etnologii i Etnografii skupiał pracowników i studentów różnych narodowości – oprócz Polaków obywatele polscy – Białorusini, Litwini, Rosjanie, Ukraińcy i Żydzi różnych wyznań. Prof. C. Ehrenkreutzowa stworzyła atmosferę serdecznych i bezpośrednich stosunków przy ogromnym poszanowaniu wszystkich narodowości, ich kultur i poglądów (...)".[189]

Funkcjonujące na USB od 1925 r. Koło Etnologów[190] oprócz odczytów z udziałem profesorów (np. *O cisowskiej pieśni ludowej*[191]) oraz studentów organizowało także wycieczki do Kieny, Starego Sioła pod Miednikami,

---

[187] C. Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa, *Zakład Etnologii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie i jego zadania*, „Balticoslavica", Wilno 1933, s. 75.

[188] Ibidem, s. 82.

[189] M. Znamierowska-Prüfferowa, *Zakład Etnologii Uniwersytetu Stefana Batorego 1923–1939*, [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga Pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, red. L. Piechnik, K. Puchnowski, Kraków 1996, s. 69.

[190] M. Znamierowska-Prüfferowa, *Koło etnologów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, „Lud"1931, s. 269–272.

[191] „Alma Mater Vilnensis", z. 7, s. 70.

i do Puszczy Rudnickiej zdobywając i gromadząc przy okazji wiele okazów umieszczonych następnie w Muzeum Etnograficznym.[192]

Przeprowadzając zajęcia korzystano także ze zbiorów muzealnych Muzeum Etnologicznego, które zostało otwarte 4 marca 1925 r., staraniem Towarzystwa Popierania Przemysłu Ludowego w Wilnie i Pracowni Etnograficznej USB. Związane z Zakładem Etnologii USB, gromadziło przedmioty dotyczące kultury ludowej, o charakterze regionalnym, a także pomocne do badań naukowych i zajęć dydaktycznych.[193] Podczas konferencji Towarzystw Popierających Przemysł Ludowy, która miała miejsce w Wilnie 7 lutego 1930 roku w lokalu zakładu Etnologji Uniwersytetu Stefana Batorego podjęto uchwałę (rozszerzającą dotychczasowe zadania Muzeum) „aby uważać Muzeum Etnograficzne Uniwersytetu Stefana Batorego za początek przyszłego centralnego Muzeum Etnograficznego terenów północno-wschodnich Rzeczypospolitej, z zasięgiem obejmującym woj. białostockie, nowogródzkie, poleskie i wileńskie."[194]Muzeum o charakterze muzeum terytorialnego w swych założeniach i celach miało obrazować „całokształt kultury warstw tradycyjnych kraju w najtypowszych jej objawach. Kładziony jest wiec nacisk nie na nadzwyczajność przedmiotów, lecz na ich typowość."[195] Zbiory i obiekty muzealne pochodziły od pracowników Zakładu, którzy gromadzili je podczas prac terenowych oraz z darów osób prywatnych. Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa podkreślała także dużą ofiarność młodzieży uniwersyteckiej i szkolnej zorganizowanej w kołach krajoznawczych, a także pomoc ze strony włościan woj. wileńskiego, nowogródzkiego i białostockiego i instytucji społecznych, rządowych i samorządowych.[196]

---

[192] S. Pigoń, *Koła naukowe Studentów USB w latach 1919- 1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s.599.

[193] M. Znamierowska-Prüfferowa, *Muzeum Etnograficzne USB w Wilnie i jego przyszłość*, „Lud" 1932, s. 1; Tejże, *Zakład Etnologii Uniwersytetu Stefana Batorego 1923-1939*, [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilnensis..*, op. cit., s. 70.

[194] C. Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa, *Zakład Etnologji Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie i jego zadania*, [w:] „Balticoslavica", Wilno 1933, s. 75–98.

[195] Ibidem, s. 86.

[196] Ibidem, s. 83.

Drugim istotnym muzeum funkcjonującym w strukturach USB było Muzeum Archeologicznego[197] kierowanego przez prof. Jana Oko. W porozumieniu z wojewódzkim urzędem konserwatorskim od lata 1933 pod kierownictwem Heleny Cehak-Hałubowiczowej (adiunkt USB) prowadzono prace terenowe mające na celu rejestrację i ochronę zabytków przedhistorycznych a także prace wykopaliskowe. W latach 1933–1937 badania prowadzono na terenie województw: nowogródzkiego i wileńskiego.[198] Muzeum posiadało działy: zbiorów przedhistorycznych, zabytków archeologii egipskiej i greckiej oraz zabytków epoki historycznej[199] Z inicjatywy asystentki Muzeum Heleny Cehak, na USB utworzono Koło Archeologiczne Studentów USB, które zgromadziło 33 członków.[200]

W ciągu dwudziestu lat funkcjonowania Wydziału Humanistycznego USB profesorowie, docenci, studenci stworzyli środowisko naukowe, w którym nie tylko nauczano historii, literatury, filozofii, języków klasycznych i nowożytnych, szerzono i krzewiono uniwersalne wartości humanistyczne zarówno wśród akademików, jak i mieszkańców Wilna i Wileńszczyzny. Niestabilność polityczna regionu oraz trudna sytuacja materialna i gospodarcza Wilna nie sprzyjały osiedleniu się, a pomimo to, na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Stefana Batorego wykładali znakomici profesorowie, których prace i dzieła stanowią trwały wkład w naukę polską i światową. Podejmowane przez profesorów inicjatywy i przedsięwzięcia były ważne nie tylko w skali uniwersyteckiej. Nie ulega wątpliwości, że wileńskie środowisko humanistyczne USB oddziaływało na całe życie literackie i kulturalne miasta. Przynależność profesorów Wydziału Humanistycznego do takich organizacji jak Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Związek

[197] J. Ganiewicz, *Wileński ośrodek historyczny...*, op. cit., s. 113.

[198] W. Hołubowicz, *Pięć lat pracy terenowej Muzeum Archeologicznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1933–1937)*, „Rocznik Archeologiczny" 1937, s. 83–87. „Słowo" 17 I 1933, nr 16, s. 3; CAPL F 175 15 88, Koło Archeologii Klasycznej.

[199] H. Cehak-Hołubowiczowa, *Muzeum Starożytności Wileńskiej Komisji Archeologicznej a Muzeum Archeologii Uniwersytetu Stefana Batorego*, „Światowid" 1936/37, s. 12.

[200] „Słowo" 17 I 1933, nr 16, s. 3; CAPL F 175 15 88, Koło Archeologii Klasycznej.

Zawodowy Literatów Polskich, Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza, Rada Wileńskich Zrzeszeń Artystycznych a także niejednokrotnie kierowanie nimi poszerzały spektrum działalności całego Wydziału i Uniwersytetu. Profesorowie – humaniści brali też aktywny udział w pracach wielu organów uniwersyteckich, kierowali różnymi komisjami, a także dostąpili najwyższych godności uniwersyteckich sprawując władzę rektora (np. prof. Stanisław Pigoń) i prorektora. Dorobek naukowy profesorów Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, niezwykle bogaty i zróżnicowany, czasem wywołujący polemiki czy dyskusje stanowi stały wkład do nauki a wiele nazwisk historyków, literaturoznawców, językoznawców czy filozofów na trwałe wpisało się w biografię naukową międzywojennego Wilna.

b) Wydział Prawa i Nauk Społecznych

Dziekani i prodziekani Wydziału Prawa i Nauk Społecznych

Rok	Dziekan	Prodziekan
1919/20-1921/22	Prof. Alfons Parczewski	Prof. Władysław Zawadzki
1922/23-1923/24	Prof. Władysław Zawadzki	Prof. Wacław Komarnicki
1924/25	Prof. Wacław Komarnicki	Prof. Stefan Ehrenkreutz
1925/26	Prof. Eugenjusz Waśkowski	Prof. Wacław Komarnicki
1926/27	Prof. Wacław Komarnicki	Prof. Eugenjusz Waśkowski
1927/28	Prof. Franciszek Bossowski	Prof. Eugenjusz Waśkowski
1928/29	Prof. Franciszek Bossowski do 27 XI 1928 Od 27 XI 1928 prof. Stefan Ehrenkreutz	Prof. Eugenjusz Waśkowski
1929/30-1931/32	Prof. Stefan Ehrenkreutz	Prof. Eugenjusz Waśkowski
1932/33	Prof. Jerzy Panejko	Prof. Eugenjusz Waśkowski
1933/34	Prof. Jerzy Panejko	Prof. Eugenjusz Waśkowski

1934/35-1935/36	Prof. Bronisław Wróblewski	Prof. Jerzy Panejko
1936/37	Prof. Jerzy Panejko	Prof. Bronisław Wróblewski do 27 XI 1936 Prof. Bolesław Wilanowski do 27 XI 1936
1937/38-1938/39	Prof. Bolesław Wilanowski	Prof. Franciszek Bossowski

Wydział Prawa i Nauk Społecznych USB rozpoczął swą działalność 9 października 1919 roku. W roku tym wyznaczono pierwsze posiedzenie Rady Wydziału[201] na dzień 12 października, godz. 11.00. Pierwszym dziekanem Wydziału był prof. Alfons Parczewski, który to w rozpoczynającym obrady przemówieniu przypomniał postaci Lelewela i Daniłowicza, twórców historii prawa w Wilnie i na Uniwersytecie Wileńskim.[202]

Na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych, który był najliczniejszym wydziałem na USB,[203] studia trwały cztery lata i charakteryzowały się wysokim poziomem nauczania i zaostrzonymi rygorami.[204] Kształcono

[201] Szerzej na temat działalności Rady Wydziału Prawa i Nauk Społecznych zob. M. Tarkowski, *Rada Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919–1939)*, [w:] *Studia Iuridica Toruniensia*, t. VII, s. 105–127. Na temat Wydziału Prawa i Nauk Społecznych USB zob. Tegoż, *Początki Wydziału Prawa i Nauk Społecznych USB w Wilnie. Aspekt organizacyjno-personalny*, [w:] *Społeczeństwo a władza. Ustrój, prawo, idee*, pod red. J. Przygodzkiego i M. J. Ptaka, Wrocław 2010.

[202] I. Jaworski, *Wydział Prawa i Nauk Społecznych USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit. s. 254–272; zob. też. „Rocznik Prawniczy Wileński" (1925–1939).

[203] S. Swianiewicz, *USB w perspektywie historycznej*, „Zeszyty Historyczne", z. 55, Paryż 1981, s. 102.

[204] Cz. Miłosz, *Rodzinna Europa*, Warszawa 1990, s. 118; CAPL F 175 IA 182, Sprawozdania roczne (1927/28), s. 229. 29 listopada 1926 roku, Minister WR i OP, wydał rozporządzenie, iż egzaminy na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych mogły być składane tylko przed wakacjami a poprawkowe od 22 września do 1 października, „Dziennik Wileński" 15 XII 1926, nr 287, s. 3. „Kurier Wileński" 11 XI 1934, nr 309, s. 5. „Słowo" (9 XI 1932, nr 307, s. 5) informuje o 80 studentach prawa, niedopuszczonych do zdawania egzaminów, podczas gdy na całym USB podobny

tu prawników do pracy w sądownictwie i administracji. Absolwenci „prawa" byli ponad to dobrze przygotowani do charakteryzowania problemów społecznych, politycznych i psychologicznych.[205] Trudności w nauce były spowodowane głównie brakiem podręczników napisanych w języku polskim do niektórych przedmiotów[206].

Grono wykładowców Wydziału w poszczególnych latach stanowili między innymi:

- w roku akademickim 1919/20: zast. prof. Jerzy Fiedorowicz *Dzieje prawa rzymskiego*, prof. Alfons Parczewski *Historia ustroju państwowego Polski i Litwy*, prof. Władysław Zawadzki *Ekonomia polityczna*[207];
- w roku akademickim 1920/21: prof. Wacław Komarnicki *Teoria prawa, Nauka o państwie*, prof. Franciszek Bossowski *Prawo rzymskie*, zast. prof. Stefan Ehrenkreutz *Historia ustroju Polski, Ćw. z dawnego prawa polskiego, Prawo sądowe polskie, Ustrój W. Ks. Litewskiego*, zast. prof. Kazimierz Głębocki *Prawo cywilne obowiązujące*, prof. Alfons Parczewski *Prawo kościelne, Prawo małżeńskie, Historia prawa francuskiego*, prof. Władysław Zawadzki *Ekonomia polityczna*, zast. prof. Jerzy Władysław Lande *Filozofia prawa*, ks. prof. Kazimierz Zimmermann *Organizacje gospodarczo-społeczne w W. Ks. Poznańskim*[208];
- w roku akademickim 1921/22: prof. Franciszek Bossowski *System prawa rzymskiego, Rozwój prawa rzymskiego*, prof. Stefan Ehrenkreutz *Dawne prawo sądowe polskie i litewskie, Dawne prawo sądowe*

los spotkał 200 osób. W roku akademickim 1925/26, Rada Wydziału Prawa i Nauk Społecznych wprowadziła dla pogłębienia wiedzy studentów kursy monograficzne: ogólno-teoretyczny, publicystyczny, cywilistyczny i kryminalny, CAPL F 175 IA 161, Sprawozdania roczne (1925/26), s. 2.

205 Juliusz Bardach wskazuje, iż jedną z przyczyn tak gwałtownego spadku liczby studiujących po I roku, obok niezaliczonych egzaminów, był fakt możliwości podjęcia pracy w administracji (jako student), co kończyło się przeważnie porzuceniem studiów, Rozmowa z Juliuszem Bardachem, Warszawa, 30 XI 1999 r., cyt. za: J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 232.

206 E. Gumowska, *Moje studia prawnicze na Uniwersytecie Stefana Batorego*, [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilnensis...*, op. cit., s. 104–109.

207 *Program wykładów i skład Uniwersytetu w półroczu zimowem roku Akadem. 1919/20*, Wilno 1919, s. 8.

208 *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku Akadem. 1920/21*, s. 7–9.

polskie, Historia ustroju Polski, Seminarium z historii ustroju Polski, zast. prof. Zygmunt Jundził *Prawo cywilne Kresów Wschodnich,* prof. Alfons Parczewski *Historia prawa na zachodzie Europy, Prawo kościelne, Prawo małżeńskie, seminarium z prawa kościelnego,* prof. Władysław Zawadzki *Ekonomia polityczna, Seminarium z ekonomii politycznej,* zast. prof. Jerzy Lande *Historia filozofii prawa, Prawo polityczne wraz z nauką o państwie, Historia filozofii prawa narodów nowożytnych,* zast. prof. Bronisław Wróblewski *Prawo karne, Seminarium z prawa karnego,* zast. prof. Roman Kuratowski *Prawo cywilne b. Królestwa Polskiego z uwzględnieniem prawa b. zaboru pruskiego i austriackiego,* zast. prof. Mieczysław Gutkowski *Skarbowość, Statystyka, Seminarium z nauki skarbowości;*[209]

– w roku akademickim 1922/23 grono wykładowców 'prawa' poszerzyło się o następujące osoby: zast. prof. Iwon Jaworski *Historia prawa na Zachodzie Europy,* zast. prof. Adam Chełmoński *Prawo handlowe i wekslowe;*[210]
– w roku akademickim 1929/30 do kadry dołączyli: prof. Stefan Glaser *Prawo karne, Proces karny,* prof. Jerzy Panejko *Nauka Administracji i Prawo administracyjne,* Prof. Eugeniusz Waśkowski *Prawo cywilne, Procedura cywilna;*[211]
– od roku akademickiego 1932/33 wykładowcami byli także: Stanisław Świaniewicz – docent praw, Michał Król – docent prawa narodów, Wiktor Sukennicki – docent prawa międzynarodowego, Witold Świda – docent prawa karnego, Andrzej Mycielski, docent prawa państwowego i nauki o państwie, dr Jan Józef Adamus wykładający dawne prawo prywatne polskie a od 1936/37 docent historii dawnego prawa polskiego i litewskiego. Warto odnotować, iż w roku 1934/35 prowadzono na USB Studium specjalne historii prawa litewskiego, jego kierownikiem był prof. S. Ehrenkreutz a adiunktem Seweryn Wysłouch.[212]

---

209 *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku Akadem. 1921/22*, s. 7.

210 *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku Akadem. 1922/23*, s. 11–14.

211 *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku Akadem. 1929/30*, s.12–15.

212 *Skład Uniwersytetu w roku Akadem. 1933–34 oraz zmiany zaszłe w latach 1929/30–1932–33*, Wilno, s. 13–14, *Skład Uniwersytetu w rok. Akadem. 1934–35*, Wilno, s. 15, *Skład Uniwersytetu w roku Akadem. 1936–37*, Wilno, s. 12.

Na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie już w pierwszym roku istnienia wydziału 1919/20 uruchomiono trzy Seminaria przy ul. Zamkowej 11: Seminarium historii ustroju Polski (kier. Prof. Alfons Parczewski), Prawa rzymskiego (kier. Prof. Jerzy Fiedorowicz), Ekonomii politycznej (kier. Prof. Władysław Zawadzki).[213] W następnych latach Wydział wzbogacił się o kolejne Seminaria.

W roku akademickim 1920/21 działały następujące Seminaria: przy ul. Zamkowej 11 Historji ustroju Polski kierowane przez Dr-a Stefana Ehrenkreutza i Prawa rzymskiego (kier. Prof. Franciszek Bossowski) oraz Ekonomii politycznej (kier. Prof. Władysław Zawadzki); przy ul. Uniwersyteckiej 7: Prawa politycznego (kier. Prof. Wacław Komarnicki), Prawa kościelnego (kier. Prof. Alfons Parczewski).[214] W 1921/22 przy ul. Uniwersyteckiej 5 działały Seminaria: Historii ustroju Polski (kier. prof. Stefan Ehrenkreutz), Rozwoju Prawa rzymskiego i systemu prawa rzymskiego (Prof. Franciszek Bossowski), Ekonomii politycznej (kier. Prof. Władysław Zawadzki), Dawnego prawa sądowego polskiego i litewskiego (kier. Prof. Stefan Ehrenkreutz), Teorii prawa (kier. Zast. prof. Jerzy Lande), Prawa kościelnego (kier. Prof. Alfons Parczewski), Prawa karnego (kier. Zast. prof. Bronisław Wróblewski), Prawa cywilnego Dr Roman Kuratowski.[215] W 1922/23 również przy ul. Uniwersyteckiej 5 funkcjonowały seminaria: Nauk skarbowości (kier. Zast. prof. Mieczysław Gutkowski), Prawa handlowego (kier. Prof. Adam Chełmoński), Procedury cywilnej (kier. Prof. Iwon Jaworski).[216]

W 1933/34 prof. Wacław Komarnicki Seminarium prawa publicznego, prof. Stefan Ehrenkreutz Dawnego prawa polskiego i Prawa litewskiego, Prof. Iwon Jaworski Historii prawa na Zach. Europy, zast. prof. Wiktor Sukiennicki Teorii i filozofii prawa, Prof. Eugeniusz Waśkowski Prawa cywilnego obowiązującego na Ziemiach Wschodnich.[217]

---

[213] *Program wykładów i skład Uniwersytetu w półroczu zimowem roku akademickiego 1919/20*, s. 21.

[214] *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1920/21*, s. 32–33.

[215] *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1921/22*, s. 46–47.

[216] *Spis wykładów na trzy trymestry i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1922/23*, s. 40–42.

[217] *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1933–34 oraz zmiany zaszłe w latach 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33*, s. 32–33.

W 1934/35 Dawnego prawa polskiego i litewskiego Prof. Ehrenkreutz, prof. Waśkowski Zakład procedury cywilnej.[218]

Z inicjatywy profesora Stefana Ehrenkreutza, w 1934 r., na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych powstało Studium Historii Prawa Litewskiego, którego zadaniem było prowadzenie badań naukowych nad historią ustroju i prawa sądowego Wielkiego Księstwa Litewskiego, szerzenie wiedzy w tym zakresie poprzez wydawnictwa, gromadzenie potrzebnych do badań materiałów. W roku 1938, pod redakcją Stefana Ehrenkreutza ukazał się pierwszy tom, pomyślanego jako rocznik, wydawnictwa pt. *Wiadomości Studium Historii Prawa Litewskiego*, („Kwartalnik Historyczny" 1946, s. 483). Studium to miało własny statut, zatwierdzony przez Ministerstwo WR i OP a kierownikiem był Stefan Ehrenkreutz.[219]

W roku akademickim 1936/37 przy ul. Uniwersyteckiej 7 prof. Wiktor Sukiennicki prowadził Zakład teorii i filozofii prawa, prof. Stefan Ehrenkreutz Zakład historii prawa polskiego i litewskiego, prof. Bronisław Wilanowski Zaklad prawa kościelnego, prof. Stanisław Świaniewicz Zakład ekonomii politycznej, prof. Jerzy Panejko Zakład administracji i prawa przy ul. Wielkiej 24, prof. Mieczysław Gutkowski prof. prowadził Zakład prawa skarbowego, prof. Bronisław Wróblewski Zakład prawa i postępowania sądowego karnego, prof. Zygmunt Jundziłł Zakład prawa cywilnego, a Zakład prawa handlowego i wekslowego prof. Adam Chełmoński.[220]

Podział studentów USB Wydziału Prawa i nauk społecznych z uwzględnieniem płci przedstawia poniższa tabela.[221]

---

[218] Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1934/35, s. 28–30.

[219] J. Bardach, *Nauka historii ustroju i prawa litewskiego w Wilnie*, „Lithuania", op. cit., s. 67.

[220] Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1936/37, s. 30–31.

[221] *Studiujący na Uniwersytecie według płci w latach 1928/29–1933/34*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1933*, Wilno 1935, s. 168; *Studiujący na Uniwersytecie według płci w latach 1919/20–1928/29*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1921–1928*, Wilno 1930, s. 242; *Studiujący na Uniwersytecie według płci w latach 1929/30–1934/35*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1934*, Wilno 1936, s. 138; *Studiujący na Uniwersytecie S.B. według płci w latach 1932/33–1936/37*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1936*, Wilno 1938, s. 131; *Studiujący na Uniwersytecie S.B. według płci w latach 1931/32– 1935/36*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1935*, Wilno 1937, s. 134;

rok akademicki	ogółem studentów	kobiety			mężczyźni		
		studenci	wolni słuchacze	razem	studenci	Wolni słuchacze	razem
1919/20	119	18	6	24	90	5	95
1920/21	225	38	6	44	168	13	181
1921/22	677	58	4	62	310	57	367
1922/23	530	49	6	55	415	60	475
1923/24	525	46	8	54	424	47	471
1924/25	541	36	3	39	481	21	502
1925/26	626	45	7	52	558	16	574
1926/27	765	77	1	78	684	3	687
1927/28	775	90	0	90	684	1	685
1928/29	940	129	1	130	810	0	810
1929/30	1158	176	1	177	975	6	981
1930/31	1126	206	0	206	918	2	920
1931/32	1318	222	0	222	1096	0	1096
1932/33	1449	228	0	228	1221	0	1221
1933/34	1497	253	0	253	1244	0	1244
1934/35	1292	224		224	1068		1068
1935/36	1113	201		201	912		912
1936/37	1217	247		247	970		970
1937/38	953	216	0	216	737	0	737
łącznie	16846	2559	43	2602	13765	231	13996

Wydział Prawa i Nauk Społecznych USB był zdecydowanie największym Wydziałem tej Uczelni. Wykształcono grono 16846 akademików, w tym 13996 akademików płci męskiej i tylko 2602 studentek. Okres największego i najbardziej prężnego rozwoju tej jednostki przypada na lata akademickie 1929/30–1936/37. Wówczas to Wydział skupiał przeszło 1000 studentów, największe grono w roku akademickim 1933/34 – 1449 studentów (228 studentek i 1221 studentów). Od samego początku istnienia Wydziału, a dokładniej od roku akademickiego 1921/22 można zauważyć bardzo systematyczny wzrost liczby słuchaczy.

Od 6 grudnia 1924 roku, obowiązywały przepisy o organizacji studiów prawniczych na USB. Zgodnie z nimi, w ciągu czterech lat student

Statystyka studentów i wolnych słuchaczy uniwersytetu Stefan Batorego w Wilnie rok akademicki 1937/38, w: *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1937–1938*, s. 55.

musiał uczestniczyć w zajęciach w co najmniej trzech pełno rocznych Seminariach[222]. Na pierwszym roku ze względu na dużą liczbę osób, nie wprowadzono tych rygorów. Niektóre seminaria były dwustopniowe, w zależności od zaawansowania studentów[223]. Przykładowo, w Zakładzie Prawa Skarbowego, kierowanym przez prof. Mieczysława Gutkowskiego, w roku akademickim 1934/35 „posiedzenia seminarium skarbowego odbywały się w trymestrze II i III. Udział w nich brało 11 czynnych członków [...] Ponadto na poszczególne posiedzenia zapraszani byli goście, studenci II i IV roku prawa. Liczba gości dochodziła niekiedy do 30. Ogółem odbyto 12 posiedzeń, z tego jedno organizacyjne, jedno uroczyste, poświęcone pamięci Marszałka Józefa Piłsudskiego, oraz 10 o charakterze naukowym. Jedno posiedzenie poświęcone było dyskusji nad projektem zbiorowego opracowania podręcznika skarbowości. Poza tym, wygłoszono sześć referatów. Były to przeważnie fragmenty większych prac, przygotowanych przez członków seminarium. Jeden z referatów wygłoszony zresztą w streszczeniu – został wydrukowany w *Roczniku Prawniczym Wileńskim* (mgr Leon Kurowski – *Przegląd w poszczególnych posiedzeniach prawa skarbowego za 1933 i 1934 rok*: t. VII, s. 342–346). Praca w seminarium skarbowym odbywała się w trymestrze II i III. Udział w niej brało 19 członków proseminarium. Ponadto na poszczególnych posiedzeniach bywali goście, studenci III i IV roku prawa, których liczba dochodziła do 812 posiedzeń. Ogółem odbyto 12 posiedzeń (w tym jedno organizacyjne). Dwa poświęcone zostały zapoznaniu członków proseminarium z budowa wskaźników cen hurtowych (dr Jan Rutski) i ze strukturą polskiego preliminarza budżetowego (mgr L. Kurowski), dwa odczytaniu i dyskutowaniu orzecznictwa podatkowego, siedem – odczytaniu i dyskutowaniu referatów członków seminarium. [...] jako wyróżniające się, wymienić należy referaty: Serafinowicza: *Rozszerzenie zakresu polskiej Poczty, telegrafu i telefonu w 1932-1934 roku* i Grzybowskiego: *Gospodarka pieniężna Litwy*.[224]

[222] *Spis wykładów w półroczu letnim roku akademickiego 1919/20*, Wilno 1919, s. 17–27; *Spis wykładów na III trymestr i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1922/23*, op. cit., s. 40–42; *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1937/38* [w:] *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego 1937/38*, Wilno 1938, s. 24–47.

[223] CAPL F 175 2 VIB 159, Organizacja studiów prawniczych w Wilnie.

[224] B. Wróblewski, Sprawozdanie z działalności Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za rok akademicki 1934/35, „Rocznik

W roku akademickim 1925/26 Rada Wydziału Prawa i Nauk społecznych w celu pogłębienia wiedzy studentów wprowadziła kursy monograficzne: publicystyczny, cywilistyczny, kryminalny i ogólno-teoretyczny.[225]

Najzdolniejszym studentom przyznawano nagrody. Jako przykład można wymienić pracę Kazimierza Kempisty, studenta III roku, który w 1936 roku za pracę Technika i rozwój środków komunikacji na początku XIX wieku otrzymał kwotę 75 zł, a student czwartego roku Antoniusz Cybubuli otrzymał 100zł za pracę pt. „Neutralność."[226]

Rozporządzeniem Ministra WR i OP z 3 czerwca 1932 roku (nr IV NS – 4220 – 32), na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych utworzone zostało Studium doktoranckie. W jego ramach, doktoranci poza przygotowaniem rozpraw, słuchali wykładów i uczestniczyli w seminariach. O przyjęciu na Studium decydowała Rada Wydziału a podania należało składać do dziekana.[227]

Poza wykładami i seminariami Studenci Wydziału Prawa i Nauk Społecznych mieli możliwość pogłębiania swej wiedzy i zainteresowań w założonym 31 stycznia 1919 roku Kole Prawników.[228] 9 listopada 1923 r. wraz z członkami Kół: Matematyczno- Fizycznego, Medyków, Polonistów, Prawników i Teologów – Koło Prawników stało się współzałożycielem Zrzeszenia Kół Naukowych – naczelnej władzy tychże organizacji studenckich, reprezentującej akademików wobec władz uczelni. Każde Koło naukowe stawało się jego członkiem dobrowolnie. Organami zrzeszenia były: rada zbierająca się raz w miesiącu, w której jeden delegat reprezentował 100 członków danego koła oraz prezydium, w skład którego wchodziło 3 sekretarzy wybieranych przez radę, było ono władza wykonawczą zrzeszenia.[229] Od 1926 roku zrzeszenie miało możliwość rozdzielania zapomóg dla poszczególnych kół z funduszu opłat wpisowych na studia. Od 1927 roku zgodnie z nowym statutem prezesi poszczególnych kół naukowych tworzyli Radę Zrzeszenia,

---

Prawniczy Wileński" 1935, s. 377.

[225] CAPL F 175 IA 161, Sprawozdania roczne (1925/26), s. 2.

[226] „Rocznik Prawniczy Wileński", 1936, s. 397.

[227] „Słowo" 18 X 1932, nr 261, s. 3.

[228] CAPL F 175 I A 582, Stowarzyszenia młodzieży akademickiej–już nie istniejące (1919- 1936), s. 16.

[229] Ibidem, s. 3–4.

utworzono też komitet wydawniczy „Alma Mater Vilnensis."[230] Było to czasopismo, które zajęło miejsce wydawanego w 1920 roku (ukazały się 3 zeszyty) miesięcznika literacko-naukowego „Hipogryf".)[231] Zrzeszenie Kół naukowych działające na USB podlegało organizacyjnie Ogólnopolskiemu Związkowi Akademickich Kół Naukowych.[232]

Koło prawników działało od początku odrodzenia Uniwersytetu. Wtedy to zajęto się głównie wydawnictwem skryptów, założono bibliotekę i zorganizowano kilka odczytów. Po tzw. „martwym okresie" trwającym od czerwca 1923 do marca 1927 nastąpiło wznowienie działalności Koła. W 1927 roku, nowy zarząd tworzył podstawy finansowe koła, urządzał wynajęty lokal i przeprowadzał inne prace reorganizacyjne. W roku akademickim 1928/29 kolo uzyskało własny lokal w murach uniwersyteckich. Wówczas liczba członków wzrosła do 113[233], natomiast maksymalną liczbę członków Koło Prawników Studentów USB osiągnęło w 1938 roku – 712 osób.[234] Studenci w kole organizowali tzw. „Turnieje krasomówcze".[235] Jak podają źródła „Koło korzystało z finansowej pomocy wileńskiej Rady adwokackiej i osobnej kategorii członków wspierających."[236] Na Wydziale działało także Akademickie Koło Prawników Studentów Żydów USB.[237] Koła naukowe organizowały także spotkania informacyjne dla młodzieży pragnącej studiować na USB,[238] wydawano skrypty z wykładów po-

---

[230] S. Pigoń, *Koła naukowe studentów USB w latach 1919–1929* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, t. II, op. cit., s. 595.

[231] Ibidem, s.596.

[232] Szerzej zob. J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...* op. cit., s. 231.

[233] S. Pigoń, *Koła naukowe studentów USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, s. 611.

[234] CAPL F 175 15 87, Koło prawników studentów USB, s. 73. Statystykę liczby członków kół naukowych w latach 1934–1936 znajdujemy w BLAN F 98 593, Sprawozdanie z działalności stowarzyszeń akademickich Uniwersytetu Stefana Batorego za rok sprawozdawczy 1935, s. 9, 10.

[235] CAPL F 175 15 87 Koło prawników, op. cit. s. 127–128; „Słowo" 10 II 1938, nr 40, s. 8.

[236] S. Pigoń, *Koła naukowe studentów USB w latach 1919–1929* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, t. II, op. cit., s. 612.

[237] BLAN F 98 593, Sprawozdanie z działalności stowarzyszeń akademickich Uniwersytetu Stefana Batorego za rok sprawozdawczy 1935, op. cit.

[238] Ibidem, s. 69.

szczególnych profesorów, które niezamożni członkowie mogli nabyć z uwzględnieniem ulgi cenowej (np. Akademickie Koło Prawników Żydów USB wydało w 1935 roku, dzięki swej sekcji wydawniczej skrypt dla trzeciego roku, z wykładów docenta Witolda Świdy pn: „Proces karny").[239] Koszty takich wydawnictw koła naukowe pokrywały ze środków własnych i subwencji rektorskich.[240]

Ważną inicjatywą wileńskiego prawniczego środowiska naukowego było rozpoczęcie w 1925 roku procesu wydawania wspólnie z Towarzystwem Prawniczym im. Ignacego Daniłowicza, czasopisma pod tytułem „Rocznik Prawniczy Wileńskie", którego wieloletnim redaktorem pozostawał prof. W. Komarnicki.[241]

Rozwojowi badań historycznych w Wilnie, służyła Pracownia Naukowa Wojskowego Biura Historycznego w Wilnie, zorganizowana w lutym 1936 r., będąca ekspozyturą Wojskowego Biura Historycznego. Grono organizatorów Pracowni stanowili: z ramienia władz wojskowych: ppłk dypl., szef Wojskowego Biura Historycznego Edward Perkowicz; major, dyrektor Archiwum Wojskowego Bolesław Waligóra; zaproszeni przez szefa Wojskowego Biura Historycznego: ppłk w stanie spoczynku (organizator samoobrony w Wilnie, dowódca pułku Strzelców Wileńskich) Stanisław Bobiatyński, mjr rez., docent USB, wicedyrektor Archiwum Państwowego (członek POW w Wilnie, szef adiutantury Samoobrony, szef sztabu Oddziału Dąbrowskiego, szef sztabu II Dyw. Litewsko-Białoruskiej) Ryszard Mienicki, kpt. (członek Zarządu Komitetu Obrony Kresów) Michał Obiezierski, ppor. rez., dyrektor Biblioteki Państwowej im. Wróblewskich w Wilnie Stefan Burahardt i por. rez. (II Dyw. Litewsko-Białoruskiej) Walerian Charkiewicz. Wojskowe Biuro Historyczne ustaliło zasady pracy Pracowni, wskazując trzy jej główne kierunki: zestawienie ewidencji uczestników walk na terenie byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego, we wszystkich

239 Ibidem, s. 51.

240 Rektor przyznał Kołu Prawników Studentów USB 100 zł., na pokrycie tłumaczenia na język polski dzieła H. Kelsena *Podstawowe zagadnienia nauki prawa państwowego,* Tamże, F 175 IA 560, Stowarzyszenia akademickie, naukowe – Teologia i Prawo (1919–1937), s. 136.

241 CAPL F 175 VI B 28 Protokoły posiedzeń Rady Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1921–1925), s. 14–15.

formacjach wojskowych i półwojskowych, niezwiązanych organizacyjnie armią polską; naukowe opracowania dziejów Polskiej Organizacji Wojskowej, Samoobrony Litwy i Białorusi, Oddziału Dąbrowskiego, Strzelców Nadniemeńskich, Wojsk Litwy Środkowej, Pasa neutralnego, itd.; działalność naukowo-informacyjną. Kierownikiem Pracowni został mianowany dr Walerian Charkiewicz. Mieściła się ona w gmachu Biblioteki Państwowej im. Wróblewskich w Wilnie. Archiwum Wojskowe przekazało Pracowni wszystkie akta archiwalne, dotyczące dziejów samorzutnych walk na terenie byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz czasów okupacji niemieckiej. Jako pierwsze zadanie, w pracy ściśle naukowej, kierownictwo wysunęło opracowanie dziejów Samoobrony (podjął się tego dr W. Charkiewicz) i Oddziału Dąbrowskiego (doc. R. Mienicki).[242]

Po zamknięciu wileńskiej Uczelni niektórzy profesorowie WPiNS USB w Wilnie współuczestniczyli w tworzeniu uniwersyteckich ośrodków naukowych między innymi w Uniwersytecie Łódzkim (prof. Jan Adamus, Bolesław Wilanowski) i Uniwersytecie Wrocławskim (prof. prof. Iwo Jaworski, Witold Świda, Andrzej Mycelski, Adam Chełmoński). Niektórzy, tak jak prof. Wacław Komarnicki, prof. Stanisław Swianiewicz wyjechali za granicę.[243]

c) Wydział Lekarski

Dziekani i prodziekani Wydziału Lekarskiego

Rok	Dziekan	Prodziekan
1919/20	Prof. Emil Godlewski	Prof. Stanisław Władyczko
1920/21	Łacznie z Wydziałem Matematyczno-Przyrodniczym	
1921/22	Prof. Aleksander Januszkiewicz	Prof. Stanisław Władyczko

[242] „Ateneum Wileńskie" 1936, s. 802.

[243] M. Tarkowski, *Rada Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919–1939)*, op. cit., s. 126–127.

1922/23	Prof. Aleksander Januszkiewicz	Prof. Cezary Szczęsny Traczewski
1923/24 -1924/25	Prof. Zenon Orłowski	Prof. Aleksander Januszkiewicz
1925/26	Prof. Zenon Orłowski	Prof. Kazimierz Karaffa Korbutt
1926/27	Prof. Zenon Orłowski do 17 II 1927 Prof. Cezary Szczęsny Traczewski od 17 I 1927	Prof. Kazimierz Karaffa Korbutt do 21 II 1927; Prof. Kornel Michejda od 21 II 1927
1927/28	Prof. Jan Szmurło	Prof. Cezar Szczęsny Traczewski
1928/29	Prof. Kornel Michejda	Prof. Jan Szmurło
1929/30	Prof. Władysław Jakowicki	Prof.Kornel Michejda
1930/31	Prof. Kazimierz Opoczyński	Prof. Władysław Jakowicki
1931/32	Prof. Wacław Jasiński	Prof. Kazimierz Opoczyński
1932/33	-	-
1933/34	Prof. Michał Seńkowski	Prof. Sergjusz Schilling-Siengalewicz
1934/35	Prof. Michał Reicher	Prof. Wacław Jasiński
1935/36	Prof. Kornel Michejda	Prof. Michał Reicher
1936/37	Prof. Stanislaw Hiller	Prof. Kornel Michejda
1937/38	Prof. Kazimierz Pelczer	Prof. Stanisław Hiller
1938/39	Prof. Stanisław Hiller	Prof. Kazimierz Pelczar

Wydział Lekarski ze Studium Farmaceutycznym 1919–1920

W 1919/20 słuchacze I-ego roku Studium Farmaceutycznego uczęszczali na wykłady z zoologii wspólnie z medykami, a ze słuchaczami Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego na zajęcia z chemii organicznej, botaniki oraz fizyki doświadczalnej.[244]

[244] *Program wykładów i skład Uniwersytetu w półroczu zimowem roku akademickiego 1919/20,* Wilno 1919, s. 10.

Wykładowca	Przedmiot
Prof. Stanisław Władyczko	*Propedeutyka lekarska i encyklopedia medycyny*
Prof. Józef Ziemacki	*Pomoc doraźna w nagłych wypadkach*
Prof. Wacław Dziewulski	*Fizyka doświadczalna*
Zast. Prof. Józef Patkowski	*Fizyka doświadczalna. Ciepło*
prof. Michał Siedlecki	*Zoologia lekarska*
prof. Kazimierz Sławiński,	*Chemia nieorganiczna*
Zast. prof. Jerzy Alexandrowicz,	*Histologia ogólna, Anatomia ciała ludzkiego, ćw. anatomiczne dla uczniów Wydziału Sztuk Pięknych*
Prof. Juljan Talko-Hryncewicz	*Antropologia*
Prof. Emil Godlewski	*Biologia ogólna, Embriologia*

Grono profesorskie na Wydziale Lekarskim i Oddziale Farmaceutycznym przedstawia poniższa tabela.[245]

1920/21		**1920/21**	
Wykładowca	**Przedmiot**	**Wykładowca**	**Przedmiot**
Nauki lekarskie		**Oddział nauk farmaceutycznych**	
Dr Michał Reicher	*Anatomia prawidłowa*	Dr Józef Patkowski	*Fizyka doświadczalna*
Dr Jerzy Alexandrowicz	*Histologia*	Dr Wacław Dziewulski	*Fizyka doświadczalna*

[245] *Spis wykladów i sklad Uniwersytetu w roku akademickim 1920/21*, s. 12–15; *Spis wykładów i skład uniwersytetu w roku akademickim 1921/22*, s. 17–24; *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1922/23*, s. 21–25; *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1923/24*, s. 19–31; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1929/30*, s. 29–47; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1933/34*, s. 37–49; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1934/35*, s. 41–59; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim1936/37*, s. 42–58; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1938/39*, s. 38–59.

Dr Michał Siedlecki	*Zoologia systematyczna*	M-r Kazimierz Sławiński	*Chemia organiczna, Chemia związków aromatycznych*
Dr Kazimierz Sławiński	*Chemia organiczna*	Dr Edward Bekier	*Ćwiczenia chemiczne*
Dr Edward Bekier	*Podstawy chemii analitycznej, uzupełnienia z chemii nieorganicznej*	Dr Michał Siedlecki	*Zoologia systematyczna*
Dr Wacław Dziewulski	*Fizyka doświadczalna*	Dr Piotr Wiśniewski	*Botanika*
Dr Józef Patkowski	*Fizyka doświadczalna*	Dr Stefan Bazerewski	*Mikrobiologia szczegółowa, Chemia roślin*
Dr Stanisław Władyczko	*Propedeutyka lekarska, Diagnostyka chorób nerwowych*	Dr Aleksander Safarewicz	*Ćwiczenia w pracowni chemii fizjologicznej*
Dr Władysław Tatarkiewicz	*Logika*	Józef Łukaszewicz	*Krystalografia i mineralogia, Geologia ogólna*
Dr Stefan Bazarewski	*Mikrobiologia szczegółowa*	Dr Stanisław Władyczko	*Pierwsza pomoc w wypadkach nagłych*
Dr Ernest Maydel	*Fizjologia*	Dr Jan Wilczyński	*Biologia ogólna*
Dr Aleksander Safarewicz	*Chemia fizjolog-iczna*		
Dr Józef Ziemacki	*Kurs chirurgii operacyjnej z ćwiczeniami*		

Od 1921/22	
Prof. Juliusz Retinger	*Anatomia opisowa, Prosektorium*

Prof. Kazimierz Opoczyński	*Anatomia patologiczna*
Prof. Teofil Gryglewicz	*Bakteriologia*
Prof. Cezary Szczęsny Traczewski	*Farmakologia*
Prof. Juliusz Retinger	*Ćw. z chemii fizjologicznej*
Zast. Prof. Jan Muszyński	*Farmakognozja*
Dr Witold Kraszewski	*Chemia*
Od 1922/23	
Prof. Zenon Orłowski	*Diagnostyka*
Prof. Kornel Michejda	*Klinika chirurgiczna*
Prof. Marjan Eiger	*Fizjologia*
Prof. Tadeusz Burdziński	*Położnictwo i ginekologia*
Zast. prof. Zdzisław Sowiński	*Klinika dermatologii i syfilidologii*
Od 1923/24	
Prof. Antoni Mikulski	*Psychologia*
Prof. Kazimierz Karaffa Korbut	*Higiena*
Prof. Juliusz Szymański	*Klinika oczna*
1929/30	
Prof. Stanisław Hiller	*Histologia*
Prof. Michał Seńkowski	*Chemia ogólna*
Prof. Stanisław Trzebiński	*Propedeutyka lekarska*
Docent Edward Czarnecki	*Fizjologia zwierząt*
Prof. Wacław Jasiński	*Klinika pediatryczna*
Prof.Sergjusz Schilling-Singalewicz	*Patologia ogólna*
Prof. Stanisław Karol Władyczko	*Klinika neurologiczna*
Prof. Feliks Malinowski	*Klinika dermatologiczna*
Prof. honorowy Rafał Radziwiłłowicz	*Klinika psychiatryczna*
Prof. Julian Szymański	*Klinika okulistyczna*
Eugeniusz Mancewicz (adiunkt)	*Stomatologia*
Ignacy Abramowicz	*Anatomia i fizjologia oka*
Wydział lekarski kadra: 1933/34	
Prof. Aleksander Januszkiewicz	*Szczegółowa Patologia i terapia chorób wewnętrznych*
Prof. Władysław Jakowicki	*Położnictwo i ginekologia*
Prof. Stanisław Hiller	*Histologia i embriologia*
Prof. Feliks Malinowski	*Choroby skóry i weneryczne*
Prof. Kazimierz Pelczar	*Patologia ogólna*

Prof. Maksymilian Rose	*Psychiatria*
Prof. honorowy Bolesław Motz (Paryż)	*Urologia*
DOCENCI: Ignacy Abramowicz, Edward Czarnecki, Stefan Bagiński, Janina Hurynowiczówna (doc. Neurologii), Tadeusz Wąsowski, Wacław Zaleski, Benedykt Dylewski, Marian Mienicki, Stanisław Mahrburg	
7 KOMISJI EGZAMINACYJNYCH WYDZIAŁU LEKARSKIEGO	3 KOMISJE EGZAMINACYJNE ODDZIAŁU FARMACJI
1934/35	
Doc. Wacław Strażewski	*Farmakognozja*
1936/37	
Prof. Tadeusz Pawlas	*Choroby skórne i weneryczne*
Prof. Ignacy Abramowicz	*Okulistyka*
Prof. Tadeusz Wąsowski	*Otolaryngologia*
Prof. Emil Leyko	*Farmakologia*
Prof. Włodzimierz Mozołowski	*Chemia fizjologiczna*
1938/39	
Prof. Brunon Antoni Nowakowski	*Higiena*
Prof. Henryk Ruebenbauer	*Farmacja stosowana*
Prof. Stanisław Legeżyński	*Bakteriologia*

Jak zauważa Stanisław Trzebiński: „Grono profesorskie wzrastało jednakże bardzo powoli, tak że program wykładów na półrocze zimowe 1919/20 można było ułożyć tylko przy pomocy kolegów z Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego.[246]"

Komitet Warszawski Odrodzenia Wszechnicy Polskiej w Wilnie oraz Komitet Polski w Wilnie w swych uchwałach podjęli konieczność utworzenia na Uniwersytecie Wydziału Lekarskiego z pododdziałami: weterynaryjnym i farmaceutycznym. Organizację prac rozpoczęto od

---

[246] S. Trzebiński, *Wydział Lekarski USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 378.

pozyskania wykładowców, opracowania preliminarza budżetowego, zagospodarowania budynków i pomieszczeń oraz opracowania regulaminów i programów studiów. Pracami kierował Dziekan Wydziału prof. Stanisław Władyczko, który zapraszał wielu polskich uczonych (z Warszawy, Lwowa, Krakowa) i proponował im w imieniu tymczasowego Senatu USB objęcie katedr na Wydziale Lekarskim.

rok akadem	ogółem stud.	kobiety			mężczyźni		
		studenci	wolni słuchacze	razem	studenci	Wolni słuchacze	Razem
1919/20	112	48	0	48	64	0	64
1920/21	179	59	1	60	107	12	119
1921/22	302	107		107	195		195
1922/23	551	153	14	167	286	98	384
1923/24	541	169	0	169	372	0	372
1924/25	556	168	0	168	388	0	388
1925/26	556	144	0	144	412	0	412
1926/27	596	135	0	135	461	0	461
1927/28	666	158	0	158	508	0	508
1928/29	661	160	0	160	501	0	501
1929/30	653	164	0	164	489	0	489
1930/31	677	179	0	179	498	0	498
1931/32	713	165	0	165	548	0	548
1932/33	706	168	0	168	538	0	538
1933/34	707	170	0	170	537	0	537
1934/35	703	179		179	524		524
1935/36	704	191		191	513		513
1936/37	705	190		190	515		515
1937/38	736	189	0	189	547	0	547
łącznie	11024	2896	15	2911	8003	110	8113

Tabela 9. Podział studentów Wydziału Lekarskiego USB z uwzględnieniem płci.[247]

[247] *Studiujący na Uniwersytecie według płci w latach 1928/29–1933/34*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1933*, Wilno 1935, s. 168; *Studiujący na Uniwersytecie według płci w latach 1919/20–1928/29*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1921–1928*, Wilno 1930, s. 242; *Studiujący na Uniwersytecie według płci w latach 1929/30–1934/35*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1934*, Wilno 1936, s. 138; *Studiujący na Uniwersytecie S.B. według płci w latach 1932/33–1936/37*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1936*, Wilno 1938, s. 131; *Studiujący na Uniwersytecie S.B. według płci w latach 1931/32– 1935/36*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1935*, Wilno 1937, s. 134;

Z powyższego zestawienia wynika, iż na Wydziale Lekarskim USB studiowało 11024 studentów (kobiet, mężczyzn i wolnych słuchaczy obu płci). Liczba studentek (ogółem 2896) w porównaniu ze studentami płci męskiej (ogółem 8003) co roku systematycznie wzrastała, choć i tak była wyraźnie niższa. W roku akademickim 1931/32 na Wydziale studiowało łącznie 713 żaków, w roku ostatnim 736. Najwięcej studentów płci męskiej było w latach 1931-1934 (537-548) i w roku 1937/38 (547). Blisko 200 studentek kształciło się na Wydziale w latach 1935–1938. Wydział Lekarski USB był pod względem wielkości drugim zaraz po Wydziale Prawa i Nauk Społecznych.

Na Wydziale Lekarskim i Oddziale Farmaceutycznym (prowadzącego m.in. badania nad roślinami i lekami ludowymi Wileńszczyzny[248]) był wysoki poziom nauczania, a studia trwały sześć lat i jego[249].. Poza wykładami dla medyków (profesor anatomii opisowej Michał Reicher

---

Statystyka studentów i wolnych słuchaczy uniwersytetu Stefan Batorego w Wilnie rok akademicki 1937/38, w: *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1937–1938*, s. 55.

[248] 26 kwietnia 1930 roku, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wydało zarządzenie w sprawie organizacji Oddziałów Farmaceutycznych w uniwersytetach państwowych. Ustanawiało ono dyrektora Studium i jego zastępcę, oraz Komisję Oddziału Farmaceutycznego (wszyscy profesorowie, docenci, wykładający i prowadzący ćwiczenia). Dyrektor był wybierany na trzy lata, spośród profesorów i zatwierdzany przez Ministerstwo WR i OP. Funkcję swą mógł pełnić przez nieograniczoną liczbę kadencji. Przewodniczący Komisji reprezentował Oddział wobec władz akademickich i troszczył się o jego rozwój. Regulamin obowiązywał od początku roku akademickiego 1930/31, CAPL F 175 I A 203, Wydział Lekarski (1929/30), s. 48. Studia farmaceutyczne przedłużono z 9 do 11 trymestrów, wprowadzając nowe obowiązkowe przedmioty: higienę, chemię fizjologiczną, chemię fizyczną i farmakodynamikę. Wdrożono także obowiązkowe egzaminy przejściowe na wszystkich kursach i ustalono zasady egzaminów konkursowych dla kandydatów, pragnących wstąpić na farmację. Od 15 czerwca do 6 lipca kandydaci na studia zdawali egzaminy z: zoologii, chemii nieorganicznej, botaniki, fizyki i mineralogii z geologią, zob. K. Opoczyński, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1930/31*, „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego i Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego" 1931, s. 412. Szerzej na temat Wydziału Lekarskiego USB zob. S. Trzebiński, *Wydział Lekarski USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 377–507.

[249] *История Вильнюского Университета* (1579 — 1979), op. cit., s. 147. S. Saski, *Przez wiele mostów*, Warszawa 1992, s. 28.

podczas wykładów rysował kredą na tablicy piękne szkice elementów anatomicznych człowieka a po prelekcji, na parterze, można było obejrzeć pod mikroskopem anatomiczną strukturę człowieka), organizowano także zajęcia praktyczne w prosektorium. Ćwiczenia w klinikach zabiegowych i z leczenia zachowawczego odbywały się w małych 6-8 osobowych grupach, i prowadzone były przez asystentów, na wykładach natomiast zawsze dopisywała frekwencja zważywszy na fakt, iż brakowało podręczników i do egzaminów studenci w dużej mierze przygotowywali się na podstawie własnych notatek.[250] Niemałą przeszkodą dla studentów medycyny był fakt, iż Zakłady i Kliniki były od siebie oddalone a często znajdowały się w różnych, odległych częściach miasta. Student medycyny Włodzimierz Brühl wspominał: anatomia opisowa i fizyka mieściły się przy ulicy Nowogródzkiej (potem anatomia przeniosła się do nowo wybudowanego gmachu przy ulicy Zakrętowej. Tam, tuż obok mieściły się Zakłady: Histologii, Chemii, Fizjologii, Patofizjologii i Farmakologii. Były także: okulistyka, otolaryngologia, interna, chirurgia, pediatria, a także anatomia patologiczna i higiena. Neurologia i psychiatria [...] mieściły się także na Antokolu, przy ul. Letniej 5 a ginekologia i położnictwo w centrum miasta, przy ulicy Bogusławskiego"[251]

Na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu w Wilnie w poszczególnych latach akademickich powstawały następujące zakłady: Zakład Anatomii Opisowej Ul. Kaukaska 9 Prof. Michał Reicher (od roku 1919/20 r.), Zakład Biologii Ogólnej ul. Zakrętowa 15 kier. Jan Wilczyński (w roku 1919/20), Zakład Chirurgii Ogólnej od 1923 r. kier. Prof. Ziemacki, Zakład Anatomii Topograficznej ul. Kaukaska 9 kier. Prof. Józef Ziemacki, Zakład Histologii ul. Zakrętowa 15 kier. J. Alexandrowicz (od 1921 r.), Zakład Chemii Fizjologicznej kier. J. Retinger (od 1921 r.), Zakład Bakteriologii ul. Zamkowa 11 kier. Prof. Teofil Grygiewicz (od 1921 r.), II Klinika Chorób Wewnętrznych, od 1919 r. Antokol Szpital garnizonowy kier. Aleksander Januszkiewicz od 1924 w Szpitalu św. Jakuba kier. Prof. Zenon Orłowski, Zakład Farmakognozji i Hodowli Roślin Lekarskich ul. Zakrętowa 15 kier. Jan Muszyński (od 1921 r.),

---

250 J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 233.
251 Ibidem, s. 234.

Zakład Fizjologii kier. Prof. M. Eiger (od 1922 r.), Seminarium Historii i Filozofii Medycyny oraz Propedeutyki lekarskiej kier. S. Trzebiński (od 1922 r.), Zakład Patologii Ogólnej kier. S. Trzebiński (od roku 1922), Zakład Anatomii Patologicznej Szpital na Antokolu, kier. Kazimierz Opoczyński (od 1922 r.), Zakład Farmakologii, ul. Zakrętowa 15, kier. Cezary Szczęsny Traczewski (od 1922 r.), Klinika Chirurgiczna Szpital wojskowy na Antokolu, kier. Prof. Kornel Michejda (od 1922 r.), Zakład Higieny Szpital na Antokolu, kier. Prof. Karaffa-Korbutt (od 1922 r.), Klinika Chorób Dziecięcych Szpital miejski ul. Sióstr miłosierdzia (od 1922 r.), Klinika neurologiczna Łukiszki, Szpital św. Jakuba, kier. Prof. S. Władyczko (od 1922 r.), Klinika Oczna Szpital na Antokolu, kier. Prof. Juliusz Szymański (od 1923 r.), Klinika Dermatologiczna Szpital wojskowy na Antokolu, kier. Zdzisław Sowiński (od 1922 r.), I Klinika Chorób Wewnętrznych lokal w Szpitalu św. Jakuba kier. Prof. Zenon Orłowski (od roku 1924), Klinika Otolaryngologiczna Szpital na Antokolu, kier. Prof. Jan Szmurło (od 1923 r.), Klinika Ginekologiczno-Położnicza ul. Bogusławska, prof. Tadeusz Burdziński (od 1923 r.), Zakład Chemii Fizjologicznej kier. prof. M. Eiger (od 1922 r.), Klinika Psychiatryczna prof. A. Mikulski (od 1923 r.), Zakład Medycyny Sądowej ul. Zakrętowa 23 kier. Prof. Schilling-Siengalewicz (od 1924 r.), Klinika Stomatologii kier. Prof. Eugeniusz Macewicz (od 1924 r.).[252]

W roku akademickim 1933/34 funkcjonował w ramach Wydziału Zakład Histologii i Embriologii (ul. Zakrętowa 23), kier. Prof. Stanisław Hiller, Zakład Chemii Farmaceutycznej (ul. Objazdowa 2), kier. Prof. inż. Władysław Karaffa-Korbut, Klinika Pediatryczna (Szpital na Antokolu) kier. Prof. Wacław Jasiński.[253]

W roku akademickim 1937/38 zakłady i kliniki Wydziału Lekarskiego USB mieściły się w: Szpitalu Wojskowym na Antokolu Wewnętrzna, Pediatryczna, Chirurgiczna Dermatologiczno-Syfilidologiczna i Otolaryngologiczna; Klinika Położniczo-Gineklogiczna przy ul. Bogusławskiego 3; Klinika Chorób Nerwowych i Umysłowych w Szpitalu

[252] S. Trzebiński, *Wydział Lekarski USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 406–453.

[253] *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1933/34 oraz zmiany zaszłe w latach 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33*, s. 39–46.

Wojewódzkim na Antokolu przy ulicy Letniej 5) apteka Klinik USB na ulicy Wielkiej 24). Zakład Anatomii Opisowej (ul. Zakrętowa 23), Zakład Anatomii Patologicznej i Zakład Higieny (Szpital Wojskowy na Antokolu), Zakłady: Anatomii Topograficznej, Patologii Ogólnej, Chirurgii Operacyjnej, Fizjologii, Chemii Fizjologicznej, Medycyny Sadowej, Farmakologii, Histologii, Embriologii, (ul. Zakrętowa 23), Zakład Bakteriologii (ul. Objazdowa 2), Zakłady: Chemii Farmaceutycznej, Farmakognozji i Hodowli Roślin (ul. Objazdowa 2), Seminarium Historii i Filozofii Medycyny (ul. Zamkowa 24),[254]

Organizacja Studium Farmaceutycznego przy Wydziale Lekarskim USB równie mocno absorbowała władze wydziałowe jak i uczelniane. Kompletowanie kadry dydaktycznej i grona profesorskiego przysparzało wiele kłopotów zwłaszcza, że jak zauważa Stanisław Trzebiński „chodziło o to, aby stworzyć nowy typ farmaceuty, który po maturze i ukończeniu studiów zawodowych stanąłby na równi z tymi, co kończą inne wydziały Uniwersytetu. Ustalając w ten sposób studia, zmierzano do tego, żeby zlikwidować powoli dotychczasowe stopnie pomocnika prowizora i prowizora, t.zn. ażeby na przyszłość istniały tylko stopnie magistra oraz doktora farmacji."[255] W pierwszym roku działania Studium Farmaceutycznego wykłady prowadzili profesorowie Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego natomiast na wykłady specjalistyczne farmaceutyczne byli zapraszani profesorowie z innych uniwersytetów, np.: prof. Stanisław Przybytka z Akademii Lekarskiej w Petersburgu, prof. Stanisława Czyrwiński z Uniwersytetu w Moskwie.[256] Na posiedzeniu połączonych Rad Wydziału matematyczno-przyrodniczego i Lekarskiego w dniu 6 grudnia 1920 r. powołano komisję w składzie: zast. prof. Dr. J. Alexandrowicza, prof. J. Ziemackiego, prof. St. Władyczki, która odpowiedzialna była za organizację Studium farmaceutycznego na USB. Wzorowano się na Uniwersytecie Warszawskim, który posiadał już podobne studium oraz na zapisach „Statutu Oddziału Farmaceu-

[254] *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1937/38* [w:] *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego 1937/38*, Wilno 1938, s. 24–47.

[255] S. Trzebiński, *Wydział Lekarski USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 384–385.

[256] Ibidem, s. 385.

tycznego przy Uniwersytetach" wydanego przez Ministerstwo WRiOP w dniu 19 października 1920 roku. Ów Statut zakładał, iż studia trwały trzy lata, a po ich ukończeniu student otrzymywał stopień magistra farmacji.[257] Pierwszy rok studiów uruchomiono już w roku akademickim 1920/21 gdyż istniały na USB katedry prowadzące przedmioty przyrodnicze (fizykę botanikę, zoologię i chemię nieorganiczną) przewidziane w programie na pierwszym kursie. Od czerwca 1921 roku powołano Jana Muszyńskiego (byłego inspektora ogrodu botanicznego w Doparcie) na zastępcę profesora katedry farmakognozji. Oprócz farmakognozji wykładał on hodowle roślin lekarskich, prowadził też ćwiczenia z botaniki lekarskiej i analizy surowców sproszkowanych.[258]

Obok Studium Farmaceutycznego przy Wydziale Lekarskim USB planowano utworzyć Studium Weterynaryjne. Dużo pracy w organizacje tegoż studium włożyli członkowie Wileńskiego Towarzystwa Lekarzy Weterynaryjnych, na czele z prezesem A. Głuchowskim, który w specjalnym memoriale podkreślał ważność owego przedsięwzięcia: „Polska, jako kraj wybitnie rolniczy wymagać będzie zwiększonej liczby personelu weterynaryjnego. Pomnąć na sławne tradycje Uniw. Wileńskiego, gdzie wykłady weterynarii prowadzone były od 1806 r. przez profesora Bojanusa, a po przemianowaniu Uniwersytetu w 1832 r. na Akademię Medyczno-Chirurgiczną powstała wyższa uczelnia weterynaryjna w postaci Instytutu Weterynaryjnego, – uznano, że te tradycje winny być nadal utrzymane (...)."[259]

Dziekan Stanisław Władyczko rozpoczął rozmowy z prof. Stanisławem Królikowskim (byłym rektorem Akademii Weterynarii we Lwowie) by powierzyć mu obowiązki organizatora Studium Weterynaryjnego na USB w Wilnie. Profesor Królikowski wyraził zgodę. Zakłady proponowano urządzić w gmachu szpitala miejskiego Sawicz w Wilnie, przygotowano również wstępny preliminarz budżetowy. Studium Weterynaryjne na USB nie zostało jednak uruchomione, a dotknięte tym faktem Towarzystwo Lekarzy Weterynaryjnych w Wilnie próbowało, bezskutecznie jednak,

---

257 Rozdział o Oddziale Farmaceutycznym opracowany przez J. Muszyńskiego, ibidem, s. 403.

258 Ibidem, s. 405.

259 Cyt. za: ibidem, s. 385.

poprzez osobisty kontakt z władzami uczelni przyspieszyć formacje weterynarii. Dopiero w roku akademickim 1929/30 na Studium Rolniczym zaproponowano studentom wykłady i ćwiczenia z higieny i weterynarii, które prowadził Antoni Nowicki.[260]

W roku akademickim 1927/28, udostępniono studentom Obserwatorium Astronomiczne i wojskowo-uniwersytecką Klinikę Okulistyczną. W roku następnym wyremontowano budynki uniwersyteckie, a zakłady naukowe otrzymały także nowy sprzęt i wyposażenie.[261]

Już w październiku 1919 r., z inicjatywy profesora neurologii Stanisława Władyczki zostało założone Koło Medyków.[262] Posiadało sekcje: nauko-społeczną, wydawniczą, pośrednictwa pracy, pomocy materialnej i towarzyską.[263] Ważną inicjatywa członków koła były odczyty publiczne wygłaszane przez profesorów wydziału (z zakresu psychiatrii, historii medycyny, farmakognozji, biologii) a także odczyty akademików wśród niższych warstw społecznych, na temat higieny społecznej i inne. Koło Medyków Studentów USB należało do ogólnopolskiej organizacji pod nazwą Związek Akademicki Towarzystw Medycznych, a także przewodniczył utworzonemu w 1928 roku Wszechsłowiańskiemu Związkowi Medyków. Koło cieszyło się dużym zainteresowaniem studentów i skupiało

---

260 Sprawie studium weterynarii na USB poświęcona była konferencja, która odbyła się w lutym 1930 roku w wileńskim urzędzie wojewódzkim, w obecności inspektor weter. Mieczysława Rymkiewicza, b. inspektora i prezesa Towarzystwa Lekarzy weterynaryjnych Ap. Gluchowskiego i prof. Stanislawa Władyczko, podczas której uzgodniono stanowisko, iż „gdy w przyszłości okaże się koniecznością utworzenie trzeciego ośrodka studiów weterynaryjnych (poza Lwowem- Akademia, i Warszawą–wydział), pożądane jest zarówno ze względów rzeczowych jak i tradycyjnych, by wydział taki mógł powstać znowu jako część składowa Uniwersytetu Wileńskiego", cyt. za. S. Trzebiński, *Wydział Lekarski USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 388.

261 J. Gamiewicz, *Wileński ośrodek historyczny...*, op. cit., s. 37; „Przegląd Tygodniowy" 22 IV 1928, nr 17, s. 1–2.

262 „Alma Mater Vilnensis" z. 5, s. 67. W marcu 1924 roku studenci IV i V roku medycyny założyli Stowarzyszenie Ideowej Pracy Medyków. Na jego kuratora powołano prof. Stanisława Trzebińskiego. Na spotkaniach wygaszano referaty poddając je następnie dyskusji; CAPL F 175 I A 582 Stowarzyszenia młodzieży akademickiej–już nie istniejące (1919- 1936), s. 16.

263 CAPL 175 I A 163, Akademickie stowarzyszenia naukowe – Medycyna (1921–1937), s. 87.

znaczą część akademików medyków, co wpływało na obrót kasowy Koła (w roku akadem. 1926/27 przychód roczny wyniósł 5.460 zł., rozchód 5.457zł a dwa lata później przychód już 23.400zł, rozchód 21.800zł). Studenci skupieni w Kole czerpali profity uczestnicząc np. w balach medyków lub też korzystając z własnej czytelni w której znajdowały się prenumerowane czasopisma medyczne polskie i zagraniczne.[264]

Studenci medycy narodowości żydowskiej rozwijali od 1927 roku swe zainteresowania w Stowarzyszeniu Medyków Żydów Studentów USB[265]. Jak podają źródła 15 kwietnia 1935 r. zwrócili się do rektora USB z prośbą na pokrycie kosztów trójtomowego wydania skryptu *Kurs Pediatrii* (według wykładów profesora Wacława Jasińskiego).[266]

Podobnie jak oni również przyszli farmaceuci 20 listopada 1921 roku założyli własne koło – Koło farmaceutyczne „Lechia",[267] które u początków swej działalności skupiło się na przeprowadzaniu kursów maturalnych aby umożliwić studentom-wolnym słuchaczom farmacji uzyskanie kwalifikacji na studentów farmacji USB. Ponad to w przejętym od Wileńskiego Towarzystwa Aptekarzy lokalu zorganizowano bibliotekę oraz muzeum farmakognostyczne składające się z preparatów chemicznych i surowców leczniczych. Członkowie koła skompletowali własny zielnik, oraz zbiór wileńskich ludowych ziół leczniczych. W związku z tym, iż „Lechja" należała do Związku Kół Farmaceutycznych Polskiej Młodzieży Akademickiej brała udział w jego zjazdach, a w 1926 roku zorganizowała takowy w Wilnie.[268]

Analogicznie, w 1926 roku studenci narodowości żydowskiej utworzyli Żydowskie Akademickie Koło Farmaceutyczne, które rozwiązano 1 lutego 1938 roku.[269]

---

[264] S. Pigoń, *Koła Naukowe Studentów USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeni*, op. cit., s.606–607.

[265] J. Poklewski, *Wydział Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Wilno-Wileńszczyzna jako środowisko wielu kultur...*, op. cit, t. 3, s. 88

[266] F 175 IA 593, Zapomogi i pożyczki – Wydział Matematyczno-Przyrodniczy (1936/37), s. 190.

[267] S. Pigoń, *Koła Naukowe Studentów USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeni*, op. cit., s. 599

[268] Ibidem, s. 599–600.

[269] CAPL F 175 15 27, Żydowskie Akademickie Koło Farmaceutyczne.

Studenci-medycy korzystali także z bazy naukowo-dydaktycznej uczelni. „Dziennik Wileński" (18 IX 1934, nr 314 a, s. 3/ w artykule „Uroczyste poświęcenie Collegium Anatomicum" zamieścił informacje o znajdujących się tam nowoczesnych salach, pracowniach i gabinetach. Trzeba jednak pamiętać o tym, że w początkach USB „Zakład Anatomii mieścił się w Collegium Śniadeckich, u zbiegu ulic Słowackiego i Nowogródzkiej. Było to pomieszczenie prowizoryczne, małe i niewygodne. W budynku nie było centralnego ogrzewania, ani ciepłej wody bieżącej. Światło elektryczne często gasło i zdjęcia prosektoryjne przebiegały czasem przy świecach". Dopiero w 1928 r., rozpoczęto budowę Collegium Anatomicum, przy ul Zakrętowej 23 (Collegium Czartoryskiego).[270]

Zarządzeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, studenci polskich uczelni Wydziałów Lekarskich, zobowiązani byli do odbycia służby wojskowej.[271] Pobierający naukę byli na okres kształcenia bezterminowo urlopowani przez Wojsko Polskie. Studentom – oficerom, czas ten przedłużano tylko na podstawie zaświadczeń dziekanatów, o dobrych wynikach w nauce.[272] W wyniku ustawy o powszechnym obowiązku służby wojskowe z 23 maja 1924, odroczeń służby wojskowej udzielano tylko do 26 roku życia, chyba że akademikowi pozostał jeden rok nauki. Na podstawie Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 11 stycznia 1928 r. (obowiązującym

---

270 W. Sylwanowicz, *Ćwierć wieku działalności naukowej Prof. Dr Michała Reichera w Uniwersytecie Stefana Batorego*, „Acta Biologica et Medica" 1968, s. 153.

271 CAPL F 175 IA 60, Wojskowe sprawy, s. 1, Polecenie Ministra WR i OP (na prośbę Ministra Spraw Wojskowych z 16 VII 1920 r.) dla dziekanów Wydziałów Lekarskich: Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, Uniwersytetu Warszawskiego i USB, w sprawie nie przyjmowania na semestr zimowy 1920/21, studentów bez zaświadczenia o spełnieniu przez nich obowiązku służby wojskowej.

272 Ibidem, s. 10; BLAN F 98 511, Sprawy urzędowe i poufne USB (1919–1923), s. 42. Student USB Józef Dziemian wspomina, iż wśród akademików USB, „byli również oficerowie odkomenderowani na studia, przeważnie prawnicze. Spędzali oni czas, przeważnie na korytarzach uniwersyteckich, flirtując ze studentkami, którym nie zależało na dyplomie ale raczej na zamążpójściu", BN 9357, J. Dziemian, *Życiorys kapłana kresowego. Wspomnienia 1900–1966*, s. 38.

od 1 maja tego roku), obniżono granicę wiekową do 23 lat.[273] Według starych zasad, odroczenie uzyskać można było za zgodą Ministerstwa Spraw Wojskowych (tylko do 25 roku życia). Służba miała trwać rok i trzy miesiące.[274]

d) Wydział Matematyczno-Przyrodniczy

Dziekani i prodziekani Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego

Rok	Dziekan	Prodziekan
1919/20	Prof. Wiśniewski Piotr	Prof. Wiktor Staniewicz
1920/21	Prof. Wiktor Staniewicz	Prof. Wacław Dziewulski łącznie z lekarskim
1921/22	Prof. Wacław Dziewulski	Prof. Józef Patkowski
1922/23	Prof. Bronisław Rydzewski	Prof. Wacław Dziewulski
1923/24	Prof. Edward Bekier	Prof. Bronisław Rydzewski
1924/25	Prof. Wacław Dziewulski	Prof. Edward Bekier
1925/26	Prof. Józef Trzebiński	Prof. Wacław Dziewulski
1926/27	Prof. Piotr Wiśniewski do 21 II 1927 Józef Patkowski od 21 II 1927	Prof. Józef Trzebiński
1927/28	Prof. Juliusz Rudnicki	Prof. Stefan Kempisty

[273] Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej w sprawie zmian i uzupełnień niektórych postanowień ustawy z dnia 23 maja 1924 r. o powszechnym obowiązku służby wojskowej, Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1928, nr 4, poz. 26.

[274] „Słowo" 14 VIII 1925, nr 183, s. 3; Tamże, 1 II 1928, nr 26. 7 października 1918 r., Rada Regencyjna wydała ustawę o odroczeniu służby wojskowej studentów, w wieku od 18 do 25 lat. Została ona uchylona dekretem Naczelnika Państwa, z 16 stycznia 1919 r., który stwierdzał, że w razie zagrożenia granic państwa uchwała Rady traci swą moc. Wszelkie urlopy dla studentów – żołnierzy i oficerów oraz udzielanie odroczeń, zostały wstrzymane także rozkazem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, z dn.16 kwietnia 1920 r., w obliczu zagrożenia ze wschodu, zob. A. Pilch, *Rzeczpospolita Akademicka...*, op. cit., s. 24, 26. Od 1924 r., obowiązek odbycia służby wojskowej, obowiązywał wszystkich mężczyzn od 21 do 50 roku życia. Zasadnicza służba wojskowa, w jednostkach lądowych trwała dwa lata a w marynarce wojennej trzy miesiące dłużej, zob. P. Stawecki, *Wojsko Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Polska Odrodzona 1918–1939*, pod red. J. Tomickiego, Warszawa 1982, s. 210.

1928/29	Prof. Juljusz Rudnicki do 30 IX 1929 Prof. Kaziemierz Sławiński od 1 X 1928	Prof. Stefan Kempisty do 16 X 1928 Prof. Wiktor Staniewicz od 16 X 1928
1929/30	Prof. Bronisław Rydzewski	Prof. Sławiński do 29 X 1929 Prof. Stefan Kempisty od 29 X 1929
1930/31	Prof. Kazimierz Jantzen	Prof. Bronisław Rydzewski
1931/32	Prof. Edward Bekier	Prof. Kazimierz Jantzen
1932/33	–	–
1933/34	Prof. Jan Prüffer	Prof. Eugenjusz Waśkowski
1934/35	Prof. Józef Patkowski	Prof. Jan Prüffer
1935/36	Prof. Edward Bekier	Prof. Jan Prüffer
1936/37	Prof. Edward Bekier	Prof. Jan Pruffer do 20 X 1936 Prof. Antoni Zygmunt od 20 X 1936
1937/38	Prof. Stefan Kempisty	Prof. inż. Edmund Lelesz
1938/39	Prof. Stefan Kempisty	Prof. Kazimierz Jantzen

Ruch kadry naukowej i tematykę zajęć przedstawiają tabele.[275]

Rok akademicki	**1919/20**
Wykładowca	**Przedmiot**
Prof. Wiktor Staniewicz	*Geometria analityczna, Wstęp do analizy*
Zast.Prof. dr Władysław Dziewulski	*Astronomia opisowa, ćwiczenia z astronomii*
Zast. Prof. Dr Wacław Dziewulski	*Fizyka doświadczalna, Mechanika*
Zast. Prof. Józef Patkowski	*Fizyka doświadczalna. Cieplo*

[275] *Program wykładów i skład Uniwersytetu w półroczu zimowem roku akademickiego 1919/20*, s. 9; *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1920/21*, s. 9–12; *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1921/22*, s. 11–16; *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim1922/23*, s. 15–20; *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim1923/24*, s. 13–18;*Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1933/34*, s. 17–25; *Skład Uniwersytetu w roku Akadem. 1933–34 oraz zmiany zaszłe w latach 1929/30–1932/33*, Wilno; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akadem. 1934–35*, Wilno, s. 41–59; *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1937/38*, s. 42–60.

Prof. Kazimierz Sławiński	*Chemia nieorganiczna*
Prof. Stefan Bazarewski	*Chemia rolnicza, mikrobiologia rolnicza*
Prof. Piotr Wiśniewski Prof. Michał Siedlecki	*Botanika* *Zoologia*
Prof. Juljan Talko-Hryncewicz	*Antropologia, Anatomia antropologiczna*

1920/21	
Zast.prof. Stefan Kempisty	*Geometria analityczna, Teoria wyznaczników, Wstęp do analizy, Teoria mnogości*
Wiktor Staniewicz	*Rachunek różniczkowy i całkowity*
Prof. Władysław Dziewulski	*Astronomia sferyczna, O układzie gwiazdowym*
Prof. Wacław Dziewulski	*Fizyka doświadczalna, Wstęp do teorii elektronów, ćwiczenia z fizyki*
Prof. Józef Patkowski	*Fizyka doświadczalna, ciała promieniotwórcze, ćwiczenia dla przyrodników*
Prof. Edward Bekier	*Chemia nieorganiczna, ćw. z chemii analitycznej*
Prof. Stefan Bazarewski	*Mikrobiologia ogólna, chemia roślin, mikrobiologia szczegółowa*
M-r Kazimierz Sławiński	*Związki aromatyczne, chemia organiczna,*
Prof. Bronisław Rydzewski	*Wstęp do geologii historycznej, paleontologia zwierząt bezkręgowych,*
Prof. Józef Łukaszewicz	*Geologia ogólna, Krystalografia i mineralogia,*
Prof. Piotr Wiśniewski	*Botanika*
Prof. Michał Siedlecki	*Zoologia ogólna i systematyczna, członkonogi*
1921/22	
Prof. Jan Weyssenhoff	*Elektryczność i magnetyzm, Uzupełnienie teoretyczne*
Zast. prof. Jan Pruffer	*Zoologia ogólna i systematyczna, Owady*
Prof. Władysław Mierzejewski	*Anatomia porównawcza*
Zast. prof. Marian Hłasko	*Chemia nieorganiczna*

Prof. Józef Łukaszewicz	*Geologia ogólna*
Zast. prof. Jan Wilczyński	*Teoria ewolucji*
	1922/23
Zast. prof. Wacław Staszewski	*Mechanika punktu i układów sztywnych*
Kazimierz Jantzen adiunkt	*Algebra wyższa*
	1923/24
Dr Juliusz Rudnicki	*Analiza, Teoria wyznaczników i równań liniowych, Teoria równań różniczkowych*
Dr Witold Kraszewski	*Chemia techniczna, Analiza techniczna*
	1929/30
Dr Jakub Cukierman	*Ćwiczenia z geometrii analitycznej*
Dr Paweł Radziszewski	*Krystalografia, Petrografia szczegółowa, metamorfoza skał, optyka kryształów*
Dr Bronisław Szakien, st.asyst.	*Cytologia roślin*

1933/34	
Prof. Juliusz Rudnicki	Matematyka
Prof. Mieczysław Limanowski	Geografia fizyczna
Prof. inż. Edmund Lelesz	Fizjologia i żywienie zwierząt
Prof. Antoni Zygmunt	Matematyka
Prof. Wacław Łastowski	Uprawa roli i roślin
Zast. prof. Tadeusz Vetulani	Hodowla zwierząt
Doc.Henryk Niewodniczański	Fizyka
WYKŁADY ZLECONE	
Dr Stanisław Krystyn Zaremba	Wykład z arytmetyki teoretycznej
Mgr Mikołaj Taranowski	ćw. z matematyki dla przyrodników
KOMISJE	
KOMISJA EGZAMINACYJNA EGZAMINÓW MAGISTERSKICH PRZY WYDZIALE MAT.-PRZYR.	Przew. Prof. Wacław Dziewulski, zast. Przew. Józef Patkowski
KOMISJA EGZAMINACYJNA EGZAMINÓW DYPLOMOWYCH STUDJUM ROLNICZEGO	Przew. Prof. Wiktor Staniewicz, zast. Przew. Prof. Edmund Lelesz

1934/35	
Prof. Jan Dembowski	Biologia ogólna
Prof. Stanisław Małkowski	Mineralogia i pektografia
Zast. prof. Janusz Jagmin	Uprawa roli i roślin
Studium Rolnicze	Dyr. Jan Prüffer
Prof.Szczepan Szczeniowski	Fizyka teoretyczna
Prof. Edward Passendorfen	Geologia
1937/38	
Prof.Wacław Moycho	Chemia rolna i mikrobiologia
Prof. Franciszek Ksawery Skupieński	Systematyka i geografia roślin

Posiadanie przez Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie samodzielnego Wydziału Nauk Matematyczno-Przyrodniczych, było w okresie międzywojennym ewenementem, gdyż na innych polskich uczelniach nauki te wchodziły w skład wydziałów filozoficznych. USB kontynuując i nawiązując do tradycji uniwersytetu wileńskiego zachował dawny podział na fakultety. Idea polegająca na oddzieleniu nauk ścisłych od humanistycznych z czasem została także wdrożona na uniwersytetach w Poznaniu, Warszawie i Lwowie.[276] Bronisław Rydzewski podaje, iż za datę rozpoczęcia prac Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego USB należy uznać dzień 15 września 1919 roku, kiedy to odbyło się pierwsze posiedzenie rady wydziałowej pod przewodnictwem dziekana prof. Piotra Wiśniewskiego, w obecności profesorów urlopowanych z innych uczelni i będących członkami rady tymczasowej: prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego prof. Michał Siedlecki i zarazem rektor USB, prof. Politechniki Warszawskiej Mr. Kazimierz Sławiński, prof. Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego dr Piotr Wiśniewski i zarazem Dziekan Wydziału, prof. Politechniki Petersburskiej Wiktor Staniewicz. Wkrótce do prac organizacyjnych zostali zaproszeni inni zastępcy profesorów: dr Stefan Bazarewski, dr Wacław Dziewulski, dr Władysław Dziewulski, dr Józef Patkowski. Uruchomienie studiów matematycz-

[276] B. Rydzewski, *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy U.S.B. w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa...*, op. cit., s. 273.

no-przyrodniczych na USB było więc możliwe ze względu na to, że do podstawowych przedmiotów udało się pozyskać kadrę dydaktyczną.[277] W kolejnych latach, pomimo wielu trudności (w tym ewakuacji Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego w roku 1920) zatwierdzane zostały przez Ministerstwo WRiOP kolejne nominacje profesorskie i ustalane są katedry, zakłady i uruchamiane seminaria: Zakład Chemii Nieorganicznej ul. Nowogrodzka 22, kier. Prof. Edward Bekier (od 1919 r.), Zakład Fizyczny ul. Zakrętowa 15 prof. Wacław Dziewulski, (I), Józef Patkowski (II) (od 1919 r.), Obserwatorium Astronomiczne ul. Zakrętowa 15, kier. Prof. Władysław Dziewulski (od 1919 r.), Zakład Zoologiczny ul. Zakrętowi 15 Coll. A. Czartoryskiego, kier. Prof. Michał Siedlecki (od 1919 r.), Zakład Chemii i Mikrobiologii ul. Zamkowa 11, kier. Prof. Stefan Bazalewski (od 1919 r.), Zakład Geofizyki kier. Józef Łukaszewicz od 1924/25 (od 1919 r.), Zakład Botaniki Ogólnej prof. Ptotr Wiśniewski ul. Zakrętowa 15 (od 1919 r.), III Seminaria Matematyczne, Ogród Botaniczny kier. Prof. Piotr Wiśniewski, (od 1920 r.), Zakład Geologiczny ul. Zakrętowa15 kier. Prof. Bonisław Rydzewski (od r. 1920/21), Seminarium Mechaniki Teoretycznej ul. Nowogrodzka 22, kier. Dr Wacław Staszewski (od 1921 r.), Zakład Chemii Organicznej kier. Prof. Kazimierz Sławiński, ul. Nowogrodzka 22 (od roku akademickiego 1921/22), Zakład Fizyki Teoretycznej (zał. 1922 r.), Zakład Morfologii i Systematyki Roślin kier. Prof. Józef Trzebiński (od 1922 r.), Zakład Anatomii Porównawczej kier. Dr Władysław Mierzeyewski ul. Zakrętowa 15 (od 1922 r.), Zakład Chemii Fizycznej (od r. 1922/23) ul. Nowogrodzka 22, kier w 1927/28 prof. Edward Bekier, Zakład Chemii Technicznej (od r. 1922/23) ul. Zakrętowa 23, kier. W 1927/28 prof. Witold Kraszewski, Zakład geodezji wyższej i meteorologii kier. w 1924/25 prof. Kaziemierz Jantzen (od 1923 r.), Zakład Uprawy Roli i Roślin ul. Zakrętowi 7 kier. Prof. Kazimierz Rogoyski (od 1924 r.), Zakład Hodowli Zwierząt w 1924/25 vacat (od 1924 r.), Zakład Fizjologji Zwierząt ul. Zakresowa 1, kier prof. Jan Marszałkowski (od stycznia 1925 r.), Biblioteka Chemiczna, Zakład Mineralogiczny ul. Zakrętowa 15 kier. Józef Łukaszewicz (od 1921/22 r.), Zakład Fizyki Teoretycznej

[277] Wyjątek stanowiły Katedra mineralogii i krystalografia, ibidem, s. 274.

(1924/25), kier. Prof. Witold Kraszewski Zakład Geografii Fizycznej kier. Mieczysław Limanowski (od 1926 r), Muzeum przyrodnicze ul. Zakresowa 23, kier. Jan Pruffer, Zakład Geologji, kier. Prof. Bronisław Rydzewski (od 1927/28),Zakład Geofizyki (od 1927/28) ul. Zakrętowa 23, kier. Prof. Józef Łukaszewicz.[278]

W roku akademickim 1933/34 przy Wydziale działał Zakład Astronomiczny (przy ul. Zakrętowej 23), którym kierował prof. W. Dziewulski, oraz Seminarium Matematyczne w trzech Oddziałach: I – kier. Prof. Juliusz Rudnicki, II – kier. Prof. Stefan Kempisty, III – prof. Antoni Zygmunt; Zakład Botaniki Ogólnej (przy ul. Zakrętowej 23), kier. Prof. Piotr Wiśniewski.[279]

Wart odnotowania jest fakt, iż Senat Akademicki USB w 1920 roku powierzył Radzie Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego organizację Wydziału Lekarskiego na USB. Rada została wzbogacona o profesorów: Józefa Ziemackiego, Stanisława Władyczko, którzy reprezentowali katedry lekarskie. W marcu 1920 roku dołączają kolejni profesorowie, obejmujący w charakterze zast. prof. poszczególne katedry: dr Jerzy Alexandrowicz, dr Jan Wilczyński, dr Michał Reicher, dr Aleksander Oszacki, a także prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego Dr E. Maydell, który podjął się czasowych wykładów i ćwiczeń z fizjologii człowieka.[280] Finalnie, już w roku akademickim 1921/22 Rada Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego wystąpiła z wnioskiem do Senatu o usamodzielnienie wydziału lekarskiego.

W roku akademickim 1923/24 na skutek restrykcji ministerialnych skreśleniu uległy dwie podstawowe katedry Wydziału Matematyczno-

---

[278] B. Rydzewski, *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 298–347; *Sprawozdania z działalności Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego i Studium Rolnego USB za lata 1929/30–1933/34, 35/36–38/39*, Wilno 1934–1939. *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1937/38*, [w:] *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego 1937/38*, Wilno 1938, s. 24–47. *Skład Uniwersytetu w roku Akadem. 1933–34 oraz zmiany zaszłe w latach 1929/30–1932/33*, Wilno, s. 34–47.

[279] *Skład Uniwersytetu w roku Akadem. 1933–34 oraz zmiany zaszłe w latach 1929/30–1932/33*, Wilno, s. 33–39.

[280] B. Rydzewski, *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s.276..

Przyrodniczego – katedra mineralogii i geografii fizycznej. Dopiero w roku 1925/26 na skutek usilnych starań władz wydziałowych udało się przywrócić i pomyślnie obsadzić skreślone katedry.[281]

Podział studentów wydziału Matematyczno-Przyrodniczego USB z uwzględnieniem płci.[282]

rok akademicki	ogółem studentów	kobiety			mężczyźni		
		studenci	wolni słuchacze	razem	studenci	Wolni słuchacze	razem
1919/20	87	23	8	31	53	3	56
1920/21	147	21	7	28	84	35	119
1921/22	331	69	39	108	154	69	223
1922/23	401	98	52	150	179	72	251
1923/24	383	97	42	139	182	62	244
1924/25	332	91	42	133	170	29	199
1925/26	368	121	20	141	205	22	227
1926/27	418	148	14	162	247	9	256
1927/28	550	167	13	180	262	8	370
1928/29	541	167	3	170	269	2	371
1929/30	537	185	4	189	244	4	348
1930/31	511	202	1	203	305	3	308
1931/32	552	240	1	241	310	1	311
1932/33	545	232	2	235	309	1	310
1933/34	505	262	0	262	243	0	243
1934/35	643	282		282	361		361
1935/36	635	286	0	286	347	2	349
1936/37	637	297	3	300	333	4	337
1937/38	566	283	1	284	281	1	282
łącznie	8689	3271	252	3524	4538	327	5165

[281] Ibidem, s. 279–280.

[282] *Studiujący na Uniwersytecie według płci w latach 1928/29–1933/34*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1933*, Wilno 1935, s. 168; *Studiujący na Uniwersytecie według płci w latach 1919/20–1928/29*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1921–1928*, Wilno 1930, s. 242; *Studiujący na Uniwersytecie według płci w latach 1929/30–1934/35*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1934*, Wilno 1936, s. 138; *Studiujący na Uniwersytecie S.B. według płci w latach 1932/33–1936/37*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1936*, Wilno 1938, s. 131; *Studiujący na Uniwersytecie S.B. według płci w latach 1931/32–1935/36*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1935*, Wilno 1937, s. 134; *Statystyka studentów i wolnych słuchaczy uniwersytetu Stefan Batorego w Wilnie rok akademicki 1937/38*, w: *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1937–1938*, s. 55.

Na wydziale Matematyczno-Przyrodniczym USB w okresie funkcjonowania uczelni studiowało łącznie 8689 studentów, w tym: 5165 płci męskiej i 3524 płci żeńskiej. Największy odsetek kobiet uczyło się na tym Wydziale w latach od 1931/32 – (241 akademiczek) do 1936/37 (300 studentek). W roku akademickim poprzedzającym zamknięcie Uczelni wileńskiej liczba ta spadła do 284 studentek. Akademików płci męskiej na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym najwięcej studiowało w roku akademickim 1928/29 – 371, rok wcześniej o jednego studenta było mniej, natomiast w końcowym okresie funkcjonowania uczelni liczba studentów płci męskiej była zbliżona do żeńskiej i wynosiła 282.

Studenci rozwijali dodatkowo swe pasje naukowe w utworzonym w 1919 roku Kole Matematyczno -Przyrodniczym, które w grudniu 1921 roku podzieliło się na Koło Matematyczno-Fizyczne (od 1927 r. z Sekcją Astronomiczną) i Koło Przyrodnicze, z którego w 1923 roku wyewoluowało Koło Chemików. 1 lipca 1932 roku Koło Matematyczno-Fizyczne zmieniło swoją nazwę na Koło Matematyczno-Fizyczne i Astronomiczne[283]. W ramach Wydziału istniały także: Koło Przyrodników, które w czerwcu 1931 roku połączyło się z Kołem Geografów i Geologów, pod nazwa Koła Przyrodników. Koła skupione wokół Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego, podobnie jak inne funkcjonujące na Uczelni Koła swe prace skupiły na organizowaniu zebrań z referatami i dyskusjami naukowymi, ułatwianie studentom studjów poprzez prowadzenie czytelni i bibliotek oraz wydawanie skryptów, a także udzielanie pomocy materialnej i finansowej. W Kole Przyrodników zorganizowano kurs zbierania i konserwacji roślin, w 1928 roku założono sklepik z przyborami przyrodniczymi a w czerwcu tegoż roku urządzono wycieczkę naukową nad jezioro Narocz.[284]

Rozwojowi turystyki wśród akademików USB, obok Akademickiego Klubu Włóczęgów Wileńskich (powstałego w listopadzie

[283] CAPL F 175 IA 561, Stowarzyszenia akademickie, naukowe–Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, Studium Rolne (1921–1937)

[284] S. Pigoń, *Koła Naukowe Studentów USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiatkowa ku uczczeni*, op. cit., s.612.

1923 r.[285]), sprzyjało, między innymi założone w 1925 roku *Żydowskie Akademickie Koło Krajoznawcze*, które obok turystyki, prowadziło jednocześnie inwentaryzację zabytków muzealnych, etnograficznych i historycznych oraz kursy przewodników po Wilnie.[286] 14 czerwca 1935 roku, zostało ono rozwiązane przez Senat Akademicki USB.[287] Podobny profil działalności reprezentowało, działające od marca 1932 r., Koło Krajoznawcze Studentów USB,[288] będące Sekcją Akademicką Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Za cel stawiało sobie ono: budzenie ruchu turystycznego akademików, oprowadzanie po Wilnie wycieczek przybywających do miasta, samokształcenie (odczyty, kursy przewodników po Wilnie i okolicach). Członkowie Koła korzystali ze zniżek na przejazdy kolejowe oraz pobyt w schroniskach PTTK. Zamiłowania turystyczne posiadała też kadra naukowo-dydaktyczna uczelni, między innymi profesorowie filozofii USB: Władysław Tatarkiewicz (w latach 1919–1921)[289]i Tadeusz Czeżowski oraz profesor teorii i filozofii prawa tejże uczelni Jerzy Lande.[290]

Istotną formą działalności Kół Naukowych była współpraca nad określonymi zagadnieniami, aby lepiej przygotować się do egzaminów. Często polegało to na organizowaniu dodatkowych zajęć z fachowcami w danej dziedzinie. Koło Chemików prowadziło wykłady pomocnicze, utrwalające wiadomości przedmiotowe studentów mających przystąpić do kolokwium z chemii analizy jakościowej oraz kurs pomocniczy z optyki kryształków.[291] Warto podkreślić, iż Koło Chemików studentów USB należało do Związku Kół chemicznych

[285] CAPL F 175 I A 33, Składnica USB, s. 28. Szerzej na temat Akademickiego Klubu Włóczęgów Wileńskich zob. J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 194–199.

[286] CAPL F 175 IA 583, Stowarzyszenia akademickie – już nieistniejące (1919–1936), s. 231, 237–238, 242–243.

[287] Ibidem, F 175 15 26, Żydowskie Akademickie Koło Krajoznawcze, s. 1.

[288] „Słowo" 29 III 1932, nr 87, s. 3.

[289] *Uczeni polscy o sobie*, t. 1, Warszawa 1986, s. 56.

[290] Ibidem, s. 128.

[291] CAPL F 175 15 82, Koło Chemików Żydów Studentów USB, s. 10; ibidem, F 175 15 8, Koło Germanistów Studentów USB, s. 10; ibidem, F 175 15 81, Koło Matematyczno-Fizyczne i Astronomiczne, s. 7.

wyższych uczelni w Polsce i w 1928 roku zorganizowało w Wilnie zjazd tego związku.[292]

Ciekawą inicjatywą było utworzenie przez prof. mineralogii i petrografii Stanisław Makowski kółka zajmującego się 'hodowlą kryształów'. Zorganizował on także wycieczkę do Włoch na Wezuwiusz.[293]

Koła Naukowe oprócz poszerzania zainteresowań studentów i wiedzy o danym przedmiocie prowadziły również działalność samopomocową, (np. pożyczki na czesnych, kaucja za sprzęt laboratoryjny, sprzedaż tańszych podręczników).[294]Często także zajmowano się organizowaniem korepetycji.[295] Koła organizowały także życie towarzyskie swych członków i samopomoc koleżeńską (np. pożyczki na opłacenie czesnego, taksy egzaminacyjne czy kaucje za sprzęt laboratoryjny)[296].

Studium Rolne

Wydział Matematyczno-Przyrodniczy USB oprócz prac organizacyjnych związanych z uruchomieniem Wydziału Lekarskiego miał za zadanie uruchomić Studium Rolne, którego zasadność podnoszono już podczas posiedzenia Rady Wydział Matematyczno-Przyrodniczego 16 lutego 1920 roku w obecności między innymi prof. Adama Wrzoska szefa Sekcji Szkół Wyższych Ministerstwa WRiOP. rok później na posiedzeniu Rady 16 lipca 1921 roku kierownictwo Studium zaproponowano prof. Kazimierzowi Rogoyskiemu i prof. Józefowi Pomorskiemu-Mikułowskiemu. Nie wyrazili oni jednak zgody na objęcie powierzonych funkcji. Prace nad uruchomieniem Studium Rolnego na USB uległy przyspieszeniu za sprawą zapisu margrabiny Janiny Umiastowskiej-Milewskiej, która to przekazała Uniwersytetowi dobra

---

[292] S. Pigoń, *Koła Naukowe Studentów USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 589.

[293] I. Kardymowiczowa, *Stanisław Małkowski (1889–1962)*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego" 1964, z. 4, s. 624.

[294] Ibidem, F 175 15 82, Koło Chemików Żydów Studentów USB, s. 10.

[295] Ibidem, F 175 15 81, Koło Matematyczno-Fizyczne i Astronomiczne, s. 5, 13.

[296] Ibidem, F 175 15 82, Koło Chemików Żydów Studentów USB, s. 10.

Żemłosław pod warunkiem jednak powołania Studium Rolnego na USB.[297] Zwieńczeniem prac nad powołaniem Studium Rolnego na USB była decyzja Ministra WRiOP prof. Bronisława Miklaszewskiego, który zezwolił z dniem 14 stycznia 1924 roku na uruchomienie powyższej jednostki wydziałowej.[298] Obsadzono wówczas dwie główne katedry rolnicze: ogólnej uprawy roli i roślin, którą to powierzono prof. Rogoyskiemu oraz Katedrę żywienia zwierząt domowych powierzoną p. Janowi Marszałkowiczowi zatrudnionemu w charakterze profesora kontraktowego. Pozostałe przedmioty przewidziane w planie studium były prowadzone przez wykładowców z Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego USB oraz innych zaproszonych profesorów, między innymi z Uniwersytetu Poznańskiego (dr Zygmunt Moczarski). Narastające nieporozumienia między ofiarodawczynią a zarządca ziem Żemłosławskich Uniwersytetem oraz problemy finansowe placówki spowodowały, że studium Rolne „stawało się ciężarem, przytłaczającym życie Rady wydziałowej. Z jednej strony poczucie odpowiedzialności, tem wyższe, im oczywista była potrzeba studium rolniczego w Wilnie – z drugiej przeszkody na każdym kroku, paraliżujące wszystkie wysiłki."[299] Wstrzymanie środków z budżetu państwowego dla Studium Rolnego w roku akademickim 1927/28 wpłynęło na rezygnację prof. Rogoyskiego ze stanowiska kierownika a także wywołało protesty tej części społeczeństwa wileńskiego, która popierała zasadność istnienia Studium w odrodzonym uniwersytecie. Wynikiem pertraktacji Senatu Akademickiego z rządem było pozostawienie dwóch pierwszych lat studium w Wilnie, pozostałe lata młodzież akademicka musiała uzupełniać w innych ośrodkach akademickich. Mimo zredukowania studium placówka nadal borykała się z kłopotami kadrowymi, i musiano korzystać z pomocy profesorów z innych uczelni rolniczych (np. prof. Stefana Biedrzyckiego z Warszawy oraz docenta Teodora Marchlew-

---

[297] CAPLF 175 IA 491 Żemłosław; Gospodarstwo rolne Uniwersytetu ST. Batorego w Wilnie: a) W. Folejewski, *Gospodarstwo rolne Żemłosławowskiej Fundacji Naukowej;* b) M. Żyźniewski, *Zakręt*, [w:] *Księga pamiątkowa na 75-lecie „Gazety Rolniczej" 1861–1935*, t. 2, Warszawa 1938, s. 905–908.

[298] Ibidem, s. 287.

[299] Ibidem, s. 290.

skiego z Krakowa, a przede wszystkim prof. UP Zygmunta Moczarskiego)[300]. Pomimo licznych kłopotów i organizacyjnych, finansowych i kadrowych z jakimi borykało się Studium Rolne USB zasadność jego istnienia potwierdzili studenci-rolnicy, a także społeczeństwo wileńskie uczestniczące w wykładach akademickich. rok 1938/39 miał zacząć nowy rozdział nauk rolniczych na USB – uruchomiony został bowiem Wydział Rolniczy USB, którego działalność, tak jaki i całego uniwersytetu przerwały działania wojenne.

W roku akademickim 1937/38 Studium Rolne przekształcono w Wydział Rolniczy USB.[301]

Wydział Rolniczy	
Prof. inż. Wacław Łastowski – dziekan	Prof. Witold Staniewicz – prodziekan

Studium rolnicze od 1929/30

Wykładowca	Przedmiot
Dr Zygmunt Pietruszczyński prof. Z Uniw. Poznańskiego i dr Janusz Jagmin St.asyst.	*Ogólna uprawa roli i roślin*
Dr Zygmunt Moczarski prof. Uniw. Poznańskiego	*Zoogenika i metodyka hodowlana*
Inż. Stefan Biedrzycki prof. Szkoły Główn. Gosp. Wiejsk.	*Maszynoznawstwo rolnicze*
Inż. Otton Krasnopolski	*Budownictwo wiejskie*
Inż. Wacław Lastowski	*Gleboznawstwo*
Inż. Franciszek Wierzbicki	*Szczegółowa hodowla*
Inż. Władysław Kotkorowski	*Podstawy gospodarstwa lasowego*

[300] Ibidem, s. 290.

[301] W 1930 r., na USB było 5 Katedr rolniczych: Szczegółowej Uprawy Roślin, Ogólnej Uprawy Roli i Roślin, Ogólnej i Szczegółowej Hodowli Zwierząt, Fizjologii Zwierząt i Żywienia oraz Ekonomii Rolniczej, BUW 3213, A. Bortkiewicz-Szyszkowska, *Historia Wydziału Rolniczego USB w Wilnie*, s. 5–6.

1938/39 Wydział rolniczy USB

Prof. emerytowani	Kazimierz Rogoyski	Prof. uprawy roli i roślin
	Stefan Bazarewski	Prof. chemii rolnej i mikrobiologii
Prof. zwyczajni	Witold Staniewicz	Prof. ekonomii rolniczej
	Edmund Lelesz	Prof. fizjologii zwierząt
	Wacław Łastowski	Prof. szczegółowej uprawy roli i roślin
	Janusz Jagmin	Prof. ogólnej uprawy roli i roślin
	Zygmunt Jaworski	Prof. hodowli zwierząt
	Wacław Moycho	Prof. chemii rolnej i mikrobiologii
KOMISJA EGZ. EGZAMINÓW DYPLOMOWYCH WYDZIAŁU ROLNICZEGO	Przew.prof. Witold Staniewicz Członkowie: prof. Janusz Jagmin, prof. Zygmunt Jaworski, prof. Edmuind Lelesz, prof. Wacław Łastowski	

Zakłady naukowe Wydziału Rolniczego 1938/39

Chemii rolnej i mikrobiologii	Zakrętowa 1	Prof. Wacław Moycho
Fizjologii zwierząt i nauki żywienia	Jw.	Prof. Edmund Lelesz
Hodowli zwierząt	Zakrętowa 23	Prof. Zygmunt Jaworski
Ogólnej uprawy roli roślin	Nowogródzka 23	Prof. Janusz Jagmin

Szczegółowej uprawy roli i roślin	Zakrętowa 1	Prof. Wacław Łastowski
Ekonomii rolniczej	Uniwersytecka 5	Prof. Witold Staniewicz
Zarząd folwarku Zakręt		Jw.

Podział studentów Studium Rolnego i Wydziału Rolniczego z uwzględnieniem płci[302].

		studenci	wolni słuchacze	razem	studenci	Wolni słuchacze	razem
1919/20	-						
1920/21	-						
1921/22	-						
1922/23	-						
1923/24	-						
1924/25	57	7	1	8	42	7	49
1925/26	76	9	1	10	63	3	66
1926/27	93	15	3	18	65	10	75
1927/28	89	18	2	20	62	7	69
1928/29	72	14	2	16	51	5	56
1929/30	115	22	1	23	88	4	92
1930/31	136	29	1	30	104	2	106
1931/32	161	39	1	40	119	2	121
1932/33	157	50	0	50	107	0	107
1933/34	156	49	0	49	106	1	107
1934/35	172	48		48	124		124
1935/36	201	59	1	60	139	2	141
1936/37	234	77		77	155	2	157
1937/38	229	89	0	89	139	1	140
łącznie	1948	525	13	538	1364	46	1410

[302] *Studiujący na Uniwersytecie według płci w latach 1928/29–1933/34*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1933*, Wilno 1935, s. 168; *Studiujący na Uniwersytecie według płci w latach 1919/20–1928/29*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1921–1928*, Wilno 1930, s. 242; *Studiujący na Uniwersytecie według płci w latach 1929/30–1934/35*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1934*, Wilno 1936, s. 138; *Studiujący na Uniwersytecie S.B. według płci w latach 1932/33–1936/37*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1936*, Wilno 1938, s. 131; *Studiujący na Uniwersytecie S.B. według płci w latach 1931/32– 1935/36*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1935*, Wilno 1937, s. 134; *Statystyka studentów i wolnych słuchaczy uniwersytetu Stefan Batorego w Wilnie rok akademicki 1937/38*, w: *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1937–1938*, s. 55.

Studium Rolne USB wykształciło łącznie 1948 studentów, w liczbie tej 1410 akademików stanowią studenci płci męskiej, (którzy dominowali liczebnie od samego początku istnienia Studium) i 538 studentki. Przedstawione w tabeli dane obrazują systematyczny i dość harmonijny wzrost ilości studentów Studium w poszczególnych latach. Najwięcej słuchaczy studium zgromadziło w roku akademickim 1936/37 – 234 akademików łącznie. W rok zamykającym zestawienie 1937/38 studiowało łącznie 229 studentów, w tym: 140 studentów i 89 studentek.

Jak zauważa Bortkiewicz-Szyszkowska na Wydziale był bardzo wysoki poziom, a „po pierwszym roku przeprowadzana była gruntowna selekcja, tak, że na III i IV rok trafiali już tylko kandydaci uznani za nadających się do uzyskania stopnia inżyniera rolnictwa." Tematy pracy dyplomowych studenci Wydziału Rolnego USB wybierali sami, adekwatnie do własnych zainteresowań. Egzamin dyplomowy studenci składali przed Komisją złożoną z 5 profesorów (2 – z produkcji roślinnej, 2 – ze zwierzęcej i przewodniczący z ekonomiki roślinnej).[303] W Zakładzie Hodowli Zwierząt natomiast oprócz wykładów, ćwiczeń i konserwatoriów organizowano wycieczki hodowlane.[304]

Problemem dla studentów było dość rozległe usytuowanie Zakładów względem siebie. Irena Sokołowska-Rutkowska wspomina, iż „[...] Zdarzało się, że my dziewczęta, w ciągu piętnastominutowej przerwy nie zdążyłyśmy dotrzeć z zakładu Chemii czy Fizyki do Zakładu Botaniki.[305] Na trzecim roku studiów wybierano specjalizację z proponowanych przez Wydział dziedzin nauki: astronomii, biologii, chemii, fizyki, geografii, geologii i matematyki. W kierowanym (w latach 1921- 1939) przez profesora Mariana Hłaske Zakładzie Chemii Nieorganicznej, prowadzono zajęcia dla akademików studiujących: biologię, chemię, farmację, fizykę oraz kierunki rolnicze. „Prace la-

---

[303] A. Bortkiewicz-Szyszkowska, *Z historii Wydziału Rolniczego Uniwersytetu Stefana Batorego*, [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilnensis...*, op. cit., s. 176–177.

[304] T. Vetulani, *Zakład Hodowli Zwierząt USB w Wilnie w okresie pięciu lat swej działalności*, Wilno 1936, s. 11, 13, 37.

[305] I. Sokołowska-Rutkowska, *Profesor Jakub Mowszowicz (1901–1983)*, [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilnensis...*, op. cit., s. 140, 143.

boratoryjne ze studentami koncentrowały się w dwóch pracowniach: Chemii Analitycznej Jakościowej i Chemii Analitycznej Ilościowej. Przeciętna frekwencja studentów w tych pracowniach wynosiła 100 – 200 osób. Prace naukowo-badawcze zakładu wiązały się ściśle z dziedziną elektrochemii roztworów elektrolitów w rozpuszczalnikach wodnych i niewodnych. W związku z tymi pracami zbudowano w Zakładzie szereg bardzo precyzyjnych urządzeń do pomiaru przewodnictwa roztworów elektrolitów oraz opracowano wiele oryginalnych metod oczyszczania różnych substancji chemicznych nieorganicznych i organicznych[306].

Wraz z powstaniem Studium Rolnego na USB, w 1924 roku uformowało się Koło Rolników. Rok później utworzono sekcje: hodowlaną, uprawy roli i roślin, wycieczkowa i pomocy naukowych. Urządzano wiele odczytów publicznych i zebrań, podczas których referaty swe wygłaszali zarówno profesorowie jak i studenci. Za zgodą Kuratorium szkolnego przeprowadzano w szkołach średnich akcje promocyjne zachęcając młodzież szkolną do wstępowania na Studium Rolne USB.[307] Praktyczne pogłębienie wiedzy zdobytej podczas zajęć akademickich umożliwiała doskonała baza terenowa uniwersytetu. Koło Rolników korzystało z majątków Żemłosławskich i dzierżawionego prze Uniwersytet majątku Kuprianiszki oraz folwarku Zakręt, gdzie znajdował się miedzy innymi Ogród Rośli Lekarskich i Ogród Botaniczny zajmujący teren około 3,4 hektarów ziemi uprawnej. Placówka ta była również pomocna w pracach, choćby Koła Przyrodników studentów Żydów USB.[308] Od 1924 roku ogrodem kierował profesor systematyki roślin Józef Trzebiński. W ogrodzie kontynuowano badania nad odmianą mięty pieprzowej, zapoczątkowano doświadczenia odmianowe nad soją oraz podjęto próby aklimatyzacji orzecha ziemnego i uprawy najwcześniejszej kukurydzy kanadyjskiej. Do 98 ogrodów botanicznych krajowych i zagranicznych wysłano dziewiąty rocznik Katalogu

306 W. Iwanowska, *Nauki matematyczno-fizyczne na Uniwersytecie Stefana Batorego*, [w:] *Z dziejów Almae Mater Vilnensis...*, op. cit. s. 118–119.

307 S. Pigoń, *Koła Naukowe Studentów USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeni*, op. cit., s. 612–613.

308 CAPL F 175 15 89, Koło Przyrodników Studentów Żydów USB, s. 1–2.

nasion, zarodników i roślin żywych, zebranych w ogrodzie lub roślin dziko rosnących.[309]

Studenci USB oprócz Ogrodu i majątków mieli do dyspozycji zbiory Muzeum Przyrodniczego, w którym zorganizowano, między innymi dział mineralogiczno- geologiczny, zakupując zbiór skał i minerałów z terenów Wileńszczyzny i nadając tym zbiorom charakter regionalny.[310]

e) Wydział Sztuk Pięknych

Dziekani i prodziekani Wydziału Sztuk Pięknych

Rok	Dziekan	Prodziekan
1919/20	Prof. Ferdynand Ruszczyc	Prof. Józef Czajkowski
1920/21–1922/23	Prof. Ferdynand Ruszczyc	Prof. Juliusz Kłos
1923/24–1925/26	Prof. Ferdynand Ruszczyc	Prof. Ludwik Sokołowski
1926/27–1928/29	Prof. Juliusz Kłos	Prof. Ferdynand Ruszczyc
1929/30	Prof. Ferdynand Ruszczyc	Prof. Juliusz Kłos do 17 X 1929 Ślendziński od 17 X 1929
1930/31	Prof. Ferdynand Ruszczyc	Jw.
1931/32	Prof. Ludomir Śleńdziński	Prof. Ferdynand Ruszczyc
1932/33		
1933/34	Prof. Ludomir Śleńdziński.	Prof. Ludwik Sokołowski
1934/35	Prof. Ludomir Śleńdziński.	Prof. Ludwik Sokołowski
1935/36	Prof. Ludomir Śleńdziński.	Prof. Ludwik Sokołowski
1936/37-1938/39	Prof. Ludomir Śleńdziński	Prof. Marian Morelowski

309 J. Klimavieiute. *Józef Trzebiński-profesor Uniwersytetu Stefana Batorego*, „Lithuania" 1995, nr 1, s. 122; K. Opoczyński, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1930/31*, „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego i Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie" 1931, s. 415.

310 Ibidem, F 175 IA 927, Sprawozdania roczne (1938/39), s. 146–148.

Organizacja Wydziału Sztuk Pięknych na USB została powierzona na początku maja 1919 roku byłemu profesorowi Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie prof. Ferdynandowi Ruszczycowi. Przyświecała mu idea wskrzeszenia „sięgającej czasów Stanisława Augusta, najstarszej w Polsce, uczelni artystycznej, a zarazem podtrzymania tradycji dawnego Uniwersytetu, łączącego pod wspólnym dachem naukę i sztukę."[311] Powstały wydział artystyczny w Wilnie podobnie jak inne wydziały odradzającej się wszechnicy wileńskiej napotkała wiele trudność już we wstępnej fazie organizacyjnej, choć jej główny mentor i zwolennik Ferdynand Ruszczyc przyznawał, iż „młodzież jego, prowadzona w warunkach najcięższych, bo przy braku muzeów, bibliotek i przy rzadko zdarzających się wystawach, nie stoi niżej od młodzieży uczelni no nieprzerwanych tradycjach, ze na młodzieży tej odbija się korzystnie przynależność jej do wspólnot Alma Mater, wreszcie ze wydział sztuk pięknych nie uchylał się nigdy od udziału w usiłowaniach kulturalnych odradzającego się Wilna, przychodząc z pomocą w zakresie swej specjalności."[312]

Profesor Ruszczyc usilnie zabiegał o utworzenie na USB Wydziału Sztuk Pięknych, uważał bowiem, że w ten sposób nastąpi „twórcze nawiązanie do dawnej tradycji Wszechnicy Wileńskiej, w której (...) ważną rolę odgrywał fakultet literatury i sztuk wyzwolonych (...)." Sądził również, że dzięki połączeniu nauki ze sztuką „szybciej da się osiągnąć awans kulturalny, tak zaniedbanych przez zaborców-kresów północno-wschodnich.[313] Niewielu było zwolenników koncepcji Ruszczyca. Dzięki jednak silnemu wsparciu ze strony samego Marszałka Piłsudskiego i zważywszy na wielki autorytet artystyczny samego profesora Ruszczyca Wydział Sztuk Pięknych USB powstał, jako jedyny w międzywojennej Polsce wydział kształcący plastyków, rzeźbiarzy, inwentaryzatorów i konserwatorów zabytków, architektów (od 1926/27) oraz nauczycieli rysunku. Zajęcia odbywały się w za-

[311] F. Ruszczyc, *Wydział Sztuk Pięknych U.S.B. w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 509.

[312] Ibidem, s. 510.

[313] J. Poklewski, *Polskie życie artystyczne w międzywojennym Wilnie*, Toruń 1994, s. 259.

bytkowych murach dawnego klasztoru bernardyńskiego a dziedzińce arkadami połączono z ogrodem bernardyńskim.[314] Ze względu na brak środków początkowo zagospodarowano jedynie dawny refektarz na salę wykładową oraz przyległe dwa lokale, natomiast jedna sala wykładowa i pracownie: malarstwa, rzeźby i grafiki oraz fotografii urządzono w skrzydłach dawnego kompleksu uniwersyteckiego przy dziedzińcu Smuglewicza.[315] Była studentka Wydziału Sztuk Pięknych USB Zofia Urbanowicz-Subacziuwiene wspomina: „na pierwszym i drugim kursie przechodziliśmy wszystkie dyscypliny. (...) Kiedy zapoznaliśmy się z technika i spróbowaliśmy twórczej pracy w każdej dyscyplinie, musieliśmy idąc na trzeci kurs zdecydować w jakim kierunku pójdzie nasza specjalizacja".[316]

Uroczyste otwarcie Wydziału Sztuk Pięknych USB odbyło się 12 października 1919 roku w Sali refektarza po-bernardyńskiego w obecności Naczelnika Państwa, ministrów (m. Inn. ministra sztuki Zenona Przesmyckiego), rektora prof. M. Siedleckiego, arcybiskupów i biskupów, oraz innych gości honorowych, w tym Władysława Mickiewicza wspominającego swego ojca.[317]

Jako pierwsze uruchomiono na Wydziale pracownie malarstwa i rzeźby (wykładali: artysta malarz prof. Kubicki Benedykt, art. malarz prof. Ferdynand Ruszczyc, art. rzeźbiarz zast. prof. Bolesław Bałzukiewicz, doc. Stanisław Bohusz Siestrzeniewicz, prof. Juliusz Kłos – architekt (zastępczo, luźne wykłady), prof. Aleksandrowicz, oraz sztuki stosowanej Józef Czajkowski, Wojciech Jastrzębowski – Grafika, Fotografia artystyczna, drukarstwo Jan Bułhak, Bronisław Zapaśnik. Pierwszy rok dla wszystkich słuchaczy, którzy zdali egza-

---

[314] I. Kłoszyńska, *Wydział Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Ferdynand Ruszczyc 1870–1936. Pamiętnik wystawy*, praca zbiorowa pod red. Janiny Ruszczycówny, Warszawa 1936, s. 107.

[315] F. Ruszczyc, *Wydział Sztuk Pięknych U.S.B. w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s.511.

[316] Z. Urbanowicz-Subacziuwiene, *Nasze studenckie lata na Wydziale Sztuk Pięknych*, „Wileńskie Rozmaitości" 1992, nr 3, s. 12.

[317] O tradycjach sztuki w Wilnie mówił F. Ruszczyc podczas wykładu wstępnego w dniu 20 listopada 1919 roku, zob. F. Ruszczyc, *Wydział Sztuk Pięknych U.S.B. w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s.512.

min z rysunku i posiadali maturę był wspólny[318]. W dalszym etapie rozwoju organizacyjnego Wydziału uruchomiono kolejne Zakłady: Architektury Polskiej i Historii Architektury (przy ul. Zamkowej 11, kier. Prof. Juliusz Kłos, od 1921 roku), Budownictwa (ul. Zamkowa 11, kier. Otton Krasnopolski, od r. 1921/22)[319], Projektowania Architektonicznego (od roku 1922/23, ul. Zamkowa 11 kier. Prof. Juliusz Kłos) i Historii Sztuki (od r. 1922/23, ul. Św. Anny 4, kier. Dr Marjan Morelowski – w 1933/34)[320] oraz Pracownie: Malarstwa Pejzażowego i Malarstwa Portretowego ul. Św. Anny 4, kier Prof. Ferdynand Ruszczyc i prof. Benedykt Kubicki, istniejące od 1919 roku, Malarstwa (Dekoracyjnego), działającą od 1923 roku; Zdobnictwa (ul. Zamkowa 11, kier. Zast. prof. Mieczysław Kotarbiński) i Grafiki (od 1919 roku); Rzeźby (ul. Zamkowa 11, prof. J. Kłos, od 1919 roku), Drukarstwa i Intoligatorstwa (ul. Zamkowa 11, kier. Bonawentura Lenart, od r. 1922/23); Fotografii artystycznej (ul. Zamkowa 11, kier. Jan Bułhak, od 1919 roku) a także Bibliotekę wydziałową (od r. 1921/22 przy ul. Św. Anny 4)).[321] W roku akademickim 1933/34 Zakładem Martwej Natury kierował Aleksander Szumana a Zakładem Architektury prof. Ludwik Sokołowski.[322]

---

[318] *Program wykładów i skład Uniwersytetu w półroczu zimowem roku akademickiego 1919/20*, Wilno 1919, s. 11.

[319] *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1920/21*, s. 16–17.

[320] Pierwszym kierownikiem Katedry został, powołany wówczas na zastępcę profesora Wydziału Sztuk Pięknych USB Ludwik Adam Remer, (od października 1922 r.), konserwator okręgowy i kierownik Referatu Kultury i Sztuki przy Delegaturze Rządu RP na Ziemię Wileńską. W roku akademickim 1938/39 Katedrę przemianowano na Katedrę Historii Sztuki, Architektury i Sztuki Stosowanej. Jej ówczesnym kierownikiem (od kwietnia 1930 r.) był prof. Marian Morelowski, były kustosz zbiorów sztuki na Wawelu, zob. J. Poklewski, *Katedra Historii Sztuki Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1922–1939*, [w:] *Dzieje historii sztuki w Polsce. Kształtowanie się instytucji naukowych w XIX i XX wieku*, pod red. A. Labudy, Poznań 1996, s. 206–208.

[321] Szerzej zob. F. Ruszczyc, *Wydział Sztuk Pięknych USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 509–548; *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1937/38* [w:] *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego 1937/38*, Wilno 1938, s. 24–47.

[322] *Skład Uniwersytetu w roku Akadem. 1933–34 oraz zmiany zaszłe w latach 1929/30–1932/33*, Wilno, s. 47–48.

Składy Uniwersytetu oraz *Spisy wykładów* na poszczególne lata obrazują jakie przedmioty wykładali poszczególni profesorowie na Wydziale Sztuk Pięknych USB. Dla przykładu: w roku akademickim 1920/21 prof. F. Ruszczyc Plener i pejzaż, prof. Benedykt Kubicki Rysunek i malarstwo, zast. prof. Bolesław Bałzukiewicz Rzeźba, Tadeusz Dmochowski Akt wieczorny, prof. Juliusz Kłos Architektura polska, Rysunek architektoniczny, Zasady kształtowania architektonicznego, Jan Bułhak Fotografia artystyczna, Bonawentura Lenart Liternictwo, Kompozycja wyklejek, Tomasz Bohuszewicz Geometria wykreślna, Bronisław Zapaśnik Geometria wykreślna, Optyka i chemia fotograficzna, Otton Krasnopolski, Mechanika budowlana, Budownictwo.[323] W 1922/23 zast. prof. Jerzy Remer Historia sztuki, Dr Zygmunt Jakubowski Anatomia artystyczna, Rysunek anatomiczny, inż. Aleksander Skwarczenko Miernictwo.[324] W roku akademickim 1929/30 artysta malarz Stanisław Matusiak wykładał Ogólne zasady ornamentu, inż. architektury Jan Borowski Kreślenie i rzuty geometryczne, artysta malarz prof. Ludomir Śleńdziński Malarstwo monumentalne.[325] W 1934/35 zajęcia prowadzili: Marian Morelowski prof. historii sztuki, dr Stanisław Lorentz wykłady z konserwacji zabytków[326]. W roku akademickim 1936/37 dodatkowo wykładali: Bronisław Jamontt prof. malarstwa, artysta malarz; Jerzy Hoppen artysta malarz; Tymon Niesiołowski wykłady z dydaktyki rysunku; Aleksander Szturman wykłady z malarstwa; Bonawentura Lenart wykłady i ćw. z liternictwa; Jan Borowski, inż. architektury wykłady i ćwiczenia z perspektywy.[327] W roku akademickim 1938/39 projekt i dekorację wnętrz prowadził prof. Stefan Narębski i Henryk Kuna prof. rzeźby i artysta rzeźbiarz.[328] Warto też odnotować, iż na Wydziale Sztuk Pięknych USB istniała Komisja egzaminacyjna do egzaminów dyplomowych, której przewodniczył prof. L. Ślendziński będący jednocześnie przewodniczącym Państwowej Komisji Egzami-

---

[323] *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1920–21*, s. 16–17.
[324] *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1922/23*, s. 29–34.
[325] *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1929/30*, s. 48–51.
[326] *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1934/35*, s. 60–64.
[327] *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1936/37*, s. 59–63.
[328] *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1938/39*, s. 60–64.

nacyjne dla kandydatów na nauczycieli rysunku w szkołach średnich ogólnokształcących i seminariach nauczycielskich.[329]

Podział studentów Wydziału Sztuk Pięknych ze względu na płeć[330]

rok akadem	ogółem stud.	kobiety			mężczyźni		
		studenci	wolni słuchacze	razem	studenci	Wolni słuchacze	razem
1919/20	33	12	6	18	8	7	15
1920/21	34	8	6	14	12	8	20
1921/22	81	16	19	35	20	26	46
1922/23	125	29	28	57	36	32	68
1923/24	120	31	22	53	39	28	67
1924/25	122	35	21	56	40	26	66
1925/26	141	39	23	62	51	28	79
1926/27	127	44	6	50	54	23	77
1927/28	132	50	13	63	48	31	69
1928/29	133	48	27	75	37	21	58
1929/30	117	56	27	83	26	8	34
1930/31	119	56	22	78	34	7	41
1931/32	113	49	20	69	37	7	44
1932/33	106	46	20	66	30	10	40
1933/34	89	36	10	46	31	12	43
1934/35	82	43		43	39		39
1935/36	70	29	11	40	19	11	30
1936/37	72	30	8	38	23	11	34
1937/38	85	28	9	37	39	9	48

[329] Skład Uniwersytetu w roku akdem. 1933–34 oraz zmiany zaszłe w latach 1929/30–1932/33, Wilno; Skład uniwersytetu w roku akademickim 1934/35, Wilno, s. 21–22.

[330] *Studiujący na Uniwersytecie według płci w latach 1928/29–1933/34*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1933*, Wilno 1935, s. 168; *Studiujący na Uniwersytecie według płci w latach 1919/20–1928/29*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1921–1928*, Wilno 1930, s. 242; *Studiujący na Uniwersytecie według płci w latach 1929/30–1934/35*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1934*, Wilno 1936, s. 138; *Studiujący na Uniwersytecie S.B. według płci w latach 1932/33–1936/37*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1936*, Wilno 1938, s. 131; *Studiujący na Uniwersytecie S.B. według płci w latach 1931/32– 1935/36*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1935*, Wilno 1937, s. 134; *Statystyka studentów i wolnych słuchaczy uniwersytetu Stefan Batorego w Wilnie rok akademicki 1937/38*, w: *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1937–1938*, s. 55.

Na Wydziale Sztuk Pięknych USB wykształcono łącznie 1901 akademików. Najwięcej studentów zgromadziło się na tym w Wydziale w latach 1922/23–1932/33 (powyżej 100 osób). W sumie tej nieznaczną przewagę zajęły studentki łącznie 983 w stosunku do studentów – 918. Dominującą pozycję akademiczek można zauważyć od roku akademickiego 1928/29, natomiast w latach 1921/22–1927/28 większy był odsetek mężczyzn.

Corocznie na Wydziale organizowana była wystawa prac studenckich. W 1937 roku, otwarto ją 4 lipca, o godzinie 13, w murach pobernardyńskich. Czynna była do 12 lipca tego roku. W dniu otwarcia, od godziny 13 do 17 i w kolejne dni, od godziny 10 do 17, zwiedzający wystawę mieli wstęp wolny.[331] Dodatkowo, dzięki zatwierdzonemu w 1926 roku przez Ministerstwo WR i OP szczegółowemu programowi nauk, studenci Wydziału Sztuk Pięknych mogli przystąpić do egzaminów dyplomowych na stopień dyplomowanego artysty-malarza (rzeźbiarza). Powołano także Państwową Komisję Egzaminacyjną dla kandydatów na nauczycieli rysunku w szkołach średnich, ogólnokształcących i seminariach nauczycielskich. Do końca roku akademickiego 1934/35, wydano 62 świadectwa nauczycielskie, natomiast Komisja do Egzaminu Dyplomowego wydała 10 dyplomów ze stopniem dyplomowanego artysty malarza.[332] Wydział skupiał artystów, którzy jednocześnie byli wybitnymi pedagogami i „zgodnie realizowali postulat sztuki ogarniającej całokształt życia, opartej na solidnej znajomości warsztatu i materiału."[333]

W dziekanacie Wydziału Sztuk Pięknych profesor Ferdynand Ruszczyc zainicjował kolekcjonowanie przedmiotów odnoszących się do

331 „Kurier Wileński" 3 VII 1937, nr 180, s. 5

332 *XIII Wystawa Sprawozdawcza Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu St. Batorego, rok akademicki 1934–1935*, Wilno 1935, s. 6. Profesor Edward Ruszczyc wspomina, iż pierwsze wręczenie świadectw upoważniających do wykonywania zawodu nauczyciela rysunku, odbyło się 30 czerwca 1930 r. a jako pierwsi w auli kolumnowej na dyplomowanych artystów malarzy byli promowani (20 VI 1931) Pruszyński i Jakimowicz, *F. Ruszczyc, Dziennik, cz. II: W Wilnie 1919–1932...*, op. cit., s. 40, 552.

333 J. Poklewski, *Polskie życie artystyczne w międzywojennym Wilnie*, Toruń 1994, s. 266.

historii sztuki wileńskiej. Zbiory te zasilał Lucjan Uziębło, miłośnik zabytków wileńskich. W roku akademickim 1921/22 eksponaty te powiększyły się o prace artystyczno-historyczne Antoniego Szutinasa. W roku akademickim 1923/24 wydział wzbogacił się o cenne dary, gdyż Witold Wagner ofiarował autoportret Aleksandra Orłowskiego, dwa obrazy Suchodolskiego, oraz inne przedmioty.[334] Biblioteka wydziałowa oprócz wydawnictw z zakresu malarstwa, architektury, rzeźby gromadził także eksponaty i dzieła sztuki. Kustoszem biblioteki został artysta Tadeusz Dmochowski.[335]

Warto podkreślić, też inną inicjatywę profesora Ruszczyca, który mając na uwadze jakość kształcenia studentów-artystów wileńskiej wszechnicy dążył do ujednolicenia programów studiów z programami innych polskich uczelni artystycznych. W tym celu zorganizowano w Wilnie w roku akademickim 1921/22 zjazd przedstawicieli tych uczelni (obecny był: rektor Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie prof. Józef Gałęzowski, prof. tejże uczelni Adolf Bohusz-Szyszko, prof. Milosz Kotarbiński z Warszawy, oraz prof. Politechniki Warszawskiej Zygmunt Kamiński), podczas którego omawiano priorytety wydziału, dzielono się cennymi wskazówkami co do jego organizacji i funkcjonowania na tym terenie.[336]

W okresie wprowadzania polityki skreślania katedr i redukcji etatów na USB Wydział Sztuk Pięknych pomimo pomniejszonego budżetu funkcjonował w trybie normalnym wprowadzając obok wykładów stałych wykłady zlecone, które w małym stopniu obciążały budżet państwa.

Dużym utrudnieniem organizacyjnym dla normalnego funkcjonowania Wydziału było niezatwierdzenie przez Ministerstwo programu studiów, co „paraliżowało pracę i stawiało wydział w trudnej sytuacji względem młodzieży."[337] Dopiero na początku roku akademickiego

---

[334] F. Ruszczyc, *Wydział Sztuk Pięknych USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 512, 514, 516.

[335] J. Poklewski, *Polskie życie artystyczne w międzywojennym Wilnie*, Toruń 1994, s. 266.

[336] Krótko po tym zjeździe odbył się pierwszy ogólnopolski zjazd delegatów organizacji akademickich wyższych uczelni artystycznych, który sprzyjał zbliżeniu akademików różnych uczelni o profilu artystycznym, ibidem, s. 514.

[337] Ibidem, s. 517.

1926/27 Ministerstwo zatwierdziło program nauk Wydziału Sztuk Pięknych w zakresie malarstwa, rzeźby i sztuki dekoracyjnej, natomiast architekturę nakazano stopniowo wygaszać z jednoczesnym zakazem przyjmowania nowych słuchaczy.[338] Trzy lata „wygaszania" architektury spowodowały, iż Wydział Sztuk Pięknych w Wilnie opuściła spora grupa młodzieży zmuszona do kontynuowania nauki np. na Wydziale Architektury w Politechnice Lwowskiej czy tez Politechnice Warszawskiej. Wieloletni Dziekan tegoż Wydziału prof. Ferdynand Ruszczyc wspominał, iż fakt ten „(...) pozbawił województwa wschodnie tej, tak niezbędnej życiowo i już dającej pomyślne plony, placówki nauczania architektonicznego, dla której Wilno ze swemi klejnotami budownictwa było wymarzonym terenem. Długoletnie doświadczenie wykazało, że młodzież, udająca się dla studiów architektonicznych do stolicy, wobec korzystniejszych tam warunków pracy, na kresy nie wraca."[339]

Na polecenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w roku akademickim 1926/27, po licznych protestach akademików i kadry USB, Zakład Architektury USB został zlikwidowany.[340] Ze względu jednak na to, iż Wydział cieszył się dużym uznaniem wśród mieszkańców Wilna a studenci i profesorowie czynnie uczestniczyli w Wileńskim życiu artystycznym[341] akt zamknięcia „architektury" nie osłabił zaangażowania studentów w pracę na jak donosił „Kurier

---

338 W związku z tym, iż pismo ministerialne przyszło na Uniwersytet po oficjalnym rozpoczęciu roku akademickiego i przyjęciu już na dział architektury nowych studentów, władze uczelni zmuszone były anulować wpisy, a studenci pozbawieni zostali możliwości wstąpienia na inną uczelnię artystyczną, gdyż minął już termin stawania do konkursów, ibidem, s.518.

339 Ibidem, s. 519.

340 J. Poklewski, *Wydział Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Wilno – Wileńszczyzna...*, op. cit., s. 71–72, 88. Protest przeciwko zamknięciu Zakładu złożyli na ręce Prezydenta Rzeczpospolitej prezesi: Wileńskiego Komitetu Akademickiego, „Bratniej Pomocy", Zrzeszenia Kół Naukowych, Wileńskiego Koła Międzykorporacyjnego, Zrzeszenia Kół Prowincjonalnych USB, Koła Polonistów USB, Koła Słuchaczy Wydziału Sztuk Pięknych USB; delegat Akademickiego Związku Sportowego USB oraz Prezes Związku Studentów Architektów, „Alma Mater Vilnensis" z. 6, s. 28.

341 *Polskie życie artystyczne w latach 1915–1939*, pod red. Aleksandra Wojciechowskiego, Wrocław 1974, s. 533.

Wileński" (30 VI 1934, nr 175, s. 3) „jednym z najpracowitszych Wydziałów."

Początek lat trzydziestych to dla Wydziału Sztuk Pięknych okres ciężkich strat kadrowych. Choroba profesora Ruszczyca przekreśliła od 1932 roku jego dalszą pracę dydaktyczną, w 1933 roku tragicznie ginie prof. Juliusz Kłos, następnie w 1935 roku umiera nagle kier. pracowni rzeźby – Bolesław Bałzukiewicz a rok później umiera architekt prof. Ludwik Sokołowski. Odeszły więc z Wydziału „osoby, które w tak znaczącym stopniu zdecydowały nie tylko o randze Wydziału, ale i o jego niepowtarzalnej atmosferze."[342]

Podobnie jak na innych Wydziałach USB także na Wydziale Sztuk Pięknych funkcjonowały koła naukowe. W roku akademickim 1921/22 rozpoczęło swą działalność Koło Słuchaczy Wydziału Sztuk Pięknych,[343] które między innymi organizowało wycieczki naukowe. Jedna z nich odbyła się w Wilnie pod kierunkiem profesora malarstwa Jerzego Hoppena. Studenci mieli możliwość zapoznania się z pięknem architektonicznym i aranżacyjnym pałacu metropolitalnego w Wilnie, w którym wiele elementów zostało zaprojektowanych przez miejscowych architektów i profesorów USB.[344] W latach trzydziestych Koło Studentów Wydziału Sztuk Pięknych prowadziło sklepik z artykułami malarskimi.[345]

Inną organizacją skupiającą akademików Wydziału Sztuk Pięknych USB było powstałe w 1929 roku Bractwo Artystyczne, które oprócz dbania o kulturę artystyczną członków (organizowanie wycieczek, zebrań dyskusyjnych i odczytów także z udziałem artystów nie będących wykładowcami USB, urządzanie wystaw prac członków Koła), prowadziło także działalność samopomocową. W grudniu 1927 roku powstał Cech świętego Łukasza[346], w ramach którego studenci (podzieleni na: uczniów, czeladników i mistrzów) poszerzali wiedzę i umiejętności

[342] J. Poklewski, *Polskie życie artystyczne w międzywojennym Wilnie*, Toruń 1994, s. 268.

[343] CAPL F 175 15 85, Kolo Studentów Wydziału Sztuk Pięknych

[344] Ibidem, s. 61–62.

[345] Ibidem, s. 16.

[346] S. Pigoń, *Koła naukowe Studentów USB w latach 1919- 1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 597.

związane ze sztuką ludową. Warto podkreślić, iż Cech rozwijał swą działalność nie tylko w murach uniwersyteckich, ale także poza nimi. Oprócz odczytów publicznych na temat kultury artystycznej z udziałem profesorów USB przygotowywano również uroczyste akademie, a wspólnie z Klubem Włóczęgów Szopki Akademickie. Nieoceniona była pomoc członków Cechu przy dekoracji teatralnych dla przedstawień teatru Reduta, czy tez dekorowania stoisk na Targach Północnych w Wilnie. Dzięki wiedzy teoretycznej i umiejętnościom praktycznym studenci wzięli udział w restauracji fresków w Kościele św. Teresy w Wilnie i na gmachu Obserwatorium astronomicznego.[347]

Roli i znaczenia Wydziału Sztuk Pięknych USB nie sposób przecenić, gdyż jak zauważa Józef Poklewski „w relacjach, wspomnieniach i pamiętnikach podnoszona jest specjalnie wyjątkowa, twórczo inspirująca atmosfera, jaka panowała na Wydziale, zaś profesorowie byli wręcz powszechnie gloryfikowani za kompetencje, fachowość i pełen ciepła, prawdziwie ludzki stosunek do słuchaczy."[348]

Po zamknięciu Uniwersytetu w grudniu 1939 roku pracownicy Wydziału, podobnie jak pozostała cześć wykładowców z rektorem Ehrenkreutzem na czele, aktywnie działali w tajnym uniwersytecie przeprowadzając korekty prac studenckich i udzielając konsultacji. Po wojnie Wydział odrodził się nie w Wilnie, lecz w Toruniu, gdzie początkowo powstała przy Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu im. M. Kopernika sekcja Sztuk Pięknych, która następnie przekształcona została w samodzielny wydział. Idea Ruszczycowskiego łączenia sztuki z nauką odrodziła się więc w nowym miejscu i nowym czasie, ale dzięki zasługom i inicjatywom przybyłych z Wilna pracowników dawnego USB.[349]

[347] S. Pigoń, *Koła naukowe Studentów USB w latach 1919- 1929,* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s.597–598.

[348] J. Poklewski, *Polskie życie artystyczne...*, op. cit., s. 269.

[349] Ibidem, s. 270.

f) Wydział Teologiczny

Dziekani i prodziekani Wydziału Teologicznego

Rok	Dziekan	Prodziekan
19/20 –1920/21	ks. Prof. Bronisław Żongołowicz	ks. Prof. Kazimierz Zimmermann
1921/22–1922/23	ks. Prof. Bronisław Żongołowicz	ks. Prof. Czesław Falkowski
1923/24	ks. Prof. Bolesław Wilanowski	ks. Prof. Ignacy Świrski
1924/25–1925/26	ks. Prof. Ignacy Świrski	ks. Prof. Bolesław Wilanowski
1926/27	ks. Prof. Ignacy Świrski do 1 VI 1927 ks. Prof. Czesław Falkowski od 1 VI 1927	ks. Prof. Bolesław Wilanowski do 1 VI 1927 ks. Prof. Aleksander Wóycik od 1 VI 1927
1927/28	ks. Prof.Czesław Falkowski	ks. Prof. Aleksander Wójcik
1928/29–1936/37	ks. Prof. Ignacy Świrski	ks. Prof. Aleksander Wójcik
1937/38–1938/39	ks. Prof. Ignacy Świrski	ks. Prof. Paweł Nowicki

Historia Wydziału Teologicznego w Wilnie sięga czasów kiedy ocalony z Uniwersytetu Wileńskiego w 1832 Wydział Teologiczny zostaje przekształcony przez zaborców w Akademię duchowną i przeniesiony do Petersburga. Z chwilą odrodzenia wszechnicy wileńskiej grono profesorów z ks. Prof. Żongołowiczem na czele, podjęło działania mające na celu odtworzenie tegoż wydziału w Wilnie. Według pierwotnych planów zamierzano oprócz katedr teologicznych z wykładowym językiem łacińskim utworzyć osobne katedry filozofii, historii kościelnej i wymowy z językiem litewskim i polskim jako wykładowym.[350] Uzgodnienie koncepcji funkcjonowania wydziału nie było proste. Opracowany przez biskupa Jerzego Matulewicza program studiów oraz podanie z prośbą o zatwierdzenie skierowane do Rzymu mówiły o tym, iż przy Uniwersytecie ma powstać wydział

[350] B. Żongołowicz, *Wydział Teologiczny U.S.B. w okresie 1919–1929 r.*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 203.

o dwóch sekcjach: teologicznej i kanonistycznej, a Wydział ma zastąpić nieczynną Akademię Duchowną w Petersburgu. Koncepcja ta dalece odbiegała od zamysłów Prof. Żongołowicza. 28 sierpnia 1919 roku mianowano prof. Żongołowicza dziekanem Wydziału Teologicznego USB, który miał być wzorowany na tożsamych wydziałach w Krakowie i Lwowie. Organizatorem Wydziału został natomiast prof. Zimmermann z Krakowa. Warty odnotowania jest fakt, iż nad pracami organizacyjnymi a zwłaszcza merytorycznymi czuwała stolica apostolska i jej reprezentant J.E. Nuncjusz Apostolski Achilles Ratti (późniejszy Ojciec św. Pius XI), a także J.E. Książę bp. Adam Sapieha. Wydział Teologiczny w Wilnie rozpoczął swą pracę bez przerw wraz z otwarciem Uniwersytetu z kadrą profesorską liczącą zaledwie trzech członków: ks. Br. Żongołowicza, ks. K. Zimmermanna (urlopowanego z Krakowa na jeden rok) i ks. B. Wilanowskiego w charakterze zastępcy profesora.[351]

W roku akademickim 1925/26, na mocy reskryptu nuncjusza apostolskiego w Polsce arcybiskupa Lorenzo Lauriego, 28 września 1925 roku, nastąpiło połączenie Seminarium Duchownego w Wilnie i Wydziału Teologicznego USB. Liczba studentów tegoż Wydziału wzrosła wówczas z 67 na 113. Klerycy posiadający świadectwo dojrzałości, byli odtąd jednocześnie studentami wszechnicy wileńskiej i otrzymywali stopnie magisterskie.10 października 1926 roku Stolica Apostolska zatwierdziła Statut i program nauczania na Wydziale.[352]

---

[351] Ibidem, s. 212–217.

[352] *Archidiecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne w Białymstoku. 1945–1980. Księga jubileuszowa,* pod red. Stanislaw Holodoka, Białystok 1981, s. 5,11; CAPL F 175 IA 161, Sprawozdania roczne (1925/26), s. 2, W. Pietkun, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Stefana Batorego,* [w:] *Z dziejów Alma Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996,* s. 92–93. Większość zajęć na Wydziale odbywała się w lokalach Seminarium Duchownego. Funkcję jego rektora w latach 1907–1945 pełnił ks. J. Uszyłło (kapelan Diecezji Wileńskiej, magister teologii Akademii Petersburskiej), E. Ozorowski, *Nauczanie teologii w Wilnie i w Białymstoku w XX wieku,* „Studia Theologica Varsoviensia", op. cit. Laciny nauczano przez pierwsze dwa lata, E. Ozorowski, *Nauczanie teologii w Wilnie i w Białymstoku w XX wieku,* „Studia Theologica Varsoviensia", op. cit., s. 12.

Wydział Teologiczny USB proponował studentom zajęcia z następujących przedmiotów: (na pierwszym roku) logiki, epistemologii, ontologii, kosmologii, historii filozofii; języka hebrajskiego i liturgiki; (na drugim roku) psychologii, teodycei, etyki, historii filozofii, języka greckiego, historii sztuki kościelnej i liturgiki; (na trzecim roku) teologii fundamentalnej, teologii dogmatycznej, wstępu do Pisma Świętego, prawa publicznego, liturgiki, historii kościoła i katechetyki; (na czwartym roku) teologii dogmatycznej, teologii moralnej, Pisma Świętego Starego Testamentu, patrologii, archeologii i homiletyki; (na piątym roku) teologii dogmatycznej, teologii moralnej, Pisma Świętego Nowego testamentu, prawa kanonicznego, liturgiki, katolickiej nauki społecznej i języków nowożytnych[353]

Na Wydziale Teologicznym USB wykładali między innymi: ks. Prof. teologii fundamentalnej Bolesław Wilanowski, ks. Prof. teologii moralnej Ignacy Świrski, księża profesorowie chrześcijańskich nauk społecznych Kazimierz Zimmerman i Aleksander Wójcicki oraz profesorowie prawa kanonicznego Bronisław Żongołłowicz i Walerian Meysztowicz. Spisy wykładów w poszczególnych latach obrazują zakres przedmiotowy poszczególnych wykładowców.

W roku akademickim rozpoczynającym działalność na Wydziale pracowali trzej profesorowie: Ks prof. Bronisław Żongołłowicz *Wstęp do prawa kanonicznego, Seminarium. Prawo kanoniczne w Akademii Wileńskiej (1641 -1773),* Ks. Prof. Kazimierz Zimmermann *Chrześcijaństwo a kwestie społeczne w rozwoju dziejowym,* zast. prof. ks. Bolesław Wilanowski *Teologia fundamentalna, Encyklopedia i metodologia nauk teologicznych.*[354] W roku akademickim 1920/21 ks. dr Bolesław Wilanowski *Apologetyka, Historia porównawcza religii: Buddyzm. Encyklopedia i metodologia nauk teologicznych,* ks. dr Czesław Falkowski *Historia kościoła, Dzieje wymowy w Polsce w XV i pocz. XVI w.,*(prowadził także seminarium z *Historii Kościoła w Polsce XVII, XVIII i XIX w.* oraz proseminarium dla początkujących, które

[353] Ibidem.

[354] *Program wykładów i skład Uniwersytetu w półroczu zimowem roku akademickiego 1919/20,* Wilno 1919, s. 8.

dawało możliwość pracy w katedrze[355]), ks. dr Bronisław Żongołłowski *Zasadnicze pojęcia prawa, Powstanie i duch kodeksu kanonicznego, De Ecclesia constitutione, Seminarium prawa kanonicznego,* ks. dr Kazimierz Zimmermann *Organizacje gospodarczo-społeczne w W. Ks. Poznańskim, Najważniejsze dziedziny pracy społecznej w duszpasterstwie.*[356] W roku akademickim 1921/22 ks. dr Bolesław Wilanowski *Encyklopedia i metodologia teologii, Teologia fundamentalna, ćwiczenia z teologii fundamentalnej,* ks. dr Czesław Falkowski *Dzieje kościoła od reskryptu mediolańskiego, Seminarium z historii kościelnej,* ks. dr Bronisław Żongołłowski *Powstanie kodeksu karnego prawa kanonicznego, De constitutione Ecclesia, Ustrój Wydziału Teologicznego w Wilnie,* ks. dr Antoni Skorko *Teologia dogmatyczna,* ks. Dr Ignacy Świrski *Ogólne zasady teologii moralnej, Ćwiczenia z teologii moralnej, Logika-kurs systematyczny.*[357] rok akademicki 1929/30 ks. prof. Leon Puciata *Logika większa,* ks. Prof. Michał Sopoćko *Historia filozofii,* ks. dr Władysław Suszyński *Kosmologia, Historia filozofii,* ks. prof. Paweł Nowicki *Język hebrajski, Egzegeza ksiąg Samuela,* ks. Antoni Cichoński zast. prof. *Wstęp ogólny do Pisma św.* rok akademicki 1933/34 grono profesorskie wzbogacili: Ks. dr Hlebowicz Henryk dr *teologii dogmatycznej fundamentalnej,* Ks. Dr Antoni Korcik wykłady z *Historii filozofii,* Ks. dr Władysław Urbanowicz *Teoria poznania.* Dodatkowo działała na Wydziale Komisja egzaminacyjna Wydziału Teologicznego dla egz. Magisterskich: przew. Prof. Ignacy Świrski, zast. przew. Prof. Aleksander Wójcik.[358] W roku akademickim 1936/37 dołączyli: Ks. Michał Klepacz Prof. filozofii chrześcijańskiej, Ks. Walerian Meysztowicz Doc. Prawa kanonicznego. W roku 1937/38 Antoni Pawłowski Prof. teologii fundamentalnej, Michał Sopoćko Zast. Prof. teologii pasterskiej.[359]

---

[355] J. Zawadzki, *Biskup Czesław Falkowski (1887–1969),* „Collectanea Theologica" 1970, f. HI, s. 172.

[356] *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1920/21,* s. 6.

[357] *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1921/22,* s. 6.

[358] *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1933/34,* s. 10–13.

[359] *Skład Uniwersytetu w roku Akadem. 1933–34 oraz zmiany zaszłe w latach 1929/30–1932/33,* Wilno, s. 12; *Skład Uniwersytetu w roku akadem. 1936–37,* Wilno, s. 10.

Na Wydziale Teologicznym USB prowadzono następujące seminaria: *Prawa kanonicznego* Ks. Prof. Bronisław Żongołłowicz (ul. Uniwersytecka 5), *Chrześcijańskich nauk społecznych* Ks. Prof. Kazimierz Zimmermann (ul. Uniwersytecka 5), *Teologii fundamentalnej* (ul. Zamkowa 11) Ks. Prof. Bolesław Wilanowski.[360] W kolejnym roku akademickim przy ul. Uniwersyteckiej 5 działały Seminaria kierowane przez ks. profesorów: *Prawa kanonicznego* Ks. Prof. Bronisław Żongołłowicz, *Teologii moralnej* Ks. Prof. Ignacy Świrski, *Historii kościelnej* Ks. Prof. Czesław Falkowski, *Teologii fundamentalnej* Ks. Prof. Bolesław Wilanowski.[361] W roku akademickim 1924/25–1926/27 przy ul. Uniwersyteckiej 7 prowadzono Seminaria: *Pisma św. Starego Testamentu* Ks. Zast. Prof. Paweł Nowicki, *Nowego Testamentu* Ks. Zast. Prof. Antoni Cichoński, *Teologii pastoralnej* Ks. Zast. Prof. Leon Puciata, *Filozofii chrześcijańskiej* Ks. Zast. Prof. Stanisław Domińczak.[362] W roku 1927/28–1928/29 Zast. prof. ks Leon Puciata prowadził Seminarium *Teologii dogmatycznej*, a w 1933/34 Ks. dr Władysław Suszyński *Filozofii chrześcijańskiej*[363], w 1934/35 Prof. Żongołłowicz *Prawa kościelnego*.[364]

[360] *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1920/21*, s. 32.

[361] *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1921/22*, s. 46.

[362] *Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1924/25, 1925/26 i 1926/27*, s. 20–21.

[363] *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1933–34 oraz zmiany zaszłe w latach 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33*, s. 30.

[364] *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1934/35*, s. 27–28.

Podział studentów Wydziału Teologicznego ze względu na płeć.[365]

rok akademicki	ogółem studentów	kobiety			Mężczyźni		
		studentki	wolni słuchacze	razem	studenci	Wolni słuchacze	Razem
1919/20	8	0	0	0	3	5	8
1920/21	12	0	2	2	10	0	10
1921/22	27	0	0	0	10	17	27
1922/23	68	0	0	0	58	10	68
1923/24	56	0	0	0	47	9	56
1924/25	67	0	0	0	53	14	67
1925/26	113	0	0	0	74	39	113
1926/27	130	2	0	2	92	36	128
1927/28	151	2	3	5	111	35	146
1928/29	166	5	3	8	140	18	158
1929/30	158	2	3	5	140	13	153
1930/31	183	1	5	6	163	14	177
1931/32	160	4	4	8	144	8	152
1932/33	136	6	1	7	125	4	129
1933/34	147	6	0	6	139	2	141
1934/35	135	7			128		
1935/36	156	5	0	5	151	0	151
1936/37	139	5	0	5	131	3	134
1937/38	132	5	0	5	126	1	127
łącznie	2144	50	21	64	1845	228	1945

Wydział Teologiczny USB (co nie jest dziwne) był zdominowany przez studentów mężczyzn. W ogólnej liczbie 2144 studiujących w okresie funkcjonowania uczelni, aż 1945 stanowili akademicy i tylko

[365] *Studiujący na Uniwersytecie według płci w latach 1928/29–1933/34*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1933*, Wilno 1935, s. 168; *Studiujący na Uniwersytecie według płci w latach 1919/20–1928/29*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1921–1928*, Wilno 1930, s. 242; *Studiujący na Uniwersytecie według płci w latach 1929/30–1934/35*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1934*, Wilno 1936, s. 138; *Studiujący na Uniwersytecie S.B. według płci w latach 1932/33–1936/37*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1936*, Wilno 1938, s. 131; *Studiujący na Uniwersytecie S.B. według płci w latach 1931/32– 1935/36*, w: *Rocznik statystyczny Wilna 1935*, Wilno 1937, s. 134; *Statystyka studentów i wolnych słuchaczy uniwersytetu Stefan Batorego w Wilnie rok akademicki 1937/38*, w: *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1937–1938*, s. 55.

64 studentki. Liczba studiujących teologię wzrastała od roku akademickiego 1925/26 i wahała się w granicach 113 (w roku akademickim 1925/26) do 183 w 1930/31, kiedy to Wydział zgromadził największa w swej historii liczbę słuchaczy, aż do 132 w ostatnich latach nauki.

W strukturach Wydziału Teologicznego USB[366], istniało założone w marcu 1923 roku Koło Teologów, w którym wyodrębniono sekcje: psychologii religii i zagadnień kościołów wschodnich a od roku akademickiego 1926/27 społeczną (rozwiązana wraz z powstaniem seminarium chrześcijańskich nauk społecznych w 1927 roku), estetyki i techniki żywego słowa, zwanej w późniejszym okresie sekcją wymowy kościelnej.[367]Koło należało do Zjednoczenia Kół teologicznych katolickich Polskiej Młodzieży Akademickiej a także do Centralnego Związku Kół Naukowych i do Zrzeszenia wileńskiego. Głównym celem działalności Koła było pogłębienie umiejętności teologicznych i filozoficznych wśród swych członków. Podjęto również wydawnictwo skryptów, organizowano akademie ku czci np. św. Franciszka, a w okresie bożonarodzeniowym w 1929 roku członkowie koła wygłosili kilkanaście odczytów popularno-naukowych.[368]

Zarządzenie Ministerstwa WRiOP zwijające niektóre katedry nie ominęło również Wydziału Teologicznego w Wilnie. Na zjeździe dziekanów wydziałów teologicznych w Warszawie w dniach od 11-12 czerwca 1924 roku przedstawiono projekt zniesienia niektórych wydziałów teologicznych (w Wilnie) i utworzenia jednej akademii duchownej (w Warszawie). Projekt ten upadł, jednakże dwa lata później prof. A. Sujkowski zaproponował wcielenie Wydziału Teologicznego USB przez Wydział Teologiczny na Uniwersytecie Jagiellońskim, motywując ten pomysł nierentownością placówki w Wilnie i koniecz-

---

366 Szerzej zob. E. Ozorowski, *Nauczanie teologii w Wilnie i w Białymstoku w XX wieku*, „Studia Theologica Varsoviensia", op. cit., s. 8–17; B. Żongołłowicz, *Wydział Teologiczny USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu....*, op. cit. s. 203–252. Zajęcia odbywały się w gmachu Uniwersytetu przy ul. Zamkowej 11, *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1937/38* [w:] *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego 1937/38*, Wilno 1938, s. 24–47.

367 *„Alma Mater Vilnensis"*, z 11, s. 110. S. Pigoń, *Koła naukowe Studentów USB w latach 1919- 1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 614.

368 Ibidem.

nymi oszczędnościami. Projekt ten nie został zrealizowany, gdyż nowo wybrany minister prof. Dr Kazimierz Bartla uchylił go, a dzięki temu „ocalił wielka ideę, zrealizowaną w Wilnie przez króla Stefana Batorego i marszałka Józefa Piłsudskiego(...)."[369]

3. Dyplomy wydane przez Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie w okresie od 1922 do 1937 roku[370]

Pierwsze dyplomy wydane przez USB pochodzą z 1922/23. W następnych latach na poszczególnych wydziałach wykształcono kolejnych absolwentów wydając im dyplomy:

Wydział Teologiczny
- mgr 76
- dr 8
- absolwentów 113

Wydział Humanistyczny
- mgr 436 (150 mężczyzn, 286 kobiet),
- dr 33 (20 mężczyzn, 13 kobiet),
- absolwentów 672 (200 mężczyzn, 472 kobiet)

Wydział Matematyczno-Przyrodniczy
- mgr 419 (255 mężczyzn, 164 kobiet),
- dr 47 (35 mężczyzn, 12 kobiet),
- absolwentów 180 (97 mężczyzn, 83 kobiet)

---

369 B. Żongołłowicz, *Wydział Teologiczny USB w latach 1919–1929.* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu....*, op. cit. s.227–229.

370 Tabelaryczne ujęcie wydawanych na poszczególnych Wydziałach USB,w latach 1922/23–1937/38, dyplomów magisterskich i doktorskich zob. Dyplomy wydane przez Uniwersytet Stefana Batorego wg wydziałów i plci studiujących w latach 1922/23–1928/29, [w:] Rocznik Statystyczny Wilna 1921–1928, op. cit., s. 248–249; Dyplomy wydane przez Uniwersytet Stefana Batorego według wydziałów i plci studiujących w latach 1928/29–1933/34, [w:] Rocznik Statystyczny Wilna 1933, op. cit., s. 170; Dyplomy wydane przez Uniwersytet Stefana Batorego w latach 1932/33–1933/38, [w:] Rocznik Statystyczny Wilna 1937, op. cit. s. 126.

Wydział Prawa i Nauk Społecznych
- mgr 1375 (1201 mężczyzn, 74 kobiet),
- dr 21 (mężczyzn)

Wydział Sztuk Pięknych
- świadectw nauczycielskich 89 (31 mężczyzn, 58 kobiet),
- dyplomów wolnego artysty 16 (9 mężczyzn, 7 kobiet)

Wydział Lekarski
- dyplom doktora wszechwiedzy 853 (628 mężczyzn, 225 kobiet),
- dyplom lekarza 190 (153 mężczyzn, 37 kobiet),
- dyplom doktora medycyny 43 (34 mężczyzn, 9 kobiet)

Studium Farmaceutyczne
- mgr 400 (192 mężczyzn, 208 kobiet),
- dyplom pomocnika aptekarskiego 67 (37 mężczyzn, 30 kobiet),
- absolwentów 304 (163 mężczyzn, 141 kobiet)

Studium Rolne
- inż. Rolnictwa 85 (68 mężczyzn, 17 kobiet)

Dyplomy nauczycielskie
- normalne 251
- uproszczone 207

Z powyższego zestawienia wynika, iż na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w okresie od 1922 roku do 1937 wydano łącznie 2706 dyplomów magisterskich, 109 dyplomów doktorskich, 1086 dyplomów na Wydziale Lekarskim, 67 dyplomów pomocnika aptekarskiego, 85 dyplomów inżyniera rolnictwa, 458 dyplomów nauczycielskich oraz 16 dyplomów wolnego artysty i 89 świadectw nauczycielskich wydanych na Wydziale Sztuk Pięknych.

W sumie przez cały okres funkcjonowania Uczelni wystawiono 4527 dyplomów oraz 89 świadectw.

Na USB dokonywano także nostryfikacji dyplomów. Według Kazimierza Karaffa-Korbuta w okresie pierwszego dziesięciolecia funkcjonowania uczelni: „nostryfikowano dyplomów doktora medycyny uniwersytetów zagranicznych – 128 (nostryfikacji według wyznania: rz.-katolicy – 10, izraelici – 96, inni – 22), magistra farmacji – 12 dyplomów (rz.-katolików – 4, izraelitów – 8), doktora filozofii na Wydz. Hum. – 2 (izr. – 2), danych z Wydz. Mat.-Przyrodn.

i Prawa nie uzyskano".[371] Dokonał on również analizy po ilu latach studiów przeciętny student USB zdobywa dyplom, przy czym należy zaznaczyć, iż analizie zostały poddane wydziały za wyłączeniem Wydziału Humanistycznego i Matematyczno-Przyrodniczego, gdyż tu większość studentów ograniczała się jedynie do absolutorium, które uprawniało do działalności pedagogicznej. Dyplom magistra prawa student zdobywał przeciętnie po 7,2 latach studiów, dyplom lekarza wszechnauk po 6,7 latach, dyplom magistra farmacji (ewentualnie Pomocnika aptekarza) po 5,4 latach. Dalej autor wnioskuje: „Liczby te są za wysokie, dotychczasowe tempo studiów u naszych studentów jest stanowczo za powolne. Tłumaczy się to po części bez wątpienia trudnościami okresu organizacyjnego, z którymi zmagać się musiał młody Uniwersytet wileński, jak zresztą i całe szkolnictwo wyższe w wolnej Polsce. Prócz tego jednak, według mego głębokiego przekonania, na taki stan rzeczy wpływa także system nauczania na naszych uniwersytetach, niewątpliwie wadliwy, daleko odbiegający od wymagań racjonalnej organizacji pracy."[372] Tytułu magistra nie otrzymywali tylko studenci Wydziału Sztuk Pięknych[373], Dyplomy naukowe i zawodowe uzyskane na uczelniach zagranicznych poddawane były w Polsce nostryfikacji na adekwatnym Wydziale jednej z polskich wyższych uczelni. Polegała ona na zdaniu odpowiednich egzaminów lub wykazaniu się zadanymi umiejętnościami praktycznymi. Po pomyślnym spełnieniu wymagań, dziekan Wydziału umieszczał na dyplomie klauzulę, zaświadczającą jego równoważność z dyplomem polskiej uczelni wyższej. Nostryfikacji nie wymagały dyplomy uzyskane przed 1 listopada 1918 roku, na terenie jednego z państw zaborczych (*Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 3 kwietnia 1924 r. w przedmiocie nostryfikacji zagranicznych dyplomów naukowych, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 1924,*

---

[371] K. Karaffa-Korbutt, *Działalność naukowa i pedagogiczna U.S.B. w latach 1919–1929 w świetle zestawień statystycznych*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 18.

[372] Ibidem, s. 594.

[373] *Нcmopuн Bимюоскоzo ymieepcumema (1579–1979)*, op. cit., s. 148.

nr 9, poz. 84)[374]. Opłata za nostryfikację wynosiła 150 zł. za przewód i 150 zł. za egzamin. W przepadku rezygnacji zainteresowanego, koszty przewodu nie były zwracane[375], Do 1929 r., na USB nostryfikowano, między innymi: 128 dyplomów lekarskich (w tym 96 Żydów) oraz 12 dyplomów magistra farmacji (w tym 8 Żydów)[376].

W roku akademickim 1935/36, złożyli egzaminy i uzyskali stopień doktora nauk ścisłych: mgr Borys Ogijewicz – w zakresie zoologii, mgr Józef Sawlewicz – w zakresie chemii oraz mgr Jakub Mowszowicz – w zakresie botaniki.[377]

Wysoki poziom kształcenia na USB zarówno teoretyczny jak i praktyczny[378]owocował dobrym przygotowaniem absolwentów do wykonywanego zawodu. Niewątpliwie ważnym elementem motywującym studentów i młodych naukowców do pracy twórczej, były różnorodne nagrody pieniężne, przyznawane za najlepsze prace zarówno przez koła naukowe jak i Uczelnię. Przykładowo, w 1927 roku, członkini Koła Filozoficznego L. Stowbunikowa otrzymała nagrodę za referat pt. „Główne myśli filozofii indyjskiej w filozofii europejskiej"[379]. W roku 1936 na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych, nagrody za najlepsze prace otrzymali studenci czwartego roku: Anatoliusz Cybuli, za referat pt. „Neutralność", 100 zł i Edward Kowalski, taką sama kwotę za referat „Wpływ doktryny komunistycznej na instytucje

---

[374] J. K. Czerwiński, *Szkoły wyższe w Polsce. Ustawy. Organizacja studiów,* Warszawa 1930, s. 20.

[375] CAPL F 175 IA 530, s. 177,181.

[376] K. Karaffa-Korbutt, *Działalność naukowa i pedagogiczna USB z lat 1919–1929 w świetle zestawień statystycznych,* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...,* op. cit., s. 594.

[377] E. Bekier, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za rok akademicki 1935/36,* [w:] *Sprawozdanie z działalności Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego i Studium Rolniczego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za rok akademicki 1935/36,* s. 11.

[378] Studenci piątego roku medycyny, w Klinice Uszno-Gardlanej USB, w 20–30 osobowych grupach, odbywali raz w tygodniu jednogodzinne ćwiczenia praktyczne, B. Dylewski, *O nauczaniu na Uniwersytecie techniki badania uszu, nosa i gardła,* „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego i Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego" 1932, s. 341.

[379] CAPL F 175 6, Koło Filozoficzne Studentów USB, s. 10.

prawa karnego". Student trzeciego roku Kazimierz Kempisty za pracę „Technika i rozwój środków komunikacji na początku wieku XIX", uhonorowany został kwotą 75 zł, podobnie jak słuchacz drugiego roku Zygmunt Koran, za referat pod tytułem „Budowa hierarchiczna norm prawnych"[380]), zaowocowały gronem specjalistów, których praca przyczyniła się niewątpliwie do rozwoju ziem wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej. Niektórzy studenci wykazywali duże predyspozycje dydaktyczno-naukowe. Ważne dla pomocniczych sił naukowych były także zasiłki Funduszu Kultury Narodowej, pozwalające na prowadzenie badań i uzupełnianie studiów za granicą.[381] Antonina Halicka, która jeszcze jako studentka, w 1930 roku, została asystentką Zakładu Geologii, poza prowadzeniem ćwiczeń, od 1932 roku badała z inicjatywy prof. Rydzewskiego petrografie moren tak zwanej Łysej Góry we wsi Szałtuny pod Wilnem. W 1937 roku, korzystając z zasiłku Funduszu Kultury Narodowej, uzupełniała swoje studia w Finlandii i Szwecji, skąd przywiozła kolekcję skał przewodnich.[382] Z zasiłku Funduszu korzystała także, od jesieni 1934 r. (dzięki pomocy profesora astronomii Władysława Dziewulskiego), dr Halina Iwanowska (od 1933 r. na podstawie pracy „Fotometria fotograficzna gwiazdy zmiennej cefeidy RX Auriage"). Za pieniądze z tej instytucji, wyjechała ona do Obserwatorium Astronomicznego w Saltsjobaden 9 ok. 30 km od centrum Sztokholmu), gdzie zebrała między innymi wiele materiałów do swej pracy habilitacyjnej.[383]

W roku akademickim 1923/24 na USB, przeprowadzono pierwsze habilitacje. Liczba habilitowanych docentów przedstawia się następująco: w r. 1923/24 – 3; w 1924/25 – 6; 1925/26 – 6; 1926/27 – 5; 1927/28 – 6, w 1928/29 – 7. Łatwo zauważyć tendencję wzrostową choć, jak twierdził K. Karaffa-Korbut „w porównaniu z innymi uni-

[380] „Rocznik Prawniczy Wileński" 1936, s. 397.

[381] *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1937/38* [w:] *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego 1937/38*, Wilno 1938, s. 24–47.

[382] *B. Kosmowska-Ceranowicz. Działalność Antoniny Halickiej w dziedzinie geologii i petrografii w latach 1930–1945*, „Prace Muzeum Ziemi" 1986, z.38, s. 5, 6.

[383] *Życie wśród gwiazd Profesor Wilhelminy Iwanowskiej* (Rozmowę z Panią Profesor przeprowadziła Anna Plaskacz), Toruń 1997, s. 28–29.

wersytetami wzrasta w tempie nieco powolnym."[384] Ustawa o szkołach akademickich z 13 lipca 1920 roku, stanowiła w artykule 53, iż: „habilitacja składa się z trzech aktów: 1) z oceny pracy habilitacyjnej, która musi być wyprodukowana w języku polskim lub w języku wykładowym przedmiotu. Ma ona stanowić istotny postęp nauki i świadczyć o samodzielności naukowego myślenia autora. Przy ocenie mogą być wzięte pod uwagę także inne prace kandydata. Rozprawa doktorska nie może być pracą habilitacyjną. 2) z dyskusji habilitacyjnej, która może objąć nie tylko temat rozprawy habilitacyjnej, lecz całość przedmiotu, z którego kandydat się habilituje w dyskusji habilitacyjnej mogą brać udział oprócz referentów pracy habilitacyjnej, także członkowie Rady Wydziałowej; 3) z wykładu habilitacyjnego, który odbywa się wobec członków Wydziału na temat obrany przez kandydatów a zatwierdzony przez Radę Wydziału. Wykład ten ma na celu stwierdzenie umiejętności jasnego przedstawiania zagadnień naukowych w świetle współczesnego stanu nauki. W artykule 55 dodano: „akty habilitacyjne mają odbywać się we wskazanym porządku i mają być protokołowane. W razie niepomyślnej uchwały Rady Wydziału co do pierwszego lub drugiego aktu, odpada możliwość odbywania habilitacji. Od drugiego i trzeciego aktu Rada Wydziału może wyjątkowo kandydata uwolnić. W artykule 56 dopowiadano: „w razie pomyślnej uchwały co do wszystkich trzech aktów habilitacji, zapada na wniosek referentów postanowienie Rady Wydziałowej nadające kandydatowi prawo wykładania; postanowienie to zarazem orzeka, na jaki zakres nauki nadane prawo się rozciąga. Uchwała Rady Wydziałowej nadająca kandydatowi prawo wykładania, wymaga przyjęcia przez Zebranie Ogólne, względnie Senat, poczym podlega zatwierdzeniu przez ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, któremu należy przesłać prace naukowe kandydata, życiorys, akta osobiste oraz protokóły dotyczące habilitacji."[385]

---

[384] K. Karaffa-Korbutt, *Działalność naukowa i pedagogiczna USB z lat 1919–1929 w świetle zestawień statystycznych*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 589–590.

[385] W myśl artykułu 83 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 6 lutego 1928 roku o ustroju sądów powszechnych, habilitacja na Wydziale Praw-

Jednym z pracowników USB ubiegającym się o nadanie stopnia doktora habilitowanego był starszy asystent USB (od 1 listopada 1929 r. do stycznia 1933 r.) Henryk Łowmiański, który pracował wówczas w Archiwum Miejskim. Okres ten zaowocował dwoma tomami *Studiów nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego*, wydanymi przez Wydział III Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. W maju 1932 roku Rada Wydziału Humanistycznego powołała Komisję do spraw przewodu habilitacyjnego, złożoną z dziekana profesora językoznawstwa i filologii sanskryckiej Jana Otrębskiego oraz profesorów: historii Polski Stanisława Kościałkowskiego i historii nowożytej Janusza Iwaszkiewicza. 9 października 1932 roku, o godzinie 12, miało miejsce kolokwium, w którym uczestniczyło 12 profesorów i docentów. Pytania zadawali: prof. Stanisław Kościałkowki, (pytał o: genezę państwa ruskiego i poglądy na kwestie feudalizmu na Litwie i Rusi), prof. Janusz Iwaszkiewicz (pytanie: geneza unii polsko-litewskiej w świetle nowszych poglądów), profesor filologii słowiańskiej Erwin Koschmieder (pytanie: bibliografia dziejów narodów słowiańskich i Litwy), profesor historii średniowiecznej i nauk pomocniczych Stanisław Zajączkowski (pytanie: związek pomiędzy ekspansją litewską na Rusi a stosunkami litewsko-krzyżackimi) prof. Jan Otrębski (pytanie: rola Normanów w budowie państwa staroruskiego). Kolokwium, zostało przyjęte jednogłośnie. Wybrano pierwszy z zaproponowanych tematów wykładu (Tło społeczno-gospodarcze unii jagiellońskiej), który rozpoczął się 18 października 1932 roku, o godz. 13.10 i 'został przez dziekana przerwany po czterdziestu minutach, z uzasadnieniem, że cześć zaprezentowana daje »dostateczne pojęcie o sposobie ujęcia tematu i wygłaszania wykładu«, czyli jego treści i formie. W dziesięć dni później, stosowną uchwałę podjął również Senat,[386] która została zatwierdzona przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

nym zwalniała od obowiązku aplikacji sądowej i egzaminu sędziowskiego, *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1928, nr 12, poz. 93.

386 M. Kosman, *Wileński okres działalności Henryka Łowmiańskiego (biografia uczonego do r. 1944)*, [w:] *Profesor Henryk Łowmiański. Życie i dzieło (Materiały z sesji naukowej poświęconej dziesiątej rocznicy śmierci Uczonego, Poznań 7-8X1994 r.)*, Poznań 1995, s. 52–53.

Profesorów mianował Prezydent RP, na wniosek Rady danego Wydziału.[387] 28 sierpnia 1924 roku, profesorem nadzwyczajnym językoznawstwa indoeuropejskiego i filologii sanskryckiej mianowany został Jan Otrębski.[388] 20 września 1930 r., otrzymał on nominację na profesora zwyczajnego.[389] Zainteresowany Wydział zwracał się zazwyczaj o opinię na temat kandydatów, do uznanych autorytetów naukowych. 5 maja 1924 roku, opinię na temat Jana Otrębskiego, nadesłał Wydziałowi Humanistycznemu USB językoznawca Jan Baudouin de Courtenay: „Są oczywiście w Polsce i inni językoznawcy, którzy mogliby objąć z pożytkiem tę katedrę, ale są już gdzieś indziej zajęci. Tymczasem J. Otrębski jest już na miejscu i już w ciągu paru lat prowadzi wykłady tego przedmiotu. Prócz tego należy podkreślić, że Jan Otrębski żyje wyłącznie dla nauki, prowadzi samodzielne badania, ogłasza swe gruntowne badania w czasopismach nie tylko polskich, ale także niemieckich i francuskich i w ogóle należy do wybitnych, samodzielnie myślących językoznawców".[390]

Liczba profesorów USB w pierwszym dziesięcioleciu przedstawia się następująco. Bezpośrednio po uruchomieniu Uniwersytetu liczba profesorów wyniosła 36 w tym: 9 zwyczajnych, 10 nadzwyczajnych i 17 zastępców (kategoria zast. prof. została wprowadzona na USB na skutek tego, iż brakowało wykwalifikowanej kadry profesorskiej); rok 1920/21 liczba profesorów wzrosła do 45 w tym: 17 zwyczajnych, 16 nadzwyczajnych i 12 zastępców prof.; w 1921/22 57 w tym: 19 zwyczajnych,

---

[387] Artykuł 42 tej ustawy stanowił, iż „profesorów' zwyczajnych i nadzwyczajnych mianuje naczelna władza państwowa, na wniosek Rady odpowiedniego Wydziału, przyjęty przez Zebranie Ogólne Profesorów, względnie Senat, przedstawiony do zatwierdzenia Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Wniosek powinien opierać się na referacie Komisji, wyznaczonej przez Radę Wydziałową". Według brzmienia artykułu 43, nominowani profesorowie składali przysięgę na ręce rektora, Tamże. W skład Komisji ds. Obsadzenia Katedry Indoeuropeistyki wchodzili profesorowie: Stefan Glixelli, Jan Oko i Marian Zdziechowski, CAPL F 175 5 IV B 25, Profesorowie, docenci, zastępcy profesorów (1921/22).

[388] CAPL F 175 Bb 759, s. 31.

[389] CAPL F 175 14 481, Akta osobowe Jana Otrębskiego, s. 10. Rada Wydziału przesłała swój wniosek Senatowi USB 26 czerwca 1929 r., ibidem, F 175 I Bb 759, Jan Otrębski s. 46.

[390] AUJ WFII121: Habilitacja Jana Otrębskiego.

21 nadzwyczajnych, 17 zastępców prof.; w 1922/23 liczba profesorów wzrosła do 77 w tym: 27 zwyczajnych, 27 nadzwyczajnych, 23 zastępców prof., w 1923/24 88 prof., w tym: 33 zwyczajnych, 34 nadzwyczajnych, 21 zastępców prof.; w 1924/25 96 prof., w tym: 35 zwyczajnych, 41 nadzwyczajnych, 20 zastępców prof.; w 1925/26 95 w tym: 34 zwyczajnych, 40 nadzwyczajnych, 21 zastępców prof.; 1926/27 91 w tym: 32 zwyczajnych, 41 nadzwyczajnych, 18 zastępców prof.; 1927/28 91 w tym: 33 zwyczajnych, 41 nadzwyczajnych, 17 zastępców prof.; w 1928/29 88 w tym: 31 zwyczajnych, 42 nadzwyczajnych, 15 zastępców prof.[391] Stały wzrost wykładających został zahamowany w 1924/25, kiedy to na skutek polityki wprowadzono przepisy o zamykaniu i likwidacji niektórych katedr. Przeciętny wiek profesora USB wynosił w 1929 roku 49 lata, najstarszy miał 80 lat a najmłodszy 31.[392]

Należy pamiętać, iż w dwudziestoleciu międzywojennym na polskich uczelniach występował stały ruch kadry profesorskiej. Dla przykładu: w roku akademickim 1928/29, na USB, pracowało 31 profesorów zwyczajnych, 41 nadzwyczajnych i 15 ich zastępców. Nominacje na profesorów zwyczajnych otrzymali wówczas: profesor nadzwyczajny literatury polskiej Kazimierz Kolbuszewski i profesor nadzwyczajny dawnego prawa polskiego i litewskiego Stefan Ehrenkreutz. Docent Kazimierz Jantzen mianowany został profesorem nadzwyczajnym meteorologii a zastępcę profesora malarstwa monumentalnego Ludwika Ślendzińskiego mianowano profesorem zwyczajnym tego przedmiotu. Z USB na Uniwersytet Poznański odszedł profesor historii średniowiecznej i nauk pomocniczych historii Kazimierz Chodynicki. Na Uniwersytet Jagielloński przeniósł się profesor teorii i filozofii prawa Jerzy Lande a do Akademii Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie profesor histologii Jerzy Aleksandrowicz. W stan spoczynku przeszedł

---

[391] Tabelaryczne ujęcie liczebności pracowników naukowych różnych stopni, na poszczególnych Wydziałach USB, w latach 1919/30–1937/38 zob. *Uniwersytet Stefana Batorego w latach 1932/33- 1937/38,* [w:] *Rocznik Statystyczny Wilna 1937,* op. cit., s. 123; *Uniwersytet Stefana Batorego w latach 1929/30–1933/34. Dane ogólne,* [w:] *Rocznik Statystyczny Wilna 1933,* op. cit., s. 169.

[392] K. Karaffa-Korbut, *Działalność naukowa i pedagogiczna U.S.B. w latach 1919–1929 w świetle zestawień statystycznych,* [w:] *Księga pamiątkowa...,* op. cit., s. 590.

profesor historii Europy Wschodniej Feliks Koneczny oraz profesor ogólnej uprawy roli i roślin Kazimierz Rogoyski. W roku tym, zmarł profesor mineralogii i petrografii Józef Łukaszewicz.[393]

W strukturach USB istniała organizacja skupiającą asystentów i adiunktów – Stowarzyszenie Asystentów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Działało ono w latach 1921- 1940 (do 1928 roku pod nazwą Zrzeszenie Asystentów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie), a jego organami był: zarząd złożony z prezesa i 4 członków wybieranych corocznie na okres jednego roku akademickiego, Komisje i Wydziały. Jednym z założycieli Stowarzyszenia był prof. Stefan Bagiński. W statucie zarejestrowanym 22 listopada 1925 roku zapisano, iż celem organizacji była działalność: naukowa (odczyty, dyskusje, wydawnictwa), towarzyska, samopomocowa oraz kontakty z analogicznymi towarzystwami, istniejącymi na innych polskich uczelniach. Siedzibą Stowarzyszenia był początkowo lokal Seminarium Teologicznego USB, a następnie lokal w Bursie studenckiej przy ul. Wielkiej 17/13. Organizacyjnie podlegało ono Związkowi Stowarzyszeń Asystentów Szkół Akademickich Rzeczypospolitej Polskiej. Członkowie Stowarzyszenia dzielili się na: rzeczywistych, popierających i honorowych. Rzeczywistymi mogli być pracownicy naukowi Uniwersytetu Stefana Batorego, płacący 50 groszową składkę miesięczną a popierającymi wszyscy członkowie rzeczywiści, którzy po opuszczeniu stanowiska pomocniczego pracownika naukowego wpłacali do kasy Stowarzyszenia minimum 10 zł. rocznie. Członkami popierającymi mogli być także samodzielni pracownicy naukowi Uniwersytetu"[394] Jako ciekawostkę można podać iż, w roku 1931, Stowarzyszenie urządziło wycieczkę na międzynarodową wystawę kolonialną do Paryża (dla 7 osób).[395] Z dniem 31 grudnia 1940 r., Stowarzyszenie zostało rozwiązane[396]. „Biuletyn" Związku Stowarzyszeń Asystentów Państwowych Szkół Akademickich Rzeczypospolitej Polskiej z grudnia 1938 roku (nr 1, s. 27), wzmiankował, iż 1 kwietnia

---

[393] „Źródła Mocy", op. cit., s. 111–112.

[394] *Słownik Polskich Towarzystw Naukowych,* t. 2, cz. 2, Warszawa 1996, s. 425–426.

[395] CAPL F 175 I A 536, Zrzeszenie asystentów, stowarzyszenia profesorów i urzędników, Klub Profesorski (1919/20–1936/37), s. 196, 55, 58.

[396] *Słownik Polskich Towarzystw Naukowych,* op. cit.

1937 roku: na USB, zrzeszonych było 198 pomocniczych sił naukowych, na Uniwersytecie Warszawskim–196, Politechnice Warszawskiej – 61, Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego – 51, Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie – 28, Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie – 235, Politechnice Lwowskiej–135, Uniwersytecie Jagiellońskim – 205, Akademii Górniczej w Krakowie – 25 a na Uniwersytecie Poznańskim – 136. W 1936 roku prezesem Związku Stowarzyszeń Asystentów Polskich Szkół Akademickich RP był inż. C. Steckiewicz a wiceprezesem doc. dr J. Grzybowski[397]. W roku akademickim 1928/29, liczba pomocniczych sił naukowych na USB, „wynosiła 195 (o 10 więcej niż w ubiegłym roku sprawozdawczym), a mianowicie: 14 adiunktów, 2 kierowników artystycznych, z których jeden p. Bonawentura Lenart ustąpił, powołany na stanowisko bibliotekarza do Biblioteki Narodowej w Warszawie, 133 asystentów starszych i młodszych".[398] Asystentów starszych i młodszych według postanowień ustawy o szkołach akademickich z 13 lipca 1920 r. mianował Senat Akademicki na wniosek Rady Wydziału. Zastępcą asystenta można było być maksymalnie 2 lata, młodszym asystentem – 3 a starszym 6 (jeśli w tym czasie został docentem, istniała możliwość przedłużenia terminu o kolejne 4 lata). Artykuł 63 Ustawy stanowił, iż adiunktów (podobnie jak kustoszy, prosektorów i konstruktorów) mianował Senat (na wniosek Rady Wydziału) na 3 lata (z możliwością powtórnej nominacji). Artykuł 66 omawianej Ustawy stanowił, iż spośród wymienionych stanowisk tylko od zastępcy asystenta i młodszego asystenta nie wymagano dyplomu ukończenia uczelni wyższej[399].

Na USB w roku 1923/24 było 11 adiunktów, 46 starszych asystentów, 54 młodszych, 20 zastępców, razem- 131 osób personelu pomocniczego. W roku 1927/28 liczba ta wzrosła do 175 osób, w 1928/29 do 195 (adiunktów–16, asystentów starszych i młodszych 133, zastępców asystenta 46)[400].

---

397 „Biuletyn" XI1936, nr 1, s. 27.

398 „Źródla Mocy", op. cit., s. 113.

399 *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1920, nr 72, poz. 494.

400 K. Karaffa-Korbut, *Działalność naukowa i pedagogiczna U.S.B. w latach 1919–1929 w świetle zestawień statystycznych,* [w:] *Księga pamiątkowa....* op. cit., s. 590.

Zgodnie z Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 lutego 1928 roku (art. 8), Prezydent Rzeczypospolitej mógł „na wniosek Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, przedstawionego na podstawie decyzji Rady Wydziałowej zatwierdzonej przez Senat, mianować docentów, którzy zajęci są w tym charakterze co najmniej lat pięć, za wybitną działalność naukową, tytularnymi profesorami szkoły akademickiej", nie pobierającymi uposażeń profesorów służby czynnej.[401]

Kadra naukowo-dydaktyczna, prowadziła na USB różnorodne badania, zgodne z profilem naukowym poszczególnych zakładów i zainteresowaniami uczonych. Dla przykładu: w Seminarium Etnologicznym Zakładu Etnologii prowadzono badania głównie nad kulturą wsi Wielkiego Księstwa Litewskiego. W latach 1924/25–1932/33, kierownik Zakładu-profesor etnologii i etnografii Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa pracowała nad kulturą techniczną obrzędową i etykietą ludową oraz nad kultem św. Jerzego w województwach: wileńskim, nowogródzkim i białostockim, na południowo-zachodnim Polesiu, oraz na pograniczu Lubelszczyzny i Podlasia.[402] W 1935 roku, pracownicy Zakładu Mineralogii i Petrografii USB prowadzili wstępne prace, mające na celu rejestrację bogactw naturalnych na obszarze Wileńszczyzny i przygotowanie mapy petrograficznej. Badania prowadzono pod kierownictwem profesora mineralogii i petrografii Stanisława Małkowskiego (przy wsparciu finansowym Funduszu Kultury Narodowej). W 1936 roku, przystąpiono do systematycznych badań w okolicach Druskiennik i Grodna.[403] Niezmiernie ciekawego odkrycia dokonał profesor filologii klasycznej Jan Oko, „przez wydobycie ze zbiorów Uniwersytetu Wileńskiego zaginionego komentarza rękopiśmiennego Sarbiewskiego do sumy teologicznej św. Tomasza. Był to bowiem wzór prozy teologicznej wielkiego poety, której dotychczas nie znano, a która rzuciła cień na działalność profesorską Sarbiew-

[401] *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1928, nr 24, poz. 204.

[402] C. Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa, *Zakład Etnologji Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie i jego zadania*, „Balticoslavica" 1933, s. 75, 79, 86.

[403] B. Kosmowska-Ceranowicz, Działalność Antoniny Halickiej w dziedzinie geologii i petrografii w latach 1930- 1945, „Prace Muzeum Ziemi" op. cit., s. 8.

skiego"[404]. Natomiast profesor anatomii opisowej Michał Reicher prowadził badania antropologiczne Karaimów w Trokach i w Wilnie. Oprócz licznych pomiarów antropometrycznych prowadzono również badania serologiczne nad grupami krwi. Między innymi, wykazały one większe różnice między Karaimami i Żydami, niż między Karaimami a grupami turko-tatarskimi. Badania zostały opublikowane w latach 1932 i 1933.[405]

4. Udział kadry uniwersyteckiej w zjazdach naukowych krajowych i zagranicznych

Uniwersytet utrzymywał także stały kontakt z innymi ośrodkami naukowymi w Polsce i za granicą. Poza organizacyjnymi powiązaniami stowarzyszeń studenckich z ogólnopolską i międzynarodową strukturą życia akademickiego, pracownicy naukowo-dydaktyczni USB brali udział w różnorodnych zjazdach naukowych i konferencjach. Dla przykładu warto wymienić: udział profesora geografii fizycznej Mieczysława Limanowskiego i geologii Bronisława Rydzewskiego w Kongresie z okazji 25-lecia Instytutu Geologicznego w Kopenhadze (w roku akademickim 1928/29); profesora historii i filozofii medycyny

[404] J. Bobka, *Profesor dr Jan Oko. W 30-lecie pracy naukowej i wychowawczej*, „Eos" 1935, z. 1, s. *IV*.

[405] W. Sylwanowicz, *Ćwierć wieku działalności naukowej prof. dr Michała Reichera w Uniwersytecie Stefana Batorego*, „Acta Biologica et Medica", op. cit., s. 155–156. Karaimi – grupa etniczna pochodzenia tureckiego, wyznająca religię, która na przełomie WVII w. wyłoniła się z judaizmu. Podstawą ich wiary był Stary Testament, a w liturgii posługiwali się językiem hebrajskim, odrzucali natomiast Talmud. Do Trok pod Wilnem, sprowadził ich z Krymu, w 1398 roku, książę Witold. W 1922 r., powstał w Trokach Tymczasowy Zarząd Duchowny, stanowiący ich reprezentację i regulujący stosunki z państwem polskim. W 1927 r., miało miejsce w tym mieście Walne Zgromadzenie delegatów wspólnoty karaimskiej. Najwyższym duchownym (chachamem) wybrany został, w 1928 roku, Hadżi Seraja Szapszał; H. Kobeckaite, *Karaimi w Wilnie i Trokach*, „Konteksty" 1993, nr 3–4, s. 45–46; J. Tomaszewski, *Rzeczpospolita wielu narodów*, Warszawa 1985, s. 239. Szerzej zob. G. Pelczyński, *Najmniejsza mniejszość: rzecz o Karaimach polskich*, Warszawa 1995.

Stanisława Trzebińskiego w Zjeździe historyków medycyny w Krakowie[406]; profesora okulistyki Juliana Szymańskiego w Zjeździe okulistów francuskich w Paryżu. Profesor psychiatrii Rafał Radziwiłłowicz występował jako delegat Rządu RP w międzynarodowym Zjeździe Przeciwalkoholowym w Antwerpii oraz uczestniczył w Kongresie Przeciwalkoholowym w Lublinie. Adiunkt dermatologii Marian Mienicki wziął udział w Wszechsłowiańskim Zjeździe Dermatologów w Warszawie; profesorowie Wydziału Lekarskiego i Matematyczno-Przyrodniczego uczestniczyli w pracach organizacyjnych XIII Ogólnopolskiego Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich, mającego odbyć się w Wilnie. Prezesem Komitetu Organizacyjnego Zjazdu został profesor chorób wewnętrznych Aleksander Januszkiewicz, jego zastępcą profesor astronomii Władysław Dziewulski, a sekretarzem generalnym profesor chirurgii Kornel Michejda. Pracownicy Biblioteki Uniwersyteckiej wzięli udział w Zjeździe Bibliotekarzy Polskich w Poznaniu i międzynarodowym Kongresie Bibliografów w Rzymie. Poza tym, profesor malarstwa Ferdynand Ruszczyc, jako delegat Uniwersytetu uczestniczył w uroczystościach odsłonięcia pomnika Mickiewicza w Paryżu a profesor prawa karnego i procedury Stefan Glaser wykładał na Uniwersytecie w Innsbrucku. Profesor neurologii Stanisław Władyczko, wybrany został na członka Francuskiego Towarzystwa Psychiatrycznego[407] a w roku akademickim 1936/37, profesor literatury polskiej Manfred Kridl uczestniczył w obchodach 400-lecia Uniwersytetu w Lozannie.[408] Warto też wspomnieć o wyjeździe w 1925 roku prof. M. Zdziechowskiego na gościnne wykłady o polskiej i rosyjskiej myśli religijnej do paryskiej Sorbony.[409]

Wileńscy uczeni wyjeżdżali za granicę także dla poszerzenia swojej wiedzy. Od 9 lipca do 8 sierpnia 1931 r., kierownik Zakładu Hodowli

---

[406] W dniach od 17 do 20 września 1935 r., w 550-ą rocznicę układu w Krewie, miał miejsce w Wilnie VI Powszechny Zjazd Historyków Polskich, P. de Laval, *Katedry historii Uniwersytetu Stefana Batorego,* [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilnensis...,* op. cit., s. 58.

[407] „Źródła Mocy", op. cit., s. 115.

[408] CAPL F 175 IA 925, Sprawozdania roczne (1936/37), s. 5.

[409] R. Mienicki, *Pierwsze dziesięciolecie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie,* [w:] *Księga pamiątkowa...,* op. cit., s.34.

Zwierząt Tadeusz Vetulani, dzięki zasiłkowi z Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, „bawił na studiach w Wiedniu i w Gross Ullersdorf na Morawach. Podróż ta miała na celu zaznajomienie się z organizacją Zakładu Hodowli Zwierząt prof. Adametza w Wiedniu, nad to z metodyką badań z zakresu wełnoznawstwa karakułów i z hodowlą karakułów prof. Adametza na Morawach".[410] Bardzo często naukowcy z zagranicy byli zapraszani na wykłady do Wilna. 26 marca 1930 roku, prof. Uniwersytetu w Brukseli L.P. Thomas wygłosił na USB wykład: O *Teatrze patetycznym wieków średnich* a 27 marca: O *teatrze współczesnym w Belgii* (obydwa o godz. 18^{00}).[411]

Uczeni z USB, byli także członkami ogólnopolskich organizacji naukowych. W roku akademickim 1933/34, prof. Jan Otrębski powołany został na członka korespondenta Polskiej Akademii Umiejętności.[412]

Nie należy zapominać także o tym, iż Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie często był organizatorem zjazdów i uroczystości o zasięgu międzynarodowym, goszcząc w swych murach osobistości świata nauki. Jako przykład można podać mające miejsce w 1924 roku posiedzenie prawników polskich, na którym profesorowie USB wygłosili swoje referaty. W 1922 roku odbył się III Zjazd Polskich Psychiatrów, a rok później zjazd internistów i farmaceutów, w 1927 roku zjazd pediatrów i dermatologów oraz etnologów i etnografów słowiańskich. Wielokrotnie Uniwersytet gościł też dostojników państwowych: Naczelnika Państwa Marszałka J. Piłsudskiego, Prezydentów Rzeczypospolitej Stanisława Wojciechowskiego (obecnego na inauguracji roku akademickiego 1923/24) i Ignacego Mościckiego, który w lipcu 1927 roku uczestniczył w koronacji obrazu Matki Boskiej Ostrobramskiej.[413]

---

[410] T. Vetulani, *Zakład Hodowli Zwierząt USB w Wilnie w okresie pięciu lat swej działalności*, op. cit. s.37.

[411] „Słowo" 25 III 1930, s.3.

[412] CAPL F 175 IA314, Sprawozdania roczne (1933/34), s. 11. Profesor historii Europy Wschodniej Henryk Łowmiański od 1934 r. był członkiem Komisji Historycznej PAU, a od 1938 r. członkiem- korespondentem tej instytucji, M. Kosman, *Henryk Łowmiański (22 sierpnia 1898 — 4 września 1984)*, „Kwartalnik Historyczny" 1985, z. 1, s. 213.

[413] R. Mienicki, *Pierwsze dziesięciolecie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Księga pamiątkowa...*, op. cit., s.35.

Kadra naukowo-dydaktyczna USB, obok wydawnictw książkowych,[414] miała także swój udział w publikacjach okolicznościowych. Między innymi, w 1929 roku, nakładem USB, ukazała się dwutomowa praca zbiorowa pt.: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego.* W 1935 roku, nakładem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, z zasiłku Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, wydana została *Księga pamiątkowa ku uczczeniu czterechsetnej rocznicy wydania pierwszego statutu litewskiego,* pod redakcją Stefana Ehrenkreutza („Rozprawy Wydziału III Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie", t. VIII). Zawarty w niej został m.in. tekst Henryka Łowmiańskiego *Uwagi w sprawie podłoża społecznego i gospodarczego unii jagiellońskiej* (s. 214–325). W 1939 roku, prof. Ryszard Mienicki opracował *Księgę Batoriańską,* czyli zbiór dokumentów ku uczczeniu 350-letniej rocznicy zgonu króla Stefana Batorego. Została ona wydana nakładem Uniwersytetu Stefana Batorego. Kadra naukowo-dydaktyczna publikowała także w prasie codziennej (S. Cywiński, *Duch religijny Akademii Wileńskiej,* „Dziennik Wileński" 1929, nr 232) i w pismach specjalistycznych, takich jak: „Południe"[415], „Rocznik Prawniczy Wileński", „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego i Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego", „Archiwum Higjeny", „Polski Przegląd Otolaryngologiczny", „Bibljoteka Biologiczna"[416], „Źródła Mocy" (Czasopismo krajowe, poświęcone

---

[414] W roku akademickim 1936/37 profesorowie, docenci i asystenci USB ogłosili drukiem 180 prac naukowych i wiele artykułów, *Przemówienie i sprawozdanie wygłoszone w auli Kolumnowej USB w Wilnie dnia 11 października 1937 R. na otwarcie roku akademickiego przez ustępującego rektora Profesora dr Witolda Staniewicza,* [w:] *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego 1938,* op. cit., s. 9.

[415] W numerze 1 „Południa" (Wilno 1921) spotykamy, między innymi artykuły profesora filozofii W. Tatarkiewicza, *O wileńskiej szkole malarskiej* oraz profesora architektury J. Kłosa, *Żywotna inwencja w architekturze Wilna.*

[416] „Źródła Mocy", op. cit., s.114. Profesor teologii fundamentalnej ks. prof. Bolesław Wilanowski założył w 1923 roku „Kwartalnik Teologiczny Wileński". Wydawał go do 1926 roku na własny koszt, B. Żongollowicz, *Wydział Teologiczny USB w latach 1919–1929,* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...,* op. cit., s. 237. Szerzej zob. A. Ziółkowski, *Kwartalnik Teologiczny Wileński 1923–1926 (Studium historyczno-teologiczne),* „Studia Teologiczne" 1986, nr 4, s. 133–164. Od 1932

kulturze ziem byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego – 1929 r.: M. Limanowski, *O Poznaniu – Głos z Wilna,* s. 3–21; S. Pigoń, *Do Genezy „Rymonda" Al. Fredry,* s. 73 - 81) oraz „Ateneum Wileńskie" (pismo naukowe poświęcone badaniom przeszłości Ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego, w którym publikowali głównie historycy. Wydawał je Wydział III Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, z zasiłku Funduszu Kultury Narodowej przy Radzie Ministrów; T. I (1923): F. Koneczny, *Rabunek mienia polskiego na Litwie po r. 1831,* s. 226–230; H. Łowmiański, *„Wchody" miast litewskich).* Naukowcy publikowali także w czasopismach studenckich, między innymi w miesięczniku literacko-naukowym „Hipogryf", ukazującym się od 1 marca do czerwca 1920 roku (profesor historii Europy Wschodniej Feliks Koneczny i profesor filozofii Władysław Tatarkiewicz) oraz w wychodzącym od 1922 do 1935 r. „Alma Mater Vilnensis" [z. 10 (1932). np. dr Marian Morelowski, *Odkrycia wileńskie (znaczenie prac około wskrzeszenia wileńskich pomników historii i sztuki),* s. 43–64.; dr Jan Prüffer, *Muzeum Przyrodnicze Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie,* s. 65–68; z. 5 (1927) Jerzy Remer, *W służbie sztuki. U źródeł twórczości Ferdynanda Ruszczyca,* s. 31–65; Tadeusz Szeligowski, O *potrzebie muzycznego wychowania młodzieży akademickiej,* s. 53–54; z.7: J. Orda, O *kulcie pogańskim w dawnym Wilnie,* s. 17–25; dr Wiesława Woyczyńska, *»idea« i »Notion« w filozofii Berkeley'a,* s. 7–11; z. 1; A, Wrzosek, *Wszechnica Wileńska w przeszłości (1578 - 1842),* s. 11–18; A. Parczewski, O *zadaniach naszego akademickiego pokolenia,* s. 26–32; M. Siedlecki, *Idea przewodnia Uniwersytetu Wileńskiego,* s. 33–35; Marian Massonius, *Nova et vetera,* s. 37–39].[417] Na Wydziale Teologicznym powstała inicjatywa wydawania „Kwartalnika Teologicznego Wileńskiego", który ukazy-

---

do 1938 r. ukazywało się 10 numerów „Studiów Teologicznych", pod. redakcją między innymi: prof. Czesława Falkowskiego, prof. Ignacego Świrskiego i prof. Leona Puciaty, *Archidiecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne w Białymstoku. 1945- 1980. Księga jubileuszowa,* pod red. Stanisława Hołodoka, op. cit., s. 147; E. Ozorowski, *Nauczanie teologii w Wilnie i w Białymstoku w XX wieku,* „Studia Theologica Varsoviensia" 1994, nr 2, s. 22.

417 Szerzej na temat czasopiśmiennictwa studenckiego zob. J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...,* op. cit., s. 251–258.

wał się od 1923-26, a następnie „Studiów Teologicznych". Profesor Stanisław Dziewulski od 1921 roku rozpoczął wydawanie „Biuletynu Obserwatorium Astronomicznego U.S.B.", a profesor Wilczyński był redaktorem monografii pt.: „Biblioteka Biologiczna."[418]

Kadra naukowo-dydaktyczna a w szczególności profesorowie USB, cieszyła się dużym poważaniem i uznaniem. Dla przykładu w 1936 roku, profesor chemii organicznej Kazimierz Sławiński otrzymał tytuł doktora *honoris causa* Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego USB. Promocja odbyła się w Auli Kolumnowej. W obecności Senatu głos zabrał, między innymi rektor profesor ekonomiki rolnej Witold Staniewicz. Następnie dziekan Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego, profesor chemii fizycznej Edward Bekier, wręczył dyplom Kazimierzowi Sławińskiemu.[419] W roku akademickim 1933/34, profesor literatury powszechnej Marian Zdziechowski został doktorem *honoris causa* Uniwersytetu w Seged.[420] Pamiętano także o emerytowanych uczonych (4 maja 1936 roku, Rada Wydziału Lekarskiego skierowała do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wniosek, o mianowanie profesorem honorowym, emerytowanego profesora otolaryngologii Jana Szmurły[421]) oraz ich zmarłych kolegach. Źródła podają, iż „dnia 29-go stycznia 1936 roku, w lokalu Krakowskiego Towarzystwa Lekarskiego, staraniem tegoż Towarzystwa i Zakładu Higieny Uniwersytetu Jagiellońskiego, odbyło się uroczyste posiedzenie ku uczczeniu pamięci Profesora Kazimierza Karaffy-Korbutta – w pierwszą rocznicę jego zgonu"[422]. W listopadzie 1938 r., Biblioteka

---

[418] R. Mienicki, *Pierwsze dziesięciolecie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Księga pamiątkowa...*, op. cit., s.33.

[419] „Słowo" 5 III 1936, nr 64, s. 6.

[420] CAPL F 175 IA 314. Sprawozdania roczne (1933/34), s. 21.

[421] Ibidem. F 1751 Ba 32, s. 1. Artykuł 45 ustawy o szkołach akademickich z 13 lipca 1920 roku, stanowił iż „profesorami honorowymi mogą być mianowani wybitni uczeni, zwłaszcza z grona profesorów ustępujących z Katedr. Mianowanie profesora honorowego należy do władzy naczelnej państwowej na podstawie wniosku Rady Wydziałowej, przyjętego przez Zebranie Ogólne, względnie Senat i przedstawionego Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego", *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1920, nr 71, poz. 494.

[422] *Uroczyste posiedzenie ku uczczeniu pamięci Prof. D-ra Kazimierza Karaffy-Korbutta*, „Archiwum Higieny" 1936, z. 1, s. LIX.

Uniwersytecka urządziła pokaz rozpraw i artykułów zmarłego profesora literatury powszechnej USB Mariana Zdziechowskiego.[423]

Ważnym elementem zawodowego przygotowania studentów, uzupełniając i rozszerzając ich wiedzę zdobytą podczas wykładów, ćwiczeń, seminariów i lektoratów były koła naukowe. Intensywność pracy poszczególnych Kół Naukowych na USB (omówionych szerzej w poszczególnych podrozdziałach-MGG), w różnych okresach ich istnienia, uzależniona była od ilości członków, zaangażowania w pracę, predyspozycji intelektualnych oraz stanu finansowego danej organizacji, warunkującego w dużej mierze możliwości realizacji przyjętych założeń. Wspólną formą pracy Kół Naukowych były zebrania naukowe z referatami wygłaszanymi przez członków lub zaproszonych gości, a także praca nad określonymi zagadnieniami, owocująca dobrym przygotowaniem do egzaminów. Koła Naukowe zajmowały się także działalnością samopomocową, prowadząc czytelnie prasy i biblioteki. Wydawano skrypty z wykładów poszczególnych profesorów, tak aby niezamożni studenci mogli je nabyć po preferencyjnej cenie. Koszty takich wydawnictw pokrywano ze środków własnych i subwencji rektorskich.[424]

Wielość oraz różnorodność kół naukowych działających na USB oraz stowarzyszeń przedstawiają poniższe tabele[425].

Rok Akadem.	Towarzystwa akademickie i koła naukowe
1919/20	Reprezentacja młodzieży akademickiej
	Bratnia Pomoc Młodzieży Akademickiej w Wilnie
	Koło Humanistów Studentów USB
	Koło Prawników Słuchaczy USB w Wilnie
	Koło Matematyczno-Przyrodnicze Słuchaczy USB w Wilnie
	Koło Medyków USB w Wilnie
	Konwent „Polonia"

[423] „Ateneum Wileńskie" 1939, s. 367.

[424] Szerzej na temat kół naukowych studentów USB zob. J. Garstka, *Życie społeczno-kulturalne...*, op. cit., s. 226–250.

[425] *Skład uniwersytetu w roku akadem 1934/35*, Wilno, s. 49–51; organizacje bez liczby członków powstały po 1 II 1934.

1920/21	Rada Młodzieży Akademickiej
	Bratnia Pomoc Polskiej Młodzieży Akademickiej
	Wzajemna Pomoc Studentów Żydów
	Koło Prawników
	Koło Medyków
	Koło Humanistów
	Koło Słuchaczy Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego
	Koło Słuchaczy Wydziału Sztuk Pięknych
	Akademicki Związek Sportowy
	Konwent „Polonia"
1921/22	Rada Młodzieży Akademickie
	Bratnia Pomoc Polskiej Młodzieży Akademickiej
	Wzajemna Pomoc Studentów Żydów
	Koło Polonistów
	Koło Prawników
	Koło Matematyczno-Fizyczne
	Koło Przyrodników
	Koło Medyków
	Koło Miłośników Literatury Pięknej
	Koło Słuchaczy Wydz. Sztuk Pięknych
	Koło Polesian
	Koło Kownian
	Koło Mińszczan
	„Odrodzenie"
	Związek Studentów Inflantczyków
	Białoruski Związek Akademicki
	Związek Młodzieży Narodowej
	Związek Młodzieży Postępowej
	Akademicki Związek Sportowy
	Konwent „Polonia"
	Akademicka Spółdzielnia Wytwórcza z biurem podań, tłumaczeń i przepisywań
1922/23	Koło Teologów
	Koło Chemików
	„Lechia" Akademickie Towarzystwo Farmaceutyczne
	Klub Społeczny Młodzieży Akademickiej
	Niezależna Młodzież Narodowa
	Młodzież Wszechpolska

	Korporacja „Batoria”
1924/25–1926/27	Wileński Komitet Akademicki
	Kasa Chorych Bratniej Pomocy
	Kasa Zapomogowa Medyków Polaków
	Kasa Chorych Wzajemnej Pomocy Studentów Żydów
	Polska Akademicka Młodzież Ludowa
	Koło Rolników
	Żydowskie Akademickie Koło Farmaceutyczne
	Stowarzyszenie Ideowej Pracy Medyków
	Związek Studentów Architektury
	Zrzeszenie Kół Naukowych
	Koło Etnologów
	Koło Historyków
	Kółko Filologiczne
	Koło Filozoficzne
	Koło Geologów
	Koło Lubelszczan
	Koło Kownian
	Koło Grodnian
	Koło Polaków
	Koło Małopolan
	Koło Oszmian
	Koło Łodzian
	Koło Radomian
	Koło Mińszczan
	Koło Nowogrodzian
	Koło Podlasian
	Koło Zagłębian
	Koło Białostoczan
	Koło Polesian
	Koło Przyjaciół Francji
	Związek Litwinów
	Związek Białorusinów
	Związek Rosjan
	Związek Młodzieży Postępowej
	Związek Młodzieży Akademickiej w Nowej Wilejce
	Organizacja Młodzieży Monarchistycznej

	Zrzeszenie Kół Prowincjonalnych
	Stowarzyszenie Ligii Narodów
	Zjednoczenie
	Sodalicja Męska
	Sodalicja Żeńska
	Żydowskie Akademickie Koło Krajoznawcze
	Klub Włóczęgów
	Korporacja „Vilnensia"
	Korporacja Cresovia
	Korporacja Śniadecja
	Korporacja Linitania
	Korporacja Leonidania
	Żydowskie Akademickie Koło Sportowe
1927/28 1928/29	Koło Przyrodników
	Związek Studentów Architektury
	Koło Ekonomistów
	Koło Ukraińców
	Związek Młodzieży Demokratycznej
	Cech św. Łukasza
	Koło Romanistów
	Korporacja „Filomacja"
	Stowarzyszenie Akademickie Pracy Społecznej
	Stowarzyszenie „Myśl mocarstwowa"
	Koło Esperantystów

Nazwa stowarzyszenia Rok 1934-35	Kurator	Lokal	Liczba Członków
Stowarzyszenia samopomocowe			
Bratnia Pomoc Polskiej Młodzieży Akademickiej	Prof. S. Hiller Prof. Iwo Jaworski	Wielka 24	1976
Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy Studentów Żydów	Prof. Maksymilian Rose	Zawalna 6	780
Akademicka Kasa Pożyczkowo-Stypendialna Medyków Żydów	Prof. Władysław Jakowicki	Jw.	780
Stowarzyszenia ideowo-wychowawcze			
Akademicki Legion Młodych Związek Pracy dla Państwa	Prof. Ludwik Sokołowski	Zamkowa 24	60
Myśl Mocarstwowa Akademickiej Młodzieży Państwowej	Prof. Franciszek Bossowski	Uniwersytecka 6/8	23
Akademicki Związek Polskiej Młodzieży Demokratycznej	Prof. Antoni Zygmunt	Zygmuntowska 16	32
Stowarzyszenie Polskiej Młodzieży Akademickiej Odrodzenie	Prof. Iwo Jaworski	Uniwersytecka 7-8	35
Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży „Juventus Christiana"	Prof. Cz. Falkowski	Uniwersytecka 9 m 9	21
Akademickie Koło Misyjne	Prof. Franciszek Bossowski	Wielka 24	45
Sodalicja Marjańska Akademików USB	Ks. Prof. Ignacy Świrski	Jw.	69
Młodzież Wszechpolska Związek Akademików USB	Prof. Wacław Komarnicki	Orzeszkowej 11	45
Sodalicja Marjańska Akademiczek USB	Doc. Leon Puciata	Uniwersytecka 9-9	69

Związek Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej	Prof. Antoni Zygmund	Ludwisarka 2-5	21
Związek Akademików Litwinów	Prof. Juliusz Rudnicki	Wileńska 28-1	80
Związek Studentów Rosjan USB	Prof. Stefan Srebrny	Mickiewicza 23	144
Koło Studentów Ukraińców USB			-
Białoruski Związek Akademików USB	Prof. Erwin Koschmieder	Bonifraterska 2-3	47
Stowarzyszenie Akademickie „Prometheion"	Prof. Jerzy Panejko	Mickiewicza 48	-
Związek Niezależnej Młodzieży Narodowej	Prof. Konrad Górski		
Akademicki Klub Dyskusyjny Studentów USB	Prof. Wiktor Sukiennicki		
Białoruskie Stowarzyszenie Akademickie im. Franciszka Skoryny	Doc. Witold Świda		
Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży „Akademicki Czyn Społeczny"	Ks. Prof. Paweł Nowicki		
Akademicki Związek Syjonistyczny „Kadimah"	Prof. Juliusz Rudnicki		
Od 1935-36 Polska Akadem Konfederacja „Gladia"	Prof. Jan Oko		-
Stowarzyszenia regionalne			
Akademickie Koło Łodzian	Prof. Stanisław Hiller	Wielka 23-9	48
Związek Akademicki Woj. Nowogrodczyzny i b. Ziemi Mińskiej	Prof. Witold Staniewicz	Portowa 3-17	89

Akademickie Koło Grodnian	Prof. Stanisław Kościałkowski		26
Akademickie Koło Białostoczan	Prof. Franciszek Bossowski	Góra Bouffa-łowa	61
Związek Polskiej Młodzieży Akademickiej w Nowej Wilejce	Prof. Sergjusz Szilling-Siengalewicz	Nowa-Wilejka, Krakowska 16	42
Akadem. Koło Inflantczyków	Prof. Kazimierz Sławiński		27
Akademickie Koło Zagłębian i Ślązaków	Prof. Kornel Michejda	Zaułek Szwar-cowy 5-18	27
Koło Kownian Studentów USB	Prof. Henryk Łowmiański	M. Pohulanka 10-7	20
Koło Akademickie Ziemi Lubelskiej	Prof. Wacław Jasiński		33
Koło Akademików Dziśnian USB w Wilnie	Prof. Tadeusz Czeżowski	Dominikańska 14-1	39
Stowarzyszenia kulturalno-towarzyskie			
Akademicki Konwent „Polonia”	Prof. Bronisław Wróblewski	Królewska 7-11	42
Akademicki Konwent Batoria	Prof. Czesław Falkowski	Portowa 3-2	34
Akademicka Korporacja „Polesia”	Prof. Wacław Komarnicki	Garbarska 1-16	27
Akademicka Korporacja Leonidania	Prof. Kazimierz Pelczar	Wielka 5-10	12
Akademicka Korporacja Cocordia Vilnensis	Prof. Ignacy Świrski	Zygmuntowska 7-1	42
Polska Akademicka Korporacja Vilnensis	Prof. Mieczysław Limanowski	Uniwersytecka 6-8	22
Polska Akademicka Korporacja Cresovia	Prof. Franciszek Bosswski		43
Polska Akademicka Korporacja Piłsudja	Prof. Ludomir Śleńdziński	Uniwersytecka 6/8-5	26

Akademicka Korporacja Conraja	Prof. Czesław Falkowski	Sawicz 11-4	15
Akademicka Korporacja Śniadecia	Prof. Aleksander Januszkiewicz	Wiłkomierska 1-4	29
Akademicki Konwent Ruthenia	Prof. Sergjusz Schilling-Siengalewicz	Piwna 11-1	23
Akademicka Korporacja Unitania	Prof. Franciszek Bossowski	Sawicz 12-4	20
Korporacja Studentów Ukraińców Kruty	Prof. Kazimierz Opoczyński	Wileńska 28-1	-
Akademicki Klub Włóczęgów Wileńskich	Prof. Stanisław Świaniewicz	Sawicz 15	22
Stowarzyszenia różne			
Akademickie Koło Polskiej Macierzy Szkolnej	Prof. Stanisław Hiller	Wileńska 23-9	-
Akademickie Koło Walki z Alkoholizmem (1935-36)	Prof. Aleksander Safarewicz		27
Wileńskie Akademickie Koło Esperantystów	Prof. Jan Muszyński	Mickiewicza 24-1	32
Żydowskie Akademickie Koło Krajoznawcze do 1935-36	Prof. Marjan Eiger		-
Akademicki Związek Morski	Prof. Kornel Michejda	Zygmuntowska 16	-
Oddział Wileński Polskiego Akademickiego Związku Zbliżenia Międzynarodowego Liga	Prof. Mieczysław Limanowski	Mickiewicza 22	-
Stowarzyszenia sportowe			
Akademicki Związek Sportowy	Prof. Józef Patkowski	Św. Jańska	-
Żydowski Akademicki Klub Sportowy	Prof. Wacław Jasiński	Zawalna 6	-

1935/36 Stowarzyszenia naukowe

Nazwa stowarzyszenia
Koło Polonistów Studentów USB
Koło Historyków Studentów USB
Koło Filologiczne
Koło Filozoficzne
Koło Etnologów
Koło Prehistoryków
Akademickie Koło Przyjaciół Białorusoznawstwa przy USB
Koło Prawników Studentów USB
Akademickie Koło Prawników Żydów
Koło Teologów Studentów USB
Koło Przyrodników Studentów USB
Koło Przyrodników Studentów Żydów SB
Koło Chemików Studentów USB
Koło Chemików Studentów Żydów
Koło Matematatyczno-Przyrodniczo-Astronomiczne Studentów USB
Koło Matematyków-Fizyków-Astronomów Studentów USB
Koło Rolników Studentów USB
Koło Rolników Studentów Żydów USB
Koło Medyków Studentów USB
Stowarzyszenie Medyków Studentów Żydów USB
Akademickie Towarzystwo Farmaceutyczne Lechia
Żydowskie Akademickie Koło Farmaceutów
Klub Literacko-Naukowy Studentów USB
Koło Studentów Wydziału Sztuk Pięknych USB
Koło Archeologiczne Studentów USB

Inne	
1936/37	Kurator
Akademicka Drużyna Harcerzy USB	Prof. Wacław Dziewulski
Akademicki Związek Ziemia i Wolność „Erec Udror C.S."	Prof. Juliusz Rudnicki
Collegium Leonardi da Vinci'	Prof. Jerzy Panejko
Polska Młodzież Ludowa Studentów USB	Prof. Bolesław Wilanowski
Akademickie Koło Rozwoju Ziem Wschodnich	Prof. Włodzimierz Mozołowski
Akademicki Klub Łazanek Wileńskich	Inż. Stanisław Poczobut-Odlanicki
Związek Naprawy Życia Akademików USB	Prof. Tadeusz Czeżowski
Korporacja Akademicka Filomatia	Prof. Bogumił Jasinowski
Akademickie Koło Suwalszczan USB	-
Akademicki Związek Łowiecki USB	Prof. Marian Hłasko
1937/38	
Koło Humanistów Studentów Żydów	Prof. Stanisław Zajączkowski
Akademickie Koło Studentów Ziem Zachodnich	Ks prof. Paweł Nowicki
Związek Studentów Ziem Północno-Wschodnich Rzeczypospolitej	Prof. Konrad Górski
1938/38	
Związek Młodej Polski Studentów USB	Doc. Witold Świda
Akademickie Koło Łomżan	Prof. Wacław Komarnicki

Na USB obok kół naukowych, stowarzyszeń samopomocowych, stowarzyszeń ideowo-wychowawczych, kulturalno-wychowawczych, sportowych i stowarzyszeń regionalnych istniały korporacje mniejszości narodowych. Kultywowały one kodeks honorowy oraz konwenanse towarzyskie, a także pielęgnowały rodzime tradycje. W latach 1931-1935 istniała korporacja białoruska „Scorinia" (nazwana na cześć Franciszka Skoryny białoruskiego mistrza drukarstwa z XVI wieku). Po samorozwiązaniu 19 grudnia 1935 roku korporanci wystosowali pismo do Senatu USB z prośba o przekazanie jej majątku Stowarzyszeniu Akademickiemu im. Franciszka Koryny, do którego przeszła część członków organizacji.[426]

[426] CAPL F 175 I A 583, Stowarzyszenia akademickie już nieistniejące (1919–1936), s. 210, 213, 215, 219. Kuratorem związku był doc. Witold Świda, zob. ibidem.

Inną korporacją powstałą w 1935 roku a rozwiązana przez Senat USB 1 lutego 1938 roku była ukraińska korporacja „Kruty", oraz rosyjska korporacja „Ruthenia" mająca swą siedzibę przy ul. Skopówka 5/3. Głównym celem Ruthenii było kształtowanie i propagowanie ideałów prawdy, dobra i piękna oraz podejmowanie walki ideowej z doktryną materialistyczną. Niesiono również pomoc dla korporantów narodowości rosyjskiej oraz podejmowano współprace ze studentami narodowości polskiej, prowadzono zebrania dyskusyjne i wychowawcze. Aby zacieśnić związki towarzyskie organizowano „sobótki" piwne i „czarne kawy".[427]

3 czerwca 1927 roku Senat USB zatwierdził Statut korporacji „Unitania", która pozostawała jednak poza strukturami organizacyjnymi polskiego życia korporacyjnego. Założona została przez studentów między innymi: Leona Butterwassera, Józefa Celmajstera, Michała Franka (i.innych) a działalność swą zogniskowała wokół idei pracy dla państwa oraz pogłębienia współpracy wszystkich studentów na polu naukowym bez względu na narodowość. U progu swej działalności nie spotkała się jednak ze zrozumieniem ani ze strony społeczeństw polskiego ani też żydowskiego, które wręcz było doń nastawione wrogo (ze względu na swój asymilatorski program[428]). 1 lutego 1938 Senat akademicki rozwiązał organizację. Należy wspomnieć, iż izolowane były inne korporacje żydowskie o nazwie „Jordania" i „Hasmonea".[429]

Korporacje akademickie na USB liczące od kilku do kilkudziesięciu członków skupiały około 10% ogółu akademików. Członkami byli zazwyczaj młodzi zamożni o snobistycznych pobudkach. Ze względu na fakt, iż skupiały głównie młodzież o poglądach prawicowych, były oparciem dla Młodzieży Wszechpolskiej. Nie izolowały się od środowiska akademickiego a w przypadku korporacji mniejszościowych dodatkowo stawały się ogniskiem kultywowania tradycji i kultury narodowej.

---

[427] CAPL F 175 IA 574, Związki akademickie–narodowościowe (1921–1937), s. 574; ibidem F 175 IA 576, Korporacje (1919–1938), s. 66, 92; ibidem, F 175 15 42, Korporacja „Ruthenia", s. 1, 13, 41, 47.

[428] „Alma Mater Vilnensis" op. cit., s. 158–159.

[429] CAPL F 175 IA 576, Korporacje (1919–1938), s. 16, 35, 39, 116,

5. Obowiązek służby wojskowej

Naczelny Komitet Akademicki zwrócił się w 1928 roku do Ministerstwa Spraw Wojskowych z prośbą, o odraczanie służby wojskowej studentów, którzy nie ukończyli 25 roku życia.[430] Po ukończonych studiach, absolwentów powoływano na trwające maksymalnie piętnaście miesięcy szkolenie.[431] Na przeszkolenie wojskowe wzywani byli także absolwenci, którzy już podczas studiów podjęli pracę naukową. Na przykład medyk Stanisław Markiewicz, który już na ostatnim roku, „rozpoczął pracę asystenta wolontariusza w Klinice Okulistycznej Uniwersytetu Stefana Batorego, pozostającej pod kierunkiem prof. Juliusza Szymańskiego. (...) Po zakończeniu studiów, w r. 1928, z dyplomem doktora wszechnauk lekarskich dostaje etat młodszego, a rok później starszego asystenta, pozostając na nim do wojny w 1939 r. Kiedy był już asystentem kliniki, został powołany na pełnoroczne przeszkolenie do Szkoły Podchorążych Sanitarnych Rezerwy (...) w Warszawie, a następnie kontynuował służbę wojskową na oddziale okulistycznym Szpitala Okręgowego w Wilnie, mieszczącego się już wtedy (od kwietnia 1928 r.), również z Kliniką, na placu Sapieżyńskim. Na zakończenie służby, pchor. rez. Markiewicz dostał nominację na podporucznika, a po pierwszych ćwiczeniach na porucznika rezerwy".[432]

O współpracy Wojska Polskiego ze środowiskiem akademickim Wilna, poza sprawami odroczeń i szkoleń, świadczyć mogą również organizowane w lokalach Kasyna Oficerskiego imprezy studenckie, uczestnictwo orkiestry 1-go i 85-go pułku piechoty Legionów w uroczystościach akademickich (na przykład w inauguracji prac „Legionu

---

[430] CAPL F 175 IA 581, Stowarzyszenie młodzieży akademickiej – już nieistniejące (1919–1936), s. 120.

[431] *Organizacja życia akademickiego. Informator. rok akademicki 1932/33...*, op. cit., s. 107, 110, 111; (Wyjątki z „Powszechnego obowiązku służby wojskowej w Polsce" opracowanego przez pplk T. Deschu, kpt. J. Skępskiego, por. H. Moczyńskiego, Warszawa 1930. „Dziennik Wileński" (19 II 1926, nr 40), wzmiankuje, iż podania o odroczenie służby wojskowej, studenci USB składali za pośrednictwem Wileńskiego Komitetu Akademickiego.

[432] W. J. Orłowski, *Dr med. Stanisław Markiewicz (1902–1944)*, „Klinika Oczna" 1986, z. 8, s. 304.

Młodych", IX Bal-u Akademickiego), udział kadry naukowo-dydaktycznej Wydziału Lekarskiego USB w komisjach poborowych, jak również przygotowywane dla żołnierzy odczyty studentów i kadry naukowo-dydaktycznej tejże uczelni (18 marca 1927 r., o godz.18oo, w kasynie garnizonowym w Wilnie, miał miejsce, zorganizowany przez Towarzystwo Wiedzy Wojskowej, wykład prof. Komarnickiego, pt: Konstytucja i jej zmiany w obecnym układzie europejskim, dla oficerów, ich rodzin i zaproszonych gości).[433]

Reakcją na wzrost zagrożenia granic Polski w końcu lat trzydziestych, było organizowanie przez młodzież, broni dla jednostek wojskowych. Członkowie Zarządu Związku Polskiej Młodzieży Akademickiej w Nowej Wilejce, przeznaczyli na zakup karabinu maszynowego dla pułku piechoty stacjonującego w Nowej Wilejce pieniądze pochodzące z XI Balu Akademików.[434] Stowarzyszenie Asystentów Uniwersytetu Stefana Batorego poparło natomiast akcję dozbrojeniową, przez jednorazową wpłatę 250 zł. na Fundusz Obrony Narodowej.[435] Przedstawiciele kadry naukowo-dydaktycznej i Wojska Polskiego spotykali się także na gruncie towarzyskim. Profesor Ferdynand Ruszczyc, po oprowadzeniu po Wilnie dwóch pułkowników rumuńskich, z tamtejszego Sztabu Generalnego, wziął udział w urządzonym przez polskich oficerów, śniadaniu w hotelu Georges'a".[436] Profesor Ruszczyc, poświecił Wojsku Polskiemu wiele swych prac artystycznych. W nocy z 4 na 5 stycznia 1922 r., narysował on znaczek dla 77 Pułku Kowieńskiego[437] „Pierwszym sztandarem zaprojektowanym przez Ruszczyca, był sztandar 11 pułku ułanów legionowych, który w Wielką Sobotę, 19 kwietnia 1919 roku, wyzwolił miasto spod okupacji bolszewickiej. Biały atłasowy sztandar ma na rewersie Orła i Pogoń na amarantowych tarczach. (...) W 1928 r., Ruszczyc rysuje sztandar dla 85 pułku piechoty Strzelców Wileńskich, stacjonującego w Nowej Wilejce, pod Wilnem. Sztandar ofiarowany

---

433 „Dziennik Wileński" 16 III 1927, nr 61, s. 3.
434 CAPL F175 15 47, Związek Polskiej Mlodzieży Akademickiej w Nowej Wilejce, s. 12, „Słowo" 3 II 1938, nr 33, s. 3; „Włóczęga" 3 XII 1933, nr 12, s. 9.
435 „Biuletyn" 1939, nr 2, s. 44.
436 F. Ruszczyc, *Dziennik, t. II: W Wilnie 1919–1932*, op. cit., s. 294.
437 Ibidem, s. 160.

pułkowi przez m. Wilno, poświecił w katedrze biskup polowy ks. Stanisław Gall, w dniu święta pułkowego, 23 września 1928 r. Uroczystość wbijania gwoździ pamiątkowych, odbyła się na Placu Katedralnym, a po defiladzie pułku miał miejsce obiad żołnierski w Pawilonie Głównym Targów Północnych w ogrodzie po-bernardyńskim".[438]

Część kadry naukowo-dydaktycznej, podobnie jak studenci USB, służyła w Wojsku Polskim na frontach II wojny światowej. Stanisław Swianiewicz „zmobilizowany, walczył w 1939 r., z Niemcami pod Piotrkowem i Tomaszowem Lubelskim, by w końcu znaleźć się w niewoli Armii Czerwonej. Trafił wraz z innymi oficerami Wojska Polskiego do obozu w Kozielsku".[439] Prof. Michał Reicher „prowadził tajne nauczanie medycyny oraz pełnił funkcję szefa sanitarnego AK Okręgu Wileńskiego"[440] a Zdzisław Kieturakis, asystent profesora Michejdy, „w 1939 r., został zmobilizowany, jako podporucznik, do Sokółki a następnie internowany wraz z garnizonem wileńskim".[441]

Służba w szeregach armii, części kadry naukowo-dydaktycznej i studentów USB oraz inne związki pomiędzy środowiskiem studenckim i Wojskiem Polskim powodowały, iż Polskie Siły Zbrojne Drugiej Rzeczpospolitej, stały się istotnym elementem życia akademickiego w Wilnie a owocna współpraca armii i USB w dziedzinie ochrony zdrowia, przyczyniła się do podniesienia poziomu szpitalnictwa wojskowego oraz do szybszego rozwoju Klinik uniwersyteckich, świadczących usługi zdrowotne społeczeństwu Wileńszczyzny.

[438] E. Ruszczyc, *Wileńskie Sztandary Ferdynanda Ruszczyca*, „Wileńskie Rozmaitości" 1992, nr 1, s. 4, 6.

[439] A. Hlebowicz, *Świadek Stanisław Swianiewicz*, „Gwiazda Morza" 1989, nr 9, s. 6.

[440] A. Śródka, *Michał Reicher (17 XI 1888 Sosnowiec – 31 VIII 1973 Gdańsk)*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny" 1988, z. 4, s. 549.

[441] *Sylwetki chirurgów polskich*, pod. red. J. Bogusza i W. Rudowskiego, Wrocław 1982, s. 96.

6. Biblioteka Uniwersytecka

W roku akademickim 1919/20 powstała Uniwersytecka Biblioteka Publiczna[442], z siedzibą w gmachu przy ulicy Uniwersyteckiej 5[443]. Jej dyrektorem został wówczas wybrany dr Stanisław Ptaszycki, starszym bibliotekarzem Ludwik Michał Czarkowski, młodszymi bibliotekarzami Michał Brensztejn i Stanisław Kozaryn a pomocnikami bibliotekarza: Józef Mackiewicz, Włodzimierz Piotrowicz i Ludwik Bronisław Szczuka. Funkcje pomocnic kancelaryjnych pełniły: Felicja Grekowa i Zofia Ostrożyńska. W skład Senackiej Komisji Bibliotecznej wchodzili: jako przewodniczący, profesor chrześcijańskich nauk społecznych ks. Kazimierz Zimmerman Szczuka, jako sekretarz i referent Wydziału Humanistycznego prof. Jan Dąbrowski, Wydziału Nauk Społecznych – profesor prawa kościelnego Alfons Parczewski, Lekarskiego – profesor histologii Jerzy Aleksandrowicz, Matematyczno-Przyrodniczego – profesor astronomii Władysław Dziewulski, Sztuk Pięknych – profesor zdobnictwa i grafiki Józef Czajkowski. Delegatem rządu był dr Władysław Zahorski (prezes Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie).[444] Z biegiem czasu, rosła liczba studentów korzystających ze zbiorów bibliotecznych (w roku akademickim 1919/20, wyniosła ona 231 studentów, w 1924/25 – 847 a w 1927/28 – 1.717 akademików) i profesorów (w roku akademickim 1919/20 – 32 osoby a w roku 1927/28 – 70).[445]

Organizacja Biblioteki Uniwersyteckiej i jej porządkowanie było utrudnione ze względu na brak katalogów alfabetycznych i rze-

---

[442] Szerzej na jej temat zob. S. Lisowski, *Uniwersytecka Bibljoteka Publiczna w latach 1919–1929,* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu....*, op. cit., s. 549–575. W roku akademickim 1920/21 dyrektorem Biblioteki został prof. Ludwik Janowski, st. Bibliotekarzem Ludwik Michał Czarkowski (lekarz, Prezes Związku Lekarzy Polaków w Wilnie, wice-prezes TPN w Wilnie, członek Towarzystwa Lekarskiego w Wilnie), zob. Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1920/21, s. 30.

[443] *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1937/38* [w:] *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego 1937/38,* Wilno 1938, s. 24–47.

[444] *Program wykładów i skład Uniwersytetu w półroczu zimowem roku akademickiego 1919/20,* op. cit., s.14.

[445] Podział czytelników wypożyczających Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej według zawodów w latach 1919/20- 1927/28, [w:] *Rocznik Statystyczny Wilna 1921–1928 r.*, op. cit., s. 258.

czowych. Stare druki i rękopisy z XV wieku zostały zabrane przez Rosjan. Udało się jednak znaleźć ukryty pod podłogą katalog, choć i tak „długie miesiące pracować musiał personel biblioteczny, aby wprowadzić pewien ład i porządek do bardzo zaniedbałej, a bardzo cennej i bogatej Biblioteki."[446]Według regulaminu Biblioteki Uniwersyteckiej, uchwalonego przez Senat USB 12 czerwca 1931 roku i zatwierdzonego przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (zarządzenie nr IV NS 4709/31), była ona dostępna dla wszystkich w celach naukowych, z wyjątkiem niedziel, świąt kościelnych, narodowych i państwowych a także wigilii, wielkiego czwartku, piątku i soboty oraz od 1 do 15 sierpnia (okres porządkowy). Za wystawienie karty bibliotecznej, obowiązywała opłata 20 gr. Bezpłatnie z Biblioteki korzystali: pracownicy Zakładów USB, instytucje państwowe, komunalne i społeczne, profesorowie, ich zastępcy, docenci, wykładowcy, lekarze, pomocnicze siły naukowe, członkowie Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie, pracownicy: Biblioteki, archiwów, muzeów i urzędnicy USB. Zakłady USB wypełniały rewersy ze swą pieczątką i podpisem kierownika. Jednorazowo pracownicy naukowi mogli wypożyczyć 30 tomów, zakłady USB i instytucje – 50 tomów a studenci – 6 tomów. Maksymalny termin przetrzymywania książek wynosił dla: zakładów 10 miesięcy, grona nauczycielskiego 3 a studentów 1. Wypożyczanie książek w Bibliotece Uniwersyteckiej było płatne. Studenci po opłaceniu kosztów w Kwesturze,[447] otrzymywali w indeksie pieczątkę „Z Biblioteki korzysta", a przed otrzymaniem indeksu na koniec roku akademickiego musieli zadbać o to, aby uzyskać w indeksie pieczątkę „Książki Bibliotece Uniw. zwrócono", w przeciwnym razie student mógł nie otrzymać wpisów lub dyplomu.[448] W roku akademickim 1930/31 czytelnia profesorska

[446] M. Siedlecki, *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s.86.

[447] W 1927/28 roku, opłata za korzystanie z Biblioteki wynosiła 10 zł., CAPL F 175 2 VIB 35, Opłaty studenckie na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych w latach 1920/21–1929/30, s. 108.

[448] CAPL F 175 13 706, Regulamin użytkowy Biblioteki Uniwersyteckiej, s. 1.

i publiczna czynne były od 9 do 20, czytelnia czasopism[449] od 9 do 18, pracownia zbiorów specjalnych i wypożyczalnia od 12 do 16, a katalog od 9 do 16.[450] W 1933 roku, Ministerstwo WR i OP zmieniło nazwę placówki na Biblioteka Uniwersytecka „Publiczna". Po tej zmianie czytelnia była czynna od 9 do 20 (w sobotę do 15), pracownia specjalna od 9 do 15. Półroczna opłata za korzystanie z Biblioteki wynosiła 6 zł, a za kartę wstępu do czytelni trzeba było zapłacić 3 zł. Przy wypożyczeniu książek do domu obowiązywała kaucja.[451] Na dzień 1 września 1932 roku Biblioteka Uniwersytecka posiadała 365.759 tomów, w tym: inkabułów 143, rękopisów 16.625, autografów 393, dyplomów 194, atlasów 606, rycin 5000, nut 988 i dubletów druków 107.737.[452] Z ważniejszych wydarzeń z życia Biblioteki, wymienić można sprowadzenie z Kórnika, w roku akademickim 1925/26 (za dyrektorstwa dr Stefana Rygla, 1924–1929), przechowywanego tam od 1874 roku, depozytu bibliotecznego po Joachimie Lelewelu i Towarzystwie Demokratycznym Polskim.[453]Warty wspomnienia jest fakt, iż pracownicy Biblioteki ogłaszali szereg artykułów i prac naukowych, wygłaszali także odczyty i wykłady z dziedziny: księgarstwa i bibliotekoznawstwa. 8 kwietnia1937 roku, w gmachu Biblioteki Uniwersyteckiej o godzinie 20, miało miejsce 154 zebranie Wileńskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich, na którym to referat wygłosił (jej dyrektor od 1929 roku) dr Adam Łysakowski: *Zagadnienia tekstu książki.*[454]

Również Koła Naukowe posiadały czytelnie prasy[455] i biblioteki, które swoimi zbiorami książek i czasopism uzupełniały zasoby bibliotek wydziałowych. W 1932 roku Koło Medyków posiadało 1.598 książek

---

[449] Czynna od roku akademickiego 1925/26, Tamże, F 175IA161, Sprawozdania roczne (1925/26).

[450] Ibidem, F 175 IA 350, Biblioteka Uniwersytecka, s. 88.

[451] „Słowo" 14 IV 1933, nr 103, s. 9.

[452] CAPL F 175 IA 313, Sprawozdania roczne (1932/33), s. 5.

[453] Ibidem, F 175 IA 161, Sprawozdania roczne (1925/26).

[454] Ibidem, F 175 IA 530, Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie (1929/30), s. 1–3; „Słowo" 6 IV 1937, nr 93, s. 5.

[455] „Kurier Wileński"(9 11926, nr 6, s. 4) donosił, iż korzystanie z czasopism w Bibliotece Uniwersyteckiej było płatne. Opłata ta wynosiła 2,50 zł. rocznie.

i 43 czasopisma; Koło Polonistów 1.437 książek i 43 czasopisma; Koło Prawników 783 i 30 czasopism, a Koło Historyków 600 i 7 czasopism. Inicjatywa ta była istotna zwłaszcza dla grupy ubogich, niezamożnych studentów, którzy w ten sposób mogli korzystać z drogich nie rzadko podręczników.[456] Oprócz tego akademicy mieli także możliwość korzystania z bibliotek seminaryjnych. Przykładowo, członkowie Seminarium Filozoficznego otrzymywali klucz i dzięki temu mogli korzystać z czytelni każdego dnia, w godzinach od 8 do 21.30. Każdy student dysponował szufladą, w której mógł przechowywać książki i notatki-".[457] Biblioteka Seminarium Filozoficznego, w roku 1932 liczyła 1.630 dzieł. W 1933 r. 1.727 książek, w 1934 r. – 1.816, w 1935 r. – 1869, w 1936 r. – 1938 a w 1937 r. – 1.999, liczba tytułów czasopism w tych latach wynosiła 13.[458]

Wileńska uczelnia kształcąc specjalistów różnych dziedzin, miała znaczny udział w życiu ziem północno-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej. Kadra naukowo-dydaktyczna, podobnie jak studenci USB, uczestniczyła w różnorodnych inicjatywach: społecznych, oświatowych, kulturalnych inicjowanych przez samą uczelnię, bądź też instytucje pozauniwersyteckie. Uczeni byli też członkami wielu instytucji i stowarzyszeń naukowych a kliniki USB świadczyły usługi zdrowotne mieszkańcom. Nie dziwi więc fakt, iż losami i problemami, z jakimi borykała się wszechnica od początków swego istnienia żywo interesowało się społeczeństwo. Oddział Budowlany Okręgowej Dyrekcji Robót Publicznych (pismem z dnia 12 kwietnia 1928 roku do rektora USB) oraz Stowarzyszenie Architektów w Wilnie (pismem do Senatu USB, Ministra WRiOP, wojewody Moskalewskiego i posła Rymara, przewodniczącego Sejmowej Komisji Budowlanej) protestowały przeciwko

456 „Alma Mater Vilnensis" z. 10, s. 88. Szerzej na temat działalności studenckich Kół Naukowych USB zob. J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 228–232, 240–250.

457 R. Jadczak, *Przyczynek do działalności Profesora Tadeusza Czeżowskiego w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, „Ruch Filozoficzny" 1991, nr 1, s. 7.

458 *Stan księgozbiorów zakładów i seminariów USB w latach 1932–1934*, [w:] *Rocznik statystyczny Wilna 1934*, Wilno 1936, s. 147; *Stan księgozbiorów zakładów i seminariów USB w latach 1935–1937*, [w:] *Rocznik statystyczny Wilna 1937*, op. cit., s. 134–135.

likwidacji Oddziału Architektury Wydziału Sztuk Pięknych USB.[459] Z kolei Memoriał Związku Zawodowego Rolników z Wyższym Wykształceniem w Wilnie (z 1934 r.) wyrażał niepokój w związku z groźbą likwidacji Studium Rolnego USB, zdaniem autorów niezbędnego, ze względu na niski poziom kultury rolnej obszaru.[460]

[459] CAPL F 175 IA 110, Likwidacja Działu Architektury (1925/26–1929/29), s. 29, 86.

[460] Archiwum PAN w Poznaniu, Zespół III 47, T. Vetulani, *Apel Związku Zawodowego Rolników z Wyższym Wykształceniem w Wilnie o niezamykanie Studium Rolniczego USB (1934)*.

III. Relacje polityczne i narodowościowe oraz walka o niezależność akademicką w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie

1. Walka Młodzieży Wszechpolskiej o dominującą pozycję w środowisku akademickim

W latach dwudziestych XX wieku aktywność młodzieży akademickiej w Wilnie przejawiała się między innymi w tworzeniu organizacji studenckich. Nie bez znaczenia był fakt, iż po ustaniu działań wojennych i względnej normalizacji życia w państwie polskim, pojawiły się kwestie sporne dotyczące zapatrywań politycznych studentów USB. Działalność polityczna studentów zgrupowanych w różnorakich organizacjach studenckich była ułatwiona dzięki Ustawie o szkołach akademickich z 13 lipca 1920 r.[461], która zapewniała polskim uczelniom nieskrępowany rozwój życia akademickiego. Zgodnie z powyższą Ustawą Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego[462] sprawowało nadzór nad kadrą akademicką[463], która jednak zachowała prawo wyboru władz uczelnianych.[464]

---

461 Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej1920, nr 72, poz. 494.

462 Szerzej zob. B. Jaczewski, *Polityka naukowa...*, op. cit., s. 55.

463 Artykuł 48 tejże Ustawy stanowił, iż „podstawa usunięcia profesora z katedry przez zwierzchnią władzę, może być tylko uchwała przynajmniej dwóch trzecich głosów Zebrania Ogólnego Profesorów lub Senatu, wydana po przeprowadzeniu postępowania dyscyplinarnego, albo postępowania honorowego", *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1920, nr 72, poz. 494.

464 W artykule 8 powyższej ustawy czytamy, iż „samorządowymi władzami szkół akademickich są: 1)Zebranie Ogólne Profesorów (w tych szkołach, w których statut je przewiduje); 2) Senat w szkołach składających się z więcej niż jednego wydziału; 3) rektor; 4) Rady Wydziałowe; 5) dziekani", Zob. ibidem. Profesor malarstwa Ferdynand Ruszczyc wspominał w swym *Dzienniku* (pod datą 9 grudnia 1920 r.): „Zebranie profesorów. (...) Najwyższa władza na Uniwersytecie będzie Senat. Uchwalono to wszystkimi 19 głosami. Będzie Senat 'mały' (rektor, prorektor i sześciu dziekanów') i 'rozszerzony' (z prodziekanami), zob. F. Ruszczyc, *Dziennik cz. II: W Wilnie 1919–1932*, op. cit., s 108. Według regulaminu uchwalonego 13 maja 1921 r. przez Senat USB, rektor wybierany był przez Zebranie Ogólne Profesorów

Rok	Rektor	Prorektor
1919/20	Prof. Michał Siedlecki	Prof. Józef Ziemacki
1920/21	Prof. Dr Michał Siedlecki	ks. Prof. Bronisław Żongołłowicz
1921/22	Prof. Wiktor Staniewicz,	ks. Prof. Bronisław Żongołłowicz
1922/23	prof. Alfons Parczewski	Prof. Stefan Ehrenkreutz
1923/24	prof. Alfons Parczewski	Prof. Stefan Ehrenkreutz
1924/25	Prof. Władysław Dziewulski	Prof. Alfons Parczewski
1925/26	Prof. Marian Zdziechowski	Prof. Władysław Dziewulski
1926/27	Prof. Marian Zdziechowski do dn. 21 I 1927 Prof. Stanisław Pigoń od 21 I 1927	Prof. Władysław Dziewulski
1927/28	Prof. Stanisław Pigoń	Prof. Władysław Dziewulski
1928/29	ks. Prof. Czesław Falkowski	Prof. Stanisław Pigoń
1929/30	ks. Prof. Czesław Falkowski	Prof. Stanisław Pigoń do 18 X 1929 Prof. Kazimierz Sławiński od 22 XI 1929
1930/31	Prof. Aleksander Januszkiewicz	ks. Prof. Czesław Falkowski
1931/32	Prof. Aleksander Januszkiewicz	ks. Prof. Czesław Falkowski
1932/33	Prof. Kazimierz Opoczyński	
1933/34	Prof. Witold Staniewicz	Prof. Tadeusz Czeżowski
1934/35	Prof. Witold Staniewicz	Prof. Tadeusz Czeżowski
1935/36	Prof. Witold Staniewicz	Prof. Józef Patkowski
1936/37	Prof. Władysław Marian Jakowicki do 12 I 1937 Prof. Witold Staniewicz od 26 I 1937	Prof. Józef Patkowski
1937/38	Prof. Aleksander Wójcik	Prof. Józef Patkowski do 1 XII 1937 Prof. Stanisław Hiller od 3 XII 1937
1938/39	Prof. Aleksander Wójcik	Prof.Stanisław Zajączkowski
1939-45	Prof. Stefan Ehrenkreutz	

(Ministerstwo WRiOP zatwierdziło to 10 czerwca 1921 r. Dnia 1 czerwca 1927 r. przedłużono ważność tego zatwierdzenia do 1 VI 1932 r. – Nr IV S.W. 5964/27), zob. *Projekt statutu Uniwersytetu Stefana Batorego (przyjęty na posiedzeniu Senatu dn. 6 VII 1928 roku, zatwierdzony na posiedzeniu Senatu 26 IV 29)*, Wilno 1929. Postanowienia te, zgodne były z art. 24 Ustawy o szkołach akademickich, który stanowił, iż „wyboru rektora, Ogólne Zebranie Profesorów (lub delegaci rad wydziałowych) dokonywało spośród profesorów: zwyczajnych i honorowych", zob. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1920, nr 72, poz. 494.

Na wileńskiej uczelni panowała duża swoboda nauczania i badań naukowych. Statuty organizacji akademickich zatwierdzał Senat Akademicki a w przypadku stowarzyszeń międzyuczelnianych Ministerstwo WRiOP. Każda z organizacji posiadała kuratora w osobie pracownika naukowego,[465] a wraz z rozpoczęciem roku akademickiego zobowiązana była do dostarczenia rektorowi uczelni aktualnego spisu członków swych Zarządów. W zebraniu stowarzyszenia lub korporacji nie mogły uczestniczyć osoby spoza uczelni, prawo to jednak posiadał rektor lub jego zastępca. Za jego też zgodą zwoływane były wiece studenckie. Życie akademickie w pierwszych latach funkcjonowania uczelni batorowej wolne było od ingerencji władz bezpieczeństwa.[466] Studenci USB bardzo szybko podjęli działania mające na celu wyłonienie organizacji reprezentującej ogół akademików USB wobec władz uczelni. Już 28 października 1919 roku w Auli Kolumnowej odbył się studencki wiec inauguracyjny. W semestrze zimowym 1919/20 powołali oni Tymczasową Komisję Reprezentacyjną[467] ogółu studentów USB, która 12 listopada 1919 r. powołano do życia Radę Młodzieży Akademickiej (RMA) będącą organem reprezentacyjnym wobec władz uczelni oraz organem wykonawczym studentów USB. 2 czerwca 1920 roku ustalono, że Rada Młodzieży Akademickiej kierowana będzie przez Prezesa i Viceprezesa i składać się będzie z 9 członków i 3 zastępców wybie-

---

[465] W roku akademickim 1922/23 prof. literatury polskiej Stanisław Pigoń był kuratorem Koła Polonistów Studentów USB a prof. Ekonomii Władysław Zawadzki opiekował się Kołem Prawników Studentów USB, zob. *Spis wykładów na trzy trymestry i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1922/23,* op. cit., Profesor Zawadzki był między innymi komisarzem IX Okręgu Wyborczego miasta Wilna w wyborach do Sejmu Wielkiego (20 lutego 1922 r.). USB udzielił wówczas pomieszczeń na cele wyborcze w swych domach przy ul. Wielkiej (nr 37 i 54). CAPL F 175 IA 104, Sprawozdania roczne (1921/22), s. 5.

[466] Artykuł 27 Ustawy o szkołach akademickich z 13 lipca 1920 roku stanowił, iż „rektor czuwa nad porządkiem na terytorium szkoły przy pomocy organów szkoły. W razie grożącego niebezpieczeństwa rektor może pozwolić na wkroczenie organów bezpieczeństwa. Władze te, mogą wkraczać same tylko w wypadkach nagłych, zawiadamiając o tym natychmiast rektora",zob. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1920, nr 72, poz.494.

[467] BLAN F 98 507, Dokumenty USB (1919), s. 98. Jej przewodniczącym został Bohdan Podoski, *Program wykładów i skład Uniwersytetu w półroczu zimowem roku akademickiego 1919/20,* Wilno 1919, s. 28.

ranych na wiecach akademickich, z listy kandydatów poszczególnych wydziałów i organizacji.[468]

Życie akademickie na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie nie było jednak wolne od polityki. Przez mury uczelni przenikały idee reprezentowane przez poszczególne opcje polityczne ścierające się u progu nowej państwowości. Absolwenci wyższych uczelni stanowili znaczący elektorat wybranej przez siebie formacji. Ideowa i polityczna działalność studentów owocująca na USB, jak i na innych polskich uczelniach przewagą narodowych demokratów była możliwa dzięki niezbyt rygorystycznemu przestrzeganiu przez władze uczelniane postanowień art. 100 Ustawy o szkołach akademickich z 13 lipca 1920 roku, mówiącego o tym, iż organizacje akademickie nie mogły w swych programach zawierać celów politycznych. O wpływy w RMA walczyły różne ugrupowania studenckie. 29 lutego 1921 roku podczas wiecu studentów USB, RMA oskarżono o faworyzowanie idei narodowych.[469] Z czasem przewagę w RMA faktycznie zyskali narodowi demokraci reprezentowani na terenie akademickim przez powstałą w marcu 1922 roku a działającą w Wilnie od roku akademickiego 1922/23[470] Młodzież Wszechpolską.[471]

[468] Pierwszym prezesem został wybrany Tadeusz Kiersnowski, CAPL 175 I A 581, Stowarzyszenia młodzieży akademickiej–już nieistniejące (1919–1936), s. 7, 12.

[469] CAPL 175 I A 581, Stowarzyszenia młodzieży akademickiej–już nieistniejące (1919–1936), s. 6, 38.

[470] Na I Ogólnopolskim Zjeździe Narodowego Związku Młodzieży Akademickiej (w dniach 25–26 marca 1922 roku) podjęto decyzję o zmianie nazwy na „Młodzież Wszechpolska–Związek Akademicki", zob. B. Hillebrandt, *Ruch Młodzieżowy Drugiej Rzeczpospolitej*, [w:] *Życie polityczne w Polsce 1918–1939*, praca zbiorowa pod. red. J. Żarnowskiego, Wrocław 1985, s. 256. Szerzej na temat działalności organizacji młodzieży narodowej na USB zob. J. Garstka, *Życie społeczno...*, s. 127–134.

[471] Szymon Rudnicki, spośród przyczyn dużej popularności idei narodowej w społeczeństwie wymienia: typ wychowania, preferowany w szkołach współpracujących z Kościołem Katolickim, niechętnym ugrupowaniom lewicy społecznej; doświadczenia wojny polsko-bolszewickiej (1919–1921); obawy klas posiadających i drobnomieszczaństwa przed siłami rewolucji społecznej, zob. Sz. Rudnicki, *Obóz Narodowo-Radykalny. Geneza i działalność*, Warszawa 1985, s. 75–76. Na uniwersytetach, przewadze narodowców sprzyjał niski procent studentów pochodzenia robotniczego. W Wilnie, dodatkowym elementem była konieczność „ciągłej troski o polskość otaczających je ziem",zob. „Dziennik Wileński" 25 III 1925, nr 73, s. 4.

Godne odnotowania jest uczestnictwo studentów USB w pracach ogólnopolskich organizacji akademickich, Ustawa o szkołach akademickich z 13 lipca 1920 r. pozwalała bowiem na organizowanie zjazdów delegatów poszczególnych szkół akademickich. W lutym 1920 roku w Warszawie powstał Związek Narodowy Polskiej Młodzieży Akademickiej, będący naczelnym, ogólnopolskim organem życia studenckiego.[472] Przedstawiciele Młodzieży Wszechpolskiej objęli w nim czołowe stanowiska już w maju 1921 roku, podczas międzyuczelnianego zjazdu we Lwowie, i zachowali w nim przewagę, aż po lata trzydzieste.[473] Było to możliwe dlatego, iż młodzi narodowcy zdobyli przewagę w zarządzie najliczniejszej organizacji studenckiej Związku Bratniej Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej (któremu podlegały organizacyjnie Bratnie Pomoce na poszczególnych uczelniach) oraz zarządzie Ogólnopolskiego Związku Polskich Korporacji Akademickich.[474]

W opozycji do Rady Młodzieży Akademickiej, nastawieni antyendecko studenci nie mający wpływu na życie akademickie, 4 lutego 1924 roku na wiecu Polskiej Młodzieży Demokratycznej powołali do życia Wileńską Radę Akademicką, Jej zarząd stanowili: Bolesław Wścieklica, Walerian Janowicz, Franciszek Bocheński, Szczepan Milewski, Stanisław Świaniewicz, Ludomir Ślendziński, Ludomir Sakowicz i Witold Sylwanowicz.[475] Przedstawiciele Wileńskiej Rady Akademickiej wzięli udział w obradującym od 12 do 16 kwietnia 1924 roku w Warszawie Zjeździe Polskiej Młodzieży Akademickiej, grupującej się wokół Rad Akademickich. Przybyło nań 78 delegatów z całej Polski. Zjazd zaakceptował między innymi postulaty Wileńskiej

---

472 B. Hillebrandt, *Ruch Młodzieżowy Drugiej Rzeczpospolitej*, [w:] *Życie polityczne w Polsce 1918–1939*, op. cit., s. 256.

473 Ibidem, s. 255.

474 A. Pilch, *Studencki ruch polityczny*...., op. cit., s. 25.

475 F 98 544, Ulotka *Do Polskiej Młodzieży Akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, s. 1–3. Od roku akademickiego 1921/22 studenci będący zwolennikami Narodowej Demokracji skupili się w Związku Młodzieży Narodowej, *Spis wykładów i skład Uniwersytetu za rok 1921/22...*, s. 56. W 1923 roku doszło do rozłamu w tej organizacji 2 marca tego roku Senat zatwierdził istnienie Związku Niezależnej Młodzieży narodowej, „Alma Mater Vilnensis", z. 1, s. 96. Młodzież Wszechpolska w 1924 roku połączyła się z Niezależną Młodzieżą Narodową, A. Pilch, *Studencki ruch polityczny*, op. cit., s.25.

Rady Akademickiej: uruchomienia Katedry Litewskiej i Białoruskiej na USB, finansowania przez państwo Studium Rolnego oraz przyznania stypendiów 25 % akademikom. Jako zwierzchni organ wykonawczy młodzieży podlegającej poszczególnym Radom Akademickim, powołany został Centralny Komitet Akademicki, w skład którego mieli wejść: Witold Czerwiński, Bolesław Babski, Witold Wyszyński, Leon Lutyk, Stanisław Łapacewicz, Tomasz Piskorski i Janusz Rakowski. W obradach Zjazdu nie wzięli udziału przedstawiciele Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej.[476]

W odpowiedzi na utworzenie Wileńskiej Rady Akademickiej, młodzież narodowa na wiecu ogółu polskiej młodzieży akademickiej USB w dniu 13 maja 1924 roku przegłosowała likwidację Rady Młodzieży Akademickiej i przekazanie pełnionych przez nią funkcji Wileńskiemu Komitetowi Akademickiemu, który od tej chwili miał być organem naczelnym polskich akademików w Wilnie. WKA organizacyjnie podlegał Naczelnemu Komitetowi Akademickiemu, powstałemu na III Ogólnopolskim Zjeździe Akademickim we Lwowie, który odbył się w dniach od 31 maja do 4 czerwca 1923 roku. NKA był organem wykonawczym Związku Narodowego Polskiej Młodzieży Akademickiej.[477] W wyborach do władz tej organizacji, które miały miejsce na Zjeździe ogólnym w dniu 12 lutego 1924 roku uczestniczyli delegaci wybierani w poszczególnych środowiskach akademickich.[478]Zdecydowane zwycięstwo w wyborach odnieśli narodowcy. Zjazd ogólny Związku Narodowego Polskiej Młodzieży Akademickiej decydował o głównych liniach rozwojowych tej organizacji. Podczas zebrania wybierano siedmiu członków Naczelnego Komitetu Akademickiego (będącego organem wykonawczym) oraz dodatkowo: dwóch przedstawicieli powstałego w 1921 roku Ogólnopolskiego Związku Bratnich Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej (który wszedł w skład Naczelnego Komitetu Akademickiego jesienią 1923 r.), jednego z założonego w 1921 r. Związ-

---

476 J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 50.

477 A. Pilch, *Rzeczpospolita Akademicka...*, op. cit., s. 175.; „Słowo 26 IV 1924, nr 94, s. 3.

478 *Organizacja życia akademickiego. Informator. rok akademicki 1932/33...*, op. cit., s. 4. Do związku nie mogli należeć studenci Żydzi.

ku Polskich Korporacji Akademickich, jednego delegat z działającego od 1922 r. Centralnego Związku Kół Naukowych, jednego z powstałej w 1923 r. Centrali Akademickich Związków Sportowych i jednego z założonego w 1925 r. Ogólnopolskiego Związku Kół Prowincjonalnych.[479] Związek Narodowy Polskiej Młodzieży Akademickiej posiadał także Wydział Zagraniczny z Sekcjami: Ogólną, Prasowo-Propagandową, Kół Polskich za Granicą, Informacji o Studiach za Granicą oraz Biura Dowodów CIA pozwalających akademikom wyjeżdżającym za granicę uzyskanie wielu ulg, między innymi na koszty pobytu.[480] W styczniu 1925 roku Centralny Komitet Akademicki uległ rozwiązaniu nie mogąc sprostać wpływom zdominowanego przez narodowych demokratów Naczelnego Komitetu Akademickiego.[481] W Wilnie, 9 stycznia 1925 roku Senat USB uznał Wileński Komitet Akademicki za jedyną oficjalną reprezentację młodzieży tej uczelni.[482] Składał się on z członków: z wyboru oraz przedstawicieli wileńskiego Stowarzyszenia Bratniej Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej oraz Związku Kół Naukowych, Akademickiego Zrzeszenia Kół Prowincjonalnych,[483] Akademickiego Związku Sportowego i Wileńskiego Koła Międzykorporacyjnego[484]. W ten sposób usankcjonowano na uczeni batorowej w Wilnie przewagę

[479] A. Pilch. *Rzeczpospolita Akademicka,* op. cit., s. 171.

[480] CIE czyli Międzynarodowa Konferencja Studentów powstała w 1919 roku w Strasburgu z inicjatywy ośmiu Związków narodowych między innymi z Polski. *Organizacja życia akademickiego. Informator. rok akademicki 1932/33...*, op. cit., s. 1, 54–55.

[481] A. Pilch, *Rzeczypospolita Akademicka...*, op. cit., s. 172.

[482] CAPL F 175 I A 581, Stowarzyszenia młodzieży akademickiej–już nieistniejące (1919–1936), s. 70, 72.

[483] Organizacyjnie Zrzeszenie podlegało utworzonemu w 1925 r. i wybieranemu co dwa lata Ogólnopolskiemu Związkowi Kół Prowincjonalnych, z siedziba w Warszawie, *Organizacja życia akademickiego. Informator. rok akademicki 1932/33...*, op. cit., s. 72.

[484] Organizacyjnie podlegało ono Związkowi Polskich Korporacji Akademickich. Organem Ustawodawczym Koła było jego Plenum, a wykonawczym Prezydium Wileńskiego Komitetu Międzykorporacyjnego, BLAN F 160 136, Regulamin Wileńskiego Koła Międzykorporacyjnego, s. 1. Równolegle ze Związkiem Polskich Korporacji Akademickich, od 1923 r., w Warszawie, istniała druga organizacja Centralna pn. Zjednoczenie Polskich Korporacji Chrześcijańskich. Na USB przystąpiły do niej: w 1926 r. korporacja „Śniadecja" a rok później korporacja „Conradia", zob.BLAN F 98 593, Sprawozdanie z działalności stowarzyszeń akademickich

narodowych demokratów w życiu akademickim. Jednym z przejawów tej dominacji był fakt, iż akademików narodowości żydowskiej nie przyjmowano w szeregi najliczniejszej organizacji studenckiej Bratniej Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej, skupiającej także studentów pochodzących z mniejszości narodowych zamieszkujących obszar II Rzeczypospolitej.

W latach dwudziestych na USB nie dochodziło jednakże do większych zatargów między studentami narodowości polskiej i żydowskiej. Paweł Jasienica, student historii USB w latach 1928–1932 wspomina: „Wstąpiłem na uniwersytet zanim zaczął się wielki kryzys gospodarczy, skończyłem studia wcześniej niż dały o sobie znać jego polityczne skutki. Nikomu jeszcze do głowy nie przychodziło spychać Żydów na osobne ławki w audytoriach, w seminariach naszego wydziału".[485] Studenci będący zwolennikami idei narodowych, skupieni w Młodzieży Wszechpolskiej bezskutecznie domagali się wprowadzenia na wyższych uczelniach zasady *numerus clausus* (liczba przyjęć na studia, proporcjonalna do liczby ludności danej narodowości w państwie) dla akademików wyznania mojżeszowego. Na antysemickie nastroje młodzieży wpływała niewątpliwie postawa Stronnictwa Narodowego. Wrogość tego ugrupowania wobec Żydów wynikała z faktu, iż najliczniejszą grupą wśród tej mniejszości narodowej było drobnomieszczaństwo konkurujące z polskimi jego przedstawicielami, stanowiącymi tradycyjną podporę endecji.[486] Na uniwersytetach przewadze narodowców sprzyjał niski procent studentów pochodzenia robotniczego. W Wilnie, dodatkowym elementem była konieczność „ciągłej troski o polskość otaczających je ziem."[487]

Wśród Żydów przeważała tendencja do izolacjonizmu w życiu akademickim. W związku z brakiem możliwości wstąpienia w szeregi Bratniej Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej, studenci

Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za rok sprawozdawczy 1935., s. 1; F 175 15 40, Korporacja „Conradia".

485 P. Jasienica, *Pamiętnik*, op. cit., s. 65.

486 J. Tomaszewski, *Rzeczpospolita wielu narodów*, op. cit., s. 155–156; Sz. Rudnicki, *Obóz Narodowo-Radykalny. Geneza i działalność*, Warszawa 1985, s. 75–76.

487 „Dziennik Wileński" 25 III 1925, nr 73, s. 4.

Żydzi utworzyli w roku 1920/21 własną organizację samopomocową Stowarzyszenie Bratniej Pomocy Studentów Żydów. Podobnie jak Stowarzyszenie Bratniej Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej organizacja ta nie była wolna od konfliktów międzyfrakcyjnych. Studenci tej narodowości tworzyli własne organizacje naukowe, kulturalne, prowincjonalne polityczne i sportowe[488], a także przystąpili do organizacji akademickich o zasięgu ogólnopolskim. W roku 1923 na zjeździe we Lwowie powstał Związek Żydowskich Stowarzyszeń Akademickich w Polsce oraz jego Centralny Komitet Wykonawczy. W 1924 roku przedstawiciele akademików z Wilna, Lwowa, Warszawy i Krakowa wzięli udział w Kongresie w Antwerpii, na którym powołano Wszechświatowy Związek Studentów Żydowskich.[489] Zwolennicy nurtu zjednoczeniowego działali natomiast w ramach Związku Akademickiej Młodzieży Zjednoczeniowej, powstałego na ogólnopolskim Zjeździe we Lwowie, który miał miejsce w dniach od 7 do 10 czerwca 1924 roku.[490]

2. Akademickie organizacje prorządowe (Legion Młodych, Myśl Mocarstwowa, Związek Polskiej Młodzieży Demokratycznej) i ich rozwój, jako próba ograniczenia wpływów narodowych demokratów w środowisku akademickim przez władze sanacyjne po zamachu majowym

Wobec ogromnego wpływu na organizacje studenckie jakie na młodzież akademicką wywierała Młodzież Wszechpolska, po zamachu majowym i utworzeniu Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, kręgi rządzące rozpoczęły działania mające na celu ograniczenie

[488] CAPL F 175 I A 564, Ogólnopolskie Związki akademickie USB i nieakademickie (1921–1937). Szerzej na temat żydowskich organizacji studenckich na USB zob. J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 109–112.
[489] Szerzej o organizacjach Żydowskich na USB zob. ibidem, s. 110–111.
[490] A.Pilch, *Rzeczpospolita Akademicka.....*, op. cit., s. 140.

napływu absolwentów wyższych uczelni w szeregi narodowców.[491] Uwaga władz państwowych koncentrowała się szczególnie na fakcie, iż Rozporządzenie Prezydenta o organizacji i zakresie działalności władz administracji ogólnej z 1928 roku, upoważniało wojewodę do ingerencji w obrady Senatu Akademickiego, kierowania nim oraz zawieszania i utrzymywania w mocy zarządzeń rektorskich.[492] Rządzący wywierali w ten sposób presje na władze akademickie, które zdaniem Ministra WRiOP Sławomira Czerwińskiego pochopnie wydawały pozwolenia na wiece i nie kontrolowały należycie działalności organizacji studenckich.[493] Władze „sanacyjne" również rozpoczęły starania o pozyskanie młodzieży akademickiej. W 1929 roku na USB, propozycje stałego poparcia za „podporządkowanie się" opcji prorządowej władze administracyjne wysunęły pod adresem wileńskiego oddziału Związku Polskiej Młodzieży Demokratycznej[494] (Związek ten powstał 3 kwietna 1927 roku w Warszawie[495] w wyniku połączenia:

---

491 Wbrew intencjom Ministerstwa WRiOP wyrok Najwyższego Trybunału Administracyjnego z 9 listopada 1926 r. (nr sprawozdawczy 590/25), potwierdził autonomię szkół wyższych, które mogły skarżyć władze państwowe do powyższego Trybunału, zob. J. K. *Czerwiński, szkoły wyższe w Polsce. Ustawy. Organizacja studiów*, wyd. 2, Warszawa 1930, s.

492 Ibidem, 24 II 1928, nr 44, s. 2. Artykuł 14 Rozporządzenia stanowił: „we wszystkich działach administracji państwowej, niezespolonej z administracją ogólną, wojewoda jest uprawniony osobiście uczestniczyć we wszystkich kolegialnych organach administracji (...) działających na obszarze województwa, zabierając głos poza zwykłą kolejnością mówców, a także objąć przewodnictwo obrad", zob. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej, *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1928, nr 11, poz. 86.

493 A. Pilch, *Studencki ruch polityczny w Polsce w latach 1932–1939*, Kraków 1972, s. 129. W. T. Kulesza, uważa Sławomira Czerwińskiego, Ministra WRiOP w latach 1929–1931 za twórcę podstaw reformy przeprowadzonej przez jego następcę Janusza Jędrzejewicza, zob.W. T. Kulesza, *Koncepcje ideowo-polityczne obozu rządzącego w Polsce w latach 1926–1935*, Wrocław 1985, s. 207.

494 Zostało to ujawnione na posiedzeniu Rady Naczelnej ZPMD w październiku 1929 roku. Przychylne stanowisko wobec tych propozycji zajęły zwłaszcza ośrodki: krakowski i lubelski, A. Pilch, *Studencki ruch polityczny...*, op. cit., s. 35. Szerzej na temat działalności prosanacyjnych organizacji studenckich na USB zob. J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s 141–152.

495 „Kurier Wileński" 27 I 1929 nr 23, s. 3.

Organizacji Młodzieży Narodowej Szkół Wyższych RP z Akademickim Związkiem Młodzieży Postępowej i Akademicką Polską Organizacją Wolności). 13 lutego 1930 roku utworzony został pod patronatem Adama Skwarczyńskiego, płk Juliusza Ulrycha, Janusza Jędrzejewicza i płk Bogusława Miedzińskiego, Legion Młodych Akademicki Związek Pracy dla Państwa.[496] Jego placówki najwcześniej powstały w Warszawie i Wilnie a następnie w Lublinie, Krakowie i Poznaniu.[497] Inauguracja prac tej organizacji na USB, do której przeszła część młodzieży z ZPMD[498] miała miejsce 18 maja 1930 roku w lokalu Kasyna Oficerskiego przy ul. Mickiewicza[499]. Wysuwając hasła antyprawicowe i antynacjonalistyczne Legion Młodych dążył do wyparcia wpływów Młodzieży Wszechpolskiej z terenu uniwersyteckiego, zwłaszcza z Wilna, rodzinnego miasta marszałka Piłsudskiego.[500] Również konserwatyści podjęli akcje wśród młodzieży akademickiej tworząc w 1925 roku organizację studencką (jej statut Senat Akademicki zatwierdził 13 lutego tegoż roku[501]) pod nazwą Organizacja Młodzieży Monarchistycznej USB w Wilnie. Organem naczelnym tego ugrupowania było walne zebranie, zwoływane przez zarząd raz w roku. 15 marca 1927 roku w Warszawie, w wyniku połączenia Organizacji Młodzieży Mocarstwowej i Akademickiej Młodzieży Zachowawczej powstała organizacja pod nazwą Związek Młodzieży Polskiej Myśl Mocarstwowa, przemianowany następnie na Związek Akademicki

---

496 Władzą naczelną była Komenda Główna w Warszawie. W poszczególnych ośrodkach akademickich działały Komendy Okręgowe, Tamże, s. 36. W listopadzie 1930 r. wojewoda wileński zatwierdził statut Koła Seniorów „Legionu Młodych", działającego dla pomocy i udzielania poparcia studentom tejże organizacji w województwach: wileńskim, nowogródzkim, białoruskim i podlaskim. Założycielami Koła byli profesorowie USB: Bronisław Rydzewski, Władysław Jakowicki i Stefan Ehrenkreutz, „Słowo" 28 XI 1930, nr 274, s. 3.

497 A. Pilch, *Studencki ruch polityczny...*, op. cit., s. 36, 37.

498 Powstanie „Legionu Młodych" zostało nieprzychylnie przyjęte przez ZPMD na USB, w latach 1930–1931, stosunki między nimi układały się źle, Tegoż, *Rzeczypospolita Akademicka...*, op. cit., s. 221, 235.

499 „Słowo" 18 V 1930, nr 114, s. 3.

500 *Wileńszczyzna w latach 1926–1930*, Wydawnictwo Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, Warszawa 1930, s. 23.

501 BUWiL F 33 855, Statut Młodzieży Monarchistycznej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1925), s. 1, 4.

„Myśl Mocarstwowa". Jednym z głównych inicjatorów powstania stowarzyszenia był bratanek Marszałka Rowmund Piłsudski. Do senioratu organizacji weszli między innymi: książę Janusz Radziwiłł i książę Eustachy Sapieha (wpływowi członkowie BBWR) oraz profesorowie USB Marian Zdziechowski[502] i Władysław Zawadzki.[503] W Wilnie do powstania Myśli Mocarstwowej doszło w wyniku fuzji Organizacji Mocarstwowej i Koła Związku Akademickiego Młodzieży Mocarstwowej (w źródłach występuje także pod nazwą Związek Pracy dla Państwa Myśl Mocarstwowa). Ogólnopolskie władze MM ukształtowały się na Zjeździe Rady Naczelnej Młodzieży Mocarstwowej w Warszawie, w dniach od 20 do 21 maja 1927 roku. Na prezesa Zarządu wybrano wówczas Romualda Piłsudskiego.[504]

Ingerencja w różnorodnie zorientowane politycznie grupy studenckie miała zapewnić obozowi rządzącemu (podobnie jak w przypadku BBWR), poparcie dla krzewienia idei pracy dla państwa i kultu marszałka Piłsudskiego.[505] Studentów starano się pozyskać między innymi poprzez udostępnianie miejsc pracy, która to w obliczu kryzysu gospodarczego często była dla absolwentów nieosiągalna.

---

[502] „Zdziechowski (...) należał do sfery arystokratycznej, był konserwatystą, miał wielki majątek", zob. S. Stomma, *Wspomnienia mówione*, „Głos" 1990, nr 58/59, s. 89. Na zebraniu organizacyjnym, powstałej 4 lipca 1926 r. w Wilnie Organizacji Zachowawczej Pracy Państwowej (z udziałem przeszło 100 osób) referat programowy wygłosił książę E. Sapieha, a jednym z mówców był prof. Marian Zdziechowski. Prezesem Rady Naczelnej OZPP, został wybrany Aleksander Meysztowicz, a wiceprezesami: Hipolit Gieczewicz i Marian Zdziechowski. Na czele Zarządu Głównego stanął Eustachy Sapieha a w skład Zarządu weszli: Władysław Chudzyński, Stanisław Mackiewicz, Michał Obiezierski, Jan Tyszkiewicz, Stanisław Wańkowicz i prof. Władysława Zawadzki, zob. W. Władyka, *Działalność polityczna polskich stronnictw konserwatywnych w latach 1926–1935*, Wrocław 1977, s. 32–33.

[503] Od 1928 roku prof. Władysław zawadzki był członkiem Biura Studiów przy Kole Posłów Konserwatywnych. Od 1929 roku był dyrektorem Izby Przemysłowo-Handlowej w Wilnie a od 1931 roku Ministrem bez teki ds. gospodarczych i wicepremierem. Od jesieni 1932 do 1935, pełnił funkcję Ministra Skarbu, zob. S. Świaniewicz, *Ś.p. Prof. Władysław Zawadzki*, „Rocznik Prawniczy Wileński" 1934, s. 406.

[504] A. Pilch, *Rzeczypospolita Akademicka...*, op. cit., s. 104; Sz. Rudnicki, *Obóz Narodowo-Radykalny...*, op. cit., s. 84.

[505] A. Kolator, *Żagaryści*, „Zeszyty Historyczne" (z. 57), Paryż 1981, s. 132.

Skupienie młodzieży pod ogólnikowym hasłem „praca dla państwa" a nie w służbie określonych założeń ideowych groziło ewolucją jej poglądów w kierunku lewicowym oraz napływem do szeregów organizacji prosanacyjnych karierowiczów. Zjawiska te były jednak tolerowane przez władze,[506] które nie zawahały się podjąć współpracy z Henrykiem Dembińskim i jego zwolennikami. W 1928 roku został on prezesem powstałego w Wilnie pod koniec 1921 roku oddziału Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Odrodzenie. Dla zdobycia władzy w zdominowanej przez narodowców Bratniej Pomocy Dembiński stanął na czele Bloku Reform Samopomocowych, opartego na Kołach Naukowych, Odrodzeniu, Sodalicji Mariańskiej, Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej oraz Kół mniejszości: białoruskiej, rosyjskiej i litewskiej. Wygrane przez niego wybory unieważnił kurator Bratniej Pomocy poseł na Sejm z ramienia Narodowej Demokracji prof. Władysław Komarnicki, pod pretekstem nie ukończenia przez Dembińskiego wymaganych dwudziestu jeden lat. Dembiński ostatecznie w wyborach do Zarządu Bratniej Pomocy 21 marca 1931 roku pokonał Młodzież Wszechpolską (przy poparciu władz uczelnianych) stojąc na czele stworzonej przez siebie antyendeckiej koalicji ugrupowań studenckich.[507]

Członkowie Młodzieży Wszechpolskiej chcąc pozyskać jak największe rzesze sympatyków głoszonych przez siebie idei, a tym samym zwielokrotnić swoje szanse na odzyskanie władzy w Bratniaku, od wiosny 1931 roku wywoływali zamieszki antyżydowskie i domagali się wprowadzenia na USB 'getta ławkowego." Działanie to miało polegać na ustanowieniu podziału wewnątrz sal wykładowych, tak aby studentów narodowości żydowskiej usuwać na osobne ławki, po lewej stronie sali. Dodatkowo, nastroje antyżydowskie podsycano poprzez odwoływanie się do nabrzmiewającej od lat dwudziestych w relacjach polsko-żydowskich w Wilnie tzw. „sprawy trupiej."[508] Domagano się,

---

[506] S. Rudnicki, *Obóz Narodowo-Radykalny...*, op. cit., s. 87

[507] Szerzej zob. J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., 134–141.

[508] CAPL F 175 I A 101, Wydział Lekarski (1921/22), s. 118, ibidem, F 175 I A 182, Sprawozdania roczne (1927/28), s. 285; ibidem, F 175 I A 171, Sprawa prosektorium – zajścia wśród młodzieży (1926/27–1928/29), s. 2, 6, 10, 21, 28, 29, 32, 36,, 65, 70, 118, 196, 290; *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego*

aby studenci wyznania mojżeszowego ze względu na to, iż gmina żydowska ograniczała dostarczanie odpowiedniej ilości zwłok do uniwersyteckiego prosektorium, uczestniczyli w ćwiczeniach i dokonywali sekcji adekwatnie do ilości znajdujących się w prosektorium ciał. Dążono do tego, aby studenci Żydzi nie odbywali ćwiczeń na trupach chrześcijan. Akademicy narodowości żydowskiej (a zwłaszcza studenci medycy) wszczęli akcję protestacyjną. Bójki, pochody, demonstracje a nawet niedopuszczanie studentów Żydów do ćwiczeń w prosektorium podburzało nastroje antyżydowskie na USB. Kulminacyjnym momentem były zamieszki w 1931 roku, początkowo w Collegium Anatomicum, a następnie na przyległej ulicy Nowogródzkiej, podczas których zginął trafiony kamieniem w głowę przez żydowskich woźniców student pierwszego roku – Stanisław Wacławski. Fakt ten spotęgował nienawiść do studentów Żydów. Nastroje wśród rzeszy akademickiej były tak napięte, iż Rektor Władysław Jakowicki 10 listopada 1931 roku podjął decyzję o zawieszeniu zajęć uniwersyteckich, aż do 1 grudnia tegoż roku.[509]

Przyjęta przez Młodzież Wszechpolską taktyka okazała się skuteczna. Dembiński i popierający go obóz rządzili w „Bratniaku' do 10 marca 1932 roku, kiedy to na Walnym Zebraniu Sprawozdawczo-Wyborczym władzę przejęła Młodzież Wszechpolska. Nowym prezesem został Stanisław Ochocki.[510]

Uniwersytetu Stefa Batorego W Wilnie w roku akademickim 1930/31 (opracował Kazimierz Opoczyński), Wilno 1931, s. 4.

[509] BLAN F 98 511, Sprawozdanie w wyniku dochodzeń wstępnych w sprawie ekscesów antysemickich w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie dn., 9 XI 1931 i dniach następnych,, s. 11–13, *Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za IV kw. 1931 R.*, Warszawa 1932, s. 95; BLAN F 98 580, Studenci polscy i żydowscy (1931, 1936–1937), s. 1; CAPL F 175 IA 363, Dyscyplinarne sprawy studentów (1924/25–1934/35), s. 88.

[510] „Dziennik Wileński" 15 III 1932, nr 61, s. 2.

3. Ograniczenie niezależności akademickiej przez władze sanacyjne

Ze względu na brak osiągnięć w ograniczaniu wpływów Młodzieży Wszechpolskiej przez studenckie organizacje prosanacyjne na polskich uczelniach, Ministerstwo WRiOP podjęło działania mające na celu ograniczenie swobody życia akademickiego i podporządkowania go odpowiednim przepisom administracyjnym. Miało to zdaniem władz zapobiec zwiększaniu wpływów narodowych demokratów w środowisku akademickim.[511]

Intensyfikacja działań w kierunku ograniczenia autonomii nastąpiła po objęciu stanowiska Ministra WRiOP w 12 sierpnia 1931 (do 22 lutego 1934 roku) przez Janusza Jędrzejewicza.[512] Działania te były szczególnie istotne wobec faktu wprowadzenia podwyżki opłat czesnego (Rozporządzeniem Ministra WRiOP 12 lipca 1932 roku o opłatach studenckich w państwowych szkołach akademickich oraz Instytucie Dentystycznym w Warszawie), które doprowadziły do eskalacji niezadowolenia wśród młodzieży akademickiej.[513]

Pomocą dla Ministra Jędrzejewicza okazały się działania zainicjowane w szkołach akademickich przez prosanacyjnych profesorów. Na USB powstał tzw. „Zręb"[514] kierowany przez Janusza Jędrzejewicza i jego najbliższego współpracownika prof. Stefana Ehrenkreutza[515]. Od 22 do 23 marca 1931 roku w Warszawie miał miejsce zjazd prosanacyjnie nastawionych profesorów, podczas którego wybrano stałą Delegację dla współpracy z rządem. W jej składzie znalazło się kilkunastu profesorów z różnych szkół akademickich. Prezydium

[511] „Słowo" 19 I 1934, nr 17, s. 1–2.

[512] Na stanowisko wiceministra oświaty powołano ks. Prof. Bronisława Żongołłowicza, zob. S. Glaser, *Urywki wspomnień*, Londyn 1974, s. 12.

[513] J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 68

[514] Organizacje nauczycielską pn. „Zrąb", założył w 1929 roku i kierował nią Janusz Jędrzejewicz. Wydawano także kwartalnik „Zrąb" głoszący potrzebę wychowania młodzieży w służbie państwu.

[515] Profesor Stefan Ehrenkreutz był senatorem BBWR przewodniczącym Komisji ds. nauki i szkół wyższych, W. Sukiennicki, *Legendy i rzeczywistość...*, op. cit., s. 112.

delegacji stanowili senatorowie BBWR (Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem): profesor historii Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie Stanisław Zakrzewski, profesor dawnego prawa polskiego i litewskiego USB Stefan Ehrenkeutz oraz profesor geologii tejże uczelni Bronisław Rydzewski.[516] Przez cały 1931 rok w różnych środowiskach uczelnianych omawiano i przygotowywano projekty zmiany ustawy o szkołach akademickich w kierunku ograniczeniach autonomii.

Jednak próby skupienia wszystkich uczonych pod hasłem ograniczenia samorządu szkół akademickich, nie dały większych rezultatów.[517] Pretekstem do ograniczeń autonomii akademickiej były także protesty części studentów i kadry naukowej polskich szkół wyższych w sprawie „brzeskiej".[518] Jeden z profesorów USB Marian Zdziechowski w 1930 roku zainicjował protest profesorów Uniwersytetu Wileńskiego, przeciwko okrutnemu traktowaniu przez władze więźniów zamkniętych w twierdzy brzeskiej. Przeciwko reformie szkół wyższych wypowiedział się on w zbiorowej książce *O obronie szkół akademickich*, a na początku roku 1935, z tym problemem zwrócił się w liście do Józefa Piłsudskiego.[519] Profesor prawa karnego i procedury Stefan Glaser wspominał: „Inicjując te akcję prosiłem prof. Mariana Zdziechowskiego, byłego rektora tej uczelni, o objęcie nad nią protektoratu. Jak się mogłem spodziewać, uczynił to bez namysłu, nie tając oburzenia wobec tak haniebnego aktu bezprzykładnej mściwości i przemocy."[520] Na USB protest podpisali między innymi: profesor historii kościoła ks. Czesław Falkowski, profesor literatury polskiej Stanisław Pigoń, profesor anatomii patologicznej Kazimierz Opoczyński, profesor teologii moralnej ks. Ignacy Świrski, profesor filologii romańskiej Stefan Glixelli, profesor prawa państwowego i międzynarodowego Wacław Komarnicki, profesor filologii klasycz-

[516] Profesor Rydzewski jako senator, wymienia także *Kalendarz Ziem Wschodnich 1935 r.*, pod red. Władysława Wasunga, Warszawa 1935, s. 49.

[517] S. Glaser, *Urywki wspomnień*, op. cit., s. 112

[518] „Dziennik Wileński" 24 I 1931, nr 19, s. 3; ibidem 8 II 1931, nr 31, s. 3.

[519] A. Kasperavičius, *Koncepcje i wizje polityczne Mariana Zdziechowskiego (Na podstawie wileńskiego okresu jego publikacji)*, „Lithuania", op. cit., s. 155.

[520] S. Glaser, *Urywki wspomnień*, op. cit., s. 113.

nej Jan Oko oraz profesor prawa kościelnego Alfons Parczewski,[521] ogółem 31 osób.[522]

Swój sprzeciw w sprawie ograniczenia swobód uczelnianych do Prezydenta Rzeczypospolitej Ignacego Mościckiego wystosowali 2 stycznia 1932 r. także byli rektorzy polskich wyższych uczelni, zebrani pod przewodnictwem prezesa Polskiej Akademii Umiejętności profesora anatomii Uniwersytetu Jagiellońskiego Kazimierza Kostaneckiego.[523] Pomimo protestów władze postanowiły ograniczyć prawa przysługujące profesorom. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 roku w sprawie zmiany Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 lutego 1928 roku o stosunku służbowym profesorów państwowych szkół akademickich i pomocniczych sił naukowych tych szkół, w artykule 1 stanowiło:, iż „profesora, który wskutek zmian organizacyjnych w szkole akademickiej, jej Wydziale, Oddziale lub Studium, stracił możność pracy w zakresie wskazanym w dekrecie nominacyjnym, przenosi Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w stan nieczynny. Przez cały czas pozostawania w stanie nieczynnym, profesor pobiera przysługujące mu pełne uposażenie służbowe. Czas spędzony w stanie nieczynnym liczy się do wysługi emerytalnej. Profesor w stanie nieczynnym może być każdego czasu mianowany profesorem szkoły akademickiej, lub innego wydziału tej samej szkoły. (...) Jeżeli nominacja nie nastąpi w ciągu roku od chwili przeniesienia w stan nieczynny, Prezydent Rzeczypospolitej zwalnia profesora przy zastosowaniu przepisów ustawy emerytalnej". Rozporządzenie wprowadziło obowiązek prowadzenia dla każdego profesora wykazu służbowego, do którego wpisywane były wszystkie istotne dane dotyczące profesora i przebiegu jego służby (art. 1). Zakazywało ono także profesorom „wchodzić w związki lub zmowy, które mogą zakłócić należyty bieg zarządu państwowego, lub normalnego toku służby."[524] Jako organ

[521] Prof. Parczewski był przekonań narodowo-demokratycznych, ZNiO 28/88, H. Andrysiak, *Moje wspomnienia*, t. 3..., op. cit., s. 124.
[522] S. Glaser, *Urywki wspomnień*, op. cit., s. 20–21.
[523] Ibidem, s. 113–114.
[524] *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1932, nr 94, poz. 819.

opiniodawczy w sprawach oświaty i wychowania, rozporządzeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 25 października 1932 r. utworzona została Państwowa Rada Oświecenia Publicznego, której przewodniczył sam Minister Jędrzejewicz. W jej składzie, znaleźli się „zaufani ludzie", przychylni jego polityce.[525] 7 Listopada 1932 roku projekt nowej ustawy o szkołach akademickich przesłany został uczelniom, które do 20 listopada miały wyrazić opinię w tej sprawie. Jednocześnie 9 listopada Minister WRiOP zwołał posiedzenie Państwowej Rady Oświecenia Publicznego, która większością głosów (37 do 9) przychylnie zaopiniowała powyższy projekt, bowiem skład Rady „stanowili urzędnicy ministerstwa, kuratorowie i delegaci organizacji nauczycielskich, uzależnionych od ministerstwa. (...) Nie znalazła się w niej należyta reprezentacja (...) szkół wyższych. Na 60 jej członków Minister powołał zaledwie 3 rektorów państwowych szkół akademickich (rektora Kutrzebę z Krakowa, Pawłowskiego z Poznania i Chrzanowskiego z Politechniki Warszawskiej), tym zaś przeciwstawił aż sześciu profesorów indywidualnie powołanych z organizacji „Zrębu": pp. Stanisława Zakrzewskiego i Zygmunta Czernego ze Lwowa, Stefana Ehrenkreutza z Wilna, Jakubskiego z Poznania, dra Michałowicza i Wałka – Czarneckiego z Warszawy. Rektorzy energicznie projekt zwalczali, przyczym ich stanowisko poparł delegat Polskiej Akademii Umiejętności Stanisław Estreicher. Natomiast zaufani p. Ministra projekt gorąco popierali. (...) Tymczasem opinie Senatów i Wydziałów szkół akademickich, nadesłane do Ministerstwa 20 listopada, (...) potępiły projekt, jako szkodliwy dla rozwoju nauki i szkolnictwa wyższego. Uchwały prawie wszędzie zapadły jednomyślnie.[526] Nawet Wydziały, w których zasiadali powołani do rady zaufani profesorowie Ministra, oświadczyły się gorąco przeciwko projektowi. (...) W połowie grudnia, odbyło się Nadzwyczajne Walne Zgromadzenie członków Polskiej Akademii Umiejętności, które wydało odezwę do rządu i społeczeństwa, wyrażającą obawy z powodu zamierzeń Ministerstwa, (...) w zbiorowej księdze, która

[525] B. Jaczewski, *Polityka naukowa...*, op. cit., s. 169

[526] Krytycznie do projektu ustawy odniósł się także Zarząd Stowarzyszenia Grona Profesorów USB, „Dziennik Wileński" 15 XI 1932, nr 287, s. 3.

ukazała się w pierwszych dniach stycznia 1933 roku pt: „W obronie szkół akademickich". Złożyły się na nią artykuły 30 profesorów, wśród których znaleźli się najwięksi uczeni z całej Polski: Balzer, Brückner, Bujak, Godlewski, Hoyer, Natanson, Rozwadowski, Świętosławski, Zdziechowski, Zieliński i inni."[527] Pomimo protestów środowiska akademickiego oficjalnie reformę wprowadzono Ustawą o państwowych szkołach akademickich z 15 marca 1933 roku wydając jednocześnie wiele rozporządzeń wykonawczych, między innymi o organizacjach i stowarzyszeniach akademickich oraz stypendiach.[528]

Artykuł 3 (1) Ustawy o państwowych szkołach akademickich z 15 marca 1933 roku[529] stanowił, iż „szkoły akademickie mogą dzielić się na Wydziały, a Wydziały na Oddziały; mogą również istnieć Studia specjalne. Podział na Wydziały (Oddziały, Studia) oraz zmiany tego podziału, reorganizacja Wydziałów (Oddziałów, Studiów) przez tworzenie lub zwijanie Katedr i Zakładów następuje w drodze rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, po wysłuchaniu opinii albo na wniosek: a) Rady Wydziałowej, gdy chodzi o zmianę w ramach Wydziału, b) Senatu – we wszystkich innych przypadkach. Tworzenie nowych Wydziałów oraz zwijanie istniejących następuje na drodze rozporządzenia Rady Ministrów, na wniosek Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, po wysłuchaniu rady opinii albo na wniosek Senatu." Sam Minister, zyskiwał natomiast prawo przeniesienia profesora na emeryturę lub pozbawienia go pracy na uczelni. Rola Ogólnego Zebrania Profesorów została ograniczona do pełnienia przez nich funkcji ciała opiniodawczego. Rektor uczelni wybierany był spośród profesorów zwyczajnych na 3 lata, przez zebranie delegatów Wydziałów zwykłą większością głosów. Podczas wyborów w styczniu 1937 roku, w skład grona elektorskiego wchodzili profesorowie: Stanisław Zajączkowski, Jan Oko, Jan Otrębski, ks. Ignacy Świrski, ks. Leon Puciata, Jerzy Panejko, Wacław Komarnicki, Bolesław Wilanowski, Władysław Dziewulski, inż. Wacław Łastowski, Witold Staniewicz,

[527] S. Glaser, *Urywki wspomnień*, op. cit., s. 116–121

[528] Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1933, nr 29, poz. 247.

[529] Ibidem.

Edward Bekier, Aleksander Januszkiewicz, Stanisław Hiller, Kornel Michejda i Ludomir Ślendziński.[530] Rektor mógł zawieszać uchwały Senatu Akademickiego i rozporządzać majątkiem uczelni. Ustawa nie zezwalała akademikom na działalność polityczną. Rektor mógł ponad to usunąć zarząd istniejącego już stowarzyszenia lub poszczególnych jego członków. Jednocześnie, został on zobowiązany do osobistego lub poprzez swojego delegata uczestnictwa w zebraniach organizacji akademickich. Senat uczelniany posiadał prawo zawieszania działalności stowarzyszeń studenckich na okres od jednego do sześciu miesięcy lub ich rozwiązania. Służby bezpieczeństwa państwowego zostały upoważnione do wkraczania na teren wyższych uczelni.[531] Dochodzenia dyscyplinarne wobec studentów przekazano z gestii rektora w ręce audytora, powoływanego przez Ministra WRiOP spośród urzędników danej uczelni.[532] Ważną funkcję w murach uczelni pełnił wówczas referat ds. młodzieży. Juliusz Bardach wspomina, iż udzielał on zezwoleń na odbywanie zebrań akademickich wydawał poufne opinie o działaczach studenckich, posiadał, co nie było tajemnicą, własną sieć informacyjną. Ostrze działalności tego referatu zwrócone było przeciwko lewicy".[533]

---

[530] „Dziennik Wileński" 24 I 1937, nr 23.

[531] Jednakże rektor USB ustalił, iż organy bezpieczeństwa z własnej inicjatywy nie mogą wkroczyć bez powiadomienia go do gmachu głównego (z wyjątkiem dziedzińca Piotra Skargi, wejścia od ul. Świętojańskiej); Collegium im. Marszałka Piłsudskiego (ul. Zakresowa 1, Objazdowa 2); Collegium im. Czartoryskich (ul. Zakrętowa 23, sierakowskiego 2); Collegium im. Jędrzeja Śniadeckiego (ul. Nowogródzka 22, Słowackiego 15); murów pobernardyńskich (św. Anny 1); Kliniki Położniczo-Ginekologicznej (ul. Bogusławska 2); zakładu Hodowli Zwierząt (Zaułek Zakrętowy 1); Klinik i Zakładów w Szpitalu Wojskowym na Antokolu, „Dekada" 14 I 1934, nr 16, s. 9.

[532] A. Pilch, *Studencki ruch polityczny...*, op. cit., s. 131; zob. M. Eckert, *Historia polityczna Polski* 1918–1939, wyd. 4, Warszawa 1989, s. 123–124; Z. Skubała-Tokarska, *Uniwersytet w Polsce*, Warszawa 1972, s. 158.

[533] J. Bardach, *Wileńskie lata (1933–1934)*, [w:] *Leszek Raabe we wspomnieniach przyjaciół*, pod red. K. Dunin-Wąsowicza, Warszawa 1963, s. 96. Stanisław Stomma, który w latach 1932–1937 pracował jako referent do spraw młodzieży na USB wspomina, iż nie przyjął on propozycji inwigilacji studentów, złożonej przez pracownika służb bezpieczeństwa państwowego, zob. S. Stomma, *Trudne lekcje historii*, Kraków 1988, s. 92–93.

Mająca wejść w życie Ustawa o państwowych szkołach akademickich poza niezadowoleniem części kadry naukowo-dydaktycznej budziła również sprzeciw dużej części akademików, oprócz studentów zrzeszonych w Legionie Młodych, Myśli Mocarstwowej i Akademickim Oddziale Związku Strzeleckiego. Wśród członków Związku Polskiej Młodzieży Demokratycznej poszczególnych uczelni, wystąpiła rozbieżność zdań w tej kwestii. Warto jednak podkreślić, że wszystkie wymienione organizacje przeciwne były demonstracjom i strajkom, jako metodzie walki o autonomię. W lutym i marcu 1933 roku, młodzież skupiona w powyższych organizacjach utworzyła Komitet antystrajkowy,[534] w odpowiedzi na organizowane przez Młodzieży Wszechpolską wiece potępiające ograniczenie autonomii.[535] 2 marca 1933 r. na dziedzińcu Piotra Skargi studenci USB proklamowali strajk w obronie autonomii. Wejścia do sal wykładowych zablokowały bojówki akademickie. Władze akademickie zawiesiły wykłady od 3 do 13 marca.[536] 12 marca 1933 r. na ścianie Domu Akademickiego Góra Bouffałowa studenci wywiesili transparent z napisem „Niech żyje autonomia".[537] 14 marca 1933 r. o godzinie 20.00 rozpoczął się w Sali Śniadeckich wiec studentów USB „W obronie wolności i nauki", z udziałem rektora Kazimierza Opoczyńskiego oraz profesorów: Czesława Falkowskiego, Stefana Glasera, Stefana Glixelliego, Stanisława Kościałkowskiego, Jana Oko, Ignacego Świrskiego, Tadeusza Vetulaniego i Jana Otrębskiego,[538] który uważał, iż „wolno władzom obdzierać Uniwersytet z tego, co usilną pracą w szeregu wieków zdobyli duchowi bracia dzisiejszych profesorów i zupełnie naturalna jest przecież u przedstawicieli władz wiara w swoją wszechmoc a w związku z tym tendencja do rozszerzania zakresu swojej działalności. Ale przedstawiciele nauki nie mogą przy-

[534] , A. Pilch, *Studencki ruch polityczny...*, op. cit., s. 138–139.

[535] W lutym 1933 roku do akcji w obronie autonomii uczelni włączył się w Wilnie Związek Lewicy Akademickiej „Front", Tamże, s. 133, 136.

[536] Tamże, s. 133; CAPL F 175 IA 363, Dyscyplinarne sprawy studentów (1924/25–34/35), s. 16, 22–23. Wiec zorganizowany na USB przez Młodzież Wszechpolską, wzmiankuje „Słowo" 22 II 1933, nr 52, s. 3.

[537] „Słowo" 12 III 1933, nr 70.

[538] BLAN F 98 581, Wycinki z „Dziennika Wileńskiego" i „Kuriera Wileńskiego" (1931–1935), s. 7.

łożyć do tego ręki: ma tu być przecież zniszczone coś, co nie będąc ich własnością, im tylko na przechowanie zostało powierzone."[539]

15 marca 1933 roku, pomimo protestów, Ustawa o państwowych szkołach akademickich weszła w życie a trzy dni później Ministerstwo WRiOP podporządkowało sobie sprawy związane z pomocą materialną dla niezamożnych akademików, zyskując w ten sposób możliwość wywierania nacisku na tychże studentów.[540] Minister Jędrzejewicz sugerował na łamach „Kuriera Wileńskiego" (26 I 1933, nr 52, s. 2), iż niezamożni studenci znaleźć się powinni w szeregach Legionu Młodych.

W odpowiedzi na nieprzychylne stanowisko nastawionych antyrządowo profesorów Minister WR i OP Janusz Jędrzejewicz 25 września 1933 roku wydał Rozporządzenie o zwinięciu niektórych katedr i zakładów naukowych w szkołach akademickich.[541] Zlikwidowano wówczas 51 katedr w szkołach akademickich. 52-gą zwinięto na mocy Rozporządzenia Ministra WRiOP o zwinięciu i utworzeniu niektórych katedr i zakładów naukowych w szkołach akademickich z 5 grudnia tego roku.[542] Następca tegoż ministra, jego brat Wacław Jędrzejewicz, Rozporządzeniem z dnia 26 czerwca 1935 roku o zawieszeniu i utworzeniu niektórych katedr na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, zwinął 53 Katedrę (Historii Powszechnej Uniwersytetu Jagiellońskiego,[543] kierowaną przez profesora Wacława Sobieskiego). Na USB 25 września 1933 roku zwinięto 7 Katedr: Filologii Romańskiej (prof. Stefana Glixellego[544]), Historii Literatury Powszechnej (prof. M. Zdziechowskiego), Prawa i Procesu Karnego (prof. Stefana Glasera, zwolnionego ze służby 30 września 1933 r. podczas pobytu w Czechosłowacji, na międzynarodowym kongresie prawników), Chorób wewnętrznych (prof. Zenona Orłowskiego), Neurologii (prof.

---

539 „Dziennik Wileński" 1933, nr 250.

540 A. Pilch, *Studencki ruch polityczny...*, op. cit., s. 132.

541 *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1933, nr 71, poz. 527.

542 Ibidem, nr 103, poz. 769.

543 *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1935, nr 22, poz. 137.

544 Przyjął on w 1934 roku stanowisko lektora języka polskiego na Uniwersytecie w Bukareszcie, J. Starnawski, *Stefan Glixelli*, „Wileńskie Rozmaitości" 1995, nr 2–3, s. 11.

Stanisława Władyczki), Biologii (prof. Jana Wilczyńskiego) oraz Architektury Polskiej.[545]

Przeciwko ograniczeniu autonomii opowiadały się także pomocnicze siły naukowe. Już 23 kwietnia 1932 roku nadzwyczajny Zjazd Delegatów Stowarzyszenia Asystentów Wyższych Uczelni Rzeczypospolitej Polskiej zwrócił się do rektora USB z prośbą o zakomunikowanie tego Senatowi o „dalsze prowadzenie jednolitej akcji w obronie niezależności i rozwoju szkół wyższych."[546]

Ministerstwo postanowiło także osłabić siły zwolenników Stronnictwa Narodowego wśród studentów polskich wyższych uczelni. Silnym cisem w zdominowane przez nich ogólnopolskie struktury życia akademickiego okazało się Rozporządzenie Ministra WRiOP Janusza Jędrzejewicza, będące uzupełnieniem Ustawy z 15 marca 1933 roku.[547] Na jego mocy z dniem 1 września 1933 organizacje studenckie musiały wystąpić z ogólnopolskich związków akademickich. Nie wolno było im także bez zgody władz uniwersyteckich użyczać sal na zjazdy i konferencje. Za udział w pracach organizacji międzyuczelnianych groziły sankcje takie jak: odebranie lokalu, rozwiązanie stowarzyszenia, zakaz korzystania z Funduszu Opłat Studenckich i innych subwencji, jak również odebranie przywilejów i uprawnień. Zabroniono także wpłacania składek na proendecki Związek Narodowy Polskiej Młodzieży Akademickiej. Ministerstwo WR i OP stało bowiem na stanowisku, iż łatwiej podporządkować sobie organizacje akademickie funkcjonujące tylko na terenie własnej uczelni.[548]

Działania te nie zapobiegły ugruntowaniu się dominującej pozycji młodzieży narodowej na polskich uczelniach. Wraz z upływem lat trzydziestych następowała eskalacja inspirowanych przez nią wystąpień antyżydowskich. Do zamieszek dochodziło w listopadzie 1932 roku, w 1934 oraz od listopada 1936 do stycznia 1937 roku. Władze USB

---

[545] S. Glaser, *Urywki wspomnień*, op. cit., s. 29–21, 138. Orzeczenia były ostateczne, niezależne od możliwości wniesienia skargi do Najwyższego Trybunału Administracyjnego, CAPL F 175 I Ba 48, Zajęcia uboczne, s. 247.

[546] CAPL F 175 IA 536, Zrzeszenie Asystentów, stowarzyszenia profesorów i urzędników. Klub Profesorski (1919/20–1936/37), s. 49

[547] *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1933, nr 30, poz. 259.

[548] J. Garstka, op. cit., s. 56

wielokrotnie zawieszały zajęcia,[549] zwłaszcza podczas corocznych obchodów rocznicy śmierci tragicznie zmarłego Wacławskiego.[550] Wzmogło się także dążenie narodowców do wprowadzenia „getta ławkowego" dla Żydów, a nawet zasady *numeru nullus*, czyli usunięcia studentów tej narodowości z uczelni[551]. Dążeniu do wprowadzenia „getta ławkowego" towarzyszyły ataki w prasie narodowej wymierzone w społeczność żydowską.[552] Częste były przypadki siłowego zmuszania akademików Żydów do zajęcia miejsca po lewej stronie audytorium[553], przy aprobacie części kadry naukowej USB.[554] Zaowocowało to wzrostem nastrojów izolacjonistycznych wśród akademików Żydów i tworzeniem przez nich własnych organizacji studenckich (np. powstały 18 grudnia 1934 r. i działający do 1939 r. Akademicki Związek Syjonistyczny „Kadimach,"[555] istniejący od w 1935 r. Związek Akademicki „Erec-Udror" („Ziemia i Wolność"),[556] Koło Akademików Żydów w Baranowiczach,[557] działające w latach 1936/37–1939 Koło Humanistów Studentów Żydów,[558] zarejestrowane w 1936 r. Żydowskie Koło Chemików[559] oraz Żydowskie Akademickie Koło Farmaceutyczne działające do 1938 roku.[560]

W reakcji na działania antysemickie Młodzieży Wszechpolskiej Minister WRiOP Wojciech Świętosławski, pełniący swe obowiązki od

---

549 A. Pilch, *Studencki ruch polityczny...*, op. cit., s. 153.

550 O zabójstwo oskarżonych zostało trzech Żydów. Jeden z nich Szmiel Wulfin został skazany na dwa lata domu poprawy. Pozostałych uniewinniono, „Słowo" 19 VI 1932, nr 89, s. 3.

551 Szerzej zob. J. Garstka, *Życie...*, op. cit., s. 89–118.

552 „Dziennik Wileński" 12 XI 1934, nr 308, s. 2

553 Ibidem, 6 II 1937, nr 36, s. 2.

554 Ibidem, 26 II 1937, nr 56, s. 4.

555 CAPL F 175 I A 15 61, Akademicki Związek Syjonistyczny „Kadimach", s. 3, 11, 15, 24, 27.

556 CAPL F 175 15 79, Związek Akademicki „Erec-Udror" („Ziemia i Wolność"), s. 11.

557 CAPL F 175 I A 564, Ogólnopolskie Związki akademickie USB i nieakademickie (1921–1937).

558 CAPL F 175 15 80, Koło Humanistów Żydów Studentów USB; Tamże, F 175 I A 573, Koła samopomocowe (1936/37), s. 13.

559 CAPL F 175 I A 561, Stowarzyszenia akademickie naukowe–Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, Studium Rolne (1921- 1937), s. 161–163.

560 CAPL F 175 15 27, Żydowskie Koło Farmaceutyczne

grudnia 1935 roku, „(...) w styczniu i lutym 1936 r. wydał zarządzenia zaostrzające prawo o zgromadzeniach studenckich oraz zapowiedział rewizję dotychczasowych przepisów dyscyplinarnych, by umożliwić rektorom szybszą – i bardziej skuteczną – reakcję."[561]

W marcu 1937 roku decyzją Ministra WR i OP Młodzież Wszechpolska została rozwiązana, choć jej byli członkowie nadal działali w sekcji akademickiej stronnictwa narodowego, a w początkach 1939 roku zalegalizowali Związek Polski Młodzieży Akademickiej Młodzież Narodowa.[562]

Zaostrzenie przepisów nie spowodowało całkowitego zaniku akcji protestacyjnych studentów na USB. Na zebraniu przedstawicieli korporacji akademickich 16 marca 1938 roku, zapadła decyzja o podjęciu strajku protestacyjnego w związku z wywiezieniem narodowca, byłego prezesa Bratniaka mgr Witolda Świeżawskiego do obozu w Berezie Kartuskiej.[563] 17 marca tegoż roku przy wejściach na USB pojawiły się pikiety blokujące drzwi. Do prorektora Stanisława Hillera wysłana została delegacja z prośbą o pozwolenie na zorganizowanie wiecu. W związku z odmową, odbył się on w domu Akademickim.[564]

4. Liberalizacja przepisów (Ustawa z dnia 2 lipca 1937 r. o zmianie ustawy z 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich)

Wobec braku istotnych wyników w opanowywaniu środowiska akademickiego, władze zliberalizowały przepisy ograniczające autonomię szkół wyższych, co wpłynęło na poprawę stosunków z uczonymi (Ustawa z dnia 2 lipca 1937 r. o zmianie ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich).[565] Jej artykuł 1 (1) zmieniał artykuł 3 (1) ustawy z 1933 r. i stanowił iż „tworzenie nowych Wydziałów i zwi-

[561] A. Pilch, *Studencki ruch polityczny...*, op. cit., s. 141–142.
[562] Ibidem, s. 117.
[563] „Slowo" (18 III 1938, nr 76, s. 7).
[564] J. Garstka, *Życie spoleczno-polityczne...*, op. cit., s. 73.
[565] *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1937, nr 52, poz. 406.

janie już istniejących następuje na drodze ustawodawczej, wyjąwszy przypadki łączenia lub podziału Wydziałów. Łączenie Wydziałów, ich podział lub zmiana ich nazw, jak również tworzenie, zwijanie i przemianowanie Oddziałów, studiów, katedr i Zakładów następuje na drodze rozporządzenia Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Katedra obsadzona może być zwinięta jedynie na wniosek Rady Wydziałowej." Władze uczelni otrzymały prawo bezpośredniej opieki i nadzoru nad młodzieżą i jej organizacjami.[566] Na mocy Rozporządzenia Ministerstwa WR i OP o stowarzyszeniach akademickich z 14 października 1937 roku zostały one zobowiązane między innymi do składania corocznych sprawozdań ze swej działalności oraz dołączania listy członków. Ściślejszy stał się także nadzór ich kuratorów. Senaty Akademickie zażądały dostosowania statutów organizacji akademickich do nowych przepisów.[567] Niedostosowanie się do powyższych zaleceń groziło rozwiązaniem organizacji (np. Koło Akademickie Ziemi Lubelskiej, które nie dostarczyło listy członków ani tez nowej wersji statutu).[568]

Wraz z upływem lat trzydziestych wobec niespełnienia nadziei na skuteczne opanowanie środowiska akademickiego pokładanych w dotychczasowych protegowanych (jeszcze we wrześniu 1934 roku, okólnik Sekretariatu Generalnego BBWR określał: „Legion Młodych", „Młodzież Mocarstwową" i Związek Polskiej Młodzieży Demokratycznej jako organizacje prosanacyjne[569]) oraz wzrostu radykalizmu społecznego, prawica „sanacyjna" podjęła działania mające na celu pozyskanie do współpracy młodzieży narodowej. Przejawem zbliżenia był udział marszałka Rydza-Śmigłego w komersie warszawskiej korporacji „Arconia" urządzonym w dniu 18 maja 1937 roku. Dwa dni później złożył on również wizytę w lokalu korporacji „Polonia" z okazji nadania mu tytułu *doktora honoris causa*

566 A. Pilch, *Studencki ruch polityczny...*, op. cit., s. 143. Wyboru rektora USB dokonywano teraz nie co trzy ale co dwa lata. Funkcję tą pełnili: ks. Prof. Aleksander Wójcicki (1937–1939) i prof. Stefan Ehrenkreutz (do XI 1939).

567 *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1937, nr 78, poz. 572.

568 Senat Akademicki rozwiązał je uchwałą z 28 stycznia 1938 roku, CAPL F 175 15 36, Akademickie Koło Ziemi Lubelskiej, s. 1.

569 A. Pilch, *Studencki ruch polityczny...*, op. cit., s. 44.

tejże uczelni.[570] 22 czerwca 1937 roku utworzony został Związek Młodej Polski, mający pełnić rolę reprezentanta Obozu Zjednoczenia Narodowego w środowisku akademickim. Formalnym kierownikiem związku był szef Obozu Zjednoczenia Narodowego pułkownik Adam Koc. W praktyce jednak funkcję ten pełnił jego nominalny zastępca Jerzy Rutkowski (działacz Obozu Wielkiej Polski a potem ONR „Falanga").[571] Wysuwając hasła antysemityzmu i walki z komunizmem, Związek Młodej Polski wskazywał na konieczność ujednolicenia narodu pod względem ideowo-politycznym dla skutecznej walki o silną Polskę.[572] W Wilnie kolportował on ulotki oraz rozwieszano plakaty propagandowe.[573]

Podczas debaty sejmowej w 1937 roku poseł Drozd-Gerymski domagał się nowelizacji ustawy, która jego zdaniem „nie zdała egzaminu życiowego".[574] Za przywróceniem pełnej autonomii opowiadał się także premier Kazimierz Bartel.[575]

Zarówno próby pozyskania młodzieży akademickiej dla działalności prorządowej oraz działania zmierzające do ograniczenia autonomii akademickiej wobec sprzeciwu większości kadry naukowo-dydaktycznej i studentów, nie przyniosły spodziewanych przez władze „sanacyjne" rezultatów. Ponadto, zaostrzenie przepisów dotyczących stowarzyszeń, nie doprowadziło do eliminacji polityki z życia studentów oraz nie wpłynęło na zaniechanie przez nich sporadycznie wybuchających

---

[570] Ibidem, s. 84; „Słowo" 21 V 1937, nr 138, s. 1.

[571] B. Hillebrandt, *Ruch młodzieżowy w Drugiej Rzeczpospolitej*, [w:] *Życie polityczne w Polsce 1918–1939*, praca zbiorowa pod red. J. Żarnowskiego, Wrocław 1985, s. 270.

[572] Hasłami nacjonalistycznymi młodych narodowców chciało przyciągnąć do siebie także środowisko skupione wokół „Paxu", którego zespół (m.in. Stanisław Stomma), od 1936 roku redagował organ prasowy wileńskich demokratów, pn.: „Kurier Wileński", zob. S. Stomma, *Pościg za nadzieją*, Paryż 1991, s. 43.

[573] „Słowo" 25 X 1937, nr 295, s. 3. Po zerwaniu przez władze współpracy z młodymi narodowcami, 30 kwietnia 1938 roku, wystąpili oni ze Związku Młodej Polski, który został wchłonięty na zasadzie autonomii przez utworzona w lutym 1938 roku „Służbę Młodych" Obozu Zjednoczenia Narodowego. Wysuwała ona między innymi hasła jednoczenia młodzieży w pracy społecznej i dla państwa.

[574] „Słowo" 17 VI 1937, nr 165, s. 4.

[575] Ibidem, 17 II 1939, nr 47, s. 2.

protestów, zamieszek i bójek, zwłaszcza inspirowanych przez młodzież prawicową. Natomiast coraz silniejsze ingerencje władz uczelnianych w wewnętrzne życie stowarzyszeń akademickich, stało się przyczyną ogólnego spadku entuzjazmu dużej liczby studentów dla wszelkiej działalności organizacyjnej.

IV. Kwestie administracyjne i socjalne na USB

1. Administracja

Na Uniwersytecie Stefana Batorego poza kadrą naukowo-dydaktyczną zatrudniano pracowników administracyjno-gospodarczych. W 1920 roku w budynku przy ulicy Uniwersyteckiej 7 rozpoczął swą pracę Sekretariat USB. Jego kierownikiem był wówczas dr Stanisław Holanek a pomocnikiem Jan Kaczkowski. Zatrudniono również 7 kancelistek (jedną z nich była Maria Niekraszówna). W 1921 roku na stanowisko sekretarza USB powołano Walentynę Horoszkiewiczównę. Kwestura akademicka kierowana była przez Bronisława Umiastowskiego.[576] Jego pomocnicą została Aleksandra Umiastowska a kancelistką Jadwiga Dabólewiczówna.[577] Pozostałe funkcje administracyjne pełnili: intendent Jan Wincent Latwis, jego buchalterka Maria Hryniewiczówna i kancelistka Barbara Maciejewiczówna. Do służby Uniwersytetu zaliczali się: dozorca Dominik Dekurniewicz, 4 badeli, 6 odźwiernych, 15 woźnych, 18 stróżów, 3 gońców i jedna podręczna Maria Sagatowska. Kierownikiem Ambulatorium Uniwersyteckiego został dr Władysław Zahorski. Składnicą USB zarządzał natomiast Albert Menke a funkcję jej ekspedienta pełnił Henryk Menke. Kierownikiem Biura Techniczno-Gospodarczego uczelni był inż. Bolesław Domański, a Archiwum Uniwersyteckiego (przy ul. Uniwersyteckiej

---

576 „Kwestura otrzymywała środki na potrzeby Uniwersytetu z zarządu Skarbowego Okręgu Wileńskiego. Następnie został otwarty dla Uniwersytetu tak zwany" rachunek zwyczajny" w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej, zob. *Pierwszy okres prac organizacyjnych nad odbudowa Uniwersytetu Wileńskiego (13. XII. 1918 R.–11.X.1919 R.). Sprawozdanie Komitetu Wykonawczego Odbudowy Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 52.

577 W. Horoszkiewiczówna pracowała wcześniej jako sekretarka Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Poznańskiego, BLAN F 98 527, Sprawozdanie rektorskie (1921/22), s. 25–26. W. Horoszkiewiczówna od 1933 r. doktor, została przeniesiona w stan spoczynku 1 października 1937 r. na stanowisku zastąpił ją dr Bolesław Walawski, *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1937/38*, [w:] *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1937/38*, op. cit., s. 12.

7) dr Feliks Koneczny.[578] Z biegiem czasu powstał na uczelni Związek Urzędników Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, w rejestrze stowarzyszeń zapisany 17 sierpnia 1925 roku (V – 9750, nr 328). Celem działalności związku była: wzajemna pomoc członków, obrona i popieranie ich interesów zawodowych oraz dążenie do poprawy warunków socjalno-bytowych, a jego organami były: Walne Zgromadzenie oraz Zarząd i Komisja Rewizyjna. Na wniosek Zarządu mógł być powołany sąd polubowny.[579] Praca urzędników była doceniana i nagradzana, na przykład intendent (od 15 grudnia 1922r) Piotr Wołodźko otrzymał 1 kwietnia 1938 roku brązowy medal za długoletnia służbę.[580]

2. Komisje

Usprawnieniu działalności uczelni służyć miały także różnorodne Komisje w skład, których wchodzili pracownicy naukowo-dydaktyczni USB. Od roku akademickiego 1919/20 funkcjonowała na USB Stała Komisja Senatu Akademickiego dla Spraw Własności Nieruchomej Uniwersytetu. Przewodniczył jej prof. Józef Ziemaki a funkcję referenta dyscyplinarnego pełnił profesor ekonomii Władysław

---

578 *Program wykładów i skład Uniwersytetu w półroczu zimowem roku akademickiego 1919/20*, op. cit., s. 15. *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1921/22*, Wilno 1921, s. 56–57. Artykuł 80 Ustawy o szkołach akademickich z 13 lipca 1920 roku stanowił, iż „wszyscy pracownicy szkoły akademickiej podlegają władzy rektora"; artykuł 81: „sekretarza, naczelnego bibliotekarza, kwestora, skarbnika, księgowego i urzędników biblioteki z zawodowymi kwalifikacjami, mianuje Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, wszystkich innych urzędników i służbę stałą mianuje Senat". W artykule 82 zapisano, iż „urzędnicy etatowi szkoły akademickiej oraz służba etatowa, korzystają z praw pracowników państwowych", *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1920*, nr 72, poz. 494. W roku akademickim 1928/29 „Uniwersytet posiadał 16 urzędników bibliotecznych, 33 inspektorów ogrodów i folwarku, 31 urzędników administracyjnych, oraz 253 funkcjonariuszy niższych, „Źródła Mocy" op. cit., s. 113.

579 CAPL F 1002 1 1, Statut Związku Urzędników Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, s. 1. Urzędnicy posiadali legitymacje państwowe z pieczątką „Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie", BUT 1332/ IV, Stanisław Lisowski–materiał biograficzny, s. 6.

580 *CAPL F 175 I Ba 58, Medale Za długoletnią służbę, s. 82*

Zawadzki.[581] W roku akademickim 1937/38 działały między innymi Komisje: Statutowa (z przewodniczącym profesorem prawa karnego Bronisławem Wróblewskim, jego zastępcą profesorem Tadeuszem Czeżowskim i członkami: zastępcą profesora teologii dogmatycznej Leonem Puciatą, profesorem chemii fizycznej Edwardem Bekierem, profesorem chirurgii Kornelem Michejdą i profesorem malarstwa Ludomirem Ślendzińskim); dla Spraw Nauczania, (której przewodniczącym był profesor prawa rzymskiego Franciszek Bossowski, jego zastępcą profesor ginekologii i położnictwa Władysław Jakowicki a członkami profesor językoznawstwa indoeuropejskiego i filologii sanskryckiej Jan Otrębski, profesor astronomii Władysław Dziewulski i zastępca profesora Pisma Świętego Starego Testamentu ks. Paweł Nowicki); Administracyjna (z przewodniczącym prof. Władysławem Dziewulskim, jego zastępcą profesorem chorób wewnętrznych Aleksandrem Januszkiewiczem oraz członkami: profesorem historii średniowiecznej i nauk pomocniczych ks. Aleksandrem Wójcikiem, profesorem prawa kościelnego Bolesławem Wilanowskim, profesorem historii sztuki Marianem Morelowskim); Kwalifikacyjna (zwana też Inwentarzową, kierowana przez prorektora Józefa Patkowskiego); Komisja Budowy Pomnika Marszałka Piłsudskiego (z przewodniczącym profesorem ekonomiki rolnej Witoldem Staniewiczem); Wychowania Fizycznego (kierowana przez profesora matematyki Stefana Kempistego); Komisja Opieki Zdrowotnej nad Młodzieżą Akademicką (z przewodniczącym prorektorem Józefem Patkowskim); Biblioteczna (której przewodniczył dyr. Biblioteki Uniwersyteckiej dr Adam Łysakowski) oraz Komisja Domów Profesorskich (kierowana przez rektora Aleksandra Wójcickiego)[582]. Istniały też Komisje Rad Wydzia-

---

581 *Program wykładów i skład Uniwersytetu w półroczu zimowem roku akademickiego 1919/20*, op. cit., s. 13

582 CAPL F 175 I A 488, Komisje; *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1937/38*, [w:] *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1937/38*, op. cit. Ministerstwo WRiOP zatwierdzało wnioski kierowane do rektora z Rad Wydziałowych w sprawie powierzenia: stanowisk, wykładów lub zajęć, ibidem, F 175 IA 105, Wykłady zlecone 1921/22; ibidem F175 IA 175, Wykłady zlecone (1925/26), s. 2. Corocznie dziekani przesyłali do rektoratu sprawozdania składane im przez kierowników seminariów i zakładów, ibidem F 175 IA 152, Sprawozdania roczne

łowych. Dla przykładu: w roku akademickim 1930/31 Rada Wydziału Lekarskiego powołała: Komisję Budżetową, pracującą w składzie: dziekan profesor anatomii patologicznej Kazimierz Opoczyński oraz profesorowie: pediatrii Wacław Jasiński oraz farmakognozji i hodowli roślin leczniczych Jan Muszyński. Komisja Nostryfikacyjna oraz Komisja do Spraw Przyjęć Studentów na Wyższe Kursy, składała się z dziekana i profesorów: histologii Stanisława Hillera, farmakologii Cezarego Traczewskiego i neurologii Stanisława Władyczki. Komisje Stypendialną reprezentowali dziekan oraz profesorowie: chirurgii Kornel Michejda i anatomii opisowej Michał Reicher. Poza stałymi komisjami powoływano także komisje dla załatwienia bieżących spraw, np. Komisja do Obsadzenia Katedry Farmacji Stosowanej oraz Historii i Filozofii Medycyny, a także Rocznej Praktyki Klinicznej Studentów i Poprawy Bytu Asystentów.[583]

3. Zakwaterowanie

Nieodłącznym elementem działalności uczelni od początku jej funkcjonowania była troska o kwestie mieszkaniowe[584] i zapewnienie

(1925/26), s. 64. W sprawach skarbowych rektor składał sprawozdania budżetowe Izbie Okręgowej Kontroli Państwowej w Wilnie. Do comiesięcznych rewizji Kwestury (zgodnie z zarządzeniem Ministerstwa WRiOP 13 września 1923 roku, L. 95000–IV / 23) kierowanymi byli uczeni US. W roku 1924/25 funkcję te pełnił profesor skarbowości i statystyki Mieczysław Gutkowski (zgodnie z uchwałą Senatu z 21 listopada 1921 roku), ibidem F 175 IA 175, Wykłady zlecone (1926/27), s. 3, 79, 164. Kontrolowana była także gospodarka Seminariów i Zakładów. Kierownik Seminarium Indoeuropeistycznego prof. Jan Otrębski na polecenie dziekana Wydziału Humanistycznego, przedstawił wyciąg z księgi inwentarzowej za okres od 1 kwietnia 1936 do 31 marca 1937 r., ibidem F 175 13 588, Seminarium Indoeuropeistyczne 1934–1938, s. 5.

583 K. Opoczyński, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1930/31*, [w:] *„Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego i Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie"* 1931, s. 28.

584 Profesor chirurgii Kornel Michejda wspominał: „Warunki i możliwości mieszkaniowe w Wilnie, bezpośrednio po wojnie były trudne. Moje starania by zdobyć mieszkanie w samym mieście okazały się daremne. Na szczęście natknąłem się na

zakwaterowania przybyłej do Wilna kadrze naukowo-dydaktycznej oraz studentom.[585] Podstawowymi budynkami uniwersyteckimi przeznaczonymi do celów mieszkalnych były: od roku akademickiego 1920/21 Bursa Męska i Żeńska mieszcząca się przy ul. Zamkowej 24 oraz Dom Akademicki przy ul. Góra Bouffałowa 4. Dzięki operatywności profesorów chemii fizjologicznej Janusza Retingera i ekonomii Władysława Zawadzkiego i pozyskaniu funduszy z Wszechświatowej Federacji Studentów Chrześcijan możliwe było wyremontowanie w 1921 roku budynków dawnego klasztoru Augustiańskiego. Dzięki temu posunięciu wzrosła znacząco ilość wolnych miejsc w Bursie Męskiej z 26 w roku akademickim 1920/21 do 80 w 1922 roku a cztery lata później Bursa Męska[586] mogła przyjąć już 130 akademików.[587] Nie zwiększyła się natomiast liczba wolnych miejsc w Bursie Żeńskiej, która od początku funkcjonowania oferowała 22 miejsca mieszkalne.[588] Oprócz Domu Akademickiego studenci mieli także możliwość zakwaterowania w Bursie Żeńskiej[589] i Męskiej, która dysponowała

kolegę ze studiów w Uniwersytecie Jagiellońskim doktora Józefa Bohuszewicza, który zaofiarował mi mieszkanie w swoim domu, położonym przy Klinice, na przedmieściu zwanym Antokolem, przy ul. Sióstr Miłosierdzia 2, zob. K. Michejda. *Wspomnienia chirurga,* op. cit., s. 221.

585 W roku 1919 w budżecie USB 220.000 marek przeznaczono na domy profesorskie a 180.000 na uruchomioną w tym roku stołówkę akademicką (Mensę), dostępną dla studentów i pracowników Uczelni, *Pierwszy okres prac organizacyjnych nad odbudowa Uniwersytetu Wileńskiego (13. XII. 1918 R.–11. X. 1919 R.) Sprawozdanie Komitetu Wykonawczego Odbudowy Uniwersytetu Wileńskiego,* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...* op., cit., s. 48.

586 Powstała w roku akademickim 1919/20, ibidem; dysponowała także kuchnią akademicką„Alma Mater Vilnensis", op. cit., s. 95; CAPL F 175 IA 36, Akademickie Koło Ziemi Lubelskiej; ibidem, F 175 IA 104, Sprawozdania roczne (1921/22), s. 3; ibidem F 175 IA 116, Sprawozdania roczne (1922/23), s. 11.

587 „Dziennik Wileński" 21 XI, nr 268, s. 2.

588 CAPL F 175 IA 134, Sprawozdania roczne (1923/24), s. 7. Szerzej na temat spraw mieszkaniowych akademików USB zob. J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 86–88.

589 W roku akademickim 1931/32 Bursa Żeńska dysponowała 42 miejscami. Wówczas to Senat akademicki postanowił rozszerzyć ja o kolejne 24 miejsca, poprzez remont pomieszczeń przy ul. Augustiańskiej 4, opuszczonych przez Seminarium Żeńskie im. Królowej Jadwigi, CAPL F 175 IA 312, Sprawozdanie roczne (1931/32), s. 4.

pokojami 3, 4, 5 i 12 osobowymi. W 1931 r. koszt miejsca w Męskiej wyniósł 10 zł. miesięcznie.[590] Żeńska natomiast w 1937/38 r. oferowała studentom 67 miejsc w 38 pokojach, przy czym jednoosobowy kosztował 15 zł. miesięcznie, dwuosobowy – 12 zł., trzyosobowy 10zł, a czteroosobowy – 8 zł.[591] Do dyspozycji była również kuchnia, wydającą średnio 60 obiadów dziennie, (koszt: 30 i 50 groszy). Warto odnotować, iż część posiłków dzięki dotacji Towarzystwa Pomocy Młodzieży Akademickiej rozdawano bezpłatnie. Kuratorem Bursy był profesor Konrad Górski.[592]

Dla studentów USB przygotowano lokale mieszkalne w Domu Akademickim mieszczącym się przy ulicy Góra Bouffałowa 4. Ważnym etapem była dobudowa prawego skrzydła, która rozpoczęła się latem 1930 roku i została ukończona w listopadzie 1931 r. lokale zostały oddane do użytku w styczniu 1932 r. Do dyspozycji studentów było 60 pokoi (44 dwuosobowe i 16 jednoosobowych), a także czytelnia i sala gimnastyczna. Za pokój jednoosobowy opłata wynosiła 30 zł. a dwuosobowy 40 zł. rok później, ze względu na kryzys i pogarszającą się sytuację materialną studentów USB obniżono komorne do 16 zł. w pokoju 2-osobowym.[593] Drugie skrzydło Domu Akademickiego dobudowano w 1936 roku, pozyskano w ten sposób dodatkowych 49

[590] Koszt pokoju w Wilnie wynosił wówczas 20 zł. Henryk Andrysiak uważał, że nie były one wysokie, ZNiO 28/88, H. Andrysiak, *Moje wspomnienia*, t. 3, op. cit., s. 3, 52, 53. Dla porównania w 1931 r. w Wilnie chleb żytni kosztował 36 groszy, *Średnie ceny roczne i miesięczne w Wilnie w handlu detalicznym w latach 1930–1935*, [w:] *Rocznik Statystyczny Wilna*, Wilno 1937, s. 60.

[591] *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Winie 1937–1938*, op. cit., s. 12; CAPL F 175 IA 925, Sprawozdania roczne (1936/37), s. 597. W roku akademickim 1937/38, w Bursie Męskiej liczącej 120 miejsc zamieszkiwały 143 osoby. W maju 1938 roku ilość pokoi zmniejszyła się z 52 do 36 (Bursa mieściła tylko 84 osoby), ponieważ część pomieszczeń potrzebna była dla tworzenia przy USB Liceum im. J.J. Śniadeckich, ibidem F 175 IA 926, Sprawozdania roczne (1937/38), s. 54, 148.

[592] Szerzej na temat regulaminów Bursy i Domu Akademickiego zob. J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 83–84

[593] *Czesława Miłosza autoportret przekorny (rozmowę przeprowadził Aleksander Fiut)*, Kraków 1988, s. 235; Całkowity koszt jego budowy wyniósł 782.744 zł. CAPL F 175 IA 312, Sprawozdania roczne (1931/32), s. 25; ibidem F 175 IA 313, Sprawozdania roczne (1932/33); „Dziennik Wileński" 9 X 1933, nr 275; „Słowo" 23 II 1932, nr 43; ibidem 10 X 1934, nr 270, s. 6; ibidem 27 III 1935, nr 85, s. 6.

miejsc. Finalnie, w roku akademickim 1938/39 zamieszkiwało w nim 256 akademików. Mieszkanie w pokoju jednoosobowy kosztowało wówczas miesięcznie 22 zł, w dwuosobowy – 15zł, w trzyosobowy 10zł i czteroosobowy – 8 zł.

Niektórzy studenci uniwersytetu, zwykłe lepiej sytuowani materialnie mieszkali na stancjach. Cena takiego wynajmu uzależniona była zwykle od odległości od centrum miasta, standardu lokalu i ilości wynajmowanych pokoi i wahała się od 30 zł za wynajmowany pokój do 50 wraz z wyżywieniem.[594]

W związku z trudnościami mieszkaniowymi przybyłej do Wilna po odrodzeniu Uniwersytetu kadry naukowej już w roku akademickim 1922/23 powołano na USB Komisję Mieszkaniową odpowiedzialną za adaptację i urządzanie pomieszczeń przekazywanych następnie profesorom. W pierwszym roku działalności Komisji (w skład, której wchodzili profesorowie literatury polskiej Stanisław Pigoń, profesor fizyki doświadczalnej Józef Patkowski, profesor farmakologii Cezary Traczewski, profesor historii kościoła ks. Czesław Falkowski, profesor skarbowości i statystyki Mieczysław Gutkowski, profesor architektury Ludwik Sokołowski, zastępca prawa kościelnego prof. ks. Bolesław Wilanowski i zastępca profesora budownictwa i mechaniki budowlanej Otton Krasnopolski), oddano do użytku 27 mieszkań przy ul. Wielkiej 17 i 24, Zamkowej 24 i Zakręt 1[595]. Na posiedzeniu Komisji w dniu 12 maja 1923 roku mieszkanie przy ulicy Zamkowej 11 postanowiono przyznać profesorowi językoznawstwa indoeuropejskiego i filologii sanskryckiej Janowi Otrębskiemu.[596] 19 lutego 1923 roku w Sądzie Okręgowym w Wilnie, do rejestru wpisany został Statut Spółdzielni Mieszkaniowej Profesorów Uniwersytetu Stefana Batorego. Zgodnie z zapisami Spółdzielnia była zobowiązana proponować swym członkom (profesorom, zastępcom profesorów, docentom) mieszka-

---

594 J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 88.

595 Tamże, F 175 IA 116, Sprawozdania roczne (1922/23), s. 13.

596 Tamże F 175 IA 95, Wydział Lekarski (1919/20), s. 42. Od 16 września 1929 do 31 sierpnia 1934 r. prof. Jan Otrębski najmował lokal przy ul. Uniwersyteckiej 7/6, za który płacił miesięcznie komorne w wysokości 24, 35 zł. Opłata stemplowa za pismo przyznające ten lokal wyniosła 8,14 zł. ibidem F 175 IA 1174, Księga ewidencji opłat stemplowych od pism przyznających lokale.

nia po cenach nieprzekraczających kosztów budowy. Uiszczali oni wpisowe w wysokości 10 zł. a następnie opłacali miesięczne składki nie mniejsze od tej kwoty. Rada Nadzorcza Spółdzielni składała się z 3 członków, wybieranych prze Walne Zgromadzenie większością głosów na okres 3 lat. Zadaniem Rady był nadzór nad działalnością Zarządu (3 członków wybieranych na roczną kadencję przez walne Zgromadzenie). W przypadku zawieszenia Zarządu przez Radę Nadzorczą zobowiązana ona była do zwołania nadzwyczajnego Walnego Zgromadzenia, ostatecznie decydującego o losach Zarządu.[597] W czerwcu 1931 roku kapitał Spółdzielni wynosił 221.114,67 zł. Planowano także pożyczyć 500.000 zł z Państwowego Funduszu Budowlanego (7% kredyt na 20 lat), aby wybudować 20 mieszkań: 5, 4 i 3 pokojowych.[598]

Warto odnotować, iż nie wszyscy pracownicy naukowo-dydaktyczni związani z wileńska placówką korzystali z udostępnianych pomieszczeń mieszkalnych. Byli też i tacy, który preferowali wynajem mieszkań w budynkach oferowanych przez miasto i nienależących do USB. Na przykład profesor zoologii Jan Prüffer za okres od 1 września 1933 do 30 sierpnia 1934 roku uiścił komorne w wysokości 1200 zł. i wynajął lokal: 4 pokoje, kuchnia, pokój dla służących, przedpokój, składzik na drewno, piwnica.[599]

4. Organizacje samopomocowe studentów

Na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, podobnie jak na innych polskich uczelniach w okresie dwudziestolecia międzywojennego

[597] BLAN F 98 583, Statut Spółdzielni Mieszkaniowej Profesorów (1932), s. 1–4.

[598] Spółdzielnia na koszty administracyjne pożyczyła z rektoratu w 1931 roku–1.000 zł. CAPL F 175 IA 930, Spółdzielnia Mieszkaniowa Profesorów USB (1930/31–1936/37), s. 104, 113–114. Z kolei z Funduszu Domów Profesorskich pieniądze za zgodą rektora w 1935 r. pożyczały: Folwark „Zakręt" – 10.000 zł., Klinika Ginekologiczno-Położnicza-20.000 zł., ibidem F 175 IA 475, Domy profesorskie (1927/28–1936/37), s. 243, 254; ibidem F 175 7 VIII B 71, Fundacja Żemlosławowska (1936–1939), s. 9

[599] BUT 3 107/ IV Jan Prüffer.

funkcjonowały organizacje zwane „samopomocowymi". Ze względu na to, iż nauka w szkołach wyższych Drugiej Rzeczypospolitej była płatna, wszelka pomoc materialna studenckich organizacji lub starszego społeczeństwa nie rzadko umożliwiała podjęcie i pomyślne ukończenie studiów niezamożnym akademikom. Najprężniej działającą organizacją samopomocową studentów USB było powstałe w 1919 roku Stowarzyszenie Bratniej Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej.[600] Celem działalności „Bratniaka" było udzielanie pożyczek oraz wszelkiej innej pomocy socjalnej i materialnej. Trzeba jednak zaznaczyć, iż członkami Stowarzyszenia nie mogli zostać studenci Żydzi.[601] W 1921 roku utworzyli oni własną organizację samopomocową o nazwie Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy Studentów Żydów USB[602], której profil działalności był adekwatny do profilu Stowarzyszenia Bratniej Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej. Zewnętrzną oznaką przynależności do Bratniaka była czapka zwana „batorówką" w otoku posiadająca herb Stefana Batorego – Wilcze Zęby.[603] W strukturze tej organizacji działały sekcje, tj.: pośrednictwa pracy[604], pomocy naukowych[605] wspierająca między innymi działalność Kół Naukowych, sekcja zdrowia a także

[600] Szerzej na temat organizacji samopomocowych studentów zob. J. Garstka, op. cit., s. 60 Jego honorowymi członkami byli Józef Piłsudski, profesor zoologii Michał Siedlecki, profesor chirurgii Józef Ziemacki, generał Lucjan Żeligowski, hr. Anna Mohlówna, profesor malarstwa Ferdynand Ruszczyc i profesor neurologii Stanisław Władyczko. Naczelnym organem „Bratniaka" było Walne Zebranie wybierające corocznie Zarząd, składający się z trzynastu członków. „Alma Mater Vilnensis", op. cit., s. 88.

[601] A. Pilch, *Rzeczpospolita Akademicka*, op. cit., s. 144.

[602] CAPL F 175 15 9, Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy Studentów Żydów; Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1921/22, op. cit., s. 57; J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 70–72.

[603] Wobec długotrwałego sporu między Zarządem „Bratniaka" a innymi ugrupowaniami młodzieży, o wyłączne prawo noszenia czapek „batorówek" zarządzeniem rektora USB z początku 1927 roku „batorówki" przestały być symbolem ogólnoakademickim. „Przegląd Wileński" 18 V 1927, nr 9. 2 października 1935 roku wojewoda wileński udzielił „Bratniej Pomocy" oficjalnego pozwolenia na noszenie „batorówek", ibidem 20 XI 1927, nr 19, s. 8; „Dziennik Wileński" 3 XII 1936, nr 331.

[604] „Dziennik Wileński" 24 V 1923, s. 3, „Słowo" 10 I 1932, nr 7.

[605] Ibidem, 24 IV 1925, nr 91, s. 3

sekcja kulturalnooświatowa.[606] Przydział i podział środków ustalała komisja kwalifikacyjna każdorazowo sprawdzająca rzeczywisty status materialny i potrzeby danego wnioskodawcy. Sekcja zdrowia Bratniej Pomocy dofinansowywała pobyty akademików w uzdrowiskach. Jak podają źródła, w 1926 roku opłata dzienna dla studenta za pobyt w uzdrowisku Nowicze wynosiła 3zł natomiast dla pozostałych od 3,75 do 4 zł.[607] Członkowie „Bratniaka" korzystali po preferencyjnej cenie z dużego (dysponującego 150 miejscami) uzdrowiska akademickiego powstałego 30 czerwca 1930 roku w Legaciszkach. Koszt dziennego pobytu wynosił w 1932 roku od 4 do 4,50zł dla członków „Bratniej Pomocy", dla pozostałych akademików o 1 zł więcej.[608]

Dzięki wsparci finansowemu udzielonemu „Bratniej Pomocy" przez Międzynarodową Federację Studentów Chrześcijan, w 1922 roku została otwarta stołówka akademicka, czyli tzw. Mensa. W pierwszym roku wydano 80 ulgowych obiadów a już w 1928 roku – 400.[609] Dużym wsparciem dla niezamożnych studentów była też składnica ubraniowa.[610] Istnienie na USB Stowarzyszenia Bratniej Pomocy było

[606] I. Sławińska, *Wilno scena teatru Ruszczyca*, [w:] *Wilno teatralne*, pod red. Mirosławy Kozłowskiej, Warszawa 1998, s. 14.

[607] „Kurier Wileński" 12 V 1926, nr 107, s. 4. Ogólnopolski Związek Bratnich Pomocy przeznaczył 16 miejsc dla akademików USB, w koloniach letnich w Gdyni lub Yupadłach za 3,80zł dziennie. Zainteresowany akademik musiał przedstawić w „Bratniaku" zaświadczenie ze Studenckiej Kasy Chorych lub Kliniki USB,potwierdzające zły stan zdrowia ibidem 31 V 1927, nr 122, s. 3.

[608] ZNiO, H. Andrysiak, *Moje wspomnienia*, t. 3, op. cit., s. 158; *Organizacja życia akademickiego. Informator: rok akademicki 1932/33*, pod. red. J. Paprockiego, Warszawa 1932, s. 68–69, 101; „Słowo" 3 IV 1930, nr 78. W 1939 roku władze akademickie odebrały zarząd Legaciszek „Bratniaków" i przekazały go Komisji Opieki Zdrowotnej USB, „Głos Narodowy" 30 V 1939, nr 117; CAPL F 175 IA 288. Zjazdy, zebrania, konferencje, kongresy (1921/22–1934/35), s. 23.

[609] Do 1922 roku studenci korzystali z ulg w jadłodajni Towarzystwa Pomocy im. św. Józefa; „Słowo" 8 I 1930, nr 5, s. 3. Wzmiankę o ulgach w kolacjach dla studentów w „ognisku" znajdujemy w CAPL F 175 IA 134, Sprawozdania roczne (1923/24), s.7, „Dziennik Wileński" (21 XI 1926, nr 268, s. 2), wzmiankuje 500 obiadów wydawanych przez Mensę.

[610] Decyzja Naczelnego Wodza Sił zbrojnych z listopada 1920 r. bezterminowo urlopowanym akademikom postanowiono pozostawić ich umundurowanie dla zaspokojenia braków odzieżowych młodzieży, zob. A. Pilch, *Rzeczpospolita Akademicka...*, op. cit., s. 39–40. W związku z likwidacją w Wilnie komitetu Nadzwyczajnego do

niezwykle ważne, gdyż w drugiej połowie lat XX w Wilnie, jak wspomina student Wydziału Teologicznego USB Józef Dziemian „trudno było studentom znaleźć korepetycje lub jakąś posadę."[611] Zasadność działania Bratniaka na USB potwierdzają statystyki: 1 stycznia 1927 roku liczba członków stowarzyszenia, wynosiła 2.600 osób na 2.806 ogółu studiujących na USB (92,59%). Z pożyczek korzystało wówczas 156 niezamożnych akademików.[612]

W roku akademickim 1932/33 liczba członków sięgnęła 2.518 osób (65% ogółu studiujących),[613] by w 1933 roku osiągnąć stan 2.856 członków (74% ogółu studiujących). W następnych lata liczba członków „Bratniaka" zaczęła gwałtownie spadać: w 1934 roku 980 osób, a wiosną 1936 – 600 (17, 56% ogółu studiujących), a co za tym idzie, zmniejszyły się również wpływy kasowe organizacji pochodzące w części ze składek członkowskich.[614]. Taki stan rzeczy był wynikiem po pierwsze kryzysu gospodarczego i spadku ofiarności społeczeństwa oraz dotacji uczelnianych a po drugie małej efektywności pracy organizacji, zwłaszcza w zakresie udzielanych przez nich pożyczek długo i krótkoterminowych.[615] Uniwersytecka Komisja Kontrolna, pracująca od 26 września do 5 października 1938 roku, wykazała nieprawidłowości w funkcjonowaniu „Bratniaka". Dotyczyły one: błędów buchalteryjnych, wysokiego zadłużenia, braku zwrotu pożyczek długo i krótkoterminowych zaciągniętych przez członków zarządu w latach 1934–1937 i zbyt wysokich wydatków administracyjnych i osobowych.[616]

W lutym 1937 roku rozpoczęła swoją działalność Kasa Zapomogowa Bursy Żeńskiej, z pomocy, której w roku akademickim 1936/37 korzystało 18 z 42 studentek należących do tej organizacji oraz Kasa

walki z Epidemią „Bratnia Pomoc" otrzymała 1.800 kompletów bielizny, CAPL F 175 IA 134, Sprawozdania roczne (1923/24), s. 7.

611 BN 9357, J. Dziemian, *Życiorys kapłana kresowego. Wspomnienia 1900–1966*, s. 38.

612 Cyt. za J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 63.

613 „Słowo" 1 V 1935, nr 117, s. 6

614 Ibidem, 1 V 1935, nr 114, s. 3; „Wilcze Zęby" 31 I 1932, nr 6, s. 2.

615 J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 67.

616 Ibidem, s. 67; CAPL F 175 15 30, Kontrola gospodarcza i finansowa „Bratniej Pomocy" i Kół Naukowych, s. 10–11.

Zapomogowa Medyków Polaków USB, powstała z inicjatywy Stowarzyszenia Lekarzy Polskich[617], udzielająca pożyczek finansowych studentom medykom. Członkami Kasy nie mogli jednak zostać akademicy narodowości żydowskiej,[618] byli oni wspierani przez wspomniane Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy Studentów Żydów USB, oraz Akademicką Kasę Stypendialno-Pożyczkową Medyków Żydów USB.[619]

5. Sądy i komisje dyscyplinarne na USB

Instytucją powołaną na USB dla rozstrzygania kwestii spornych między akademikami był Sąd Koleżeński istniejący przy „Bratniej Pomocy". Dodatkowo, funkcjonował także Sąd Akademicki do Spraw Dyscyplinarnych Studentów, na ławach którego zasiadali wyznaczeni przez Ministra WRiOP pracownicy naukowi uczelni (w roku akademickim 1935/36 byli to: profesor historii ustroju na Zachodzie Europy Iwo Jaworski i docent prawa karnego Witold Świda. Komisji Odwoławczej przewodniczył profesor prawa karnego Bronisław Wróblewski, jego zastępcą był profesor histologii Stanisław Hiller, a członkami profesorowie: prawa rzymskiego Franciszek Bossowski, filozofii Tadeusz Czeszowski, astronomii Władysław Dziewulski i chorób wewnętrznych Aleksander Januszkiewicz)[620]. Sąd Akademicki do Spraw Dyscyplinarnych Studentów udzielał: upomnień rektorskich oraz dziekańskich, a także orzekał o niezaliczeniu trymestru bądź usunięciu studenta z USB.[621] Rektor Uczelni mógł zawiesić w prawach studenckich aka-

[617] Zebranie założycielskie odbyło się 20 października 1922 roku. Zatwierdzenie statutu przez Delegata Rządu Polskiego w Wilnie miało miejsce 6 lipca 1923 roku, *Dziesięciolecie działalności Kasy Zapomogowej Medyków Polaków Studentów USB w Wilnie,* [w:] *„Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego i Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego"* 1933, s. 643–649.

[618] Ibidem, W 1932 roku Stowarzyszenie przekazało na rzecz Kasy zapomogowo Pożyczkowej Studentów Medyków Polaków USB 779,50zł, *Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Lekarzy Polskich w Wilnie,* ibidem 1932, s. 87.

[619] CAPL F 175 15 9, Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy Studentów Żydów, s. 51, 143, 148, 206, 223.

[620] Ibidem, F 175 IA 638, Sprawy dyscyplinarne studentów (1934–1939).

[621] Ibidem, F 175 IA 608, Sąd Akademicki–terminatka (1929–1933), s. 7.

demika przeciw, któremu wdrożono postępowanie dyscyplinarne.[622] Szkoły wyższe informowały się wzajemnie o relegowaniu studentów lub sprawach karnych toczącym się przeciwko nim. Uniwersytet wytaczał również sprawy sądowe swym absolwentom, którzy nie uiścili w terminie należności z tytułu odroczonych opłat akademickich, stypendiów, pożyczek lub zaległego komornego za Dom Akademicki. Kwoty te podlegały egzekwowaniu przez komornika na rzecz Skarbu Państwa. W 1938 roku po wielokrotnych upomnieniach. Rachela Kozłowska zmuszona była w ten sposób do zapłaty 100zł z tytułu odroczonych opłat, które miała uiścić do 1 października 1934 roku.[623]

Na USB działała Senacka Komisja Dyscyplinarna dla Profesorów. W latach 1928/29–1930/31 w jej skład weszli: przewodniczący profesor prawa cywilnego Eugeniusz Waśkowski, jego zastępca profesor prawa rzymskiego Franciszek Bossowski oraz członkowie: profesor astronomii Władysław Dziewulski, profesor pediatrii Wacław Jasiński, profesor fizyki doświadczalnej Józef Patkowski, profesor chemii organicznej Kazimierz Sławiński i profesor prawa kanonicznego ks. Bronisław Żongołłowicz. Ponadto w strukturach akademickich wszechnicy wileńskiej funkcjonował Sąd Dyscyplinarny dla Profesorów. Wykroczenia mniejszej wagi karane były upomnieniem a cięższe naganą, przeniesieniem w stan spoczynku z zachowaniem praw emerytalnych lub usunięciem z Katedry, a także zakazem piastowania godności rektora lub dziekana na okres 3 lat od uprawomocnienia wyroku. Każdy Wydział USB wyznaczał corocznie kandydatów na sędziów: członka i zastępcę. Senat akademicki dbał o to, aby każdorazowo w skład Sądu wchodził przedstawiciel Wydziału obwinionego profesora. Funkcji sędziego nie można było nie przyjąć. Mandat mógł on jednak stracić, gdy sam został uznany winnym. W procedurach Sądu zapisano, iż obwiniony mógł wybrać

---

622 Ibidem, F 175 IA 638, Sprawy dyscyplinarne studentów (1934–1939), s. 143.

623 Ibidem, F 175 IA 1155, Korespondencja rektorów z Prokuratorią Generalną–powództwa wobec byłych studentów za niespłacenie długów, s. 18, 28, 63. Studenci według wspomnień Ireny Sławińskiej podpisywali zobowiązania zwrotu stypendiów według aktualnego parytetu złota. Rozmowa z Ireną Sławińską Warszawa 28 XII 1999, por. J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit. s. 216

obrońcę spośród wykładających na USB a także poprosić o zmianę 2 sędziów bez podania przyczyny (na ich miejsce powoływano zastępców). Wcześniej sprawę wyjaśniał referent dyscyplinarny, który następnie sporządzał protokół dla rektora. Na posiedzeniu Senatu (obradującego tajnie), sprawa mogła być umorzona lub przekazana przewodniczącemu Sądu Akademickiego. Wyrok tej instancji był ostateczny, choć istniała możliwość wniesienia zażalenia do Senatu w ciągu 14 dni. Akta zakończonej sprawy przesyłano następnie do Ministerstwa WRiOP. Senat wdrażając postępowanie mógł obwinionego zawiesić w czynnościach służbowych. Sprawę wznawiano, gdy pojawiły się nowe dowody. W przypadku wyroku uniewinniającego, Skarb Państwa zwracał obwinionemu utracone dochody. Postępowania nie wdrażano, gdy od popełnienia czynu minął czas dłuższy niż rok. Sprawę umarzano także w przypadku śmierci obwinionego. Wszelkie wydatki związane z toczącym się postępowaniem ponosił Skarb Państwa.[624]

Od roku akademickiego 1921/22 na USB istniała Komisja Dyscyplinarna dla Pomocniczych Sił Naukowych. 5 kwietnia 1922 roku na skutek wszczęcia postępowania dyscyplinarnego, w czynnościach służbowych został zawieszony starszy asystent Zakładu Mikrobiologii (od 1 II 1921 r.) Władysław Poraj – Biernacki.[625] Senat na posiedzeniu w dniu 24 lutego 1922 roku wybrał Komisję Dyscyplinarną do rozpatrzenia sprawy, której przewodniczącym był profesor ekonomii Władysław Zawadzki a jego zastępcą profesor prawa karnego Bronisław Wróblewski. 17 marca Senat poprosił Władysława Poraj-Biernackiego o przedstawienie świadectwa maturalnego i dyplomu ukończenia studiów ze względu na wątpliwości w kwestii ich posiadania.[626] Wobec zarzutu wysuniętego przez obwinionego, dotyczącego niekompetencji i stronniczości Komisji, ówczesny rektor USB Alfons Parczewski, przekazał sprawę do Prokuratury. Sąd uniewinnił Biernackiego z zarzutu

---

[624] CAPL F 175 IA 760, Komisja Dyscyplinarna dla Profesorów (1924/25–1937/38).

[625] Tamże, F 175 IA 56, Wydział Prawa i Nauk Społecznych (1920/21), s. 4.

[626] Tamże, F 175 IA 759, Komisja Dyscyplinarna dla Pomocniczych Sił Naukowych (1921/22–1937/38).

zniesławienia. Ministerstwo zatwierdzając jego zwolnienie ze służby z dniem 31 maja 1922 roku (bez uzasadnienia), poleciło wypłacić mu trzymiesięczną odprawę.[627]

Od roku 1921/22 działała na USB także senacka Komisja Dyscyplinarna dla Urzędników i Funkcjonariuszy Niższych. Senat mógł zawiesić obwinionego w czynnościach służbowych. Śledztwo prowadził senacki referent dyscyplinarny. Postępowanie było tajne, a od wyroku nie przysługiwało odwołanie. Karami były: upomnienie, nagana, grzywna do 1.000 marek, usunięcie ze służby, względnie wniosek o to do instancji wyższej. W skład Komisji w latach 1925–27 wchodzili: jako przewodniczący prof. Bronisław Wróblewski, zastępca profesora dawnego prawa polskiego i litewskiego Stefan Ehrenkreutz oraz członkowie: profesor histologii Jerzy Aleksandrowicz, profesor filozofii i pedagogiki Marian Massonius oraz profesor geologii Bronisław Rydzewski.[628]

6. Kasy chorych

Ważną rolę w środowisku akademickim wileńskiej uczelni pełniły Kasy Chorych. Pracownicy uniwersytetu, należeli do Kasy Chorych miasta Wilna, mieszczącej się przy ulicy Marii Magdaleny 4. Składki na ten cel były potrącane im z poborów.[629] Opiekę medyczną zapewniali również zakontraktowani lekarze, do których można było udać się po wcześniejszym odebraniu u swojego przełożonego (za opłatą 50 gr) tzw. „karty porady". W nagłych wypadkach kartę można było odebrać w przychodni przy ul. Wielkiej 51, po okazaniu legitymacji służbowej. Przykładowo, u stomatologa w roku akademickim 1929/30 obowiązywały następujące ceny: za jednorazowy zabieg z zatruciem zęba – 2zł, za oczyszczanie zęba z kamienia – 3zł, za usunięcie zęba bez znieczulenia – 2 zł, a ze znieczuleniem – 3 zł. Plomba cementowa kosztowała 3 zł, a srebrna i porcelanowa – 5 zł. 25 kwietnia 1932 roku wojewoda wileński

[627] BLAN F 98 538, Dokumenty USB (1924), s. 6.

[628] CAPL F 175 IA 758, Komisja Dyscyplinarna dla Urzędników i Funkcjonariuszy Niższych (1921/22–1938).

[629] Ibidem, F 175 IA 403, Kasa chorych (1924/25–1933/34)., s. 99.

ustalił stawki dziennego pobytu w szpitalach województwa wileńskiego na oddziałach: chorób wewnętrznych – 4, 50 zł, okulistycznych – 4, 50zł, chirurgicznych – 4, 80 zł, ginekologii i położnictwa – 4, 75 zł, pediatrii – 4, 20 zł, zakaźnych – 2, 50 zł, otolaryngologicznych – 4, 40 zł., chorób nerwowych – 4, 10zł, skórnych i wenerycznych – 6 zł., psychiatrycznych – 5, 75 zł. Od 1 lipca 1932 roku Wydział Zdrowia Publicznego Wileńskiego Urzędu Wojewódzkiego pokrywał 75% kosztów leczenia. Karty kierowane były do lekarzy powiatowych. Czas leczenia przedłużał lekarz powiatowy starostwa, na terenie którego znajdował się szpital. Od 15 kwietnia 1937 roku w wyniku zmniejszenia dotacji budżetowych, funkcjonariusze państwowi musieli być leczeni w miejscu zamieszkania przez zakontraktowanych lekarzy. Lekarz rejonowy, w razie potrzeby kierował chorego do specjalisty (skierowanie nie było potrzebne w przypadku: chorób niemowląt, chorób oczu, chorób skórno-wenerycznych oraz porodów). Do obłożnie chorych lekarz rejonowy przychodził w godzinach 8.00–15.00. Jeśli nie było możliwości jego wezwania, chorego przyjmował szpital wyznaczony przez Ministerstwo Opieki Społecznej, dla leczenia funkcjonariuszy państwowych i ich rodzin.[630]

Kasy chorych działały także przy „Bratniej Pomocy" i stowarzyszeniu Wzajemnej Pomocy Studentów Żydów. Od roku akademickiego 1924/25, rozporządzeniem Ministra WR i OP obowiązywały na Kasy obowiązkowe składki.[631] Oprócz Kas chorych darmową pomoc medyczną świadczyły studentom USB kliniki uniwersyteckie[632] a współpracujące z Kasą Chorych przy „Bratniej Pomocy" apteki sprzedawały leki z 50% bonifikatą. Przy ul. Wielkiej 24/21 w Wilnie, Kasa uruchomiła także Poradnię przeciwgruźliczą.[633] Dla studentów narodowości żydowskiej działała Kasa Chorych Studentów Żydów zarządzana przez Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy Studentów Żydów.[634]

630 Ibidem, F 175 IA 661, Pomoc lekarska funkcjonariuszom państwowym (1925–1937), s. 60, 61, 93, 105, 148.

631 Pierwsze posiedzenie i wybór Prezydium Kasy miały miejsce 14 marca 1925 roku, „Dziennik Wileński" 14 III 1925, nr 61.

632 CAPL F 175 IA 665, Opieka zdrowotna (1930–1938), s. 4.

633 „Wilcze Zęby" 6 III 1932, nr 11, s. 4., J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 72.

634 CAPL F 175 I5 23, Akademicka Kasa Chorych Studentów Żydów.

Wyżej wymienione Kasy rozwiązano w roku akademickim 1934/35. W ich miejsce powstał Akademicki Ośrodek Zdrowia z oddziałem: „A" dla studentów chrześcijan w ramach którego istniały ambulatoria: chirurgiczne, internistyczne, neurologiczne i laryngologiczne, Oddział „B" wyżej wymienionego Ośrodka – dla studentów Żydów oraz oddział „C" – Poradnia Przeciwgruźliczna (przy ul. Wielkiej 24, zlikwidowana 4 marca 1938 roku).[635] Fundusze na działalność Akademickiego Ośrodka Zdrowia pochodziły z opłat studentów, subwencji i darów osób prywatnych. AOZ kierowany był przez Komisję Opieki Zdrowotnej.[636] W kwietniu 1938 roku rektor USB powołał Radę Opieki nad Młodzieżą Akademicką w Wilnie, która miała być odpowiedzialna za wybieranie dyrektora Akademickiego Ośrodka Zdrowia, oraz ustanawianie podstaw prawnych i organizacyjnych tj. regulaminy, statut, plany rozwoju.[637]

7. Urlopy pracownicze

W sferze spraw socjalno-bytowych istotna była także kwestia urlopów, o które dla różnych celów ubiegali się pracownicy naukowi Uczelni. Dla przykładu można wymienić niektóre udzielone urlopy: Dziekan Wydziału Humanistycznego USB, udzielił 21 września 1934 roku 2-tygodniowego urlopu naukowego starszej asystentce katedry filologii słowiańskiej i bałtyckiej dr Halinie Turskiej (z możliwością wykorzystania go we wrześniu lub październiku)[638]; rektor USB udzielił profesor etnologii i etnografii Cezarii Ehrenkreutz płatnego urlopu od 3 do 29 października 1932 roku w celu wyjazdu do Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego[639]; profesor Jan Otrębski pismem z dnia 4 listopada 1932 roku skierowanym do rektoratu, prosił o częściowe zwolnienie

---

635 Ibidem, F 175 IA 937, Opieka nad nowowstępującymi i młodzieżą studiującą, s. 192.

636 Powołana na USB 27 września 1933 roku, Tamże, s. 3.

637 CAPL F 175 IA 937, Opieka nad nowowstepującymi i młodzieżą studiującą, s. 181, 188; szerzej zob. J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne* ..., op. cit., s. 73–74.

638 Ibidem, F 175 5 IV B 235, Urlopy profesorów i pomocniczych sił naukowych (1933/34–1934/35), s. 71.

639 Ibidem, F 175 5 IV B 176, Profesorowie, docenci, zastępcy profesorów (1927/28–1932/33).

z obowiązków profesora na okres od 7 do 20 listopada tego roku dla wykończenia pracy o wschodnio-litewskim dialekcie twe reckim;[640] Ministerstwo WRiOP udzieliło 5 stycznia 1935 roku starszej asystentce mgr Aleksandrze Zajkowskiej urlopu zdrowotnego (na wniosek Rady Wydziału Humanistycznego USB z 28 września 1934 roku.).[641]

8. Pensje pracownicze i stypendia i opłaty studenckie

W pierwszych latach istnienia Uczelni problemy finansowe częściowo łagodzone były możliwością podjęcia przez akademików pracy[642]. Duża ilość wolnych etatów wiązała się wówczas z brakiem urzędników w rodzących się strukturach państwa polskiego. Ulgą dla niezamożnych akademików były także darowizny osób prywatnych i niezbyt liczne stypendia rządowe[643]. Zgodnie z postanowieniami Ustawy o państwowych stypendiach oraz innych formach pomocy dla młodzieży akademickiej z dnia 30 października 1923 roku[644] liczbę stypendiów i ich wysokość ustalało Ministerstwo WR i OP.[645]

Na początku lat dwudziestych w sklepach wileńskich, (przy stale rosnących cenach i spadku wartości pieniądza), często brakowało potrzebnych towarów.[646]Różnice w zarobkach poszczególnych pra-

[640] Ibidem, F 175 5 IV B 236, Profesorowie, docenci, zastępcy profesorów (1936/37–1939/40, s. 68.

[641] Ibidem, F 175 5 IV B 63, Wykłady zlecone i lektoraty (1927/28–1929/30), s. 55.

[642] W. Sukiennicki, *Legenda i rzeczywistość...*, op. cit., s. 19. Helena Sztukowska, studentka Wydziału Prawa i Nauk Społecznych w latach 1920–1925, wspomina, iż przygotowywała w domu za sowitym wynagrodzeniem rejestr dla Towarzystwa Ubezpieczeniowego, ZNiO 207/84, Helena z Falewiczów Sztukowska, *Fragmenty wspomnień*, Nieborów 1984, s. 66.

[643] BLAN F 98 508, Przepisy i regulaminy USB (1919), s. 3; CAPL F 175 IA 55, Wydział Prawa i Nauk Społecznych, s. 36; Tamże, F 175 IA 252, Stypendia rządowe na studia wyższe w kraju, s. 2;

[644] *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1923*, nr 118, poz. 942.

[645] CAPL F 175 IA 104, Sprawozdania roczne (1921/22), s. 27; ibidem, F 175 IA 837, Stypendium Towarzystwa Farmaceutycznego (1922/23), s. 1

[646] F. Ruszczyc, *Dziennik, cz. II: W Wilnie 1919–1932*, op. cit., s. 261. Za kwiecień 1923 roku, profesor malarstwa Ferdynand Ruszczyc otrzymał 2.301.305 marek należnych poborów. Za komorne płacił wówczas 58.456 marek, ibidem s. 232.

cowników naukowo-dydaktycznych i administracyjno-gospodarczych, według preliminarza budżetowego za okres od 1 kwietnia do 31 grudnia 1920 r., kształtowały się następująco: rektorowi przysługiwał dodatek funkcyjny w wysokości 1.000 marek, prorektorowi i dziekanom po 500 marek. Profesor zwyczajny otrzymywał 3.200 marek, inspektor Ogrodu Botanicznego 1.500, rządca gospodarki rolnej 1.500 marek, inspektor ochrony roślin 1.500 marek, dyrektor Biblioteki 2.600 marek, jego zastępca 2.100 marek, bibliotekarz 1.750 marek, pomoc biblioteczna 950 marek, sekretarz USB 1.600 marek, kwestor 1.150 marek, architekt Biura Technicznego 2.100 marek, technik 950 marek i kancelistka 750 marek. Różne były też wysokości pobieranego dodatku drożyźnianego. Profesor zwyczajny otrzymywał 2.800 marek, nadzwyczajny 2.400 marek, adiunkt oraz kierownik artystyczny 1.600 marek, starszy asystent 1.600 marek, młodszy asystent 1.250 marek, inspektor Ogrodu botanicznego oraz rządca gospodarki rolnej 1.300 marek.[647] Ponadto, zarządzeniem Ministra WRiOP z 29 sierpnia 1923 roku za podróże służbowe na terenie całej Polski przysługiwały diety dzienne. Profesor zwyczajny otrzymywał 9.250 marek, nadzwyczajny 8.200 marek, zastępca profesora 7.000 marek, adiunkt, kustosz, prosektor, konstruktor i starszy asystent 4.600 marek a młodszy asystent 3.960 marek.[648] Pracownicy naukowo-dydaktyczni starali się także o zasiłki i stypendia. 14 listopada 1921 roku Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przyznało Janowi Otrębskiemu zasiłek na cele naukowe w wysokości 70.000 marek.[649] Natomiast profesor dawnego prawa polskiego i litewskiego Stefan Ehrenkreutz, w roku akademickim 1921/22 uzyskał z Wydziału Nauki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 100.000 marek zasiłku na podróże związane z pracą nad poprawianym wydaniem *Statutu litewskiego* oraz 250.000 marek od Departamentu Oświaty Komisji Rządzącej Litwy Środkowej, na wydawnictwo prac

647 CAPL F 175 IA 48, Budżetowe sprawy, s. 236–238. Od października 1921 roku, pracownicy USB pobierali co miesiąc stały dodatek tzw. „kresowy", ibidem, F 175 IA 101, Wydział Lekarski (1921/22), s. 73.

648 Ibidem, F 175 I Ba 57, Koszty podróży i przesiedleń (1920/21–1936/37), s. 28.

649 Ibidem, F 175 I Bb 759, Jan Otrębski, s. 12.

z prawa kryminalnego.[650]W listopadzie 1925 roku asystent ekonomii Stanisław Świaniewicz odebrał ministerialny zasiłek, w wysokości 200zł, na kaucję zdrowotną za granicą.[651] Pewną pomocą finansową były także nagrody za prace naukowe. W roku akademickim 1923/24 z sum ofiarowanych USB przez Józefa Piłsudskiego, Rada Wydziału Lekarskie nagrodziła prace: dr Bowkiewiczównej (150zł) i dr Kosińskiego (238zł).[652]

W 1920 roku powołano Komisję Weryfikacyjną przy Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, mającą pracować dla ustalenia wysługi lat funkcjonariuszy państwowych przed odzyskaniem niepodległości przez Polskę i zaliczenia jej do stażu pracy. Wobec prac Komisji i zwłoki w asygnowaniu dodatków za studia wyższe oraz wysługę lat Ministerstwo WRiOP 10 grudnia 1920 roku wyasygnowało jednorazową zaliczkę w wysokości 1.000 zł dla każdego profesora zwyczajnego i 800 zł. dla nadzwyczajnego.[653] Profesor Ruszczyc dwukrotnie (27 kwietnia 1922 r. i 21 grudnia 1928 r.) zwracał się do Komisji Weryfikacyjnej o zaliczenie mu czasu służby z lat 1899–1919. Pozytywnej odpowiedzi doczekał się 2 grudnia 1933 roku.[654] Profesorowi prawa karnego i procedury Stefanowi Glaserowi, po przeniesieniu w stan spoczynku przez Ministra WRiOP (od 1 października 1934 r.), w myśl artykułu 11 i 19 ustawy emerytalnej z dnia 11 XII 1933,[655] zaliczono 22 lata służby państwowej (61 % otrzymywanego uposażenia w wysokości 1.000 zł. – dało 610 zł. emerytury).[656] Składki na ten cel, odciągane z comiesięcznych poborów, przelewano na konto Ubezpieczalni Społecznej znajdującej się przy ul. Zawalnej 6.[657] Zgodnie

---

650 Ibidem, F 175 IA 104, Sprawozdania roczne (1921/22).

651 Ibidem, F 175 IA 251, Stypendia rządowe Polski na studia zagraniczne (1924/25–1933/34), s. 5.

652 Ibidem, F 175 IA 152, Sprawozdania roczne (1924/25).

653 Ibidem, F 175 2 VI B 30, Sprawy uposażeniowe, emerytury, pomoc lekarska, legitymacje Wydziału Prawa i Nauk Społecznych USB (1920/21–1929/30).

654 M. Szulkin, *Źródła archiwalne dotyczące działalności Ferdynanda Ruszczyca w Wilnie*, „Biuletyn Historii Sztuki" 1980, s. 87.

655 *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1934*, nr 20, poz. 160.

656 S. Glaser, *Urywki wspomnień*, op. cit., s. 23–24.

657 CAPL F 175 IA 532, Ubezpieczalnia społeczna (1934–1936). 15 marca 1931 roku, w Sali II gmachu głównego USB miało miejsce zabranie Zrzeszenia Asystentów

z postanowieniem Ministerstwa WRiOP z dnia 15 grudnia 1936 roku emeryci zatrudnieni w służbie państwowej, jako pracownicy kontraktowi nie mogli zarabiać więcej niż wynosiło zasadnicze uposażenie.[658]

Wraz z rozpoczęciem roku akademickiego 1924/25 pogorszyła się sytuacja materialna studentów USB na skutek podwyżki wysokości czesnego na wszystkich polskich uczelniach. Niezamożni akademicy obok stypendiów społecznych mogli liczyć wówczas na zwrotne stypendia socjalne: państwowe i uniwersyteckie. Akademicy korzystali także z bezzwrotnych stypendiów naukowych, udzielanych przez utworzony w 1928 roku Ogólnopolski Fundusz Kultury Narodowej.[659] Fundusz przychodził jednak głównie z pomocą pracownikom naukowym. Przykładowo dziesięciomiesięczne stypendium w Niemczech, w wysokości 8.500 zł. z Funduszu Kultury Narodowej, otrzymał starszy asystent Zakładu Biologii USB Jan Bowkiewicz (pierwszą ratę w październiku 1928 roku, a drugą w marcu 1929 r.).[660] Była to suma znacząca, zważywszy, że profesor Jan Otrębski w 1926 roku otrzymywał miesięcznie 1.100zł pensji zasadniczej, 70 zł. dodatku regulacyjnego, 90 zł. ekonomicznego (na dzieci), 350zł naukowego i 100 zł. za kierowanie zakładem (razem 1.710 zł.).[661] 10 lipca 1925 roku Senat USB uchwalił statut Fundacji im. Józefa Piłsudskiego mającej popierać pracę naukową i artystyczną adiunktów oraz asystentów USB. Uzdolnieni akademicy wszechnicy batorowej mieli otrzymywać nagrody za prace naukowe, wykonywane w ramach konkursów ogłaszanych przez Rady Wydziałów. Corocznie Senat wybierał Komisję konkursową, która do 15 stycznia miała obowiązek przygotować projekt podziału nagród.[662]

---

tejże uczelni, na którym omawiano między innymi sprawy związane z Zakładem Ubezpieczeń Pracowników Umysłowych oraz Kasą Pogrzebową i jej regulaminem, „Słowo" 10 III 1931, nr 56, s. 3.

658 BLAN F 98 596, Sprawy USB, s. 3.

659 CAPL F 175 IA 43, Stypendia, s. 14–16; Szerzej zob. B. Jaczewski, *Polityka naukowa...*, op. cit., s. 131–139, 150–160, 208–212.

660 CAPL F 175 IA 251, Stypendia rządowe Polski na studia za granicą, s. 76.

661 Ibidem, F 175 IA 163, Budżet (preliminarze roczne).

662 Ibidem, F 175 IA 152, Sprawozdania roczne (1924/25), s. 17; Tamże F 175 IA 536, Zrzeszenie asystentów, stowarzyszenia profesorów i urzędników, Klub Profesorski (1919/20–1936/37), s. 101.

Wielki kryzys gospodarczy w latach trzydziestych XX wieku spowodował nie tylko obniżenie stopy życiowej społeczeństwa II Rzeczpospolitej, ale także wpłynął na pogorszenie sytuacji materialno-bytowej wielu akademików, szczególnie pochodzących spoza Wilna. Wobec kurczenia się rynków pracy i spadku zapotrzebowania na korepetycje, studenci podejmowali różne prace dorywcze (jako egzekutorzy i taksatorzy) oraz biurowe.[663]

12 lipca 1932 roku Minister WR i OP wydał Rozporządzenie o opłatach w państwowych szkołach akademickich oraz Państwowym Instytucie Dentystycznym w Warszawie (nr IV NS – 5700/32; Dziennik Urzędowy Ministra WRiOP 1932, nr 5, poz. 54). O prawie 100% podniesiona została wówczas wysokość czesnego a także taksy egzaminacyjne.[664] O 40% wzrosły koszty studiowania.[665] Rektor mógł odroczyć termin płatności czesnego na okres miesiąca, natomiast Rada Wydziału mogła odraczać opłaty za studia (uiszczane od 10 roku po ukończonej nauce) a także zwalniać od 1/5 ich wysokości, akademików legitymujących się dobrymi wynikami w nauce.

Wobec silnego wzrostu niezadowolenia w środowisku akademickim, licznych zebrań, wieców i demonstracji[666], Minister WRiOP Janusz Jędrzejewicz tłumaczył, iż konieczność wzrostu opłat spowodowana została złą kondycją gospodarczą państwa, nie mającego w warunkach kryzysu gospodarczego środków na utrzymanie szkolnictwa wyższego. Nadmieniał, też iż część pieniędzy tworząca Fundusz Opłat Studenckich, przeznaczona jest przez władze uczelniane na dofinansowanie poszczególnych przejawów życia studenckiego i organizacji akademickich. Wydatki na administrację Funduszu nie mogły, według rozporządzenia, przekraczać 5% ogólnej sumy wpływów z opłat.[667] Przykładowo, w roku akademickim 1933/34 na Fundusz Opłat Studenc-

[663] J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne*..., op. cit., s. 77–78.

[664] BLAN F 98 595, Studenckie sprawy, s. 27; *Przegląd życia akademickiego. Informator. rok akademicki 1932/33*..., op. cit., s. 44–45.

[665] A. Pilch, *Studencki ruch polityczny*..., op. cit., s. 173.

[666] Ibidem, s. 175, 176.

[667] „Słowo" 15 X 1932, nr 258, s. 1; CAPL F 175 IA 486, Fundusz opłat studenckich (1934/35–1935/36), s. 176–177.

kich wpłynęło 812.565 zł z sumy tej na pomoc młodzieży akademickiej przeznaczono 205.000 zł.[668]

Masowe skreślenia studentów z list uczelni, spowodowane brakiem możliwości uiszczenia podwyższonych opłat za naukę wywoływały liczne protesty i demonstracje akademików.[669] 25 września 1933 roku Rozporządzeniem Ministra WR i OP (Dziennik Urzędowy Ministerstwa WRiOP 1933, nr 16, poz. 208)[670] zliberalizowano politykę opłat studenckich, odroczeń i stypendiów. Fakt ten, wraz z ogólną poprawą sytuacji gospodarczej państwa wpłynął na ograniczenie masowych skreśleń akademików z list uczelni.[671]

Stypendia, pół-stypendia, pożyczki i zapomogi oraz odroczenia opłat i zasiłki ministerialne) były szczególnie istotne dla niezamożnych studentów USB.[672] Jak podają źródła w roku akademickim 1933/34 z powyższych form pomocy skorzystało 2.000 studentów (52% ogółu studiujących),[673] w roku akademickim 1934/35 – 2.389 (73%),[674] a w roku 1936/37 – 2.078 (61% ogółu studiujących). W roku akademickim 1935/36 wysokość pełnego stypendium wynosiła 1.200zł a pożyczki dziekańskiej 300zł (w 1938 r. dziekani z sum przyznanych przez Ministerstwo WRiOP mogli zarezerwować na ten cel ¼ pieniędzy[675]).[676] Najczęściej udzielano pożyczek w wysokości od 20 do 60 zł[677]

---

[668] CAPL F 175 IA 314, Sprawozdania roczne (1933/34), s. 5.

[669] Szerzej na temat zob. J. Garstka, *Zycie spoleczno-polityczne...*, op. cit., s. 79–81.

[670] A. Pilch, *Studencki ruch polityczny*, op. cit., s. 182.

[671] Ibidem, s. 183. W roku akademickim 1934/35 za nieopłacenie pierwszej raty czesnego z listy studentów skreślono 300 akademików. BUWiL F 97 429, Sprawozdanie Zarządu „Bratniaka" (1943–1935), s. 15.

[672] CAPL F 175 IA 372, Pomoc studentom w naturze (1921/22–1932/33).

[673] „Słowo" 26 II 1934, nr 55, s. 3. ZNiO, H. Andrsiak, *Moje wspomnienia*, t. 3, op. cit., s. 122–123, autor wspomina, iż w październiku 1934 r. jako student drugiego roku Wydziału Prawa i Nauk Społecznych otrzymał stypendium w wysokości 60 zł., pozwalało ono według niego na „beztroskie i spokojne życie" i poświęcenie się w całości nauce.

[674] CAPL F 175 IA 474, Sprawozdania roczne (1935/36), s. 20.

[675] Kwota ta wyniosła 26.800 zł, ibidem, GF175 IA 863–865, Stypendia studenckie, s. 57.

[676] Ibidem, F 175 IA 479, Stypendia rządowe (1935/36), s. 1.

[677] Ibidem, F 175 IA 503, Pożyczki i zapomogi (1935/36), s. 3, 17. W roku akademickim 1932/33 student Władysław Czaplicki otrzymał pożyczkę zwrotną (do 31 XII

i stypendiów w połowie i ¼ wysokości pełnego stypendium.[678] Warto podkreślić, iż bardzo często wsparciem dla studentów były stypendia fundowane przez osoby prywatne, instytucje lub fundacje.[679] Jako przykład można wymienić Fundację im. Józefa Piłsudskiego (dysponującą budżetem kwotą 69.146,74 zł), która to w roku akademickim 1935/36 przyznała ośmiu akademikom wileńskim zapomogi w wysokości 2.300 zł., natomiast Fundacja im. Władysława Zalewskiego w roku 1938/39 wspierała finansowo dwóch stypendystów, wypłacając im po 100 zł. w trzech semestrach.[680] Cenną inicjatywą było uchwalenie 21 stycznia 1935 roku przez Zrzeszenie Asystentów USB Funduszu zasiłkowego dla młodzieży akademickiej.[681] W roku akademickim 1936/37 z tegoż funduszu skorzystało 61 jego członków, na ogólną sumę 12.351 zł.[682] Poza tym, w latach trzydziestych pracowników naukowo-dydaktycznych wspierał Fundusz Kultury Narodowej. W lipcu 1930 r. lektorka języka angielskiego Wanda Januszkiewiczowa otrzymała 6 miesięczne bezzwrotne stypendium filologiczne na pobyt w Anglii, w wysokości 6.000 zł. (w dwóch ratach).[683] Leonid Żytkowicz (w latach 1929–1933 student historii USB, a od roku akademickiego 1932/33 zastępca młodszego asystenta) wspominał: „Od grudnia 1933, aż do wybuchu drugiej wojny, pobierałem stypendium Funduszu Kultury Narodowej. Zapewniało mi to pełną swobodę, poczucie niezależności, słowem doskonałe warunki do pracy badawczej. W latach 1935-1939 (do 31 VIII), byłem jednocześnie asystentem wolontariuszem, co wiązało mnie formalnie

1933 r.) w wysokości 100zł, ibidem, F 175 IA 218, Zasiłki i zapomogi studenckie (1932/33), s. 6.

678 Ogółem na USB w roku akademickim 1938/39 nie przyznano stypendiów 100%. Studenci otrzymali za to: 103–50%, 94–25%. Podań złożono 564, ibidem, F 175 IA 863–865, Stypendia studenckie, s. 3, 6–7,54.

679 Magistrat Wilna w 1936 roku ufundował stypendia dla ubogich akademików, w wysokości 50 zł. miesięcznie. „Kurier Wileński" 8 X 1936, nr 276, s.9. Rada Banku Polskiego wyasygnowała natomiast 50.000 zł. na pomoc biednym studentom, „Słowo" 20 II 1933, nr 50, s. 3.

680 CAPL F 175 IA 927, Sprawozdania roczne (1938/39); ibidem F 175 1 533, Sprawozdania Stowarzyszeń Akademickich i pomocy materialnej dla młodzieży, s. 24.

681 Ibidem, F 175 2 VI B 257, Sprawy asystenckie ogólne.

682 „Biuletyn" I 1938, nr 3.

683 CAPL F 175 5 IV B 63, Wykłady zlecone i lektoraty (1927/28–1929/30), s. 4

z Uniwersytetem. (...) Na wiosnę 1938 r. uzyskałem stopień doktora nauk humanistycznych (*doctor litteratum*). Na początku października tego roku, wyjechałem na roczne stypendium do Paryża."[684] Na USB przyznawano także nagrody za najlepsze prace z funduszu im. Józefa Piłsudkiego. W roku akademickim 1931/32 przyznano 1 nagrodę w wysokości 400 zł. i 3 po 200 zł[685], w roku 1935/36 przyznano 2 nagrody po 500zł, 2 po 250 zł, 2 po 150zł i 1 w wysokości 100 zł. Mgr Leonid Żytkowicz za pracę: *Stosunki skarbowe Wielkiego Księstwa Litewskiego w dobie insurekcji kościuszkowskiej* otrzymał nagrodę w wysokości 400 zł.[686] W roku 1937/38 2 osoby otrzymały po 300zł (między innymi adiunkt dr Helena Cehak-Hałubowiczowa, za pracę *Materiały i zagadnienia cmentarzyska kurchanowego koło wsi Narwy*). W kolejnym roku akademickim przyznano nagrody w podobnej ilości i wysokości (np. starszy asystent dr Antoni Szantyr za pracę *Die Telephistrilogie des Sophokles*).[687] W roku akademickim 1931/32 z Funduszu im. Józefa Poniatowskiego udzielono 7 pożyczek asystentom USB w łącznej kwocie 1.650 zł.[688] Warto wspomnieć także o stypendiach na badania archiwalne. 15 czerwca 1935 r. Piotr Szacki otrzymał na ten cel 600 zł. a 12 grudnia 1936 r. 120 zł.[689] Pracownikom naukowym wypłacano diety (prof. Otrębski delegowany 6 listopada 1935 roku przez rektora USB do Warszawy, jako reprezentant Wydziału Humanistycznego USB i Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Komisji Ortograficznej otrzymał zwrot kosztów

---

684 L. Żytkowicz, *Uniwersytet Stefana Batorego w ostatnich miesiącach swego istnienia*, [w:] *Wilno – Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur (Materiały I Konferencji Naukowej, Białystok 21–24 IX 1989)*, pod red. Elżbiety Feliksiak, t. 3, Białystok 1992, s. 122. Wacław Cimochowski (student filologii klasycznej i językoznawstwa indoeuropejskiego w latach 1931–1935), po rozpoczęciu pisania pracy doktorskiej otrzymał stypendium Funduszu Kultury Narodowej do Wiednia i do Albanii. Przywiózł stamtąd materiał dotyczący języka albańskiego, dzięki któremu ukończył swoją dysertację w 1939 roku). Archiwum UAM 164/23, Wacław Cimochowski, s. 11.

685 CAPL F 175 IA 312, Sprawozdania roczne (1931/32), s. 101.

686 Ibidem, F 175 I A 474, Sprawozdania roczne (1935/36), s. 13–14.

687 Ibidem, F 175 5 IV B 237, Asystenci (1936/37–1938/39), s. 8.

688 Ibidem, F 175 IA 312, Sprawozdania roczne (1931/32), s. 30.

689 Ibidem, F 175 I A 865, Stypendia na badania archiwalne, s. 5, 36.

podróży i dietę)[690] oraz dodatki ekonomiczne (do dnia 30 września 1933 r. prof. Jan Otrębski otrzymywał dodatek na córkę).[691]

W obliczy wielkiego kryzysu gospodarczego, kiedy to między innymi spadły zarobki i płace w sferze nauki i oświaty, wszelka pomoc i wsparcie finansowe było niezwykle istotne także dla pomocniczych sił naukowych.[692] Czesław Zgorzelski wspominał iż pensja asystenta wynosząca 180zł nie wystarczała na utrzymanie trzyosobowej rodziny (dla porównania, w roku akademickim 1935/36 księgowy Kwestury otrzymywał 180 zł., sekretarz ogólny, referent ds. młodzieży i maszynistka 260zł, a woźny 100zł[693]), i musiał on podjąć pracę dodatkową: publikował w wileńskim „Słowie" (w 1934 r.: „Pan z San Francisco", „Rosjanie u Mickiewicza"), a później w „Kurierze Wileńskim" i współpracował z „Przeglądem Powszechnym", posyłając periodyczne sprawozdania z literatury rosyjskiej.[694] Dochody pozauczelniane mieli także inni pracownicy naukowi USB. W roku akademickim 1935/36 Maria Prüfferowa prowadziła ćwiczenia z etnografii w Szkole Nauk Politycznych przy Instytucie Naukowo-Badawczym Europy Wschodniej (otrzymywała za to 64 zł miesięcznie);

---

690 Ibidem, F 175 I Bb 759, Jan Otrębski, s. 83.

691 Ibidem, F 175 5 IV B 236, Profesorowie, docenci, zastępcy profesorów (1936/37–1939/40), s. 67.

692 Jako przykład: dr Wacław Zalewski od 1 I – 31 XII 1928 r. – 442,68zł, od 1 I – 31 XII 1929 r. – 480, 38 zl., od 1 I – 28 II 1930 r. – 513,02 zl., od 1 III–31 III 1930 r. – 661,22 zł; od 1IV–30 IV 1931 r. – 513,02zl, od 1 V–31 V 1932 r. – 454,75 zl, 1 IV–31 XII 1932 r. – 419,32 zl, ibidem, F 175 IA 532, Ubezpieczalnia Społeczna 1934–1935, 1935–1936, s. 164.

693 Ibidem, F 175 IA 517, Wykazy i statystyki (1935/36), s. 340. Zarządzeniem Ministra WRiOP z dnia 21 maja 1938 roku (BP–8422/38) o wynagrodzeniu opłacanych przez państwo nauczycieli kontraktowych Państwowego Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Wilnie, otrzymywali oni 100zl miesięcznie. Za cztery godziny nadliczbowe tygodniowo–12 zl, BUWiL F 97 150, Liceum im. J. i J. Śniadeckich przy USB w Wilnie.

694 Cz. Zgorzelski, *Przywołane z pamięci*, Lublin 1996, s. 100. Inni asystenci w Seminarium Literatury Polskiej otrzymywali wynagrodzenia w wysokości: starsza asyst. mgr Eugenia Krassowska 210zł, p.o. mlodszej asyst. Mgr Wanda Bukojżanka 160zł, w Seminarium Literatury Klasycznej, p.o. ml. Asyst. Antoni Szantyr pobieral 189 zł., zast. asyst. w Obserwatorium Astronomicznym mgr Aleksander Ciopa otrzymal 120zl a dr Aleksander Jabłoński, kontraktowy wykładowca fizyki doświadczalnej 320 zł., CAPL F 175 I Ba 47, Różne sprawy personalne (okólniki dotyczące legitymacji, ulg kolejowych, zaliczek na uposażenie, wykaz pracowników 1935/36–1938/39, s. 69.

p.o. mł. Asyst. Zakładu Historii i Filozofii Medycyny Alina Kowalska od 1 stycznia do 15 maja 1937 roku pracowała w Klinice Chorób Wewnętrznych, nad uporządkowaniem historii chorób (za co otrzymała 160zł miesięcznie), a od 15 do 1 września 1937 jako lekarz w Druskiennikach w zakładzie Kąpieliskowym (za 250zl miesięcznie).[695]

Niezadowolona z ówczesnego poziomu płac zasadniczych, obok pomocniczych sił naukowych była także wyższa kadra naukowa.[696] Profesor zwyczajny prawa kanonicznego ks. Bronisław Żongołłowicz otrzymywał na etacie stałym 750zł wynagrodzenia zasadniczego a profesor nadzwyczajny (kontraktowy) teologii dogmatycznej ks. Leon Puciata 540 zł.[697] Profesor nadzwyczajny prawa handlowego Adam Chełmoński pobierał miesięcznie 740zł, a profesorowi językoznawstwa indoeuropejskiego i filologii sanskryckiej Janowi Otrębskiemu za wykłady zlecone (w trzech trymestrach roku akademickiego 1936/37) z filologii litewskiej wypłacono 1.000 zł.[698] O aspiracjach płacowych pracowników USB dowiadujemy się dzięki uchwalonemu 29 marca 1938 roku przez Walne Zgromadzenie Stowarzyszenia Grona Nauczycielskiego USB w Wilnie, Memoriałowi w sprawie uposażenia profesorów wyższych zakładów naukowych i pomocniczych sił naukowych. Powołując się na fakt, iż lekarz po 10-15 latach pracy zarabiał około 2.000zł a profesor w Niemczech (w przeliczeniu na złotówki) 1.700 zł autorzy powyższego memoriału proponowali podnieść pensje: profesorom zwyczajnym do 1.500z, nadzwyczajnym do 1.200 zł, zastępcom profesorów do 900zł, adiunktom habilitowanym do 700zł, asystentom habilitowanym 500zł, a asystentom niehabilitowanym do 400 zł.[699]

---

695 Ibidem, F 175 I Ba 48, Zajęcia uboczne, s. 11, 26.

696 Profesorowie posiadali dodatkowe źródła dochodów. W roku akademickim 1934/35 prof. Konrad Górski z Ministerstwa WRiOP za ocenę książek dla młodzieży otrzymał 885,60 zł, za odczyt w Polskim Radiu 1.250 zł. oraz zaliczkę na honorarium za książkę „Frangow Maurias", razem 2.235 zl. ibidem s. 105.

697 Ibidem, F 175 IA 517, Wykazy i statystyka (1935/36), s. 340, 347; ibidem F 175 I Ba 47, Różne sprawy personalne (okólniki dotyczące legitymacji, ulg kolejowych, zaliczek na uposażenia, wykazy pracowników 1935/36–1938/39).

698 CAPL F 175 I Bb 759, Jan Otrębski, s. 91.

699 Ibidem, F 175 IA 1169, Projekt memoriału Stowarzyszenia Grona Nauczycielskiego USB w Wilnie, s. 1–2.

9. Organizacje samopomocowe

Ważnym elementem parcia dla akademików były także organizacje samopomocowe studentów. Ze względu na fakt, iż w szkołach wyższych Drugiej Rzeczypospolitej nauka była płatana, problemy socjalo-bytowe wielu akademików uniemożliwiały im naukę lub też zmuszały do podjęcia dodatkowej pracy zarobkowej. Dla wielu spośród nich organizacje samopomocowe były wsparciem w pomyślnym ukończeniu studiów. Wśród organizacji „samopomocowych" wyróżnić można było na USB między innymi: powstałe w 1919 roku Stowarzyszenie Bratniej Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej Bratnia Pomoc[700], powstała w 1922 roku z inicjatywy Stowarzyszenia lekarzy Polskich Kasa Zapomogowa Medyków Polsków[701]; istniejące od roku akademickiego 1921/22 Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy Studentów Żydów[702]; Kasa Chorych przy „Bratniej Pomocy"[703]Kasa Chorych studentów Żydów[704]. W roku akademickim 1934/35 rozwiązano w/w kasy chorych na USB tworząc w zamian Akademicki Ośrodek Zdrowia[705]. Od roku akademickiego 1920/21funkcjonowały Bursa Akademicka Męska i Żeńska.[706] Ważna role pełnił także oddany do użytku w styczniu 1932 roku Dom Akademicki[707].

[700] CAPL F 175 I A 134, Sprawozdanie roczne (1923/24), CAPL F 175 I 5 30, Kontrola gospodarcza i finansowa „Bratniej Pomocy" i Kół Naukowych.

[701] Dziesięciolecie działalności Kasy Zapomogowo-Pożyczkowej Studentów medyków Polaków USB w Wilnie; „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego i Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego" 1933, s. 643–649.

[702] CAPL F 175 I 5 9, Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy studentów Żydów.

[703] CAPL 175 I A 665, Opieka zdrowotna (1930–1938).

[704] CAPL F 175 I 5 23, Akademicka Kasa Chorych Studentów Żydów.

[705] CAPL F 175 I A 937, Opieka nad nowowstępującymi i młodzieżą studiującą., s.192.

[706] CAPL F 175 I A 134, Sprawozdania roczne (1923/24), s. 7.

[707] CAPL F 175 I A 312, Sprawozdanie roczne (1931/32), s.4.

V. USB w życiu Wilna i Wileńszczyzny

1. Powszechne Wykłady Uniwersyteckie

Uniwersytet Stefana Batorego na ziemiach północno-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej był ważnym ośrodkiem kultury i nauki polskiej, a także wpływał na prestiż i rangę Wilna.[708]

Wyrazem bezpośredniego oddziaływania Uniwersytetu na mieszkańców Wilna i Wileńszczyzny były tzw. Powszechne Wykłady Uniwersyteckie. Tematyką[709] obejmowały wiele dziedzin wiedzy: historię i literaturę (polską oraz powszechną), prawo, ekonomię polityczną, geografię, nauki przyrodnicze i lekarskie. Ryszard Mienicki zauważa „wykłady te, w sezonie jesiennym i zimowem odbywane dwa razy na tydzień, od początku pociągnęły szerokie masy inteligencji wileńskiej, tłumnie zawsze śpieszącej do sali Śniadeckich. Gdy w jesieni 1920 r. uniwersytet powracał i gromadził się w Wilnie z tułaczki i rozproszenia, rektor Siedlecki, aby dać wyraźny znak wznowionego życia uczelni, sam rozpoczął te wykłady."[710] Decyzją Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich z dnia 24 listopada 1919 roku zatwierdzony został statut PWU. Program wykładów ustalał Zarząd wybierany na 3-letnią kadencję, który dysponował też funduszami oraz składał sprawozdania z działalności Senatowi Akademickiemu.[711] Prelekcje wygłaszane były

[708] A. Gołubiew, *Znaczenie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie dla Ziem Północno-Wschodnich*, „Rocznik Ziem Wschodnich" 1938, s. 149.

[709] Tematyka niektórych wykładów i ćwiczeń związana była z regionem i jego historią, np. w roku akademickim 1922/23 prof. Janusz Iwaszkiewicz wykładał: *Dzieje Litwy w XVIII i XIX w.* zob. *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1922/23*, op. cit., s. 4; w roku 1925/26 doc. Cezaria Ehrenkreutz prowadziła ćwiczenia z etnografii Wileńszczyzny, *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1925/26*, op. cit., s. 7.

[710] R. Mienicki, *Pierwsze dziesięciolecie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, [w:] *Księga pamiątkowa...*, op. cit., s.37.

[711] Prezesem PWU w roku akademickim 1919/20 był ks. Prof. Chrześcijańskich nauk społecznych Kazimierz Zimmermann, zob. *Program wykładów i skład Uniwersytetu w półroczu zimowem roku akademickiego 1919/20*, op. cit., a w następnym roku prof. chemii organicznej Kazimierz Sławiński, *Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1921/22*, op. cit., s. 42.

nie tylko w Wilnie, ale także w Grodnie, Suwałkach, Pińsku, Lidzie i Nowogródku zarówno przez pracowników naukowych USB jak i zaproszonych gości. 22 marca 1922 roku prof. literatury powszechnej Marian Zdziechowski wygłosił wykład na temat: „Trzy światy: Europa, Rosja, Azja"; 16 marca 1933 r. profesor geografii fizycznej Mieczysław Limanowski: „Frontem do Dźwiny". Zazwyczaj wykłady, które nie mogły poruszać tematyki politycznej, religijnej czy walk klasowych odbywały się poza murami uczelni, z wyjątkiem prelekcji wymagających skorzystania z bazy dydaktycznej. Powszechne wykłady choć odpłatne,[712] cieszyły się dużym zainteresowaniem (w 1923 roku wygłoszono 42 prelekcje, w 1924–36 a w 1927–40) i wygłaszano je, aż do wybuchu drugiej wojny światowej.[713]Rektor Siedlecki wspominał: „Tysiące wilnian uczęszczało na te wykłady. (...) Wiem, że przyjeżdżano na nie z dalszych okolic. (...) Publiczność uczęszczająca na powszechne wykłady była dość różnorodna. Widziałem tam i młodzież uniwersytecką i młodzież szkół średnich, żołnierzy i robotników, razem z przedstawicielami inteligencji wileńskiej. Nastrój, powaga i skupienie na tych wykładach były istotnie wzruszające."[714] W roku akademickim 1923/24 wprowadzono wykłady lekarskie popularyzujące wskazania higieny indywidualnej i zbiorowej.[715] Zazwyczaj wykłady układano w cykle, np. w 1925/26 odbyły się dwa cykle po 10 wykładów pt.: „Świat klasyczny" i „Kultura wieków średnich"; analogicznie w 1926/27 „Kultura odrodzenia" i „Kultura Wilna"; w 1927/28 „O mowie ludzkiej" i „Polska za Piastów". Nie należy zapominać, iż wiele

[712] W roku akademickim 1924/25 wyniosły 3.474,67 zł., CAPL F 175 IA 175, Wykłady zlecone (1925/26), s. 16. przykładowo: za wykład profesora psychiatrii Maksymiliana Rosego pt. „Mózgi sławnych ludzi" w dniu 18 lutego 1934 roku za bilet normalny kosztował 50 gr. a ulgowy 25 gr., „Słowo" 17 II 1934, nr 46, s. 3; prelekcja profesora filozofii Tadeusza Czeżowskiego „O metafizyce" w dniu 16 listopada 1934 roku kosztowały 20 i 10 gr. ibidem, 16 XI 1934, nr 314, s. 5.

[713] CAPL F 175 I A 40–Powszechne wykłady uniwersyteckie; CAPL F 175 IA 93, Powszechne wykłady uniwer syteckie (1921/22–1923/24), s. 1–2, 12, ibidem F 175IA 134, Sprawozdania roczne (1923/24), s. 332, 407.

[714] M. Siedlecki, *Wspomnienie z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego,* [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s.89.

[715] R. Mienicki, *Pierwsze dziesięciolecie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie,* [w:] *Księga pamiątkowa...*, op. cit., s. 37.

wykładów zostało wygłoszonych w radio wileńskim, co niestety „jak się okazało, odciągnęło w ogromnej mierze publiczność od wykładów uniwersyteckich i przyczyniło się do znacznego ich upadku zarówno w Wilnie, jak i po za niem."[716]

Inną ważną inicjatywą kadry profesorskiej były tzw. Odczyty popularne dla ogółu ludności. *Słowo* (11 II 1924, nr 9, s. 3) informowało o wykładzie w dniu 12 lutego prof. Juliusza Kłosa nt.: „Trzy kultury artystyczne w Polsce", który miał się odbyć w Sali Śniadeckich o Godzinie 18.00.

W wykładach organizowanych w ramach Uniwersytetu Powszechnego im. Adama Mickiewicza[717] zaaranżowano także kursy dla przewodników miasta Wilna.[718] Chrześcijański Uniwersytet Robotniczy również organizował odczyty dla ludności a do grona wykładowców należeli między innymi: profesor Marian Zdziechowski – język polski, zastępca profesora teologii pasterskiej ks. Michał Sopoćko – etykę.[719] Kadra USB wygłaszała także odczyty w różnorakich organizacjach i towarzystwach wileńskich. „Dziennik Wileński" z 1935 roku informował, że profesor literatury polskiej Manfred Kridl wygłosił odczyt: „Zagadnienia ideologii i problematyka w badaniach literackich" a magister Irena Sławińska 18 marca 1937 roku „Próby tragedii w epoce Młodej Polski".[720] 15 maja 1939 roku profesor archeologii Rajmund Gostkowski na zebraniu Związku Wileńskiego Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych w lokalu Gimnazjum im. Zygmunta Augusta w Wilnie (przy ul. Mała Pohulanka 6) zaprezentował referat na temat Szkolnictwa Mussoliniego.[721] Organizowano także kursy

---

716 Ibidem, s. 38.

717 Posiadał wydziały humanistyczny, ekonomiczno-społeczny, przyrodniczy, higieny specjalistycznej i systematycznego nauczania (język polski, język francuski, języka angielski, język niemiecki, arytmetyka, matematyka, oraz przedmioty handlowe: buchalteria, arytmetyka handlowa). Kursanci placili 3zł miesięcznie i 5zł za naukę języków, „Słowo" 6 I 1925, nr 4, s. 3; ibidem 8 I 1925, nr 5, s. 3.

718 Profesor malarstwa Ferdynand Ruszczyc wygłosił wykład „Jak należy ujmować wycieczki",

719 „Słowo" 17 IV 1928, nr 87, s. 3.

720 „Dziennik Wileński" 22 III 1935, nr 80, s. 5; ibidem 17 III 1937, nr 75, s. 5.

721 Ibidem 14 V 1939, nr 131

dokształcające dla przedstawicieli różnych zawodów (kursy dokształcające dla aptekarzy[722], kursy ogrodnicze[723], kursy uzupełniające dla lekarzy[724]).

W roku akademickim 1929/30 „otwarto przy Wydziale Teologicznym kursy dla katechetów".[725] 21 listopada 1932 kurator wileńskiego okręgu szkolnego K. Szeligowski utworzył kurs metodyczny filologii klasycznej dla nauczycieli gimnazjów. Obejmował on wykłady o nauczaniu i wychowaniu, lekcje pokazowe, oraz zagadnienia związane z maturą. Wykładowcami byli między innymi: prof. Rajmund Gostkowski i prof. Jan Oko.[726] 15 marca 1935 roku założono Wileńskie Koło Towarzystwa Oświaty Zawodowej, które za cel stawiało sobie doskonalenie zawodowe kursantów. Profesor ogólnej uprawy roli i roślin Janusz Jagmin w roku akademickim 1937/38 był kierownikiem trwającego 11 miesięcy kursu lniarsko-konopiennego. Był to kurs stosunkowo długi, gdyż większość kursów trwała od 2 do 4 miesięcy.[727]

2. Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich

Na mocy postanowienia Ministra WRiOP z dnia 9 IV 1938 powstało w Wilnie eksperymentalne Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich (działające przy USB w pomieszczeniach Uczelni przy ul. Bakszta 15). W szkole o kierunkach: klasycznym, humanistycznym, matematyczno-fizycznym i przyrodniczym[728] uczono: języka polskiego, francuskie-

722 CAPL F 175 4 X C 6, Kurs dokształcający dla aptekarzy (1924/25), s.5.

723 „Dziennik Wileński" 8 I 1927, nr 5, s. 3.

724 „Dziennik Wileński" 3 IV 1927, nr 77, s. 3; w 1928 roku zgłosiło się 33 lekarzy: z Wilna (9), z woj. Wileńskiego–10, z woj. Nowogródzkiego (10), z woj. Białostockiego (1), z woj. Łódzkiego (1), z woj. Pomorskiego (1). „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego i Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego" 1928, s. 94.

725 „Szkoły Akademickie" 1929/30, z. 8/9, s. 99.

726 „Słowo" 25 XI 1932, nr 298, s. 3.

727 BUW F 97 153, Sprawozdanie ogólne z działalności Towarzystwa Oświaty Zawodowej. Koło w Wilnie, s. 2–4, 21–23.

728 BUWiL F 97 150, Sprawozdanie z działalności Liceum im. J.J. Śniadeckich przy USB (1938 -1939), s. 1–15, 23, 25, 34, 39, 46, 49, 53, 56, 61, 65, 70, 74, 75, 77, 80, 83.

go, niemieckiego, angielskiego, greckiego, łaciny, biologii, historii, matematyki, fizyki, chemii, zagadnień życia społecznego, śpiewu i wychowania fizycznego. Formalnie, pod względem metodycznym i programów nauczania Liceum znajdowało się pod nadzorem rektora lub mianowanego przez niego zastępcy. W zakresie spraw administracyjnych decyzyjny był Kurator Okręgu Szkolnego Wileńskiego, a dyrektorem szkoły został wybrany dr Wacław Stszewski.[729] W szkole kształciła się młodzież z różnych warstw społecznych[730] oraz różnych wyznań[731]. Liceum zostało zamknięte 7 grudnia 1939 roku.[732]

3. Towarzystwa naukowe w Wilnie

Kadra naukowa USB chętnie i aktywnie uczestniczyła w pracach różnorodnych organizacji pozauniwersyteckich i instytucjach naukowych. W 1907 roku zostało założone Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie. Pierwsze powojenne Walne Zgromadzenie członków TPN w Wilnie miało miejsce 14 czerwca 1919 roku. Według Statutu z 1922 roku w ramach Towarzystwa utworzono trzy wydziały: 1) filologii, literatury i sztuki, w którym działali między innymi profesorowie: Stefan Srebrny, Marian Zdziechowski; 2) nauk matematyczno-przyrodniczych i lekarskich z prof. Władysławem Dziewulskim i Józefem Trzebińskim; 3) historii, filozofii nauk społecznych z prof. prof. Teofilem Emilem Modelskim, Bolesławem Wilanowskim. W ramach wydziałów istniały sekcje, które zajmowały się opracowaniem poszczególnych ramtów badawczych. W 1931 roku w ramach pierwszego wydziału utworzona została sekcja historii sztuki a w 1936 r. w ramach wydziału trzeciego

---

729 Szerzej na temat liceum zob.: A. Ulińska, *Państwowe Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Wilnie (1938–1939)*, [w:] *Wilno jako ognisko oświaty w latach próby (1939–1945)*, pod. red. Elżbiety Feliksiak i Marty Skorko-Barańskiej, Białystok 1991, s. 19.

730 Synowie i córki rolników, urzędników państwowych, pracowników umysłowych, niższych funkcjonariuszy państwowych, oficerów i podoficerów, ibidem.

731 59 uczniów – rzymsko-katolickich, 1 – greko-katolickiego, 7 – prawosławnych, 1 – wyznania mojżeszowego, ibidem,

732 Ibidem, s. 19.

sekcja historii najnowszej. W TPN odbywały się posiedzenia naukowe ogólne oraz w poszczególnych sekcjach. Wydawano także „Rozprawy i Materiały Wydziału I TPN", „Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historii sztuki Wydziału I TPN", „Prace TPN w Wilnie. Wydział Nauk Matematyczno-Przyrodniczych", „Rozprawy Wydziału III TPN" oraz „Źródła i Materiały Historyczne".[733]

Tadeusz Czeżowski, profesor filozofii, pracował w powstałym w 1927 roku Wileńskim Towarzystwie Filozoficznym[734]; profesor literatury powszechnej Marian Zdziechowski jako prezes[735] w działającym w Wilnie od 1924 roku Towarzystwie Polsko-Węgierskim, kierownik działu fotografii artystycznej Wydziału Sztuk Pięknych Jan Bułhak[736] w zorganizowanym przez siebie Fotoklubie Wileńskim i Fotoklubie Polskim, a profesor Seweryn Wysłouch w Białoruskim Towarzystwie Naukowym[737] założonym 26 stycznia 1918 roku w celu przyjęcia zbiorów archeologicznych i historycznych po Janie Łuckiewiczu. Przy Towarzystwie powstało Muzeum Białoruskie im. Jana Łuckiewicza oraz bibliotek i archiwum. Urządzano tam akademie i obchody świąt

---

733 *Słownik Polskich Towarzystw Naukowych*, op. cit., s. 41, 43–44; M. Brensztejn, *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie*, [w:] *Wilno i Ziemia Wileńska*, op. cit., s. 131–132; *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, nr 1–2,Wilno 1908, s. 122–127, 129–135; L. Żytkowski, *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1940*, [w:] *Z dziejów nauki polskiej. Księga pamiątkowa Towarzystwa Naukowego Toruńskiego 1875–1975*, Toruń 1975, s. 49–75. *Przewodnik po zbiorach rękopisów w Wilnie* (oprac. M. Kocójowa), Kraków 1993, s. 252–256, zawiera opis zawartości zbiorów na temat TPN w Wilnie, znajdujących się w Litewskim Państwowym Archiwum Historycznym zob. F 1135, 9477 jednostek archiwalnych, zbiory od XIV w. do 1912 r.

734 J. Pawlak, *Tadeusz Czeżowski*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici" 1991. Filozofia XIII. Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 234, s. 4.

735 A. Kasperavičius, *Koncepcje i wizje polityczne Mariana Zdziechowskiego (na podstawie wileńskiego okresu jego publikacji)*, „Lithuania", op. cit., s. 158. Profesor Zdziechowski w 1933 roku został członkiem honorowym Towarzystwa Polsko-Węgierskiego, BUW F 33 10, Marian Zdziechowski, s. 2.

736 S. Turski, *Jan Bułhak*, „Fotografia" 1976, nr 1, s. 292.

737 J. Garniewicz, *Białoruskie Towarzystwo Naukowe w Wilnie (1918–1939)*, „Acta Baltico-Slavica" 1984, s. 98–99. Seweryn Wysłouch działał także w Podkomisji Białoruskiej, powstałego w 1925 roku Instytutu Narodowościowego. W jego ramach działały w Wilnie podkomisje: litewska, gospodarcza, demograficzno-statystyczna i historyczna, „Źródła Mocy" 1927, s. 94.

narodowych a także zebrania naukowe podczas których wygłaszano referaty. W ramach Towarzystwa istniały Sekcje: Literacko-Artystyczna i Językoznawcza oraz powstała w 1935 roku Sekcja Historyczna. Pracownicy Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej działali w utworzonym w 1926 roku z inicjatywy ówczesnego dyrektora Biblioteki dr Stefana Rygla, Towarzystwie Bibliofilów Polskich w Wilnie, które funkcjonowało do 1939 roku. Siedzibą Towarzystwa był pomieszczenia biblioteczne. 23 maja 1926 roku Towarzystwo weszło w skład członków Rady Bibliofilskiej w Warszawie. Głównym celem Towarzystwa było rozwijanie czytelnictwa wśród społeczeństwa wileńskiego oraz dbanie o podniesienie jakości estetycznej i technicznej wydawnictw drukowanych w Polsce.[738] W latach 1936-39 funkcjonowało Towarzystwo Przyjaciół Biblioteki im. Wróblewskich, którego prezesem był Franciszek Tyczkowski a sekretarzem bibliotekarka Biblioteki Uniwersyteckiej Helena Drège. Organizowano wykłady i odczyty na które zapraszano uczonych USB, np. profesora filozofii i pedagogiki Mariana Massoniusa i profesora historii Polski Stanisława Kościałkowskiego).[739]

Reprezentanci nauki z Wydziału Prawa i Nauk Społecznych USB działali w Wileńskim Towarzystwie Prawniczym im. Daniłłowicza[740], którego zebranie organizacyjne z udziałem 50 osób miało miejsce 16 marca 1922 roku w gmachu Uniwersytetu Stefana Batorego. Na zebraniu przyjęto projekt statutu oraz wybrano Zarząd, w skład którego weszli: prezes – profesor prawa kościelnego Alfons Parczewski, sekretarz – profesor prawa rzymskiego Franciszek Bossowski, członek – profesor prawa państwowego, międzynarodowego Wacław Komarnicki i zastępca członka – profesor Stefan Ehrenkreutz. Zadaniem towarzystwa było rozwijanie nauki o prawie w Wilnie i na Wileńszczyźnie poprzez prowadzenie badań, organizowanie dyskusji oraz działalność wydawniczą. Członkowie Towarzystwa Prawniczego działali w następujących sekcjach: Cywilnej, prawa międzynarodowego i karnej. Wraz z Wydziałem Prawa i Nauk społecznych USB Towarzystwo Prawnicze

---

[738] *Słownik Polskich Towarzystw Naukowych*. op. cit., s. 439–440.
[739] Ibidem, s. 487–488.
[740] Ibidem, s. 133–134.

przystąpiło do wydawnictwa czasopisma naukowego „Rocznik Prawniczy Wileński".[741]

Profesorskie środowisko lekarskie USB także współtworzyło obraz życia kulturalnego Wilna i Wileńszczyzny. Od roku 1927 wydawano pismo „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego" a od 1928 roku po przystąpieniu do współpracy pracowników naukowych Wydziału Lekarskiego – „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego i Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego", którego redaktorem był profesor historii i filozofii medycyny Stanisław Trzebiński, a zastępcą profesor anatomii patologicznej Kazimierz Opoczyński.[742] Jak podają źródła 10 grudnia 1930 roku na walnym zebraniu Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego obecnych było 22 członków z prezesem profesorem otolaryngologii Janem Szmurło. Na zebraniach wygłaszano referaty[743] oraz dokonywano prezentacji materiału klinicznego.[744] Pracownicy Wydziału Lekarskiego USB pracowali także w powstałej w 1927 roku Radzie Wileńsko-Nowowgródzkiej Izby Lekarskiej, która w 1929 roku liczyła 24 członków (między innymi: Aleksander Januszkiewicz, Aleksander Safarewicz, Jan Szmurło).[745] Wart odnotowania jest również fakt założenia w 1918 roku Stowarzyszenia Lekarzy Polaków w Wilnie i na Prowincji. 10 lat później

---

[741] Komitet redakcyjny czasopisma stanowili: przewodniczący–dziekan Komarnicki, członkowie: Eugeniusz Waskowski, Władysław Zawadzki, Witold Staniewicz, zob. *Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Prawniczego im. Ignacego Daniłowicza w Wilnie od 1 stycznia do 31 grudnia 1924 roku*, „Rocznik Prawniczy Wileński" 1925. Jak podają źródła, na wniosek dziekana Komarnickiego Rada Wydziału Prawa i Nauk Społecznych USB 6 października 1924 roku podjęła decyzję o współwydawnictwie „Rocznika Prawniczego Wileńskiego", CAPL F 175 I A 152, Sprawozdanie roczne (1924/25), s. 5.

[742] R. Mienicki, *Uniwersytet Wileński*, [w:] *Wilno i Ziemia Wileńska*, op. cit., s. 37; „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego i Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego" 1928, s. 306.

[743] Prof. Michejda wygłosił referat pt.: Zapalenie wyrostka robaczkowego na podstawie materiału wileńskiej Kliniki Chirurgicznej, cz. I, ibidem 1931, s. 517–518, 519

[744] *Protokół posiedzenia Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego w dn. 8 lutego 1928 roku*. „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego...", op. cit., 1928, s. 24–25.

[745] *Sprawozdanie z działalności Wileńsko-Nowogródzkiej Izby Lekarskiej w r. 1929*, s. 93.

w 1928 roku liczyło ono 125 członków. Na zebraniach Stowarzyszenia odczyty wygłaszali między innymi: profesor okulistyki Julian Szymański nt. *Stan lekarski w Ameryce*, i docent higieny Aleksander Safarewicz *Konstytucja organizmu i jej znaczenie w eugenetyce*.[746]

4. Działalność naukowo-dydaktyczna kadry USB (Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej i Szkoła Nauk Politycznych)

23 lutego 1930 roku powstał w Wilnie Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej oraz działająca przy nim jednowydziałowa Szkoła Nauk Politycznych, w której zajęcia rozpoczęły się 6 marca 1930 roku.[747] Dyrektorem Instytutu w latach 1930-31 był Janusz Jędrzejewicz a od 1931–1939 Władysław Wielohorski. Funkcję prezesa zarządu pełnił prof. Ehrenkreutz. 17 stycznia 1930 roku zatwierdzono statut, który główny nacisk kładł na gromadzenie i opracowywanie materiałów dotyczących Związku Radzieckiego. Pracownicy Instytutu żywo interesowali się również historią, etnografią i językoznawstwem ziem wchodzących w skład: Litwy, Estonii, Łotwy, Białorusi i Ukrainy. W 1930 roku w Instytucie utworzono Sekcje: Historyczno-Prawną, której przewodniczył profesor Stefan Ehrenkreutz; Literatury i Językoznawstwa z profesorem Janem Otrębskim na czele; Etnograficzno-Geograficzną z profesorem etnologii i etnografii Cezarią de Courtenay-Ehrenkreutzową, Gospodarczą z profesorem ekonomii Władysławem Zawadzkim. W ramach poszczególnych sekcji (poza Gospodarczą) istniały podsekcje. Prężny rozwój Instytutu potwierdza zwiększająca się z roku na rok na liczba sekcji. W 1936 roku działały sekcje: Filologiczna (przewodniczący – prof. Jan Otrębski, sekretarz dr Halina Turska-Jabłońska), Gospodarcza (przewodniczący profesor ekonomiki rolniczej Witold Staniewicz, sekretarz docent ekonomii

[746] *Stowarzyszenie Lekarzy Polaków w Wilnie i na Prowincji. Sprawozdanie doroczne*, „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego..." 1928, s. 25–27.
[747] „Ateneum Wileńskie" 1930, s. 405.

Stanisław Świaniewicz), Historyczno-Prawna (przewodniczący prof. Ehrenkreutz) z grupami: historyczną (przewod. Stefan Ehrenkreutz, sekretarz prof. Historii Europy Wschodniej Henryk Łowmiański) i prawnicza (przewodniczący profesor prawa cywilnego Eugeniusz Waśkowski, sekretarz docent teorii i filozofii prawa Wiktor Sukiennicki; Etnograficzna (przewodnicząca prof. Cezaria Baudouin de Courtenay _Ehrenkreutzowa, sekretarz dr Maria Znamierowska – Prüfferowa) i Fizjograficzna (przewodniczący profesor geografii fizycznej Mieczysław Limanowski. Z referatów naukowych Instytutu działały: gospodarczy, prowadzony przez Stanisława Świaniewicza, którego przedmiotem badań była gospodarka ziem północno-wschodnich Rzeczypospolitej oraz ekonomika ZSRR; polityczno-ustrojowy ZSRR, prowadzony przez Wiktora Sukiennickiego; „Balticoslavica" kierowany przez profesora filologii słowiańskiej Erwina Koschmiediera, gromadzący i opracowujący materiały z zakresu archeologii, etnologii i filologii ziem nadbałtyckich (litewskich, łotewskich, estońskich i fińskich) i sąsiednich słowiańskich (polskich, białoruskich, ukraińskich i rosyjskich); oraz litewski istniejący od maja 1936 roku. Przy niektórych referatach prowadzone były seminaria dla słuchaczy wyższych lat oraz absolwentów istniejącej przy Instytucie Szkoły Nauk Politycznych,[748] która przygotowywała „swych wychowanków do przyszłej pracy – przede wszystkim na obszarach województw wschodnich w administracji państwowej, skarbowości, samorządach terytorialnych i gospodarczych, szkolnictwie specjalnym, spółdzielczości, organizacjach społecznych itp. (…) Następnie do pracy wynikającej ze współżycia państwowego Rzeczypospolitej z Rosją Sowiecką i państwami bałtyckimi w dziedzinie politycznej (stosunki konsularne), gospodarczej, kulturalnej itp."[749] Według stanu z dnia 30 czerwca 1930 roku w szkole wykładali: prof. Cezaria Boudoin de Courtenay-Ehrenkreutzowa (*Etnografię Europy Wschodniej*), prof. Stefan Ehrenkreutz (*Historie ustroju państw Europy Wschodniej*); prof. Prawa karnego Stefan Glaser (*Wstęp do prawoznawstwa*), prof. Historii Ustroju na Zachodzie Iwo Jaworski (*Prawo polityczne Polski i państw bałtyc-*

[748] *Słownik Polskich Towarzystw Naukowych* op. cit., s. 60–61.
[749] *Szkoła Nauk Politycznych w Wilnie*, Wilno 1938, s. 3

kich); docent prawa państwowego i międzynarodowego Michał Król (*Zasady międzynarodowego prawa prywatnego* i *Zasady skarbowości*); profesor administracji Jerzy Panejko (*Zasady prawa administracyjnego* i *Strukturę administracyjną ZSRR*); profesor geologii Bronisław Rydzewski (*Geografię Rosji Europejskiej i państw bałtyckich*); profesor ekonomiki rolniczej Witold Staniewicz (*Politykę agrarną ZSRR*); docent teorii i filozofii prawa Wiktor Sukiennicki (*Zasady prawa narodów, Historię ruchu rewolucyjnego w Rosji od początku XIX w., Historię Europy wschodniej i stosunków międzynarodowych XX w.* oraz *Strukturę polityczną ZSRR*), docent ekonomii Stanisław Swianiewicz (*Ekonomię polityczną i organizacje życia gospodarczego* oraz *Doktrynę komunistyczną)*, profesor prawa cywilnego Eugeniusz Waśkowski (*Prawo cywilne*), profesor prawa kościelnego Bolesław Wilanowski (*Stosunki wyznaniowe ZSRR* oraz *Organizacji pracy naukowej i nauczania w ZSRR)*, profesor prawa karnego Bronisław Wróblewski (Zasady socjologii), doktor dawnego prawa polskiego i litewskiego Seweryn Wysłouch (Politykę narodowościową wewnętrzną ZSRR, Zagadnienia białoruskie jako sprawę międzynarodową, ćwiczenia z historii ustroju Europy Wschodniej), a profesor Historii sztuki Marian Zdziechowski (*Prądy umysłowe i literackie Rosji przedbolszewickiej*).[750]

5. Dodatkowe funkcje pracowników naukowych i ochrona zdrowia

Uczeni wileńscy pracowali także w różnych instytucjach i urzędach pełniąc funkcje państwowe (radnych, posłów na Sejm)[751], ważne funkcje kierownicze i społeczne. Docent historii Polski Ryszard Mienicki, od

---

750 *Wyższa Szkoła Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej w Wilnie*, Wilno 1932, s. 18–19.

751 Np. profesor prawa państwowego i międzynarodowego Wacław Komarnicki pełnił funkcję posła na Sejm (w 1928 r.) i radnego Wilna (w 1927 r.), podobnie jak profesor historii ustroju na Zachodzie Iwo Jaworski szerzej zob. B. Wróblewski, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za rok akademicki 1934/35*, „Rocznik Prawniczy Wileński" 1935, s. 390–391.

1921 roku był kustoszem w Archiwum Państwowym w Wilnie, a od kwietnia do grudnia 1939 r. jego kierownikiem.[752] Profesor historii sztuki Marian Morelowski w latach 1931-1941 był ekspertem Muzeum Miejskiego.[753] Docent prawa karnego Witold Świda był członkiem zarządu Towarzystwa Opieki nad Dziećmi, Zarządu Rady opieki Szkoły i Przedszkola „Dziecko Polskie" oraz towarzystwa Krzewienia Wiedzy Handlowej i Ekonomicznej Wilna. Docent dawnego prawa polskiego i litewskiego Jan Józef Adamus pełnił funkcję członka Zarządu Koła Seniorów Oddziału Związku Strzeleckiego w Wilnie a docent dawnego prawa polskiego i litewskiego Seweryn Wysłouch był radnym Wilna oraz członkiem Rady Komunalnej tego miasta.[754]

Przy Uniwersytecie działały również Kliniki Uniwersyteckie[755] (Wewnętrzna, Chirurgiczna, Oczna, Otolaryngologiczna, Chorób dziecięcych, Położniczo-ginekologiczna i Dermatologiczna), które świadczyły mieszkańcom usługi zdrowotne. Ważną postacią, która wpisała się w ową działalność prozdrowotną była Janina Hurynowicz, „przez 12 lat, od 1922–1933 r. pracowała jako asystent, potem adiunkt kliniki neurologicznej USB (...) podjęła się następujących obowiązków: lekarza neurologii w 'Kasie Chorych', czyli Ubezpieczalni społecznej w Wilnie oraz prowadzenia Miejskiej Poradni dla Dzieci Nerwowych i Upośledzonych. (...) Była przez szereg lat przewodniczącą Komisji sanitarnej Zarządu Miejskiego Wilna, lekarzem Akademickiego Ośrodka Zdrowia oraz Poradni dla Dzieci w Wieku Szkolnym."[756] Inną ważną inicjatywą było zorganizowanie przez profesora Stanisława Władyczko przyszpitalnej opieki psychiatrycznej, tzw. „ośrodka neurologicznego", towarzystwa „Mens" dla walki z alkoholizmem i innymi

752 W. Hejnosz, *Ryszard Mienicki 28 VII 1886–29 I 1956*, „Archeion" 1957, s. 410.

753 M. Karpowicz, *Marian Morelowski (1884–1963)*, „Acta Baltico-Slavica" 1965, s. 518.

754 B. Wróblewski, *Sprawozdanie z działalności Wydziału Prawa i Nauk Społecznych...*, op. cit., s. 390–391.

755 *Ruch chorych w Klinikach Uniwersytetu S.B. w roku 1928*, [w:] *Rocznik Statystyczny Wilna 1921–1928*, s. 91. Jak podają w/w statystyki w 1928 roku w klinikach leczyło się 4.012 chorych.

756 J. Narębski, L. Janiszewski, *Janina Hurynowicz (1894–1967)*, [w:] *Z dziejów nauki polskiej. Księga pamiątkowa TNT 1875–1975*, Toruń 1975, s. 326.

nałogami a także Towarzystwa Przeciwgruźlicznego.[757] Działalność profilaktyczną i uświadamiającą o szkodliwym działaniu alkoholu prowadziło wśród Wilnian (młodzieży i dorosłych) Akademickie Koło Walki z Alkoholizmem[758], działające w latach 1932-1935. Przykładowe odczyty (jak podają źródła 11 lutego 1933 roku miał miejsce wykład Papuzińskiego na temat „Dlaczego należy walczyć z alkoholizmem"[759]), a także pogadanki z przeźroczami oraz ćwiczenia praktyczne polegające na poznawaniu pracy w lecznicach i przychodniach dla alkoholików. Ważną inicjatywą było założenie przez profesora pediatrii Wacława Jasińskiego w 1924 roku w Druskiennikach kolonii leczniczej dla dzieci. Jak podają źródła „ówczesny dyrektor zdrojowiska Makowski ofiarowała USB teren i dwa budynki drewniane dla koloni dziecięcej. (...) W latach następnych prof. Jasiński stopniowo rozszerzał kolonię; powstaje obszerna weranda, pawilon izolacyjny, powiększa się budynek gospodarczy, wywierca studnię i wystawia wieżę ciśnień, oraz rozszerza się teren kolonii przez dołączenie sąsiedniego placu dla gier i zabaw. Ogółem do r. 1936 korzystało z koloni nazwanej imieniem Jędrzeja Śniadeckiego 1.395 dzieci".[760]

Z ważnych inicjatyw kadry USB należy wymienić urządzane corocznie przez prof. Ferdynanda Ruszczyca imprezy dochodowe na rzecz Domu Serca Jezusowego.[761]

Wzajemne relacje zachodziły też pomiędzy wszechnicą wileńską a Wojskiem Polskim a ich współdziałanie pozwalało na rozwój Klinik uniwersyteckich w Wilnie. Pomoc armii w pierwszych latach istnienia USB, była niezwykle istotna, ze względu na ówczesne trudności lokalowe Uczeni. Początkiem współpracy, była umowa, zawarta 29 lipca 1921 r., i podpisana przez: w zastępstwie rektora, ks. prof. Bronisław Żongołłowicz a w zastępstwie szefa sanitarnego armii, płk Trzemeski

---

[757] *Ś.p. Prof. Stanisław Władyczko*, „Rocznik Psychjatryczny" 1936, s. 183.

[758] Koło miało kontakt z Wileńskim Towarzystwem „Mens" oraz Kołem Księży Abstynentów Archidiecezji Wileńskiej CAPL F 175 15 77, Akademickie Koło Walki z Alkoholizmem, s. 1, 3, 11; CAPL F 175 1 A 282, Stowarzyszenia młodzieży akademickiej – już nieistniejące (1919–1936), s. 272–277.

[759] CAPL F 175 15 77, Akademickie Koło Walki z Alkoholizmem, s. 11.

[760] W. Szejnach, *Wacław Jasiński*, „Pediatra Polski" 1937, z. 6, s. 400–401.

[761] „Dziennik Wileński" 9 XI 1936, nr 307, s. 2.

pomiędzy USB a Ministerstwem Spraw Wojskowych. Dotyczyła ona udostępnienia poszczególnych Oddziałów Szpitala Wojskowego na Antokolu dla celów naukowych. Umowa dawała możliwość korzystania przez pracowników naukowych USB z materiałów klinicznych i pomieszczeń Oddziałów: Wewnętrznego, Chirurgicznego, Anatomii Patologicznej a także z Prosektorium i Pracowni Bakteriologicznej. Kierownicy Zakładów i Klinik, byli jednocześnie konsultantami Oddziałów wojskowych, natomiast ordynatorami zostawali lekarze cywilni lub wojskowi posiadający odpowiednie kwalifikacje, im też podlegali asystenci Klinik i Zakładów (za wyjątkiem tych, którzy odbywali służbę wojskową). Na terenie Szpitala obowiązywał regulamin wojskowy, wojsko też było odpowiedzialne za aprowizację i zaopatrzenie a dowódca za sprawy administracyjne i gospodarcze Szpitala. USB natomiast opłacał personel pielęgniarski. Wszelkie remonty i adaptacje Klinik Uniwersytet mógł przeprowadzać po wcześniejszym uzgodnieniu z władzami wojskowymi.[762] Przykładowa umowa, zawarta została, w roku akademickim 1928/29, między gen. Litwinowiczem a upoważnionym przez Senat USB, prof. Aleksandrem Januszkiewiczem. Dotyczyła ona rozszerzenia Kliniki Wewnętrznej i Chirurgicznej oraz nadbudowy piętra Oddziału Wewnętrznego Szpitala Wojskowego. Zgodnie z treścią umowy, Wojsko Polskie, do 30 lipca 1930 r., opuścić miało lokale zajęte przez Oddział Wewnętrzny Szpitala Wojskowego, aby od 1 lipca do 30 listopada, mogła odbyć się ich adaptacja, dla potrzeb Kliniki Wewnętrznej i Chirurgicznej USB.[763]

Na współpracy Klinik uniwersyteckich i Wojska, zyskiwali także pacjenci, czego przykładem może być działalność Kliniki Pediatrycznej USB. „Na Katedrę Pediatrii, w 1922 r., został powołany dr med. Wacław Jasiński, któremu nadano tytuł profesora nadzwyczajnego. Działalność, prof. Jasiński rozpoczął inauguracyjnym wykładem nt. Stanowisko pediatrii w nauce i w życiu. Przystąpił on energicznie do uruchomienia i urządzenia Kliniki Chorób Dziecięcych. Na razie, Klinika Chorób Dziecięcych została zorganizowana na bazie Oddziału

[762] Ibidem, F 175 IA 194, Wydział Lekarski (1926/27–1928/29), s. 1–3.
[763] Ibidem, F 175 IA 203, Wydział Lekarski (1929/30), s. 150.

Dziecięcego w Szpitalu Miejskim przy ul. Sióstr Miłosierdzia i otwarta w październiku 1922 r. Przy Klinice uruchomiono Przychodnię dla dzieci chorych. Drugą Przychodnię dla dzieci chorych otwarto w śródmieściu, korzystając z Funduszów Amerykańskiego Czerwonego Krzyża. Szpital Miejski nie miał warunków odpowiadających potrzebom Kliniki, wobec czego, na rok akademicki 1923/24, umowa nie została odnowiona. (...) Po zawarciu umowy między Ministerstwem Spraw Wojskowych i Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, na Klinikę Chorób Dziecięcych wyznaczono część pawilonu Szpitala Wojskowego na Antokolu, gdzie uzyskano 8 pomieszczeń o powierzchni 240 m2. (...) Prof. Jasiński nadal dążył do uzyskania właściwych lokalowych warunków dla Kliniki Dziecięcej. Wreszcie, w maju 1926 r., starania jego zostały zrealizowane. Klinika otrzymała drugi pawilon w Szpitalu Wojskowym. Pawilon ten, pod kierunkiem profesora został odpowiednio przebudowany i wyposażony. (...) Oddział Niemowląt otrzymał nowoczesną kuchnię mleczną. (...) Dobudowano salę wykładową, co umożliwiło prowadzenie planowych wykładów, łącznie z pokazami chorych. Powiększono laboratorium, zapewniono odpowiedni lokal bibliotece, otwarto Poradnię dla dzieci zdrowych, Przychodnię dla dzieci chorych, co umożliwiło studentom odbywanie praktyki przy Klinice".[764]

Silne więzi z uczelnią wileńską widoczne były również wśród jej absolwentów. W związku z obchodami 350-lecia założenia Wszechnicy Wileńskiej, w dniach od 9 -10 października miał miejsce I Zjazd Absolwentów USB, objęty patronatem rektora Czesława Falkowskiego i profesora ekonomiki rolniczej Witolda Staniewicza. Na czele Prezydium Zjazdu stanął Tadeusz Kiersnowski. Podczas obrad postanowiono ufundować nagrody dla studentów za najlepsze prace z poszczególnych Wydziałów USB. Uczestnicy zobligowali się płacić corocznie 10 zł na ten cel. Wybrano także Komisję Rewizyjną i Komitet Wykonawczy (z przewodniczącym Walerianem Charkiewiczem), który miał czuwać nad prawidłowym wykonywaniem uchwał.[765]

---

764 J. Ihnatowicz-Suszyńska-Kwasowiec, *Działalność ośrodka pediatrycznego wileńskiego*, „Pediatria Polska" 1986, nr 5, s. 321.

765 „Słowo" 8 X 1929, nr 233, s. 5; ibidem 13 X 1929, nr 237, s. 2; ibidem 3 IV 1931, nr 77, s. 3; „Źródła Mocy" op. cit., s. 148.

6. Akademicki Klub Włóczęgów Wileńskich i Klub Włóczęgów Seniorów

W obraz przedwojennego Wilna bardzo mocno wpisywały się różnego rodzaju stowarzyszenia i organizacje akademickie działające na USB. Jedną z nich, niezwykle barwną i apolityczną był Akademicki Klub Włóczęgów Wileńskich (powstały w listopadzie 1923 r. z inicjatywy studenta prawa Teodora Nagurskiego i medyka Wacława Korabiewicza, początkowo jako Akademicki Klub Szubrawców)[766] i zrzeszający ludzi o bardzo różnych światopoglądach, narodowościach, wyznaniach i statucie majątkowym. Członkowie Klubu (między innymi Czesław Miłosz, Stefan Jędrychowski, Stefan Zagórski) propagowali sport i turystykę, humor, i swobodę, śpiew i dowcip przeciwstawiając się tym samym oficjalnym ceremoniom korporantów.[767] Oprócz odczytów i referatów o tematyce wychowawczej i samokształceniowej tradycją były coniedzielne 30 – 40 kilometrowe wyprawy – „włóczęgi" po Wileńszczyźnie. Studenci organizowali także dalsze wyprawy i spływy kajakowe oraz wycieczki piesze. Najbardziej spektakularny na ówczesne czasy był spływ do Konstantynopola zorganizowany przez Wacława Korabiewicza.[768] Włóczędzy podejmowali również inne ogólnoakademickie inicjatywy: bale podczas, których zbierano datki, akcje w obronie zieleni miejskiej[769], a także prace porządkowe w kościele św. Ducha.[770] Członkowie AKWW czynnie uczestniczyli w życiu ogólnokulturalnym nie tylko uczelni, ale także Wilna (np. współorganizowali ze studentami Wydziału Sztuk Pięknych USB oraz Cechem św. Łukasza tzw. Szopki

[766] CAPL F 175 15 33, Sprawozdania Stowarzyszeń Akademickich i pomocy materialnej młodzieży, s. 28. Zebranie założycielskie miało miejsce 19 grudnia 1923 roku przy udziale: Teodora Nagurskiego tzw. „Ostatni", Wacława Korabiewicza „Kilometr", Wacława Urbanowicza „Gospodarz" i Alfreda Urbańskiego „Podpałacz", S. Srebrakowski, *Wileńscy „Włóczędzy" (wystawa historyczna poświęcona dziejom akademickiego Klubu Wileńskich Włóczęgów)*, Wrocław 1997, s. 11.

[767] W. Korabiewicz, *Pokusy*, op. cit., s. 184.

[768] „Alma Mater Vilnensis", z. 7, s. 62–64.

[769] W. Korabiewicz, Pokusy, op. cit., s. 230–231.

[770] CAPL F 175 15 59, Akademicki Klub Włóczęgów Wileńskich, s. 9, 14, 25, 33, 54. Po zakończeniu prac podziemia udostępniono zwiedzającym i przekazano je pod zarząd Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego.

akademickie oraz imprezę plenerową „zabicie Bazyliszka"). Wart odnotowania jest fakt, iż z inicjatywy byłych członków Akademickiego Klubu Włóczęgów Wileńskich (osób, które wkroczyły już na swoją ścieżkę kariery zawodowej) 11 października 1929 roku powstał Klub Włóczęgów Seniorów w Wilnie.[771] Oficjalnie zarejestrowano Klub 15 sierpnia 1931 roku i działał on aż do 1939 roku. Prezesem Klubu od założenia, aż do 15 października 1937 roku był Teodor Nagurski.[772] W spotkaniach klubowych odbywających się w mieszkaniu Teodora Nagurskiego uczestniczyli (średnia frekwencja 30 osób) Litwini, Białorusini, Ukraińcy i Żydzi.[773]Organem prasowym Klubu było pismo „Włóczęga" wychodzące w latach 1932-1936 a w komitecie redakcyjnym zasiadali między innymi: profesor ekonomii Stanisław Świaniewicz oraz docent dawnego prawa polskiego i litewskiego Seweryn Wysłouch.[774] Jak podają źródła ich działalność ograniczyła się jednak tylko do kręgu inteligencji wileńskiej.[775] Podczas spotkań klubowych, które odbywały się raz w tygodniu w mieszkaniu Teodora Nagurskiego, referaty wygłaszali także Litwini, Białorusini, Ukraińcy i Żydzi.[776] I choć kanwą Klubu był AKWW różnica jednak polegała na 'wędrówkach" w sprawy społeczno-polityczne. W przyjętej deklaracji ideowej czytamy: „(...) Za życiowe zadanie naszego pokolenia włóczęgów, obieramy wytrwałą, niczym niezrażającą się pracę, mającą na celu rozszerzenie ścian naszego Domu Wileńskiego, przez umożliwienie jego wpływów kulturalnych na teren, na którym ongiś promieniował Uniwersytet Stefana Batorego".[777] Za zadanie członkowie Klubu stawiali sobie:

---

771 Szerzej zob. W. Szelkowski, *Akademicki Klub Włóczęgów*, op. cit.; „Włóczęga" 1932, nr 1, s. 2; ibidem, nr 1934, nr 7, s. 1.

772 W. Szelkowski, *Akademicki...*, op. cit., s. 133; Autor podkreśla, że Klub Włóczęgów Seniorów w Wilnie został zlikwidowany 18 czerwca 1940 roku przez naczelnika miasta Wilna i okręgu wileńskiego, J. Šleptysa, ibidem, op. cit.s. 135.

773 B. Wścieklica, *„Włóczędzy" wileńscy i ich miesięcznik*, „Droga" 1933, nr 2, s. 185.

774 A. Srebrakowski, *Klub Włóczęgów Seniorów (Próba zarysu historii)*, [w:] *Polska-Kresy-Polacy*, pod red. S. Ciesielskiego, T. Kulak, K. Matwijowskiego, Wrocław 1994, s. 164.

775 Ibidem.

776 B. Wścieklica, *„Włóczędzy" wileńscy i ich miesięcznik*, op. cit., s. 185.

777 Cyt. za: A. Srebrakowski, *Wileńscy „Włóczędzy...*, op. cit., s. 41

kultywowanie braterstwa i współpracy członków, propagowanie sportu, organizowanie wycieczek, prowadzenie zebrań dyskusyjnych podczas, których wygłaszano referaty dotyczące literatury, kultury, sztuki i życia społeczno-gospodarczego narodów wywodzących się z terenów byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Podejmowano również prace mające na celu zbliżenie tej ludności i przezwyciężenie nacjonalizmu. W perspektywie Klub stawiał sobie szczytny cel – działalnie na rzecz federacji polsko-litewsko-białorusko-ukraińskiej, natomiast celem priorytetowym i najbliższym była decentralizacja administracji w całym regionie. Mniejszością narodowym chciano zagwarantować swobodę języka ojczystego i kultury. Członkowie Klubu nawiązywali do żywego na Wileńszczyźnie, tzw. Ruchu krajowego zainicjowanego w 1906 r. przez postępowych działaczy skupionych wokół „Gazety Wileńskiej" z Michałem Römerem na czele. Ruch ten zakładał łączność narodów: polskiego, białoruskiego i litewskiego zarówno sferze kulturalnej jak i narodowej (przy zachowaniu jednak odrębności politycznej), odwołując się jednocześnie do tradycji Wielkiego Księstwa Litewskiego.[778] Warto odnotować, iż członkowie Klubu Włóczęgów Seniorów spotykali się także (i to publicznie) z przedstawicielami najwyższych władz państwowych, np. z premierem Januszem Jędrzejewiczem, Walerym Sławkiem, pułkownikiem Tadeuszem Pełczyńskim.[779] Związki z Klubem utrzymywali także przedstawiciele elity miasta: wiceprezydent Wilna Teodor Nagurski, rektor USB Witold Staniewicz, senator Witold Abramowicz. Jak podkreśla Srebrakowski „dzięki takiemu usytuowaniu towarzyskiemu Klubu możliwe było wprowadzenie Henryka Zabielskiego na stanowisko referenta litewskiego w Wileńskim Wydziale Bezpieczeństwa. To zaś stwarzało możliwości wpływania na kształt polityki narodowościowej na terenie Wileńszczyzny i nie tylko."[780] Wydając

[778] J. Ochmański, *Historia Litwy*, op. cit., s. 258–259. Szerzej zob.: B. Makowski, *Litwini w Polsce*, op. cit., s. 264; J. Jurkiewicz, *Koncepcja krajowa przemiany stosunków narodowościowych na Litwie i Białorusi w początkach XX w. (od 1918r.)*, [w:] *Krajowość–tradycje zgody narodów w dobie nacjonalizmu. (Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej w Instytucie Historii UAM w Poznaniu 11–12 maja 1998)*, pod. Red. J. Jurkiewicza, Poznań 1999, s. 119–134.

[779] W. Szelkowski, *Akademicki Klub Włóczęgów...*, op. cit., s. 131–132.

[780] A. Srebrakowski, *Wileńscy „Włóczędzy"...*, op. cit., s. 48.

periodyk pod nazwą „Włóczega" akademicy-seniorzy szerzyli swe idee i światopogląd polityczny wśród mieszkańców Wilna i Wileńszczyzny docierając do szerokiego grona odbiorców. Klub Włóczęgów Seniorów funkcjonował aż do wybuchu drugiej wojny światowej, choć co warto podkreślić, nie zyskał aprobaty ze strony MSZ, które dążyło do tego, aby klubowicze zaprzestali ingerencji w sprawy polonii litewskiej na Litwie.[781]

W marcu 1924 roku, Akademicki Klub Włóczęgów, pod kierownictwem instruktorów wojskowych, założył Akademicką Legię Wojskową, której Komendantem został Władysław Bujwid. Przy 23 pułku ułanów, prowadzono ćwiczenia kawaleryjskie, a także szkolenie artyleryjskie, niektórzy (spośród 82 członków w chwili założenia) brali udział w ćwiczeniach letnich na poligonie oraz obozie szkoleniowym w Gdyni.[782] W ramach „Legii", odbywały się także ćwiczenia wojskowe dla studentów, np. w październiku 1932 r., przeprowadzono je w 1 pułku Legionów w Wilnie,[783] a w związku z zagrożeniem granic Polski i wzrastającym niebezpieczeństwem od roku akademickiego 1937/38, ćwiczenia te zintensyfikowano i wprowadzono jako zajęcia obowiązkowe.[784] Dla studentów pierwszego i drugiego roku odbywały się one przez dwanaście dni, w ciągu trzech trymestrów akademickich, podobnie jak dla indywidualnie powoływanych akademików lat wyższych – oficerów i podchorążych rezerwy. W programie zajęć znalazły sie takie ćwiczenia jak: strzelanie, musztra, obrona przeciwgazowa, przysposobienie gospodarcze, a także pokazy, w wyznaczonych pułkach wileńskich. Dla studentek przygotowano osobny program „Legii Akademickiej".[785]

Warto podkreślić, iż w ramach „Legii Akademickiej" prowadzono obozy wakacyjne np. w Lidzbarku (pow. Działdowo, w dniach od

---

[781] J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 269.

[782] "Alma Mater Vilnensis" z. 3, s. 109. Kurier Wileński" (31 I 1926, nr 25, s. 4), wzmiankuje wspólny bal Klubu Włóczęgów i Akademickiej Legii Wojskowej, który miał miejsce, 2 lutego 1926 roku, w salonach Domu Oficera Polskiego.

[783] „Słowo" 13 X 1932, nr 256, s. 3.

[784] CAPL F 175 15 10, Legia Akademicka, s. 182–195, Tymczasowe wytyczne organizacji i regulamin Legii Akademickich, Warszawa 15 I 1938 r.

[785] Ibidem, s. 2, 147, 209, 224; Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1938/39, op. cit., s. 5, 6.

25 czerwca do 29 sierpnia 1938 roku), i szkoleniowe dla akademików – oficerów i podoficerów, (w styczniu 1938 r.w Rembertowie pod Warszawą.[786] We wrześniu 1939 roku Legia Akademicka została zlikwidowana.[787]

Kadra naukowo-dydaktyczna USB aktywnie uczestniczyła w życiu naukowym, społecznym i kulturalnym Wilna. Ważnym wydarzeniem była niewątpliwie uroczystość 350-lecia założenia wszechnicy wileńskiej. Z tej okazji sprowadzono do Wilna prochy Joachima Lelewela. W kościele akademickim 9 października 1929 roku odbyła się msza św. za wszystkich zmarłych rektorów, profesorów, pracowników i dobroczyńców uczelni, którą celebrował arcybiskup Edward Ropp, a słowo nad prochami zmarłego wygłosił także rektor Falkowski. Na cmentarzu na wileńskiej Rossie przemówił także ks. profesor teologii moralnej Ignacy Świrski oraz Minister WRiOP Sławomir Czerwiński. Uroczystościom pogrzebowym towarzyszyła wystawa uniwersytecka poświęcona pamięci Lelewela oraz przeszłości dawnego Uniwersytetu Wileńskiego i USB.[788]

4 grudnia 1935 na USB w auli Kolumnowej, miała miejsce uroczysta akademia a okazji 2000 rocznicy urodzin wielkiego starożytnego poety – Horacego. Słowo wstępne wygłosił wówczas rektor Witold Staniewicz a odczyt pt.: *Horacjusz na uniwersytecie wileńskim* przedstawił profesor filologii klasycznej Jan Oko[789]. Rektor uroczyście otworzył też Bibliotekę Państwową im. Wróblewskich w Wilnie, uroczystość ta miała miejsce 22 kwietnia 1935 r.W imieniu Polskiej Akademii Umiejętności przemawiał wówczas prof. Jan Otrębski, a w imieniu Związku i Koła Bibliotekarzy oraz Biblioteki Uniwersyteckiej jej dyr. dr Adam Łysakowski.[790]

---

[786] CAPL F 175 15 10, Legia Akademicka, s. 97–99, 210, 306–307.

[787] Ibidem, s. 1.

[788] „Ateneum Wileńskie" 1929, s. 716–718; CAPL F 175 IA 198, Sprowadzenie prochów Lelewela do Wilna 1929; „Wiadomości Archidiecezji Wileńskiej" 25 X 1929, nr 20, s. 282; ibidem 10–25 IX 1929, nr 17–18, nr 19, s. 266. Inna ważna uroczystość pogrzebowa miała miejsce 26 października 1924, kiedy to sprowadzono do Wilna prochy Henryka Sienkiewicza, CAPL F 175 IA 152, Sprawozdanie roczne (1924/25), s. 17.

[789] „Ateneum Wileńskie" 1936, s. 802.

[790] „Kurier Wileński" 23 VI 1935 r.

Uczeni brali także udział w uroczystościach przyjęcia w Wilnie gości zagranicznych oraz władz Rzeczypospolitej. 12 Marca 1925 roku do Wilna przybyła koleją wycieczka jugosłowiańskiego chóru akademickiego „Obilić". Po życzliwym powitaniu gości i odśpiewaniu jugosłowiańskiego hymnu narodowego gości ulokowano w audytoriach USB i podjęto śniadaniem w „Ognisku". Następnie, w Auli Kolumnowej słowa przywitania wygłosił rektor Dziewulski.[791] 21 lutego 1932 roku ugoszczono na USB także Ministra WRiOP Janusz Jędrzejewicza i marszałka Senatu Władysława Raczkiewicza, którzy zostali oprowadzeni przez prof. Ferdynanda Ruszczyca po wystawie Mickiewiczowskiej. Goście uczestniczyli także w nabożeństwie w kościele św. Jana oraz w uroczystościach otwarcia i poświęcenia Domu Akademickiego.[792]

Pracownicy naukowi i dydaktyczni uniwersytetu cieszyli się dużym uznaniem i szacunkiem w międzywojennym Wilnie. W ankiecie opublikowanej na łamach „Słowa", (w której oddano ogółem 6.524 głosy), na 10 zasłużonych Wilnian ks. Lubianiec uzyskał 2.506 głosów, profesor literatury powszechnej Marian Zdziechowski – 2.506, Stanisław Mackiewicz – 1.537, profesor malarstwa Ferdynand Ruszczyc – 3.663, aktor Juliusz Osterwa – 2.371, działacz społeczny Eugeniusz Kozłowski – 1181, adwokat Zygmunt Jundziłł – 1367, lekarz dr Odyniec – 1787, profesor historii Polski Stanisław Kościałkowski – 1520.[793]

Odrodzona Wszechnica przyczyniła się w znacznym stopniu do podniesienia poziomu gospodarczego i kulturalnego Wileńszczyzny, przygotowując absolwentów do różnorodnych prac na jej obszarze.[794] Biblioteka i kliniki uniwersyteckie świadczyły usługi nie tylko studen-

---

791 F. Ruszczyc, *Dziennik, cz. II w Wilnie 1919–1932*, op. cit., s. 306. Polscy uczeni brali również udział w zagranicznych uroczystościach, np. Prof. Witold Staniewicz i prof. Marian Zdziechowski uczestniczyli w dniach od 25–29 września w jubileuszu 300-lecia Uniwersytetu Pasmaniego w Budapeszcie, CAPL F 175 IA 474, Sprawozdania roczne (1935/36), s. 3.

792 F. Ruszczyc, *Dziennik cz. II: W Wilnie...*, op. cit., s. 621.

793 „Słowo" 16 I 1933. Wyrazem szacunku dla prof. Zdziechowskiego był bardzo uroczyste zorganizowanie uroczystości jubileuszu 50-lecia pracy pisarskiej (18 III 1935). BUW F 33 12 Marian Zdziechowski, s. 2.

794 BLAN F 98 554, *Organizacja i rozwój Uniwersytetu w świetle faktów*, s. 4.

tom, ale i mieszkańcom Wilna. W murach Uczelni kwitło także życie sportowo-rekreacyjne oraz towarzyskie.[795]

7. Wsparcie materialne dla Uniwersytetu

Istotnym znaczeniem dla sprawnego funkcjonowania uniwersytetu było wsparcie materialne ze strony mieszkańców Wilna i Wileńszczyzny, osób prywatnych i instytucji. Warto odnotować inicjatywę Stowarzyszenia"Rodzina Wojskowa", która z okazji imienin swojego założyciela – Józefa Piłsudskiego, co roku w latach 1933-1935 organizowała uroczystości pod nazwą „Raut bez rautu". Honorową przewodniczącą stowarzyszenia była Aleksandra Piłsudska, która dnia 12 maja 1936 roku przekazała zebraną kwotę 50.406,82 zł. Bibliotece Uniwersyteckiej celem uzupełnienia zbiorów. Dar ten przyjął rektor Władysław Jakowicki, prof. Histologii Stanisław Hiller oraz prof. chemii fizjologicznej Włodzimierz Mozołowski. Powołana Komisja Biblioteczna przeprowadziła analizę kompletności zbiorów i na tej podstawie ustaliła listę brakujących pozycji.[796]

Ważną inicjatywą było także wybudowanie na terenie majątku Żemłosławskiego Domu Pracy Twórczej nazwanego imieniem jej fundatorki – margrabiny Janiny Umiastowskiej. Oficjalne otwarcie domu odbyło się 14 sierpnia 1938 r. Służyć miał on krzewieniu pracy i nauki i kultury uczonych, artystów i literatów.[797]

Pomoc materialna starszego społeczeństwa była niezwykle istotna, podobnie jak subwencje państwowe i pomoc organizacji zagranicznych.[798] Duże wsparcie oferował Wileński Komitet Wojewódzkiego Towarzystwa Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej podlegający

---

[795] Szerzej zob. J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op.cit., s. 278–288

[796] A. Łysakowski, *Dar Rodziny Wojskowej ku uczczeniu Józefa Piłsudskiego złożony Bibliotece Uniwersyteckiej w Wilnie*, „Przegląd Biblioteczny" 1938, s. 12–14.

[797] W. Staniewicz, *Wspomnienia o Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, „Studia i materiały z Dziejów Nauki Polskiej", op. cit., s. 145.

[798] „Alma Mater Vilnensis", op. cit., s. 89; zagraniczną instytucją wspierającą USB była np. Wszechświatowa Federacja Studentów Chrześcijan i Amerykańskiego i Czerwonego Krzyża.

centrali znajdującej się w Warszawie[799]. Komitety wojewódzkie funkcjonowały we wszystkich województwach Drugiej Rzeczypospolitej. W ramach Towarzystwa Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej działały w powiatach Koła Przyjaciół Akademika. W 1927 roku w województwie wileńskim istniało sześć takich Kół. Głównym celem ich działalności było gromadzenie funduszy pochodzących z organizowanych kwest i zabaw dochodowych. Na skutek osłabienia skuteczności działalności Towarzystwa Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej oraz konieczności zmian organizacyjnych Rada Ministrów dnia 28 marca 1934 r. podjęła decyzję o jego rozwiązaniu. W miejsce zlikwidowanego Towarzystwa powstało kierowane przez marszałka senatu Władysława Raczkiewicza Towarzystwo Przyjaciół Młodzieży Akademickiej. Posiadało ono podległe sobie komitety w poszczególnych województwach. Zebranie organizacyjne nowopowstałego wileńskiego Komitetu Wojewódzkiego Towarzystwa Przyjaciół Młodzieży Akademickiej odbyło się 22 października 1934 roku. Prezesem został wówczas wojewoda Władysław Jaszczołta. Członkami Komitetu byli między innymi: rektor USB Witold Staniewicz, prof. Stefan Ehrenkreut, wiceprezydent Wilna Teodor Nagórski. Na Walnym zebraniu Komitetu w dniu 28 października 1934 roku uchwalono likwidację Wojewódzkiego Komitetu Towarzystwa Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej i przejecie jego zadań w roku akademickim 1934/35 przez Towarzystwo Młodzieży Akademickiej. Do Towarzystwa należało wielu zasłużonych dla miasta profesorów (między innymi: Prof. Prawa handlowego Adam Chełmoński, profesor dawnego prawa polskiego i litewskiego Stefan Ehrenkreutz, profesor położnictwa i ginekologii Władysław Jakowicki, anatomii porównawczej Władysław Szeliga Mierzejewski i inni.)[800],

---

[799] Szerzej na temat towarzystwa zob. CAPL F 175 IA 756, Towarzystwo Przyjaciół Młodzieży Akademickiej–Rada Naczelna–Komitety Wojewódzkie (1933–1938). Komitet Wojewódzkiego Towarzystwa Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej w Wilnie stanowili przedstawiciele stowarzyszeń społecznych i instytucji państwowych, Kół Przyjaciół Akademika, Bratniej Pomocy USB" i Zrzeszenia Akademickich Kół Prowincjonalnych, szerzej zob. *Organizacja życia akademickiego...*, op. cit., s. 29–32.

[800] *Rocznik Stefana Batorego w Wilnie 1937–1938*, op. cit., s. 11; CAPLF 175 IA 37, *Stowarzyszenia Akademickie*, s. 2–5.

którzy swoim autorytetem, wiedzą i zaangażowaniem pomagali akademikom, zjednując jednocześnie sympatię szerokiego grona Wilnian.

Kwesty na potrzeby młodzieży akademickiej odbywały się także podczas tzw. „Tygodni Akademika", kiedy to młodzież ucząca się 'wychodziła na ulice miasta" by prezentować się szerokiemu gronu społecznemu. Organizowano barwne pochody, koncerty, „czarne kawy" oraz inne imprezy „reklamujące" uniwersytet.[801] Międzywojenne Wilno było miastem pięknym, choć biednym, a zabytkowe budowle i pomieszczenia dawnej wszechnicy wymagały środków pieniężnych, których brakowało. Dążąc do podniesienia rangi i nadania prestiżu miastu cała społeczność akademicka podejmowała starania by odnowić ducha, kultywować tradycję dawnej wszechnicy wileńskiej a postawą swą, wiedzą i umiejętnościami wpłynąć na podniesienie poziomu gospodarczego i kulturalnego ziem północno-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej.

[801] „Alma Mater Vilnensis,"z.2, s. 116–117; CAPL F 175 IA 182 Sprawozdania roczne (1927/28); ibidem F 175 IA 582 Stowarzyszenia mlodzieży akademickiej–już nie istniejące (1919–1936), s. 132.

VI. Uniwersytet Stefana Batorego w wileńskim życiu kulturalnym

Inicjatywy kulturalne i artystyczne podejmowane na USB bardzo często wykraczały poza mury uniwersytetu i przenikały w życie kulturalne i artystyczne miasta Wilna współtworząc jego klimat i aurę. Pozostające w strukturach (bądź obok) Wydziałów organizacje i towarzystwa kulturalno-oświatowe oddziaływały na mieszkańców Wilna i Wileńszczyzny, a swym rozmachem i entuzjazmem w działaniu często „zarażały" zafascynowanych mieszkańców.

15 czerwca 1919 roku, odbyło się zebranie organizacyjne Towarzystwa Miłośników Wilna, na które przybyli: inspektor armii gen. Edward Rydz-Śmigły oraz dowódca oddziałów wyzwalających Wilno ppłk Władysław Belina-Prażmowski.[802] Do Towarzystwa należeli, między innymi profesorowie Wydziału Sztuk Pięknych USB: malarstwa Ferdynand Ruszczyc, malarstwa Stanisław Siestrzeńcewicz, rzeźbiarstwa Bolesław Bałzukiewicz i architektury polskiej Juliusz Kłos, kierujący, utworzoną w 1920 r., Sekcją Inwentaryzacji Zabytków Towarzystwa Miłośników Wilna.[803]W Statucie Stowarzyszenia, zarejestrowanego 15 grudnia 1921 roku, zapisano, iż celem jego działalności jest: badanie i ochrona zabytków, przez: odczyty i pogadanki, organizowanie wycieczek, urządzanie wystaw, działalność wydawniczą, czuwanie nad rozwojem miasta pod względem artystycznym oraz dostosowanie Wilna do jego charakteru i tradycji. Organami naczelnymi Towarzystwa były: Zarząd i Walne Zgromadzenie członków, którzy płacili 50 marek wpisowego i 100 marek corocznej składki. Dodatkowe dochody czerpano z organizowanych odczytów i wystaw oraz wynajmu nieruchomości a także subwencji państwowych.[804] Kursy i prelekcje organizowane przez Towarzystwo Miłośników Wilna, umożliwiały społeczeństwu oraz

[802] „Poludnie" 1921, nr. 1, s. 41.

[803] J. Poklewski, *Organizacje artystyczne i instytucje opieki nad sztuką w międzywojennym Wilnie*, [w:] *Kultura międzywojennego Wilna...*, op. cit., s. 173–174.

[804] CAPL F 175 13 370, Towarzystwo Miłośników Wilna, s. 64; ibidem, F 1041 1 1, Towarzystwo Miłośników Wilna. Listy i księgi kasowe (1919–1923), s. 5–8, 73.

akademikom USB, poszerzanie wiedzy o historii, kulturze i sztuce oraz sposobach inwentaryzacji zabytków.[805] 18 lutego 1930 r., na zebraniu dyskusyjnym tejże organizacji, w lokalu dziekanatu Wydziału Sztuk Pięknych (przy ul. Uniwersyteckiej 8), miał miejsce odczyt profesora geografii fizycznej USB Mieczysława Limanowskiego, zatytułowany „Kult św. Mikołaja w Wilnie". Towarzystwo wydało także Przewodnik po Wilnie Wacława Studnickiego (również w języku francuskim). Z czasem, prace Towarzystwa uległy osłabieniu, choć działało ono do 1933 roku.[806]

Istotną rolę w propagowaniu kultury wśród studentów, odgrywały imprezy inscenizowane przez profesora Ferdynanda Ruszczyca. Trzy pierwsze doroczne bale akademickie, organizowane przez powstałą, w 1919 roku, Bratnią Pomoc Polskiej Młodzieży Akademickiej (urządzającą w swej świetlicy zwanej „Ogniskiem", przy ulicy Wielkiej 24: sobótki taneczne, zebrania i wieczory towarzyskie, „czwartki dyskusyjne", wspólne Wigilie i „święcone" akademickie poprzedzone były „zawsze jakąś specjalnie skomponowaną przez Ruszczyca, ciekawą imprezą artystyczną. W 1920 roku, była to *Podróż w przestworza*, w 1921 roku, *Kulig przed stu laty*, a w 1922 roku *Igrzyska na dworze króla Zygmunta i Barbary na Zamku Dolnym w Wilnie*. Były to monumentalne widowiska, w których brały udział setki studentów i studentek. Do opracowywania tekstów tych widowisk, oprócz początkujących sił literackich – studentów polonistyki, Ruszczyc zapraszał także zaprzyjaźnionych literatów starszego pokolenia: Wandę Stanisławską, Jerzego Wierzyńskiego, Szymona Renarda Czernockiego i innych".[807]

Koła studenckie funkcjonujące na USB również włączały się w działalność propagującą kulturę i sztukę. Koło Wydziału Sztuk Pięknych organizowało: wieczorki, bale i herbatki wydziałowe, „które wkrótce

---

805 E. Ruszczyc, *Działalność artystyczna, kulturalna i społeczna Ferdynanda Ruszczyca w Wilnie i na Wileńszczyźnie w latach 1919–1932*, [w:] *Kultura międzywojennego Wilna...*, op. cit., s. 163.

806 *Słownik Polskich Towarzystw Naukowych*, op. cit., s. 463.

807 Autor rozpoczął studia na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych, w 1919 roku, był członkiem „Bratniej Pomocy", S. Kulesiński, *Wspomnienia*, [w:] *Ferdynand Ruszczyc 1870–1936. Pamiętnik wystawy*, praca zbiorowa, pod red. Janiny Ruszczycówny, Warszawa 1996, s. 121–122.

zyskały miano »herbatek Ruszczycowskich«.[808] Imprezy towarzyskie odbywały się również w kawiarni „Pod zdechłym gramofonem".[809] szczególną dbałość o rozwój kultury na uniwersytecie przejawiało Koło Miłośników Dramatu Klasycznego, wzmiankowane w źródle z 1921 roku[810] i Koło Miłośników Literatury Polskiej, wymienione w Spisie wykładów i składzie Uniwersytetu za rok akademicki 1921/22 (op. cit., s. 58) W roku akademickim 1926/27, z inicjatywy poety Władysława Arcimowicza, powstała Sekcja Twórczości Oryginalnej, działająca przy Kole Polonistów Studentów USB. Jej członkowie układali scenariusze „Szopek Akademickich" i „Żywych Gazetek" a na spotkaniach literackich dyskutowano o tekstach i opracowywano własne zbiorki poezji: *STO, Z pod Arkad i Patykiem po niebie.*[811]

28 maja 1920 roku, w cukierni wileńskiej »Zielony Sztrall«, utworzono Wileńskie Towarzystwo Artystów Plastyków. W tym samym dniu zatwierdzono statut i wybrano pierwszy Zarząd, którego prezesem został profesor malarstwa dekoracyjnego USB Ludomir Ślendziński. Wszechstronna działalność Wileńskiego Towarzystwa Artystów Plastyków skupiona była na rozwoju kulturalno-artystycznym, organizowaniu wieczorów dyskusyjnych i spotkań towarzyskich. Z inicjatywy tej organizacji, utworzono w Wilnie Komisję Kulturalno-Artystyczną, która przyczyniła się do sprowadzenia, w 1921 r., do Wilna, wystaw prac artystów warszawskich i krakowskich. Członkowie WTAP współuczestniczyli w założeniu pierwszej w mieście Szkoły Dramatycznej. Dzięki poparciu Referatu Sztuki Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej, Wileńskie Towarzystwo Artystów Plastyków założyło w Wilnie

---

808 J. Poklewski, *Wydział Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie,* [w:] *Wilno – Wileńszczyzna...*, op. cit., s. 86. W 1925 roku, Koło to, liczyło 64 członków a w 1927 r. – 107, „Alma Mater Vilnensis" z. 7, s. 78.

809 Ibidem, s. 96, H. Bursztańska, *Humanistyka uniwersytecka w Wilnie,* [w:] *Kultura międzywojennego Wilna...*, op. cit., s. 71.

810 CAPL F 175 I A 52, Powszechne Wykłady Uniwersyteckie, s. 2.

811 „Alma Mater Vilnensis", op. cit., s. 64; Sprawozdanie z działalności Koła Polonistów Słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1922–1932, „Biblioteka. Alma Mater Vilnensis" z. 2, s. 38; „Słowo" 23 II 1928, nr 44; ibidem, 10 III 1929, nr 61; Szerzej o twórczości poetyckiej studentów USB zob. J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 186–194.

Szkołę Rysunkową (przekształconą, w 1928 r., w Szkołę Rzemiosł Artystycznych[812]). Komisja Kulturalno-Artystyczna przyczyniła się natomiast do wydawania od 1921 r., czasopisma „Południe”.[813]Promocję sztuki wileńskiej, ułatwiały niewątpliwie wystawy twórczości członków Wileńskiego Towarzystwa Artystów Plastyków, urządzane nie tylko w Wilnie lecz także w innych miastach Rzeczypospolitej. 27 lutego 1926, w warszawskiej „Zachęcie”, prace swe pokazali: K. Adamska-Rouba, W. Dawidowska, P. Hermanowicz, R. Jachimowicz, B. Jamontt, E. Karniej, E. Karcimirowski, M. Kulesza, M. Rouba, H. Schramówna, L. Ślendziński oraz wystawiający swe prace poza Towarzystwem L. Szczepanowicz.[814]

Nie należy zapominać, że ważnym elementem rozwoju kultury artystycznej Wilna, były również wystawy prac studentów Wydziału Sztuk Pięknych, organizowane corocznie, od 1922 roku i przedstawiane szerokiemu gronu odbiorców.

Studenci tegoż Wydziału za namową profesora grafiki i zdobnictwa Mieczysława Kotarbińskiego zainicjowali Szopki Akademickie, która zyskały miano „Betlejek Wileńskich”.[815]Do 1923 roku, organizatorem Szopek był profesor Kotarbiński, następnie funkcję tę pełnił student architektury Ignacy Widawski, aż do 1927 r., kiedy to, wraz z kierownikiem artystycznym działu zdobnictwa i grafiki Wydziału Sztuk Pięknych USB Stanisławem Matusiakiem przygotował VI Szopkę. (21 listopada 1928 roku, po wystawieniu VII „Betlejek wileńskich”, nastąpiła likwidacja dotychczasowego zespołu szopkarzy[816]).Program Szopki (teatru kukiełkowego), obok części tradycyjnej, zawierał również satyryczną, odzwierciedlającą najważniejsze treści życia Wilna i jego Uczelni. W Szopce, której premiera miała miejsce 9 lutego 1925 roku, w części pierwszej, w postaciach Trzech Króli, widzowie łatwo rozpoznawali: rektora Władysława Dziewulskiego, wojewodę wileńskiego Władysła-

---

[812] *Wileńskie Towarzystwo Artystów Plastyków 1920–1930*, Wilno 1930, s. 3–4.

[813] J. Poklewski, *Organizacje artystyczne i instytucje opieki nad sztuką w międzywojennym Wilnie*, [w:] *Kultura międzywojennego Wilna...*, op. cit., s. 187–190.

[814] *Polskie życie artystyczne w latach 1915–1939...*, op. cit., s. 152–153.

[815] „Alma Mater Vilnensis” z. 8, s. 115.

[816] „Dziennik Wileński” 8 XII 1928, nr 282.

wa Raczkiewicza i generała Rydza-Śmigłego. Część odnosząca się do aktualnych wydarzeń, poświęcona była Wystawie Sztuk i Rzemiosł, która miała miejsce w Wilnie, w 1924 roku.[817] Po rocznej przerwie w wystawianiu Szopki (w 1929 r.), od 1930 roku, była ona przygotowywana wspólnie przez: Cech św. Łukasza (organizację studencką, powstałą na Wydziale Sztuk Pięknych w roku akademickim 1927/28, dążącą do stworzenia środowiska malarskiego i szerzenia wiedzy o sztuce polskiej, której mistrzami honorowymi byli: prof. Ferdynand Ruszczyc, profesor malarstwa Benedykt Kubicki, Stanisław Matusiak oraz aktor Juliusz Osterwa), dbający o jej stronę plastyczną (lalki projektował Tadeusz Godziszewski[818]) oraz Akademicki Klub Włóczęgów Wileńskich (powstały 19 grudnia 1923 roku)[819], który przejął funkcje literackie i organizacyjne. Szopka kierowana była wówczas przez Stanisława Matusiaka. Porozumienie wyżej wymienionych organizacji studenckich przetrwało do 1933 roku, kiedy to wystawiono ostatnią, jedenastą Szopkę.[820]

Obok widowisk satyrycznych (Szopki), niemniej atrakcyjną formę działalności studenckiej stanowiła, od roku akademickiego 1925/26, „Żywa Gazetka", będącą przeglądem aktualnych wydarzeń na Uniwersytecie, redagowanych i przedstawianych w formie satyr.[821] Występy „Gazetki" miały miejsce w „Ognisku".[822]

---

817 F. Ruszczyc, *Dziennik*, cz. II: *W Wilnie 1919–1932...*, op. cit., s. 301.

818 Tadeusz Godziszewski (1904–1977), rzeźbiarz, autor pomnika na cmentarzu wojskowym w Wilejce, wykonanego w 1929 roku, zob. J. Poklewski, *Polskie życie artystyczne w międzywojennym Wilnie*, Toruń 1994, s. 141.

819 J. Wierzbicki, *Wileńscy „Włóczędzy"*, „Lithuania" 1998, nr 3, s. 105.

820 Umowa między Cechem św. Łukasza a Klubem Włóczęgów została zawarta 19 listopada 1919 roku; I. Pikiel, *W szopkowym zwierciadle*, „Pamiętnik Teatralny", 1986, z. 2/3, s. 404, 406–407. „Słowo" (23 II 1934, nr 52, s. 3) wzmiankuje przedstawienia na USB, tak zwanej Wielkiej Szopki Akademickiej. Szerzej na temat „Szopek Akademickich", Cechu św. Łukasza i „Bractwa Artystycznego", powstałego na Wydziale Sztuk Pięknych USB, w grudniu 1930 r. i pozostającego pod opieką profesora malarstwa Ludomira Ślendzińskiego zob. J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 175–177, 180–181.

821 „Słowo" 14 XI 1929, nr 263, s. 3.

822 Wywiad z Pawłem Jasienicą (przeprowadził A. Korybut-Daszkiewicz), „Warmia i Mazury" 1961, nr 7/8, s. 37. Szerzej na temat „Żywej Gazetki" zob. J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. 177–178.

Istotną rolę w życiu kulturalnym Wilna, odegrał teatr „Reduta", który swe występy w Wilnie, zainaugurował 23 grudnia 1925 roku, premierą „Wyzwolenia" Stanisława Wyspiańskiego, w gmachu Teatru Wielkiego (przy ulicy Wielka Pohulanka), wyremontowanego specjalnie z okazji przyjazdu „Reduty".[823] W 1919 r., kierownictwo tej sceny objął Henryk Cepnik. Nie miała ona jednak stałej obsady aktorskiej a jej publiczność stanowiło głównie bogate mieszczaństwo Wilna i okoliczne ziemiaństwo.

Zespół „Reduty" przyczynił się do ożywienia życia umysłowego i artystycznego Wilna, umacniając poczucie polskości na Wileńszczyźnie przez wystawianie rodzimego repertuaru (Uciekła mi przepióreczka Stefana Żeromskiego, Wesele Stanisława Wyspiańskiego czy Mazepa Juliusza Słowackiego) w Wilnie i na prowincji (Grodno, Nowogródek, Suwałki, Święciany). Do czasu swego wyjazdu z Wilna, w 1929 roku, „Reduta" dała 625 przedstawień w gmachu Teatru na Pohulance oraz około 1.800 w objeździe. „Reduta" umacniała swe związki z inteligencją Wilna, organizując wieczory autorskie, podczas których aktorzy czytali utwory literatów, związanych z tym miastem. 10 października 1926 roku, przygotowała w Teatrze na Pohulance, uroczystość ku czci zmarłego, 1 sierpnia 1926 r., Jana Kasprowicza. „Reduta" utrzymywała również ożywione kontakty z USB. (17 stycz-

---

823 Od 1919 r., był to teatr eksperymentalny w Warszawie, związany z Instytutem badawczym, S. Stomma, *Trudne lekcje historii*, op. cit., s. 55–56. Artyści „Reduty" przenieśli się do Wilna w lipcu 1925 r., „Alma Mater Vilnensis", op. cit., s. 140. H. Karwacka, *Teatr na Pohulance*, [w:] *Kultura międzywojennego Wilna*, op. cit., s. 235. Dużym wsparciem dla dzieła remontu gmachu, były ofiary pieniężne miejscowego społeczeństwa, zbierane przez „Komitet Obywatelski uruchomienia teatru Reduty", „Źródła Mocy" 1928, s. 114. W Wilnie działał również Teatr Polski, popularnie zwany „Lutnią", mieszczący się przy ulicy Mickiewicza 6, T. Lopalewski, *Czasy dobre i złe*, Warszawa 1986, s. 115. Miłośnikiem: opery, operetki oraz koncertów muzycznych był profesor medycyny sądowej USB Sergiusz Schilling-Siengalewicz, N. Siengalewiczowa, *Moje wspomnienia o Profesorze Sergiuszu Schilling-Siengalewiczu w 40-ą rocznicę śmierci*, „Archiwum Medycyny Sadowej i Kryminologii" 1991, nr 2, s. 94. Według B. Śmigielskiego, przedstawienia teatralne w Wilnie odbywały się sporadycznie także „w dawnym cyrku przy ul. Ludwisarskiej 4, w Teatrze Rewii przy ul. Dąbrowskiego 5, w Sali Miejskiej przy ul. Ostrobramskiej 5 i w lecie w Ogrodzie Bernardyńskim", zob. B. Śmigielski, *Reduta w Wilnie 1925–1929*, Warszawa 1989, s. 33.

nia 1926 r., na akademii w sali Kolumnowej, zorganizowanej przez wileński oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego, ku uczczeniu 900-lecia koronacji Bolesława Chrobrego, artyści „Reduty" odczytali fragmenty Wiatru od morza i recytowali Rapsodię IV z Króla Ducha. Uroczystości zakończył hymn Bogurodzica w wykonaniu zespołu „Reduty"[824]) i jego środowiskiem studenckim. 9 Akademicy korzystali z 50% zniżki na przedstawienia (ceny biletów wahały się od 50 gr. do 8,50 zł.), grając także role statystów w niektórych spektaklach. Redutowcy bywali gośćmi Koła Polonistów, które podobnie jak studenckie Koło Dramatyczne (powstałe w styczniu 1926 roku, z inicjatywy Juliusza Osterwy), organizowało spotkania swych członków, z udziałem tegoż aktora i Mieczysława Limanowskiego[825], na których opowiadano o wrażeniach z przedstawień „Reduty". W 1926 r., jej aktorzy oceniali wiersze akademików, na wieczorze recytatorskim zorganizowanym przez Koło Polonistów i Cech św. Łukasza, który otrzymał ponadto od Osterwy, pozwolenie na wystawianie prac swych członków w teatrze na Pohulance.[826]Ekspozycje te, miały miejsce w grudniu 1928 r. oraz w kwietniu 1929 roku.[827]

Profesor Mieczysław Limanowski, „pomimo swej decyzji odejścia z naczelnego współkierownictwa „Reduty", we wrześniu 1927 roku, spowodowanej obowiązkami profesorskimi w Uniwersytecie Stefana Batorego, gdzie w 1926 r., został powołany na stanowisko profesora nadzwyczajnego geografii fizycznej, natychmiast podjął współpracę,

---

[824] F. Ruszczyc, *Dziennik*, cz. II: *W Wilnie 1919–1932*, op. cit., s. 333.

[825] H. Bursztańska, *Humanistyka uniwersytecka w Wilnie w latach 1919–1929*, [w:] *Kultura międzywojennego Wilna...*, op. cit., s. 70; L. Roszko, *Zakład Geografii Fizycznej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, „Czasopismo Geograficzne", op. cit., s. 39.

[826] „Alma Mater Vilnensis" z. 4, s. 40; ibidem, z. 5, s. 56; ibidem, z. 8, s. 126; B. Śmigielski, *Reduta w Wilnie 1925–1929*, op. cit., s. 24–26, 33–34, 41, 106, 114–116; H. Obiezierska, *Jedno życie prywatne na tle życia narodu polskiego w XX wieku*, op. cit., s. 250. Słowo" (17 XII 1925, nr 288, s. 4) „Obok Koła Dramatycznego, wymienia również, założone z inicjatywy Wacława Korabiewicza, Koło Miłośników Sceny przy „Bratniej Pomocy". „Dziennik Wileński" (20 I 1926, nr 15, s. 3), wzmiankuje Walne Zebranie tego Koła, z udziałem artystów „Reduty" i Juliusza Osterwy.

[827] J. Poklewski, *Polskie życie artystyczne...*, op. cit., s. 223.

z otwartym 25 lipca 1929 r. w Wilnie (...) Instytutem Reduty. Opiekował się nim, prowadził analizy, uczestniczył w opracowywaniu przedstawianych sztuk".[828]

Juliusz Osterwa utrzymywał kontakty także z innymi, poza profesorem Mieczysławem Limanowskim, członkami kadry naukowo-dydaktycznej USB. Profesor Ferdynand Ruszczyc wspominał, iż 3 czerwca 1924 r., po Radzie Wydziału Sztuk Pięknych, jej członkowie zaprosili Osterwę na spotkanie do „Europy", podczas którego opowiadał on dużo „Reducie".[829] Z teatrem tym, związany był także profesor filologii klasycznej Stefan Srebrny. „Posiadał on honorową kartę Reduty. Znał ten teatr z okresu warszawskiego. Podczas bytności w stolicy, chętnie odwiedzał Instytut Reduty i oglądał przedstawienia. W sezonie 1924/1925, zdarzyło mu się dawać odczyty dla zespołu. Recenzował i omawiał wszystkie przedstawienia".[830] Profesor filozofii Wincenty Lutosławski wspominał: „Przez czas pobytu Reduty w Wilnie, często bywałem na jej przedstawieniach i pisywałem o nich, a także miewałem wykłady dla członków Reduty, wskutek czego zaprzyjaźniłem się z dyrektorem. Bywał on częstym gościem w naszym domu".[831]

W ukazujących się od 1927 do 1931 roku „Źródłach Mocy", poświeconych, między innymi życiu kulturalnemu, artykuły omawiające działalność i repertuar „Reduty" zamieszczali: Mieczysław Limanowski, Tadeusz Szeligowski, oraz Stefan Srebrny.[832]

Redutowcy wraz z niektórymi profesorami USB, uczestniczyli w nagrywaniu audycji radiowych, w powstałej, w 1928 roku, Roz-

---

[828] M. Limanowski, J. Osterwa, *Listy* (opracował i wstępem opatrzył Zbigniew Ogiński), Warszawa 1987, s. 41; R. Olczak, *Mieczysław Limanowski jako człowiek teatru*, „Miesięcznik Literacki" 1975, nr 8, s. 45–46; L. Roszko, *Zakład Geografii Fizycznej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, „Czasopismo Geograficzne" 1984, z. 1, s. 38.

[829] F. Ruszczyc, *Dziennik, cz. II: W Wilnie 1919–1932*, op. cit., s. 275.

[830] G. Golik-Szarawska, *Stefan Srebrny. Badacz i krytyk teatru*, Katowice 1991, s. 9. W szkole, zajęcia prowadzili pracownicy naukowo-dydaktyczni USB, wybitni reżyserzy, aktorzy i pedagodzy. Profesor literatury polskiej Konrad Górski uczył tam historii starożytnej a profesor Stefan Srebrny historii teatru powszechnego, I. Górska-Damięcka, *Wygrałam życie. Pamiętnik autorki*, Warszawa 1997, s. 31–32.

[831] W. Lutosławski, *Jeden łatwy żywot*, op. cit.

[832] B. Śmigielski, *Reduta w Wilnie 1925–1929*, op. cit., s. 35.

głośni wileńskiej.[833] Profesor Ruszczyc wspominał trwającą trzy i pół godziny rozmowę przed mikrofonem, przy akompaniamencie muzyki, która miała miejsce 28 stycznia 1928 roku. Poza nim, udział w dyskusji wzięli: Karbowski i Osterwa.[834]

Po wyjeździe „Reduty" z Wilna do Warszawy (w 1929 r.), profesorowie USB, w dalszym ciągu uczestniczyli w życiu teatralnym miasta. Stefan Srebrny współreżyserował (w 1933 r.) w Teatrze na Pohulance *Króla Edypa* Sofoklesa, w przekładzie Morawskiego a w 1938 r. *Orysteję* Ajschlosa".[835] W maju 1930 r., w Teatrze Miejskim, Aleksander Zelwerowicz wystawił trzyaktową sztukę: Przestępcy Brücknera. Wywołała ona interwencję organizacji kobiecych, zarzucających sztuce obrazę moralności publicznej. Po trzech przedstawieniach spektakle zostały zawieszone. 12 maja, miało miejsce ostatnie, czwarte przedstawienie, a po nim odbyła się dyskusja o wartościach moralnych i artystycznych sztuki, w której uczestniczyli między innymi profesor Stefan Srebrny, profesor literatury polskiej Stanisław Pigoń, Walerian Charkiewicz i przedstawiciele młodzieży akademickiej.[836]

Ważnym przedsięwzięciem kulturalnym w Wilnie, były, tak zwane „Środy literackie", czyli wieczory poświęcone literaturze, mające w zamyśle ich twórców pełnić rolę klubu literackiego. Ich inicjatywa, wyszła 7 lutego 1927 r., od Witolda Hulewicza, na Walnym Zebraniu wileńskiej filii Związku Literatów Polskich (inne istniały już we Lwowie, Krakowie i Poznaniu[837]). Urzeczywistnienie tego pomysłu

[833] Początkowo dyrektorem Rozgłośni został Zygmunt Chamiec a po nim Roman Pikiel. Kierownikiem programowym był Witold Hulewicz, J. Hernik-Spalińska, *Wileńskie Środy Literackie 1927–1939*, Warszawa 1996, s. 16; J. Poklewski, *Polskie życie artystyczne...*, op. cit., s. 25. Studenci USB byli autorami „Kwadransów akademickich", nadawanych w radiu i przedstawiających ich życie i działalność starszemu społeczeństwu. Szerzej na ten temat zob. J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne....*, op. cit., s. 189.

[834] F. Ruszczyc, *Dziennik, cz. II: W Wilnie 1919–1932*, op. cit., 422–423.

[835] Z. Abramowicz, *Profesor Stefan Srebrny i jego twórczość naukowa i literacka,* „Meander" 1963, z. 2/3, s. 75–76

[836] „Źródła Mocy"1930, z. 6, s. 108. Zrzeszenie Asystentów Uniwersytetu Stefana Batorego ufundowało, w 1936 roku, swym członkom, 700 zniżkowych biletów do Teatru Miejskiego (50%) i do „Lutni" (25%), „Biuletyn" 1938, nr 3, s. 8.

[837] J. Hernik-Spalińska, *Wileńskie Środy Literackie...*, op. cit., s. 18

nastąpiło 23 lutego tego roku (odbywały się one do 6 czerwca 1939 r.), w Bibliotece Wydziału Sztuk Pięknych, przy ul. Św. Anny 4 (dzięki uprzejmości profesora Ferdynanda Ruszczyca).[838]

Na pierwszej „Środzie", przemówienie wygłosił prezes Oddziału Związku Zawodowego Literatów Polskich w Wilnie Marian Zdziechowski. Na fortepianie grał wówczas Feliks Szymanowski.[839]Od października 1929 r., spotkania uczestników „Śród" odbywały się w historycznej „celi Konrada", w dawnym klasztorze Bazylianów, przy ulicy Ostrobramskiej 9 (w lokalu przyznanym przez wojewodę wileńskiego Władysława Raczkiewicza,[840] który wyasygnował dodatkowo kredyty na remont pomieszczeń[841]). „Otwarcie i poświecenie celi Konrada, odbyło się 10 października 1929 r. Połączono je z uroczystościami 350-lecia Uniwersytetu Stefana Batorego, przypadającymi klika miesięcy wcześniej. Związek urządził w celi Konrada Wystawę Pamiątek Mickiewiczowskich i Filomackich. (...) W celi, zgromadzono portrety, autografy, dawne wydania, sztychy, meble i inne pamiątki, związane z martyrologią młodzieży wileńskiej. Eksponaty zjechały z całej Polski, a nawet z zagranicy. W uroczystości otwarcia wziął udział wojewoda wileński Władysław Raczkiewicz, marszałek Senatu Julian Szymański z żoną, minister oświaty Sławomir Czerwiński i biskup Bandurski. Wśród zaproszonych gości znaleźli się również przedstawiciele środowisk akademickich Poznania i Krakowa, literaci litewscy i żydowscy."[842]

---

838 *Rola i znaczenie Uniwersytetu Stefana Batorego w wileńskim życiu kulturalnym, w: Cum reverentia, gratia, amicitia... Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Bogdanowi Walczakowi*, (red.) J. Migdał, A. Piotrowska-Wojaczyk, Poznań 2013, t. I, s. 497–504.

839 Na program ostatniej, czyli 371 „Środy literackiej" (6 czerwca 1938 roku), złożyły się autorecytacje: Teodora Bujnickiego, Kazimierza Leszczyckiego, Heleny Łysakowskiej, Tadeusza Lopalewskiego, Józefa Maślińskiego, Jerzego Putramenta i Aleksandra Rymkiewicza, J. Hernik-Spalińska, *Wileńskie Środy Literackie...*, op. cit., s. 39, 308.

840 I. Górska-Damięcka, *Wygrałam życie. Pamiętnik autorki*, op. cit., s. 45. Miejsce w którym niegdyś znajdowała się „cela Konrada", zlokalizował, poprzez swe badania w latach 1921–1923, profesor architektury Juliusz Kłos, J. Hernik-Spalińska, *Wileńskie Środy Literackie...*, op. cit., s. 21.

841 Za namową Stanisława Lorentza, S. Lorentz, *Album wileńskie*, Warszawa 1986, s. 76.

842 J. Hernik-Spalińska, *Wileńskie Środy Literackie...*, op. cit., s. 21–22.

W „Środach literackich", udział brali wybitni twórcy krajowi i zagraniczni (Teodor Parnicki[843], Julian Tuwim, Kazimiera Iłłakowiczówna, Maria Dąbrowska, Zofia Nałkowska), dając młodzieży szansę bezpośredniego zetknięcia się z ich wiedzą i poglądami. „Środy" stały się także miejscem wymiany poglądów i polemik akademików.[844] 15 stycznia 1936 roku, Związek Literatów w Wilnie zorganizował spotkanie poświęcone kulturze białoruskiej (odczyty, deklamacje wierszy).[845]

Wśród kadry naukowo-dydaktycznej USB, było wielu pasjonatów sztuki. Przykładowo, „profesora – chemii organicznej Kazimierza – Sławińskiego, cechowała szerokość i różnorodność zainteresowań, które obejmowały literaturę (...) malarstwo i teatr. Utrzymywał żywe kontakty z zespołem Reduty i jej doradcą Mieczysławem Limanowskim. Artyści malarze (prof. Ferdynand Ruszczyc, prof. Bronisław Jamontt, prof. Ludomir Ślendziński), byli częstymi gośćmi profesora a ich obrazy zdobiły jego mieszkanie (...) Prof. Sławiński z zamiłowaniem hodował kwiaty, a szczególnie lubił róże. (...) Był również aktywnym działaczem w ruchu krajoznawczym, organizował odczyty, wycieczki i często sam wygłaszał prelekcje z dziedziny krajoznawstwa dla szerokiej publiczności".[846]

Ze źródeł dotyczących drugiej połowy lat dwudziestych oraz początku trzydziestych, dowiadujemy się o uroczystościach promujących kulturę

---

843 Literat lwowski Teodor Parnicki, na „Środzie", mówił o historii literatury współczesnej, „Słowo" 10 V 1937, nr 127, s. 4.

844 J. Hernik, *Wileńskie Środy Literackie*, [w:] *Wilno – Wileńszczyzna...*, op. cit., t. 4, s. 314–316; S. Lorenz, *Albumy wileńskie*, op. cit., s. 77–78; Cz. Miłosz, *Ziemia Ulro*, Warszawa 1981, s. 7. Organizowano także „Środy" poświęcone różnym mniejszościom narodowym. 13 marca 1935 roku, miała miejsce „Środa rosyjska", na której dyskutowano o literaturze emigracyjnej tej narodowości. Głos zabrał, między innymi prof. Stefan Srebrny, T. Zienkiewicz, *Rosyjskie środowisko w Wilnie w latach 1918–1939 i jego miejsce w życiu literackim miasta*, [w:] *Stosunki kulturalno-literackie polsko-wschodniosłowiańskie*, pod red. Kazimierza Prusa, Rzeszów 1995, s. 309. Tadeusz Szeligowski raz w miesiącu organizował w Wilnie wieczór muzyczny, odpowiednik „Śród literackich" w tej dziedzinie twórczości. Grali na nich twórcy krajowi i zagraniczni, Rozmowa autora z Witoldem Rudzińskim, Warszawa, 28 XII 1999 r.

845 „Poprostu" 20 I 1936, nr 12, s. 9.

846 W. Zacharewicz, *Prof. Dr h. c. Kazimierz Sławiński (1870–1941)*, „Wiadomości Chemiczne" 1961, z. 10, s. 616.

ludową oraz tradycję Wilna i Wileńszczyzny. W wigilię św. Jana, puszczano wianki nad Wilią, skakano przez ogień a także ścigano się, skacząc w workach. Czwartego marca, w dzień św. Kazimierza, patrona Litwy, organizowano tak zwane święto „kaziuka". „Całe miasto szło – wówczas – na Łukiszki, gdzie chłopi, z bardzo dalekich okolic, przywozili swoje towary na sprzedaż".[847]Tomasz Zan, student I roku Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego USB (w roku akademickim 1921/22) wspomina, iż 4 marca „mieszkańcy Wilna chodzili w nanizanych na sznurki wieńcach obwarzanków smargońskich. Studenci kupowali dziewczynom pierniki serca zdobione różami, niezapominajkami z lukru, oraz napisem Ja cię kochałem, ty mnie zdradziłaś. Można też było nabyć odurzające lubczyki i hadziuki (żmije) na różne dolegliwości i przypadłości. Sterty ziół roztaczały upojne zapachy. (...) Charakterystyczne postacie przekupek (...) widywało się potem w Szopkach Akademickich".[848]

Od 1926 roku, z inicjatywy Sekcji Widowiskowej[849]Koło Dramatycznego, za namową profesora Mieczysława Limanowskiego[850], organizowano wielkie widowiska, związane z legendą o smoku wileńskim[851], mieszkającym w Bakszcie. Jego drewniana figura budowana była przez studentów Wydziału Sztuk Pięknych. Po odczytaniu przez herolda manifestu o walce ze smokiem, który poczynił wielkie spustoszenie w mieście, odbywał się tradycyjny pochód na potwora (w dzień św. Jerzego, pogromcy smoka[852]). Potwór był niszczony lub palony a jego szczątki

---

[847] *Czesława Miłosza autoportret przekorny...*, op. cit., s. 245. J. Malinowski uważa, że „w naszym stuleciu „Kaziuk" trwał średnio 3–4 dni. Siedem tygodni później odbywał się w Wilnie kiermasz pod patronatem św. Jerzego, zwany »świętojerskim«. Stałym miejscem targowym, był dla niego plac Orzeszkowej", J. Malinowski, *Wileńskie kiermasze*, [w:] *Wilno-Wileńszczyzna...*, t. 1, op. cit., s.157.

[848] Od II roku przeniósł się na Uniwersytet Poznański, W. Wiśniewski, *Ostatni z rodu. Rozmowy z Tomaszem Zanem*, op. cit., s. 65–66.

[849] W. Korabiewicz, *Bazyliszek wileński*, [w:] *O zespole Reduty 1919–1939. Wspomnienia*, Warszawa 1970, s. 233.

[850] L. Roszko, *Zakład Geografii Fizycznej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, „Czasopismo Geograficzne", op. cit., s. 39

[851] W roku 1926, widowisko to miało miejsce 24 i 25 kwietnia, W. Szelkowski, *Zabij swego smoka*, „Magazyn Wileński" 1998, nr 3, s. 20–21. Szerzej na temat tejże legendy zob. W. Zahorski, *Podania i legendy wileńskie*, Gdańsk 1991, s. 7–11.

[852] W. Korabiewicz, *Pokusy*, Warszawa 1986, s. 209–218.

topione w Wilii.[853]W 1926 roku, Koło Dramatyczne zorganizowało także „Zabawę w Jaszczura". W sali Śniadeckich USB, prowadziła ją i taniec smoka wykonała Jadwiga Hryniewiecka.[854]Cztery lata później, potwór został uśmiercony przed miejskim ratuszem a jego szczątki wrzucono do Wilji z mostu Zwierzyńskiego, podczas inscenizacji przygotowanej przez wileńskie harcerki.[855]14 kwietnia 1926 r., staraniem Koła Dramatycznego, zorganizowano, w sali Śniadeckich, Akademię o św. Jerzym i Smoku, z udziałem profesorów: geografii fizycznej Mieczysława Limanowskiego, matematyki Juliusza Rudnickiego, historii sztuki Jerzego Remera i filologii klasycznej Stefana Srebrnego. Bilety można było nabyć w Księgarni Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego.[856]W roku tym, Koło Dramatyczne ogłosiło w Wilnie konkurs dla firm handlowych, na najładniejszą ozdobę wystawy sklepowej w kształcie smoka lub świętego Jerzego. Oceny dokonywała Komisja pod przewodnictwem prof. Ferdynanda Ruszczyca. Nagrodą było wyróżnienie, zamieszczone we wszystkich miejscowych gazetach.[857] Inną imprezą, organizowaną przez Koło Dramatyczne, był pochód ogniowy (odpowiedzialnym za jego przebieg był Antoni Bohdziewicz). Miał on miejsce w dniu 1 lipca 1927 roku i był jednym z punktów programu uroczystości koronacji obrazu Matki Boskiej Ostrobramskiej. Uczestnicy pochodu, z płonącymi pochodniami, przemaszerowali wieczorem od Ostrej Bramy na plac katedralny. Tam ustawili się w półkole, frontem do katedry i na dźwięk utworu Witaj Panno, podnieśli w górę pochodnie, opuszczając jednocześnie na znak hołdu: sztandary akademickie, szkolne i gimnazjalne.[858]Podczas uroczystości koronacji, 2 lipca 1927 r., „o godz. 5, wyruszyła procesja z Ostrej Bramy z obrazem. (...) Obraz wniesiono do katedry i tam stanął przed głównym ołtarzem. Oświetlony dużymi świecami, wyglądał bardzo nastrojowo".[859]Na honorowych miejscach

---

[853] Cz. Miłosz, *Rodzinna Europa,* op. cit., s. 116; „Słowo" 21 V 1931, nr 115, s. 3.
[854] „Dziennik Wileński" 20 IV 1926, nr 89, s. 3.
[855] „Źródła Mocy", op. cit., s. 111.
[856] „Dziennik Wileński" 13 IV 1926, nr 83, s. 3.
[857] „Kurier Wileński" 16 IV 1926, nr 86, s. 4.
[858] CAPL F 53 23 2752, Akta Starostwa Grodzkiego Rzeczypospolitej Polskiej w Wilnie, s. 202–204.
[859] F. Ruszczyc, *Dziennik, cz. II: W Wilnie 1919–1932,* op. cit., s. 402.

w katedrze zasiedli: „Prezydent Rzeczypospolitej Ignacy Mościcki i Marszałek Józef Piłsudski. Plac katedralny wypełniały tłumy wiernych. Aktu koronacji Obrazu dokonał ks. kardynał Aleksander Kakowski. W tym momencie rozległo się 12 salw armatnich, (...) nastąpiła trwająca dwie minuty, niczym nie zmącona cisza. Mszę celebrował ks. kardynał Kakowski, a kazanie wygłosił ks. biskup sufragan wileński Kazimierz Michalkiewicz. Po mszy św. odśpiewano Te Deum. Mimo nieustającego deszczu, uformował się wspaniały pochód. Za obrazem niesionym przez duchowieństwo, postępowali Prezydent Ignacy Mościcki i Marszałek Józef Piłsudski. W Ostrej Bramie, Obraz został umieszczony przy dźwiękach chóru i orkiestry na swym dawnym miejscu".[860]

Kadra naukowo-dydaktyczna Wydziału Sztuk Pięknych USB, w znacznym stopniu uczestniczyła w pracach konserwatorskich i architektonicznych na terenie Wilna.., Na walnym zebraniu Stowarzyszenia Architektów w Wilnie 28 czerwca 1931r.prezesem wybrano profesora architektury USB Juliusza Kłosa, wiceprezesami: inżyniera A. Przygodzkiego i inżyniera Stefana Narębskiego, a skarbnikiem inżyniera Stefana Siestrzeńcewicza.[861] Oprócz profesora Juliusza Kłosa (od 1923 r. kierownika prac konserwacyjnych korpusu Gmachu Głównego Uniwersytetu, podczas których odkryto arkady na dziedzińcu Skargi), prace inwentaryzatorskie w Wilnie prowadził, od 1924 r., inż. arch. Jan Borowski, początkowo asystent, później docent USB. Dokumentację fotograficzną opracował kierownik artystyczny działu fotografii Wydziału Sztuk Pięknych USB Jan Bułhak. W 1925 r., kierownikiem konserwacji obrazu Matki Boskiej Ostrobramskiej był profesor Jan Rutkowski z Warszawy, kierownikiem artystycznym został profesor Ferdynand Ruszczyc a odpowiedzialnym za dokumentację fotograficzną Jan Bułhak. Od 1926 r., pracami konserwacyjnymi Ostrej Bramy kierował inżynier architekt Jan Borowski.

---

860 A. Brzozowski, *Wspomnienia z Wileńszczyzny i Szczecina*, cz. I, „Przegląd Zachodniopomorski" 1998, nr 2, s. 165; E. Ruszczyc, *Koronacja Cudownego obrazu Matki Boskiej Ostrobramskiej w 1927 roku*, „Wileńskie Rozmaitości" 1991, nr 4, s. 4; „Tygodnik Ilustrowany" 1927, nr 28.

861 „Słowo" 20 V 1931, nr 114, s. 3. Prof. Kłos był autorem przewodnika po Wilnie, z biało-srebrno-niebieską okładką, z herbem Wilna, „Słowo" 4 VIII 1924, nr 149.

Wraz z włączeniem w 1922 r., Wileńszczyzny do Polski, administracja tych terenów została dopasowana do struktur organizacyjnych całej Rzeczypospolitej. Przestał istnieć, działający przy Departamencie Oświaty Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej, Referat Kultury i Sztuki. Powołano natomiast, przy Delegaturze Rządu na Ziemię Wileńską, Oddział Sztuki, z mianowanym przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i podległym mu bezpośrednio kierownikiem Jerzym Remerem (od 19 października 1922 r.).[862] Obok Remera, akcję popularyzatorską kultury i sztuki wśród społeczeństwa prowadzili, między innymi: profesor Ferdynand Ruszczyc, profesor Juliusz Kłos i profesor Mieczysław Limanowski. Służyły temu: prelekcje, pogadanki radiowe i artykuły prasowe. „W trakcie dwutygodniowego kursu nauczycielskiego, zorganizowanego w lipcu 1928 r. przez Powszechny Uniwersytet Regionalny im. Adama Mickiewicza Związku Nauczycielstwa Szkół Powszechnych w Trokach, wykłady o sztuce Wilna i Wileńszczyzny prowadzili konserwator Jerzy Remer i historyk sztuki ks. dr Piotr Śledziewski.[863] Dr Stanisław Lorentz,[864] powołany na stanowisko Kierownika Oddziału Sztuki – konserwatora, w styczniu 1929 roku, w związku z powierzeniem Jerzemu Remerowi organizacji Centralnego Biura Inwentaryzacji Zabytków, zorganizował w tym roku cykl wykładów o Wilnie, z udziałem takich prelegentów jak: profesor Ferdynand Ruszczyc, profesor Juliusz Kłos, profesor Mieczysław Limanowski, profesor geologii Bronisław Rydzewski i ks. Piotr Śledziewski. Stanisław Lorentz wygłosił natomiast w wileńskim radio cykl kilkunastu wykładów pt.: Wycieczki po województwie wileńskim, który wydrukowano jako wydawnictwo Oddziału Wileńskiego

[862] 9 października 1922 r., został on powołany na stanowisko konserwatora zabytków kultury i sztuki. W marcu 1923 roku, w zasięg jego kompetencji, oprócz województwa wileńskiego, weszło także województwo nowogródzkie. „Źródła Mocy" 1928, s. 100.

[863] J. Poklewski, *Organizacje artystyczne i instytucje opieki nad sztuką w międzywojennym Wilnie*, [w:] *Kultura międzywojennego Wilna...*, t. 3. op. cit., s. 174, 184–185.

[864] Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, zleciło 27 lipca 1929 roku, Stanisławowi Lorentzowi, wykłady konserwacji zabytków na Wydziale Sztuk Pięknych USB, S. Lorentz, *Album wileńskie*, op. cit., s. 75.

Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. „Oddział Sztuki dbał bowiem o rozwój życia literackiego, teatralnego, opiekował się sztuka ludową, wspierał organizowanie wystaw plastycznych, inspirował akcje muzealne, wspomagał wydawnictwa dotując w miarę finansowych możliwości czasopisma kulturalno-artystyczne (»Południe«, »Tygodnik Wileński«, »Źródła Mocy«, »Środy Literackie«). O tym, że pomoc ta nie była wystarczająca, przekonuje zarówno przeniesienie redakcji »Południa« z Wilna do Warszawy, jak i fakt likwidacji »Tygodnika Wileńskiego« po 18 numerach, a »Źródeł Mocy« i »Śród Literackich« zaledwie po 7 zeszytach".[865] Od 1 lipca 1929 r., kierownikiem prac konserwatorskich zamków w Trokach pod Wilnem był inż. Jan Borowski.[866]

Ważnym wydarzeniem w Wilnie i w Polsce, było odkrycie, 21 września 1931 roku, podczas prac remontowych w katedrze, grobowców królewskich: Aleksandra Jagiellończyka, pierwszej żony Zygmunta Augusta Augusta Elżbiety, Barbary Radziwiłłówny i Władysława IV. W pracach architektonicznych brał udział profesor Juliusz Kłos.[867] Rysunki znalezisk wykonał profesor Ferdynand Ruszczyc a fotografie Jan Bułhak.[868] Profesor Ferdynand Ruszczyc wspominał dzień 7 października 1931 roku: „większość dnia spędziłem pod znakiem grobów królewskich. Rysowałem w krypcie. Jeden rysunek, bardzo szczegółowy, ołówkami kolorowymi – już skończyłem. (...) na Środzie Literackiej niezwykle licznej, którą nazwałem »królewską« Charkiewicz miał odczyt o panowaniu króla Aleksandra, a Kłos o podziemiach katedry, specjalnie o grobach królewskich, i pokazywał przeźrocza".[869]

W lutym 1933 roku, powstała Rada Wileńskich Zrzeszeń Artystycznych, w skład której weszły: Wileńskie Towarzystwo Artystów Plastyków, Związek Zawodowy Literatów Polskich w Wilnie, Wileńskie Towarzystwo Filharmoniczne, Polskie Towarzystwo Muzyki Współ-

865 Ibidem, s. 186.

866 J. Poklewski, *Wileńsko-Nowogródzki Okręg konserwatorski w okresie międzywojennym*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Zabytkoznawstwo i konserwatorstwo XVII. Nauki Historyczno-Społeczne", 1931, z. 226, s. 218–222.

867 S. Lorentz, *Album wileńskie*, op. cit., s. 98–99, 106; F. Ruszczyc, *Dziennik*, cz. II: *W Wilnie 1919–1932*, op. cit., s. 592–593.

868 Ibidem.

869 Ibidem, s. 597.

czesnej w Wilnie, dwie organizacje Związku Artystów Scen Polskich (z obu wileńskich teatrów), Koło Miłośników Wilna, Wileńskie Towarzystwo Bibliofilów oraz Sekcja Artystyczna Towarzystwa Popierania Przemysłu Ludowego. Wybrano też Prezydium Rady Wileńskich Zrzeszeń Artystycznych, na czele z prezesem Ludomirem Ślendzińskim. Jednym z celów działalności Rady, było przybliżanie i popularyzowanie bogatych tradycji kulturalnych Wilna. W tym celu, zorganizowała ona cykl prelekcji, zatytułowanych Stare Wilno, przygotowanych przez wybitnych znawców przedmiotu, wśród których znaleźli się, między innymi: Michał Brensztejn, Wacław Gizbert-Studnicki, Juliusz Kłos, Mieczysław Limanowski, Marian Morelowski, Stanisław Lorentz i Ferdynand Ruszczyc.[870]

Stanisław Lorentz wspominał, iż w Wilnie toczyło się „ożywione życie towarzyskie, wiążące uczonych, zwłaszcza Uniwersytetu, oraz artystów i działaczy kulturalnych. Wyrazem tego stał się, założony w 1933 roku, towarzyski klub »Smorgonia«, nazwą swą nawiązujący do znanej »akademii smorgońskiej« (w miejscowości Smorgonie należącej do Radziwiłłów), słynącej z tresury niedźwiedzi, które uczono tańczyć na podgrzewanej płycie. Dla potrzeb Klubu, teksty pisali znani literaci: Witold Hulewicz, Tadeusz Łopalewski i Teodor Bujnicki. Parodie muzyczne, często grywał na fortepianie Tadeusz Szeligowski. (...) Przemówienie inauguracyjne w Klubie »Smorgonia«, w dniu 1 kwietnia 1933 r., wygłosił Hulewicz".[871] Do Klubu należeli, między innymi: profesor rzeźbiarstwa Bolesław Bałzukiewicz, Jan Borowski, Jan Bułhak, profesor literatury polskiej Manfred Kridl, profesor historii sztuki Marian Morelowski, prof. Ludomir Ślendziński".[872]

Obok wystaw prac pracowników Wydziału Sztuk Pięknych (5 lutego 1939 roku, w lokalu Spółdzielni Pracy Artystów Wileńskich, miała miejsce wystawa 98 prac profesora malarstwa Bronisława Jamontta, z lat 1922–1938[873]), lata trzydzieste zaowocowały w szczególności działalnością Chóru Akademickiego (pod dyrekcją Władysława Szcze-

[870] S. Lorentz, *Album wileńskie*, op. cit., s. 195–196.
[871] Ibidem, s. 129–130.
[872] Ibidem, s. 129, 133, 159.
[873] Polskie życie artystyczne w latach 1915–1939..., op. cit., s. 333.

pańskiego), uświetniającego swym śpiewem uroczystości uczelniane i wieczory literackie.[874] Kulturę miasta przybliżał jego mieszkańcom, działający w latach 1935/36–1938/39, na USB, Związek Akademicki „Collegium Leonardi da Vinci". Zorganizował on, między innymi uroczystości wigilijne z oprawą artystyczną oraz przedstawienie U stóp krzyża, z udziałem chóru „Echo", pod dyrekcją Władysława Kalinowskiego, występami orkiestry oraz recytacjami i przemówieniami. Związek ten, którego twórcą był profesor administracji Jerzy Panejko, przygotował również Misterium Golgoty, wystawiane w sali Śniadeckich oraz wieczory poświęcone pamięci: Henryka Ibsena i Stanisława Moniuszki.[875]

Niewątpliwie bogate życie kulturalne Wilna i Uniwersytetu, wpływało na uatrakcyjnienie pracy i nauki na USB, podobnie jak działalność studenckich organizacji sportowych (powstałego, w 1920 r., Akademickiego Związku Sportowego i istniejącego, do 1924 r., Żydowskiego Akademickiego Związku Sportowego) oraz turystycznych (Akademicki Klub Włóczęgów Wileńskich). Czynne uprawianie turystyki[876] sportu stało się także udziałem pewnej części pracowników naukowych USB. Student tejże uczelni Antoni Gołubiew wspominał: „Wśród nas sensację budził łysy profesor matematyki Weysenhoff, który brał udział w publicznych zawodach piłki nożnej. (...) Żartowano, że przed każdym kopnięciem piłki obliczał na suwaku logarytmicznym potrzebną siłę uderzenia".[877]

Obok uprawiania sportu, profesorowie Wszechnicy grywali w brydża[878]i szachy, podobnie jak studenci, organizujący w tej konkurencji

---

[874] CAPL F 175 15 19, Chór Akademicki USB, s. 8, 11; Tamże, F 175 I A 566, Ogólnopolskie związki akademickie – artystyczne (1925–1937), s. 1a.

[875] „Alma Mater Vilnensis" z. 11, s. 111; CAPL F 175 15 64, Związek Akademicki „Collegium Leonardii da Vinci", s. 3–4, 27, 32; ibidem, F 175 I A 570, Związki ideowe (1924–1937), s. 49, 51, 52–56.

[876] Profesor filozofii USB, w latach 1919–1921, Władysław Tatarkiewicz, wspominał wycieczki do Werek i Trynpola, T. i W. Tatarkiewiczowie, *Wspomnienia*, op. cit., s. 148–149.

[877] A. Gołubiew, *Stanisław Kościałkowski (ze wspomnień)*, „Znak" 1962, nr 1, s. 68. Profesor Weyssenhoff był, w latach 1923/24–26/27, członkiem senackiej Komisji Sportowej, CAPL F 175 IA 866, Komisja Sportowa USB.

[878] M. Zdziechowski, *Widmo przyszłości*, Warszawa 1999, s. 127.

mistrzostwa Wszechnicy.[879]Akademickie Koło Szachistów, zostało zorganizowane przez Sekcję Kulturalno-Oświatową „Bratniaka", w styczniu 1926 roku.[880]Drużyna szachowa Domu Akademickiego (Armatowicz, Kurmin, Sadowski, Adamowicz i Węcik), zajęła trzecie miejsce w mistrzostwach Wilna. Zawodnicy trenowali w lokalu „Bratniaka".[881] Akademicki Aeroklub Wileński prowadził kursy pozwalające zdobyć licencję pilota.[882] W latach 1936–1938, istniał także na USB Akademicki Związek Łowiecki[883]a od roku akademickiego 1932/33 Oddział Akademickiego Związku Morskiego (statut – nr 3731 ex 1933/34 – został zatwierdzony przez Senat Akademicki 9 maja 1934 r.[884]) mający na celu propagowanie idei morskiej i żeglarstwa, poprzez odczyty, wykłady, prelekcje, kursy teoretyczne i szkolenia.[885] Wydawał on również wkładkę do „Kuriera Wileńskiego", pod nazwą „Szkwał Wileński". Członkowie Akademickiego Związku Morskiego przygotowywali odczyty referatów, organizowali obozy i kursy żeglarskie, kończące się egzaminami na stopnie śródlądowe. Zimą popularne były obozy bojerowe na jeziorze Narocz. Członkowie Związku, których liczba wahała się od 50 do 80, spotykali się w lokalu organizacji, przy ulicy Bakszta 15/8 oraz podczas wspólnego uprawiania sportu nad licznymi jeziorami Wileńszczyzny (trockimi, oddalonymi o 28 kilometrów od Wilna i Drywiaty o 35,5 kilometra).[886]

---

879 „Głos Narodowy" 12 III 1939, nr 71, s. 2.

880 „Dziennik Wileński" 28 I 1926, nr 22, s. 3.

881 „Słowo" 25 XI 1935, nr 324, s. 5.

882 Ibidem, 24 III 1929, nr 70, s. 3. Istniała także Sekcja Szybowcowa AZS, której jednym z założycieli był Józef Wierzbicki, Rozmowa autora z Józefem Wierzbickim, Warszawa, 14 XII 1999 r.

883 CAPL F 175 15 15, Akademicki Związek Łowiecki; „Dziennik Wileński" 3 II 1936, nr 33, s. 2; „Słowo" 30 X 135, s. 7.

884 CAPL F 175 15 104, Sprawozdania roczne (1921/22). s. 1.

885 Ibidem, F 175 15 15, Akademicki Związek Łowiecki, s. 1; „Słowo" 22 I 1934, nr 220, s. 2; „Szkwał Wileński" 18 IV 1935, nr 107, s. 7.

886 Pierwszą siedzibą Związku, był lokal ZPMD, przy ulicy Zygmuntowskiej 16; J. Dziewicki, A. Michejda, *Organizacja i działalność Związku Morskiego – Wilno*, „Nautologia" 1985, nr 3, s. 48–50. Na USB, funkcjonował również Akademicki Związek Morsko-Kolonialny, propagujący ideę morską oraz żądający koloni dla Polski. Lokal organizacji mieścił się przy ulicy Bakszta 15/6 (lokal Bursy), „Głos Narodowy" 7 IV 1938, nr 12, s. 5.

Kadra naukowo-dydaktyczna USB, podobnie jak studenci, uczestniczyła w różnorodnych spotkaniach towarzyskich[887] (od 5 marca 1920 r. istniał Klub Profesorski, którego członkowie zbierali się na coniedzielne zebrania[888]), zabawach i balach. Profesor chirurgii Kornel Michejda wspominał, jedno ze spotkań uczonych Wydziału Lekarskiego USB: „Zdecydowaliśmy się pójść do kawiarni, tak zwanego »czerwonego« Sztralla, przy ulicy Mickiewicza. Trzeba było wyjaśnić, że w Wilnie były ponadto dwie inne kawiarnie Sztralla. Jedna, także na ulicy Mickiewicza, zwana Sztrallem »zielonym«, druga, przy ulicy Wielkiej, zwana Sztrallem »żółtym«, od koloru tapicerki krzeseł i kanapek".[889]Poza uczelnią i lokalami wileńskimi, kadra naukowo-dydaktyczna USB spotykała się także w swych prywatnych mieszkaniach, w celach dyskusyjnych[890], towarzyskich[891] lub z okazji przypadających uroczystości. Profesor Ferdynand Ruszczyc wspomina, iż po ślubie Mieczysława Kotarbińskiego, 5 maja 1922 roku, w kościele św. Anny „całą grupką spędziliśmy wieczór u Retingerów".[892]

Specyficzną formą spotkań uczonych wileńskich, były zebrania, tak zwanego „Klubu Szubrawców", założonego przez adwokata wileńskiego Tadeusza Wróblewskiego, w 1900 roku.[893] Na spotkaniach omawiano

---

887 15 lutego 1936 r., Zrzeszenie Asystentów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie urządziło herbatkę towarzyską dla 174 osób, „Biuletyn" 1938, nr 3, s. 8. Spotkania towarzyskie odbywały się często w majątku Bogdanów, należącym do prof. Ruszczyca, T. Niesiołowski, *Wspomnienia*, Warszawa 1963, s. 106.

888 Członkami Klubu byli: profesorowie, docenci i asystenci USB oraz ich żony (wstęp 10 marek) i goście (20 marek). Organami władzy były: Zarząd i Walne Zebranie, CAPL F 175 IA 63, Klub Profesorów 1919/20, s. 1, 4. W ramach Klubu, urządzane były wycieczki, tańce i „żywe dzienniki", ibidem, F 175 I A 536, Zrzeszenie Asystentów, stowarzyszenia profesorów i urzędników. Klub Profesorski (1919–1937), s. 137, 144, 158, 161, 177, 180.

889 K. Michejda, *Wspomnienia chirurga*, op. cit., s. 256 F. Ruszczyc, *Dziennik*, cz. II: *W Wilnie 1919–1932*, op. cit., s. 64.

890 Przykładowo, profesor Kazimierz Sławiński zaprosił na obiad, między innymi profesora historii kultury Ludwika Janowskiego, BN 57 020, L. Janowski, *Wspomnienia*, cz. II.

891 F. Ruszczyc, *Dziennik, cz. II: W Wilnie 1919–1932*, op. cit., s. 183.

892 „Źródła Mocy" 1927, z. 2, s. 98.

893 A. Golubiew, *Tutejsi (ze wspomnień)*, „Znak" 1970, nr 10, s. 1308; Cz. Miłosz, *Abecadło Miłosza*, Kraków 1997, s. 8.

zagadnienia polityczne i społeczne, dyskutowano o literaturze najnowszej, wydawnictwach wileńskich i historii. Kodeks przewidywał doskonalenie intelektualne i ofiarność na oświatę".[894]"Szubrawcy" zbierali się na tradycyjnej wigilii oraz na cotygodniowe „schadzki". Z biegiem czasu, ich spotkania zatraciły charakter naukowy, powodując wystąpienie z szeregów organizacji pewnej liczby członków (np. 15 I 1931 r. – Kazimierz Sławiński)[895].Profesor Ruszczyc wspomina, iż łącznie z nim, w Wigilii – 24 grudnia 1920 roku, udział wzięło dziewiętnastu członków stowarzyszenia. „Towarzystwo miało swoich dostojników. Wśród nich szczególnym poważaniem cieszyli się: Wielki Strażnik Łopaty (Magnus Custos Batilli), Mówca (Orator), Stróż Gospody (Custos Hospitis), Witajnik (Salutator). Do dostojeństw przywiązane były godła. I tak godłem Wielkiego Strażnika była łopata, Stróża Gospody – miotła, a Witajnika – latarnia. (...) Na łopacie (wykonanej wg rysunku Ruszczyca) widniał napis: *tacere qui nescit loqui* (milczeć, gdy nie ma nic do powiedzenia). W drzewiec łopaty, przy rozmaitych uroczystościach »szubrawieckich«, wbijano srebrne gwoździe pamiątkowe".[896]

Z kadry naukowo-dydaktycznej USB, do Towarzystwa należeli, między innymi: prof. Ferdynand Ruszczyc, profesorowie literatury polskiej Stanisław Pigoń i Konrad Górski, oraz profesor językoznawstwa indoeuropejskiego Jan Otrębski.[897]

Życie kulturalno-towarzyskie i rekreacyjno-sportowe, wpływały niewątpliwie na uatrakcyjnienie codzienności zarówno studentów, jak i kadry naukowo-dydaktycznej USB. Ich udział w różnorodnych imprezach i działalności wileńskich stowarzyszeń kulturalno-artystycznych oraz samodzielne inicjatywy w tej dziedzinie, wykraczające poza mury uczelni, wpłynęły na pogłębienie związków Uniwersytetu Stefana Batorego z jego macierzystym miastem i regionem.

---

[894] Jeden z „szubrawców", prof. Michał Siedlecki wspominał, iż na kilku zebraniach urządzono „żywy dziennik" (krótkie dowcipne artykuły pisane przez członków Towarzystwa, na temat Uniwersytetu i ich samych). M. Siedlecki, *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu...*, op. cit., s. 90.

[895] J. Garniewicz, *Wileński ośrodek historyczny...*, op. cit., s. 172–175.

[896] F. Ruszczyc, *Dziennik*, cz. II: *W Wilnie 1919–1932*, op. cit., s. 111

[897] Tamże, s. 358, 566, 572.

VII. Zamknięcie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie

Ostatnim rektorem Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie był wybrany w czerwcu 1939 roku prof. Stefan Ehrenkreutz. Wieloletni dziekan, prodziekan Wydziału Prawa i Nauk Społecznych USB, prorektor, nie zdawał sobie wówczas sprawy, jak trudny będzie to dla niego i całego Uniwersytetu czas. Peryferyjne położenie Wilna zagwarantowało miastu to, że w pierwszych dniach wojny nie zostało ono objęte bezpośrednimi działaniami wojennymi, dlatego też jesienią 1939 roku mógł Uniwersytet w Wilnie rozpocząć (jako jedyny w Polsce) nowy rok akademicki.

Po zajęciu Wilna przez Armię Czerwoną, która 17 września 1939 roku przekroczyła polską granicę wschodnią, sytuacja diametralnie się zmieniła, chociaż rektor USB, po spotkaniu z przedstawicielami sowieckich władz otrzymał zgodę na rozpoczęcie nowego roku akademickiego. Na posiedzeniu Senatu Akademickiego, w dniu 23 września 1939 roku, Senat uchwalił rozpoczęcie roku akademickiego, tradycyjnie z dniem 1 października.[898]

10 października 1939 roku, w Moskwie, podpisano układ radziecko-litewski, na mocy którego przekazano Litwie Wilno i przyległe tereny. Przejęcie nastąpiło 17 października, a 28 października, do Wilna wkroczyły wojska litewskie.[899] Pomimo to, jesienią 1939 r. Wilno było „jedynym polskim miastem, w którym legalnie i oficjalnie można było obchodzić rocznicę odzyskania niepodległości przez Polskę. Z tej okazji, 11 listopada, o godz. 10, w kościele akademickim św. Jana, odbyło się nabożeństwo, a o godz. 17, uroczysta akademia, w sali Śniadeckich USB. (...) W początkach listopada 1939 r., władze litewskie najprawdopodobniej jeszcze nie rozstrzygnęły ostatecznie

---

[898] A. Pukszto, *Ostatnie chwile Rektora Stefana Ehrenkreutza i USB*, „Zeszyty Historyczne", z. 120, Instytut Literacki, Paryż 1997, s. 20.

[899] J. Sztuiński, *Rozdarcie. Opowieść o Ziemi Wileńskiej*, t. 1, Warszawa 1998, s. 185. Dzień wcześniej na Wilno i przyległe obszary, przekazane Litwinom, rozciągnięto litewskie prawo, dla przeprowadzenia na tych terenach akacji litwinizacyjnej.

jakie będą dalsze losy Uniwersytetu. W udzielonym, 9 listopada, wywiadzie prasowym, dr Antanas Juška, pełnomocnik Ministerstwa Oświaty ds. kulturalno-oświatowych Wilna i Okręgu Wileńskiego, stwierdził m. in.: »Obok innych szkół bada się też stan Uniwersytetu Wileńskiego. Jego przekształcenie zasadniczo zahaczy też o sytuację Uniwersytetu Witolda Wielkiego. W związku z tym rozstrzygnięcie tej sprawy nieco się przewlecze«. (...) Zagadnienie funkcjonowania Uniwersytetu pozostawało więc nadal otwarte, ale stan taki nie miał trwać długo. Świadczyła o tym kampania wszczęta w litewskiej prasie, przeciwko polskiemu uniwersytetowi. Była ona świadectwem, obrania przez władze litewskie nowego i ostrego kursu. W rządowym piśmie »Lietuvos Aidas«, 14 listopada, twierdzono, że w obecnej sytuacji w Wilnie nie może być żadnej polskiej instytucji o zasięgu ogólnopaństwowym, a taką jest Uniwersytet."[900]W obawie o losy Uczelni, 14 listopada 1939 roku, rektor Ehrenkreutz wraz dziekanem Wydziału Rolniczego, profesorem ekonomiki rolnej Witoldem Staniewiczem, udał się do Kowna. Obaj uczeni przyjęci zostali przez Ministra Oświaty Republiki Litewskiej dr-a Leona Bistrasa, który wskazał na trudności finansowe, związane z utrzymaniem dwóch Uniwersytetów przez rząd litewski. W odpowiedzi, rektor Ehrenkreutz zobowiązał się przygotować projekt zmniejszenia wydatków USB, przez rezygnacje z planowanych inwestycji. Minister Bistras nie wspominał jednak na tym spotkaniu o konieczność likwidacji wszechnicy wileńskiej.[901] Już 17 listopada, z upoważnienia Leona Bistrasa, przez dr Antanasa Juškę, rektor Stefan Ehrenkreutz został odsunięty od władzy.[902]Wysłał on wówczas swój protest w tej sprawie do Ministra Oświaty[903], powiadomił o tym także członków Senatu USB. 24 listopada, grono profesorów Wszechnicy Wileńskiej opracowało memoriał adresowany do Ministra Oświaty Republiki Litewskiej, postulujący kontynuowanie działalności USB.

[900] K. Tarka, *Ze stosunków polsko-litewskich. (Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie)*, „Przegląd Powszechny" 1991, nr 11, s. 219–220.

[901] A. Pukszto, *Ostatnie chwile Rektora Stefana Ehrenkreutza i USB*, „Zeszyty Historyczne", op. cit.

[902] Archiwum PAN (w Warszawie) III 108–73, Prof. Stefan Ehrenkreutz, s. 34

[903] *Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego...*, op. cit., s. 21, 27–29.

Władze litewskie wyznaczyły profesora nadzwyczajnego Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Kowieńskiego Ignasa Končiusa – komisarza rządowego, na miejsce prof. Ehrenkreutza. Do Wilna przyjechał on 20 listopada i zakomunikował pracownikom USB, przejęcie władzy w uczelni i poprosił o pełnienie przez profesorów swych obowiązków do końca trymestru, tj. do końca grudnia 1939 r.[904] Senatowi Akademickiemu podano do wiadomości, iż 15 grudnia tego roku, Uniwersytet Stefana Batorego ulegnie likwidacji.[905] 13 grudnia, prof. Končius skierował pismo do wszystkich Zakładów USB, informujące, iż 16 grudnia, o godz. 12oo, „przybędą mianowani przez Ministerstwo Oświaty specjaliści, celem przejęcia Zakładów Uniwersyteckich. Proszę wszystkich Panów Kierowników i personel Zakładów USB o przybycie do Zakładów w czasie wymienionym w niniejszym piśmie, celem udzielenia potrzebnych wyjaśnień osobom przejmujących mienie. Ci którzy nie przybędą albo odmówią wykonywania zarządzeń osób przejmujących mienie, nie będą zwolnieni od odpowiedzialności za niedokładności wskutek braku wyjaśnień".[906]

Cały czas „nasilały się ataki gazet litewskich, wymierzone przeciw Uniwersytetowi. Towarzyszyły temu naciski, wypadki domagania się jak najszybszej likwidacji polskiej uczelni, m. in., na początku grudnia, delegacja korporacji studentów litewskich złożyła w Ministerstwie Oświaty memoriał żądający jak najszybszej litwinizacji Uniwersytetu Wileńskiego. »W Litwie nie może być polskiego Uniwersytetu – podkreślano – gdyż także inne mniejszości narodowe nie mają swych

904 Archiwum PAN (w Warszawie) III 108 – 73, Prof. Stefan Ehrenkreutz, s. 8; *Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego...*, op. cit., s. 23–25.

905 K. Tarka, *Ze stosunków polsko-litewskich. (Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie)*, „Przegląd Powszechny", op. cit., s. 221. Sprawa USB miała być w tym czasie rozpatrzona przez Sejm Litewski, „Kurier Wileński" 21 XI 1939, nr 174, s. 1. 13 grudnia, uchwalił on ustawę, stanowiącą, między innymi, iż USB nie istniejący z punktu ustawodawstwa litewskiego (ponieważ pod nazwą Uniwersytetu Wileńskiego rozumiano uczelnię, której statut „Taryba" uchwaliła 5 grudnia 1918 r.), ma być zamknięty do 15 grudnia 1939 roku, „Gazeta Codzienna" 15 XII 1939, nr 20, s. 2; „Kurier Wileński" 15 XII 1939, nr 297, s. 3; Vilniaus Universiteto istorija 1579–1994, op. cit., s. 188.

906 K. Tarka, *Ze stosunków polsko-litewskich. (Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie)*, „Przegląd Powszechny", op. cit., s. 221.

Uniwersytetów. Uniwersytet polski byłby niebezpiecznym dla Litwy ogniskiem«".[907] 14 grudnia 1939 r., odbyły się na Uniwersytecie Stefana Batorego ostatnie wykłady, seminaria, egzaminy. W ostatnich dniach istnienia USB, spieszono się z egzaminowaniem studentów, aby zdążyli oni odebrać dyplomy.[908] 9 grudnia 1939 r. miała miejsce na USB promocja doktorska Marianny Rzeuskiej (autorki monografii o *Chłopach* Reymonta),[909] a 14 grudnia 1939 roku, (na doktora medycyny) Romana Michałowskiego, na podstawie pracy „Badania nad tworzeniem się czerwonych ciałek krwi w wątrobie u ssaków". Promocja odbyła się ona w rektoracie a nie jak dotychczas w auli uniwersyteckiej.[910] Ówczesny asystent Leonid Żytkowicz wspominał: „Z tychże smutnych i dręczących dni, pamiętam tzw. Mikołajki, czyli tradycyjne spotkanie studentów historyków. (...) Oczywiście z udziałem prof. Kościałkowskiego, kuratora Koła Historyków. Przełamaliśmy się opłatkiem. Nie wszyscy mogli przyjść: były już wieści o poległych i rannych, zaginionych w czasie działań wojennych, wreszcie o internowanych na Litwie. A ponadto były nowe kordony graniczne. Wzruszająco i serdecznie przemówił prof. Kościałkowski. (...) Żałuję, że nie poszedłem na ostatnie wykłady profesorów historii. Byłem wszakże na wykładzie prof. Mariana Morelowskiego. (...) Profesor wystąpił uroczyście, w orderach.

---

[907] P. Lossowski, *Litwa a sprawy polskie 1939–1940*, Warszawa 1982, s. 223; „Gazeta Codzienna" (19 XII 1939, nr 23) wzmiankowała, iż po zakończeniu semestru jesiennego przybędą do Wilna przedstawiciele Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu im. Witolda Wielkiego: prof. V. Sazemancas, H. Engertas, J. Vabalas Gudaitis, Ig. Jonynas, doc. P. Galaune, Pr. Augustajtis, A. Salys, doc. J. Pazinas, lektor. J. Dumczas, st. asyst. K. Dauksza i V. Macziunas oraz bibliograf Iż. Kisinas.

[908] *Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego...*, op. cit., s. 75, 100; A. Pukszto, *Ostatnie chwile Rektora Stefana Ehrenkreutza i USB*, „Zeszyty Historyczne", op. cit., s. 21; K. Tarka, *Ze stosunków polsko-litewskich. Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, „Przegląd Powszechny" 1991, nr 11, s. 228., T. Czeżowski, *Wspomnienia (Zapiski do autobiografii)*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki" 1977, nr 3, s. 436.

[909] CAPL F 175 5 IV B 322, Akta Marianny Rzeuskiej; S. Wasilewski, *Dzieje polonistyki wileńskiej w czasie wojny 1939–1945*, „Wileńskie Rozmaitości" 1995, nr 2–3, s. 18.

[910] R. Michałowski, *Ostatnia promocja na stopień doktora medycyny w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, „Archiwum Historii i Filiozofii Medycyny" 1997, z. 2, s. 159–163.

(...) Na zakończenie odśpiewaliśmy *Jeszcze Polska nie zginęła...*".[911] 15 grudnia, w ostatnim dniu działalności USB, rektor Ehrenkreutz, zorganizował na głównym dziedzińcu USB wiec pracowników i studentów. Przemawiając, wyraził wiarę i nadzieję w ostateczne zwycięstwo Polski.[912] W Domu Akademickim przy ulicy Góra Bouffałowa 4, odbyła się pożegnalna wieczerza wigilijna, podczas której panował nastrój przygnębienia,[913] a w kościele św. Jana po uroczystym nabożeństwie odśpiewano *Boże coś Polskę*.[914]

16 grudnia, przybyli do Wilna pełnomocnicy Ministra Oświaty Republiki Litewskiej (przeważnie pracownicy Uniwersytetu Kowieńskiego i Akademii Rolniczej w Dantonowie, ok. 180 osób[915]) i rozpoczęli przejmowanie mienia USB.[916]Profesor Leonid Żytko-

---

911 L. Żytkowicz, *Uniwersytet Stefana Batorego w ostatnich miesiącach swego istnienia*, [w:] *Wilno-Wileńszczyzna...*, t. 3, op. cit., s. 129.

912 *Uczeni polscy o sobie*, t. 1, op. cit., s. 129. 15 grudnia 1939 roku, protest przeciwko likwidacji USB podpisało 94 asystentów tejże uczelni, *Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego...*, op. cit., s. 51–55.

913 A. Chlebowicz, *Głos wołający w milczeniu. Ks. Henryk Hlebowicz w Wilnie w latach 1940–41*, „Ethos" 1990, nr 1/2, s. 216. Student USB Kazimierz Macur, wspomina szereg mających wówczas miejsce manifestacji studenckich, na terenie Uniwersytetu, w centrum miasta i na Rossie, przeciwko zamknięciu uczelni oraz, iż ostatnią zapamiętaną przeze niego manifestacją był Ostatni zajazd na Litwie, czyli zgromadzenie studenckie nad jeziorami trockimi, cyt. za J. Garstka, *Życie społeczno-polityczne...*, op. cit., s. Piotr Lossowski twierdzi, iż „spośród trzytysięcznego grona studentów USB przeszło na studia na Uniwersytecie Witolda Wielkiego w Kownie i na zreformowanym Uniwersytecie Wileńskim 141 osób, w tym tylko 17 Polaków (4 na Wydziale Teologii, 12 na Wydziale Medycznym i 1 na Wydziale Technicznym)", P. Lossowski, *Litwa a sprawy polskie 1939–1940*, op. cit., s. 227. W roku akademickim 1940/41, Uniwersytet Wileński działał w ramach czterech Wydziałów: Matematyczno-Biologicznego, Nauk Humanistycznych. Nauk Ekonomicznych i Prawa, M. Kosman, *Uniwersytet Wileński 1579–1979*, op. cit., s. 64. 4 stycznia 1940 miało miejsce pierwsze posiedzenie Senatu tejże uczelni a 15 stycznia rektorem wybrano prof. Mykolasa Biržiškę, „Kurier Wileński" 16 I 1940, nr 12, s. 5.

914 *Archidiecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne w Białymstoku. 1945–1980. Księga jubileuszowa*, op. cit., s. 18 z: AAB (Archiwum Archidjecezji Białostockiej w Białymstoku), *Kronika życia organizacyjnego i towarzyskiego w Metropolitalnym Seminarium Wileńskim*. Księga nr 2, k. 19].

915 P. Łossowski, *Litwa a sprawy polskie 1939–1940*, op. cit., s. 225.

916 „Kurier Wileński" 17 XII 1939, nr 299, s. 1.

wicz wspomina, iż przekazanie Seminarium Historycznego „stronie litewskiej, zaczęło się chyba już 16 grudnia (sobota). Z jednej strony byliśmy: prof. Janusz Iwaszkiewicz, kierownik, i ja, jedyny obecny wówczas pracownik pomocniczy; ze strony litewskiej – prof. Ignas Jonynas i doc. Vasiliauskas (imienia nie pamiętam), obydwaj historycy z Uniwersytetu Kowieńskiego, dość swobodnie mówiący po polsku. Tu dodam, że poprzedniego dnia prof. Kościałkowski podszepnął myśl, że »my« rozumiemy tylko po polsku! Zachowali się poprawnie, nawet kurtuazyjnie. Bardzo dokładnie sprawdzali zapisy inwentarzowe oraz stan na półkach bibliotecznych. Zajęło to aż kilka dni i wieczorów. Na zakończenie prof. Jonynas wyraził uznanie z powodu stanu biblioteki zakładowej i (...) poprosił o oddanie kluczy. Nie wiem skąd wiedział, że każdy pracownik seminarium ma dwa klucze; od wejścia do gmachu (Zamkowa 11, od strony dziedzińca Smuglewicza, narożnik) i wewnętrzny – od wejścia do Seminarium z korytarza. (...) Widząc, że prof. Iwaszkiewicz sięga po swoje klucze, szybko uczyniłem to samo i położyłem swoje na stół. (...) Po oddaniu kluczy, miał miejsce kłopotliwy moment, gdy prof. Jonynas zaprosił nas obu na wspólny obiad. Prof. Iwaszkiewicz odmówił bardzo grzecznie ale stanowczo, i nie musiałem nawet ust otwierać".[917] 17 grudnia, „wieczorem, odbyło się pożegnanie pracowników Zakładu Astronomii i Meteorologii, jeszcze we własnym gmachu. Profesor Jantzen zaproponował, aby każdy złożył ślubowanie, że niezależnie od tego jak długa będzie wojna i jak się potoczą losy, po zakończeniu wojny, każdy wróci do pracy naukowej. (...) Nazajutrz, 18 XII, dokonano oficjalnego przekazania Zakładu władzom litewskim".[918] Do Obserwatorium Astronomicznego, według wspomnień docent Wilhelminy Iwanowskiej, „przyjechał prof. Kadatis, a do sąsiedniego Zakładu Meteorologii prof. Slaževičius. Pamiętam Kadatisa, jak ze łzami przejmował Obserwatorium. Pozwolił nam dokończyć rozpoczęte prace badawcze, jako osobom prywatnym. Nasza praca polegała na zbieraniu klisz, widm a potem fotometrowaniu

[917] L. Żytkowicz, *Uniwersytet Stefana Batorego w ostatnich miesiącach swego istnienia*, [w:] *Wilno-Wileńszczyzna...*, op. cit., s. 129–131.

[918] A. Dziewulska-Łosiowa, *Zarys dziejów meteorologii w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie*, „Przegląd Geofizyczny" 1992, nr 2, s. 195.

ich. Kadatis pozwolił nam korzystać z tego fotometru, który zresztą ja budowałam".[919]

W ramach całego USB „inwentaryzacja i przekazanie mienia przebiegały na ogół sprawnie i bez większych tarć (pełnomocnicy narzekali jedynie na sprzeciwy dziekana Wydziału Rolnego). Do końca miesiąca praca została w zasadzie ukończona. Dnia 30 grudnia, na posiedzeniu Rady Ministrów Republiki Litewskiej, prof. Končius złożył sprawozdanie o przejęciu mienia b. Uniwersytetu Stefana Batorego".[920]

Uchwałą Rady Ministrów Republiki Litewskiej, z 30 grudnia 1939 roku, pracownikom USB wypłacono honoraria za przeprowadzone w 1939 roku egzaminy (w relacji 1 zł = 0,4 Lita) oraz za pracę od 15 do 31 grudnia 1939 roku. Na litewskim Uniwersytecie Wileńskim, zatrudniono niewielką część pomocniczych sił naukowych, niektórych urzędników, personel Biblioteki Uniwersyteckiej i dotychczasową służbę USB, wypłacając jej tytułem wynagrodzenia do 100 Litów.[921] Wobec przybycia do Wilna uczonych litewskich, studenci USB mieszkający w bursach i profesorowie zajmujący lokale w budynkach należących do litewskiej wszechnicy wileńskiej, zobowiązani byli opuścić je do 1 stycznia 1940 roku.[922] (...) Setki studentów znalazły się w rozpaczliwej sytuacji. Załatwienie mieszkania w przepełnionym Wilnie, nie było rzeczą łatwą. Przerastało możliwości finansowe większości

---

[919] *Życie wśród gwiazd Profesor Wilhelminy Iwanowskiej (Rozmowę z Panią Profesor przeprowadziła Anna Plaskacz),* op. cit., s. 34. Według akt przeglądu majątku Obserwatorium Astronomicznego oraz zestawienia majątku Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego USB, sporządzonego od 16 do 18 grudnia 1939 roku, Bernard Kadatis był docentem Uniwersytetu Kowieńskiego i kierownikiem tamtejszego Obserwatorium Astronomicznego, *Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego...,* op. cit., s. 56–60.

[920] P. Łossowski, *Litwa a sprawy polskie 1939–1940,* op. cit.

[921] *Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego...,* op. cit., s. 67–68; P. Łossowski, *Litwa a sprawy polskie 1939–1940,* op. cit. Profesor językoznawstwa indoeuropejskiego i filologii sanskryckiej USB Jan Otrębski wspomina, iż władze litewskie zwolniły wszystkich profesorów tejże uczelni, BUWil F 124 115, Prof. Jan Otrębski – biografia, s. 5. Prof. Otrębski, prowadził na litewskim Uniwersytecie Wileńskim wykłady i ćwiczenia z gramatyki historycznej, zob. S. Wasilewski, *Dzieje polonistyki wileńskiej w czasie wojny 1939–1945,* „Wileńskie Rozmaitości" 1995, nr 2/3, s. 18.

[922] P. Łossowski, *Litwa a sprawy polskie 1939–1940,* op. cit., s. 226; „Kurier Wileński" 30 XII 1939, nr 309, s. 3.

zamiejscowej, odciętej od rodzin młodzieży (...) Powszechne stawały się wypadki odmowy opuszczenia burs i domów akademickich".[923] W grudniu 1939 r., wysłano do premiera rządu polskiego na emigracji gen. Sikorskiego Protest Senatu Uniwersytetu Stefana Batorego do profesorów całego świata, przeciwko zamknięciu uczelni, podpisany przez rektora Ehrenkreutza, prorektora Stanisława Zajączkowskiego oraz dziekanów i prodziekanów.[924]

15 stycznia 1940 roku, 600 byłych studentów USB, władze litewskie wysłały z Wilna do Żagor, miasteczka położonego w północnej Litwie, niedaleko granicy z Łotwą.[925] Jednak „większość pracowników i studentów zlikwidowanego Uniwersytetu trzymała się kurczowo Wilna. Tworzyli tu zwartą społeczność."[926] Po 15 grudnia 1939 r., kadra akademicka USB, działała bowiem nadal poza uczelnią.[927] Pod przewodnictwem rektora Ehrenkreutza, obradował Senat Akademicki, pracownicy naukowo- dydaktyczni nauczali i egzaminowali na tajnych kompletach nauczania.[928]

---

923 P. Lossowski, *Litwa a sprawy polskie 1939–1940*, op. cit., s. 227.

924 Alma Mater Vilnensis. *W dziesiątą rocznicę przerwania normalnej pracy USB. Sprawozdania i dokumenty*, Londyn 1949, s. 83–86; *Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego...*, op. cit., s. 71–79. Szerzej o związkach rządu polskiego na emigracji ze sprawą zamkniętego Uniwersytetu Stefana Batorego zob. K. Tarka, *Ze stosunków polsko-litewskich. (Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie)*, „Przegląd Powszechny" op. cit., s. 228–234.

925 Studentom, którzy nie chcieli opuścić Wilna, zakomunikowano, iż nie mogą oni liczyć na dalszą pomoc Litewskiego Czerwonego Krzyża i „przejdą do wyłącznej dyspozycji władz bezpieczeństwa", „Kurier Wileński" 21 III 1940, nr 65.

926 P. Lossowski, *Litwa a sprawy polskie 1939–1940*, op. cit. Różne były koleje losu uczonych w tym okresie. Docent literatury polskiej Stanisław Cywiński został aresztowany przez NKWD i wywieziony w głąb ZSRR, CAPL F 175 I Ba 60, Wnioski nominacyjne profesorów (niezalatwione), s. 8.

927 Szerzej zob. L. Zasztowt, *Alma Mater Clandestina 1939–1945*, „Lithuania", op. cit., s. 105–119. Profesor historii ustroju na Zachodzie USB Iwo Jaworski był dziekanem i wykładowcą Wydziału Prawa i Nauk Społecznych, w konspiracyjnej działalności Uczelni, L. Winowski, *Iwo Jaworski*, „Czasopismo Prawno-Historyczne" 1959, z. 2, s. 335. Zastępca profesora neurologii USB (od 1938 r.) Janina Hurynowicz, została natomiast zastępcą dyrektora i kierownikiem naukowym Miejskiego Szpitala Neurologicznego (do 1944 r.), zob. *Toruńscy twórcy nauki i kultury (1845–1985)*, pod red. M. Biskupa i M. Gizińskiego, Warszawa – Poznań – Toruń 1989, s. 105.

928 Jadwiga Paszkiewicz-Mikinowa wspomina, iż dyplom Wydziału Prawa i Nauk Społecznych otrzymała wiosna 1940 r. Podpisali go prorektor prof. Stanisław Zajączkowski i dziekan Wydziału prof. Iwo Jaworski. Na dyplomie znalazła się data

Czesław Kudzinowski (student filozofii i językoznawstwa indoeuropejskiego USB, w latach 1928–1935) stypendysta Funduszu Kultury Narodowej w Helsinkach i Budapeszcie, w kwietniu 1939 r. wrócił do kraju jako doktor, zostając do 20 grudnia tego roku lektorem USB. Od 1941 r., wykładał na tajnym Uniwersytecie.[929] Ostatni Rektor USB prof. Ehrenkreutz[930] kierował pracą tajnego uniwersytetu polskiego, w którym najbardziej prężnie działał wydział medyczny, ale krótkie wykłady, konsultacje zaliczenia odbywały się także na innych wydziałach: humanistycznym, teologicznym, prawa i nauk społecznych.[931] Uczeni zatrudnieni byli także w szkołach średnich i podstawowych, pracujących jawnie[932] lub tajnie[933]. Zorganizowano również pomoc koleżeńską dla potrzebujących, byłych pracowników USB i ich rodzin.[934]

---

21 grudnia 1939 roku, Jadwiga Paszkiewicz-Mikinowa, *Wkład kadry naukowej Uniwersytetu Stefana Batorego w utworzenie i rozwój Uniwersytetu Łódzkiego*, [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilnensis...*, op. cit., s. 291. Do chwili zamknięcia przez Niemców, w dniu 3 marca 1942 roku, działało w Wilnie Seminarium Duchowne, kontynuując kształcenie kleryków, zob. T. Krahel, *Ksiądz Profesor Paweł Nowicki (1888–1980)*, „Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku" 1982, nr 1, s. 127.

929 Archiwum UAM, 523/680, Czesław Kudzinowski (1948–30. 09. 77), s. 1.

930 Podczas walko o Wilno 7–13 lipca 1944 roku rektor wraz z wieloma innymi osobami schronił się w piwnicy domu uniwersyteckiego na rogu ulic Zakrętowej i Objazdowej. Jego mieszkanie znajdujące się w budynku po przeciwnej stronie zostało całkowicie zniszczone przez pociski, zmuszony więc był przenieść się do innego, znajdującego się piętro niżej opuszczonego mieszkania. 28 sierpnia 1944 roku, został aresztowany za konspiracyjną działalność polityczną. 21 lipca 1945 roku wycieńczony przesłuchaniami i prześladowaniami, bardzo schorowany zmarł. A. Pukszto, *Ostatnie chwile Rektora Stefana Ehrenkreutza i USB*, op. cit., s.31–34.

931 Ibidem, s. 28.

932 Wilhelmina Iwanowska wspomina, iż pracownicy naukowi mogli uczyć głównie w klasach maturalnych, *Życie wśród gwiazd Profesor Wilhelminy Iwanowskiej. (Rozmowę z Panią Profesor przeprowadziła Anna Plaskacz)*, op. cit., s. 36.

933 Szerzej na ten temat zob. *Wilno jako ognisko oświaty w latach próby (1939–1945)*, pod red. Elżbiety Feliksiak i Marty Skorko-Barańskiej, Białystok 1999.

934 Profesor filozofii USB Tadeusz Czeżowski pracował jako nauczyciel matematyki i fizyki w klasach polskich litewskiego gimnazjum dla dorosłych, zob. T. Czeżowski, *Wspomnienia (Zapiski do autobiografii)*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki", op. cit.; Profesor mineralogii i petrografii USB Stanisław Małowski, pomagał finansowo grupie byłych akademików, I. Kardymowiczowa, *Stanisław Małkowski (1889–1962)*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego" 1964,

Zamknięcie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w grudniu 1939 roku nie zakończyło jednak jego historii. Profesorowie, absolwenci i studenci rozpierzchli się i w nowych ośrodkach akademickich w Polsce i na świecie kontynuowali misję i dzieło USB. Uniwersytet tworzą ludzie i budynki. Piękno barokowego Wilna z dziedzińcami uniwersyteckimi i arkadami, z kościołem św. Jana i biblioteką nadal zachwycają i przywołują wspomnienia dawnej świetności wszechnicy wileńskiej. Dzieła stworzone przez kadrę profesorską USB stanowią Horacjańskie pomniki „trwalsze niż ze spiżu" a ich wielkość i znaczenie wciąż na nowo jest odkrywana i doceniana. Żywa tradycja i pamięć o uczelni ze wschodnich rubieży Rzeczypospolitej jest najlepszym dowodem jej wielkości i znaczenia w historii nauki polskiej.

z. 4, s. 622; Z. Kolankowski, *Ostatnie chwile Uniwersytetu Stefana Batorego. (W pięćdziesiątą rocznicę)*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny" 1989, z. 4, s. 454. Od 1947 roku, w Wielkiej Brytanii, działał Klub Społeczności Akademickiej USB, liczący, w grudniu 1949 roku, około 80 członków. Jego zebrania referatowo-dyskusyjne odbywały się w pierwsza sobotę miesiąca. Poruszano na nich przeważnie tematykę związaną z USB, Wilnem i Wileńszczyzną. Zorganizowano też kilka publicznych wieczorów poświęconych tym terenom oraz Powszechne Wykłady Uniwersyteckie (24 X 1948, prof. Wacław Komarnicki: Zagadnienie Ziem Wschodnich RP ze stanowiska prawa międzynarodowego). Statut Klubu przyjęty został na Ogólnym Zebraniu Rady Społeczności Akademickiej USB, w dniu 24 października 1948 roku. Ukonstytuowało się wówczas Prezydium Rady). Prof. Komarnicki został przewodniczącym Rady Społeczności. Poza nim w skład Prezydium weszli: prof. Cezaria Baudouin de Courtenay Jędrzejewiczowa, prof. Zygmunt Jundziłł, prof. Wiktor Sukiennicki, prof. Stanisław Świaniewicz, doc. Władysław Wielohorski i z wyboru: mgr Tadeusz Kiersnowski i dr Halina Sukiennicka – sekretarz Prezydium., *Alma Mater Vilnensis. W dziesiąta rocznicę przerwania normalnej pracy na USB. Sprawozdania i dokumenty*, Londyn 1949, s. 10–15.

Zakończenie

Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie, działający w latach 1919–1939, był niewątpliwie źródłem postępu na ziemiach północno-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej, kształcąc specjalistów różnych zawodów, przyczyniających się do rozwoju: kultury, oświaty, medycyny, administracji i gospodarki regionu. Biblioteka Uniwersytecka świadczyła usługi szerokim kręgom czytelników a Kliniki akademickie niosły chorym pomoc medyczną. Kadra naukowo-dydaktyczna i studenci wszechnicy uczestniczyli w różnorodnych inicjatywach społecznych, oświatowych i kulturalnych na terenie Wilna i Wileńszczyzny, inicjowanych przez samą uczelnię lub instytucje pozauniwersyteckie. Uczeni byli członkami wielu instytucji i stowarzyszeń naukowych, oświatowych i kulturalnych.

Uniwersytet Stefana Batorego zapewniał Wilnu szczególną pozycję wśród polskich miast, pomimo jego słabości gospodarczej i peryferyjnego położenia. Przez osiągnięcia naukowe i kontakty zagraniczne swych pracowników, uczelnia umacniała jedność polskich ziem północno-wschodnich z pozostałymi obszarami Drugiej Rzeczypospolitej i kręgiem kultury zachodniej, co było szczególnie istotne, wobec faktu sąsiedztwa z Rosją Sowiecką i niebezpieczeństwa infiltracji komunizmu przez polską granicę wschodnią. Uniwersytet Stefana Batorego, w swej działalności, nawiązywał do tradycji dawnej wszechnicy wileńskiej a część jego Zakładów i Seminariów umieszczona została w historycznych budynkach Uniwersytetu Wileńskiego, zamkniętego przez cara Mikołaja I w 1832 roku.

Tempo rozwoju uczelni oraz wysokość udzielanej studentom pomocy materialnej, szczególnie ważna w warunkach płatnej nauki, uzależnione były w dużej mierze od aktualnej kondycji gospodarczej państwa i związanej z tym wysokości dotacji budżetowych i pozabudżetowych. Pomocą w tej dziedzinie były także: rozmaite dary rzeczowe i pieniężne osób prywatnych oraz instytucji, a także dochody własne USB czerpane, między innymi z działalności: Klinik, gospodarstw rolnych oraz wynajmu lokali.

Warto wspomnieć także o związkach pomiędzy środowiskiem studenckim i Wojskiem Polskim, wykraczających poza udział akademików oraz kadry naukowo-dydaktycznej USB w wojnie polsko-bolszewickiej i działaniach drugiej wojny światowej. Współpraca Klinik akademickich i Szpitala Wojskowego na Antokolu, przyczyniała się do podniesienia poziomu szpitalnictwa wojskowego oraz poprawy sytuacji lokalowej i wyposażeniowej Klinik.

Niewątpliwie negatywnie na rozwój życia akademickiego, wpływały próby ograniczenia autonomii wyższych uczelni oraz próby zyskania szerszych wpływów wśród studentów przez władze sanacyjne, dla ograniczenia w tym środowisku dominujących wpływów narodowo-demokratycznych. W latach trzydziestych, zaostrzone przepisy dotyczące stowarzyszeń akademickich, nie doprowadziły wbrew intencjom władz do likwidacji sporadycznie wybuchających: bójek, wieców i protestów, inspirowanych przez młodzież narodową, sprzeciwiającą się, między innymi ograniczeniu autonomii. Natomiast, coraz silniejsze ingerowanie władz uczelnianych w wewnętrzne życie stowarzyszeń akademickich, stało się przyczyną spadku aktywności studentów w działalności organizacyjnej na uczelniach.

Na uatrakcyjnienie codzienności akademickiej, zarówno studentów, jak i kadry naukowo-dydaktycznej uczelni, wpływały życie kulturalno-towarzyskie i rekreacyjno-sportowe, kwitnące w murach uczelni i poza nimi.

Zamknięcie, 15 grudnia 1939 roku, Uniwersytetu Stefana Batorego przez władze litewskie, położyło kres istnieniu tej polskiej uczelni, przekształconej w litewski Uniwersytet Wileński.

Bibliografia

Źródła niepublikowane

Archiwum Akt Nowych:
- Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 1917–1939. t.155: Statystyka słuchaczy na wyższych uczelniach wg narodowości i wyznania (1936–1938).
- R/72, Lewica Akademicka w Wilnie (1928–1939).

Archiwum PAN (w Poznaniu):
Zespół III 47:
- 7: T. Vetulani, Apel Związku Zawodowego Rolników z Wyższym Wykształceniem w Wilnie o niezamykanie Studium Rolniczego USB (1934).

Zespół III 61:
- 10: Z. Pietruszyński, Sprawy Studium Rolnego w Wilnie.

Archiwum Polskiej Akademii (w Warszawie):
Zespół 68:
- 1: Biblioteka Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Notatki dotyczące wypożyczeń i zakupów (1921–1922).

Zespół III 53:
- 6: Juliusz Rudnicki. Dokumenty różne.

Zespół III 102:
- 35: Marian Zdziechowski. Materiały bibliograficzne, wspomnienia, notatki.

Zespół III 108:
- 73: Prof. Stefan Ehrenkreutz.

Zespół III 112:
- 7: Towarzystwo Bibliofilów Polskich w Wilnie. Sprawozdanie (19 V 1926–15 XII 1927 r.).

Zespół III 146:
- 6: Korespondencja oraz rysunki i zdjęcia w sprawie nabycia reflektora i spektrografu dla Obserwatorium Astronomicznego w Wilnie (1936–1938).
- 30: Władysław Dziewulski, Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie – rozporządzenia i okólniki.

- 31: Opinie personalne o pracownikach naukowych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie i Obserwatorium Astronomicznego w Wilnie (1922–1939).
- 35: Budowa Obserwatorium Astronomicznego w Wilnie (Memoriał w sprawie założenia Obserwatorium oraz korespondencja, 1919–1921, 1933).
- 36: Sprawozdanie z działalności Obserwatorium Astronomicznego w Wilnie (1919–1939).
- 38: Dokumentacja techniczna dotycząca budowy Obserwatorium Astronomicznego oraz Domu Astronomów i Meteorologów USB w Wilnie (1929–1935).
- 40: Rachunki i kosztorysy dotyczące budowy Domu Astronomów i Meteorologów (1934–1935).
- 47: Polskie Towarzystwo Przyrodnicze im. Mikołaja Kopernika. Statut (1920).

Zespół III 17:
- 7: Materiały działalności organizacyjno-naukowej Mariana Massoniusa.

Zespół III 203:
- 6: W. Staszewski, Historia Liceum im. Śniadeckich w Wilnie, w drugim roku istnienia 1939/40.
- 7: W. Staszewski, Liceum eksperymentalne Jana i Jędrzeja Śniadeckich przy Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie.
- 25: W. Staszewski, Sprawozdanie z działalności Liceum za rok szkolny 1938/39

Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- 164/23: Wacław Cimochowski.
- 523/680: Czesław Kudzinowski (1948–30. 09. 77)

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego:
- S II 619: Siedlecki Michał.
- WF II 121: Habilitacja Jana Otrębskiego.

Biblioteka Narodowa (dział rękopisów):
- 678/7, J. Osmołowski, Wspomnienia z lat 1914–1921, t. 4.
- 57 020, L. Janowski, Pamiętnik, cz. II.
- 9357, J. Dziemian, Życiorys kapłana kresowego. Wspomnienia 1900–1966.
- 11 806/4: S. Trzebiński, Pamiętnik (1861–1922).
- 12 223/1: L. Łoś, Drugi brzeg Oki, Warszawa 1985.
- 12 474: A. Kurnatowska, Wspomnienia z mego życia, Szczecin 1986.
- 12 766/2, J. Kozakiewicz, Wspomnienia.

Biblioteka Uniwersytetu Toruńskiego (dział rękopisów):

- 965/III, Dokumenty prof. Ryszarda Mienickiego.
- 988/III, Dokumenty prof. Stefana Srebrnego.
- 322/IV, Dokumenty bibliotekarza Biblioteki Uniwersyteckiej – Stanisława Lisowskiego.
- 1376/IV, Dokumenty prof. Janiny Hurynowicz.
- 1578/IV, Kronika Koła Filozoficznego Studentów USB w Wilnie.
- 3107/IV, Dokumenty prof. Jana Prüffera.

Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego (dział rękopisów):

- 3150: A. Kotkowicz, Mae wspominy (w języku białoruskim).
- 3213, A. Bortkiewicz-Szyszkowska, Historia Wydziału Rolniczego USB w Wilnie.
- 3214, A. Szyszkowska, Historia jednego życia.
- 3299, M. Znamierowska, Miasto sercu najbliższe.

Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk (dział rękopisów).
Zespół F 98:

- 29: Egzamin doktorski Walentyny Horoszkiewiczówny.
- 147: Nota biograficzna o profesorze Ludwiku Janowskim.
- 507: Dokumenty USB (1919).
- 508: Przepisy i regulaminy USB (1919).
- 511: Sprawy urzędowe i poufne USB (1919–1923).
- 513: Projekt budżetu Instytutu Weterynarii (1919).
- 514: Program wykładów na USB w semestrze zimowym (1919/20).
- 517: Nekrologi pracowników USB.
- 518: Projekt statutu USB (1920).
- 519: Projekt regulaminu Ogólnego Zebrania Profesorów USB.
- 520: Dokumenty USB (1919–1921).
- 521: Akt przysięgi studentów USB.
- 522: Studenci (1920–1925).
- 523: Przepisy o ulgowych przejazdach koleją pracowników USB (1920).
- 525: Regulamin czynności i obrad Rady Wydziału Teologicznego.
- 527: Sprawozdanie roczne rektora USB za rok akademicki 1921/22.
- 529: Dokumenty Uniwersytetu (1922–1923).
- 532: Studenci (1922–1936).
- 533: Dokumenty USB (1923).
- 535: Deklaracja "Odrodzenia" (1923).
- 538: Dokumenty USB (1924).
- 539–540: Projekt instrukcji sekretarza Uniwersytetu (1924).

- 541: Dokumenty USB (1924–1937).
- 542–543: Spis wykładów (1924–1925).
- 544: Ulotka: Do Polskiej Młodzieży Akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie.
- 549: Dokumenty USB (1926–1928).
- 550: Sprawozdanie rektorskie (1925/26).
- 552: Sprawozdanie rektora Stanisława Pigonia z działalności Uniwersytetu Stefana Batorego w roku akademickim 1926/27.
- 554: Organizacja i rozwój Uniwersytetu w świetle faktów.
- 557: Statystyka (1928–1933).
- 561: Jubileusz Uniwersytetu (1929).
- 563, 566: Statystyka (1928–1929).
- 564: Zarządzenie Ministerstwa WR i OP (1929).
- 565: Dokumenty USB (1929).
- 566: Statystyka studentów (1929–1930).
- 568: Sprawozdanie rektorskie (1927–1928).
- 569: Odezwa: Do ogółu Polskiej Młodzieży Akademickiej (1929).
- 571: Dokumenty USB (1930–1932).
- 575: Przemówienie rektora Aleksandra Januszkiewicza z 20 grudnia 1930 r.
- 576: Statystyka (1930–1936).
- 580: Studenci polscy a żydowscy (1931, 1936–1937).
- 581: Wycinki z "Dziennika Wileńskiego" i "Kuriera Wileńskiego" (1931–1935).
- 583: Statut Spółdzielni Mieszkaniowej Profesorów (1932).
- 586: Sprawozdanie rektora USB za rok 1927/28.
- 587: Dokumenty USB (1934–1937).
- 593: Sprawozdanie z działalności stowarzyszeń akademickich Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za rok sprawozdawczy 1935.
- 595: Opłaty akademickie.
- 596: Dokumenty USB.
- 599: Studenckie sprawy.
- 603: Prof. Manfred Kridl (1937).
- 605: Statut Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Wilnie.
- 606: Ulotka: Do Ogółu Młodzieży Akademickiej USB (1938), o mającej przyjechać do Wilna wycieczce chóru studentów węgierskich.
- 609: Zaprzepaszczenie Fundacji Żemłosławskiej (wycinek z "Kuriera Codziennego" 1927).
- 612: Dokumenty majątku Żemłosław (1938–1940).
- 613: Żemłosław.

- 748: Dokumenty USB.
- 767, 768: Zeszyty z notatkami ks. prof. Bronisława Żongołłowicza.

Zespół F 111:
- 208: Sz. Kozak, Moje wspomnienia o Profesorze Stanisławie Kościałkowskim z lat najdawniejszych.
- 209: A. Gołubiew, Stanisław Kościałkowski (ze wspomnień), "Znak" 1962, nr 91, s. 46–74.
- 210: W. Nowodworski, Prof. Stanisław Kościałkowski (1881–1966), "Zeszyty Naukowe KUL" 1961, nr 2.
- 243: Notatki z wykładów prof. Stanisława Kościałkowskiego, w I trymestrze roku 1925/26: Przegląd dziejów Polski. Wieki średnie.

Zespół F 115:
- 32: Sprawy Koła Polonistów Studentów USB.
- 435, 449, 450, 451: Materiały o problemie żydowskim na USB, wycinki z gazet.
- 441, 442, 443, 444, 445: Kwestia żydowska w Wilnie, wycinki z gazet.

Zespół F 160:
- 7: List Wileńskiej Izby Rolniczej do mecenasa Zygmunta Jundziłła w sprawie praktyk wakacyjnych dla studentów USB.

Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego (dział rękopisów).
Zespół F 33:
- 10: Oświadczenie Towarzystwa Polsko-Węgierskiego w Budapeszcie, o wybraniu Mariana Zdziechowskiego członkiem honorowym (Budapeszt 1923).
- 12: Zaproszenia na uroczystości wręczenia dr honoris causa Marianowi Zdziechowskiemu (1933).
- 13: Przemówienie Kazimierza Opoczyńskiego na uroczystościach 50-lecia pracy naukowej i literackiej prof. Mariana Zdziechowskiego, (1933).
- 18: Oświadczenie prof. Mariana Zdziechowskiego o swym uposażeniu emerytalnym dla władz skarbowych (1936).
- 24: M. Zdziechowski, Krótkie wspomnienia o znajomych, Wilno 1933.
- 29: Pismo do Mariana Zdziechowskiego od Towarzystwa Opieki nad Zwierzętami w Krakowie (1932).
- 45: Dokumenty darowizny majątku Żemłosław (1923–1926).
- 62: List do Mariana Zdziechowskiego z Koła Przyjaciół Węgier Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego (1930).

- 180: Karty zgłoszeń na wykłady na USB.
- 261: Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej w Wilnie.
- 262: Prośba Koła Przyjaciół Węgier Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego o odczyt dla ich Koła do Mariana Zdziechowskiego.
- 277: Pismo Wydziału Wykonawczego Rady Głównej Towarzystwa Misyjnego w Warszawie do Mariana Zdziechowskiego (1938).
- 281: Taryfa składek ubezpieczeniowych (1928–1929).
- 288: List Wileńskiego Koła Filistrów Konwentu "Polonia" do Mariana Zdziechowskiego (1932).
- 295: List Związku Zawodowego Literatów Polskich do Mariana Zdziechowskiego (1932).
- 810: Karta zgłoszeń na wykłady.
- 851: Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej.
- 852: Sprawozdanie z działalności Szkoły Nauk Politycznych w Wilnie przy Instytucie Naukowo-Badawczym Europy Wschodniej w roku akademickim 1934/35, do dnia 1 maja 1935 r.
- 1035: M. Zdziechowski, Mowy rektorskie, Wilno 1927.
- 1068: Nekrologi oraz wspomnienie pośmiertne o Marianie Zdziechowskim (wycinki z gazet), Lublin – Wilno – Warszawa – Praga (1938).
- 1138: E. Mejer, W służbie wielkiej idei, "Tygodnik Rolniczy" 15 X 1938, nr 39–40, s. 1.

Zespół F 38:
- 37: Podanie studenckie o przyjęcie do Bursy.
- 320: Regulamin Zakładów Wydziału Prawa i Nauk Społecznych.
- 383: Wydział Matematyczno-Przyrodniczy (1919–1925).
- 390: Wydział Matematyczno-Przyrodniczy (1923–1928).
- 391: Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, egzaminy, komisje, rozkład zajęć.
- 417: Statystyka wolnych słuchaczy i studentek USB w Wilnie (1928).

Zespół F 47: Wileńska Biblioteka Publiczna (1852–1941).

Zespół F 97:
- 1: Album studentów (1928–1937).
- 71: Folwark "Zakręt". Plan.
- 81: Plan mieszkania prof. Rydzewskiego przy ul. Zakrętowej 21.
- 89: Plan Zakładu Chemii Fizjologicznej.
- 91: Plany mieszkań profesorskich.
- 130: Protokół V Walnego Zebrania Rady Naczelnej Towarzystwa Przyjaciół Młodzieży Akademickiej (Warszawa, maj 1937).

- 131: Organizacje sportowe (1933).
- 133: Dokumenty studenta Jerzego Wiszniewskiego.
- 147: Praca dyplomowa Józefa Kościukiewicza – wykonana w Zakładzie Farmakognozji USB, w czasie od 18 marca do 7 maja 1929 r.
- 148: Skrypt z biologii ogólnej przejrzany i opracowany przez prof. dr Jana Dembowskiego do użytku studentów II kursu medycyny i I kursu farmacji USB, w opracowaniu Jerzego Borysiewicza i Juliana Altera, Wilno 1937.
- 150: Sprawozdanie z działalności Liceum im. J. J. Śniadeckich przy USB (1938–1939).
- 153: Sprawozdanie ogólne z działalności Towarzystwa Oświaty Zawodowej. Koło w Wilnie.
- 155: Prawo małżeńskie. Skrypt opracowany przez Wiktora Rodowicza i zaaprobowany przez prof. dr B. Wilanowskiego, Nakładem Koła Prawników Studentów USB, Wilno 1935/36.
- 159 a, b: Zastosowanie rachunku różniczkowego i całkowego do geometrii, cz. I - II (skrypt według wykładów prof. Wiktora Staniewicza w roku 1922/23), Wydawnictwo Komisji Wydawniczej Koła Matematyczno- Fizycznego Studentów USB.
- 186: Uzupełnienie do podręcznika polskiego prawa administracyjnego.
- 192: Medycyna sądowa – skrypt opracowany na podstawie wykładów prof. Sergiusza Schilling-Siengalewicza, Nakładem Sekcji Wydawniczej Koła Prawników USB, Wilno 1931.
- 209: Prawo cywilne. Skrypt opracowany wg wykładów i zaaprobowany przez prof. Z. Jundziłła, cz. I, Wilno 1935.
- 216: *Spis książek i czasopism Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej* (1932).
- 224: Historia prawa karnego i procesu karnego na Zachodzie Europy.
- 228: Obserwatorium Astronomiczne USB.
- 232: Domy własne USB.
- 234: Inwentarz Administracji, Bursy Męskiej i Żeńskiej, Domu Akademickiego, Folwarku "Zakręt" i Zakładu Chemii Fizjologicznej USB.
- 237: Inwentarz Gabinetu Zakładu Antropologii i Prehistorii (1920–1922).
- 296: Księga główna chorych Kliniki Położniczo-Ginekologicznej USB (1931/32).
- 297: Księga główna chorych Kliniki Położniczo-Ginekologicznej USB (1932/33).
- 301–303: Studenci Farmacji (1925–1927).
- 318: VII "Tydzień Społeczny" "Odrodzenia" w Lublinie (19–26 sierpnia 1928 r).

- 319 Projekt regulaminu Zebrania Ogólnego Profesorów USB w Wilnie.
- 320: Regulamin Zakładów Wydziału Prawa i Nauk Społecznych.
- 321: Projekt Statutu USB (1928).
- 416: Sprawy studenckie (1930–1934).
- 417: Statystyka studentów i wolnych słuchaczy (1931–1932).
- 420–427: Sekcja Bokserska AZS USB.
- 421: Księga inwentarzowa Sekcji Bokserskiej AZS w Wilnie.
- 429: Sprawozdanie Zarządu "Bratniaka" (1934–35).
- 430, 435, 438, 442: Boks na USB.
- 434, 449: Organizacje sportowe.
- 443: Plakat o tematyce sportowej.
- 445: Wzór karty badań lekarskich studenta (1937).
- 518: Projekt Statutu Uniwersytetu Wileńskiego (1919).

Zespół 124:
- 115: Prof. Jan Otrębski – biografia.
- 127: Składki emerytalne prof. Jana Otrębskiego.

Centralne Archiwum Państwowe Litwy.
Zespół F 53: Akta Starostwa Grodzkiego Rzeczpospolitej Polskiej w Wilnie.

Zespół F 175:
- I A 1: Listy profesorów i instytucji oświatowych (1918–1919).
- I A 2: Sprawy związane z restauracją gmachów.
- I A 3: Sprawy domów i lokali uniwersyteckich.
- I A 6: Sprawy żywnościowe.
- I A 9: Listy w sprawie zapisów na USB.
- I A 12: Protokóły Komitetu Wykonawczego (oryginały i odpisy).
- I A 13–14: Protokóły Komisji Rewindykacyjno-Organizacyjnej.
- I A 15–16: Różne sprawy Komitetu Wykonawczego.
- I A 19–20: Mowy wygłoszone w czasie uroczystości otwarcia USB oraz życzenia dla Uczelni.
- I A 25: Zebranie Ogólne Profesorów (1919/20–1932/33).
- I A 27: Biblioteka Uniwersytecka (1919/20).
- I A 28: Komisja Stała dla Spraw Własności Uniwersytetu.
- I A 33: Składnica USB.
- I A 38: Immatrykulacja i przyrzeczenia.
- I A 36, 49: Bursy Akademickie.
- I A 37: Stowarzyszenia Akademickie.
- I A 38: Immatrykulacja i przyrzeczenia.

- I A 39: Studenckie sprawy.
- I A 40, 52: Powszechne Wykłady Uniwersyteckie.
- I A 42, 54: Wydział Lekarski.
- I A 43: Stypendia (1919/20).
- I A 47: Sprawozdania roczne (1919/20).
- I A 50: Domy Uniwersyteckie (rewindykacja, remonty).
- I A 55: Wydział Prawa i Nauk Społecznych.
- I A 56: Wydział Matematyczno-Przyrodniczy.
- I A 58: Stowarzyszenia akademickie (1920/21).
- I A 60: Wojskowe sprawy.
- I A 63: Klub Profesorów (1919/20).
- I A 66: Ewakuacja (1920).
- I A 93: Powszechne Wykłady Uniwersyteckie (1921/22–1922/23).
- I A 91: Wydział Humanistyczny (1920/21–1928/29).
- I A 95: Komisja Mieszkaniowa.
- I A 96: Mieszkania i lokale.
- I A 98: Bursy (1921/22–1932/33).
- I A 99: Stowarzyszenia akademickie (1922/23).
- I A 101: Wydział Lekarski (1921/22).
- I A 104: Sprawozdania roczne (1921/22).
- I A 105: Wykłady zlecone (1921/22).
- I A 106: Statystyka składu Uniwersytetu i studentów (1919/20–1921/22).
- I A 110: Wydział Sztuk Pięknych.
- I A 113: Stowarzyszenia akademickie (1922/23).
- I A 114: Komisje i podkomisje drobne (1922/23–1923/24).
- I A 116: Sprawozdania roczne (1922/23).
- I A 117: Wykłady zlecone (1922/23).
- I A 118: Statystyka składu Uniwersytetu i studentów (1922/23–1923/24).
- I A 119: Wydział Lekarski (1922/23).
- I A 130: Wydział Lekarski (1923/24).
- I A 131: Mieszkania i lokale (1923/24–1924/25).
- I A 134: Sprawozdania roczne (1923/24).
- I A 136: Instrukcje Ministerstw (odpisy okólników, 1921/22–1924/25).
- I A 144: Żemłosław (protokóły posiedzeń Komisji Żemłosławowskiej).
- I A 145 Wydział Lekarski (1924/25–1925/26).
- I A 147: Statystyka (1924/25–1925/26).
- I A 148: Zjazdy rektorów (1924/25–1927/28).
- I A 152: Sprawozdania roczne (1924/25).
- I A 154: Domy uniwersyteckie: rewindykacje, remonty (1924/25–1930/31).

- I A 155: Komisja Mieszkaniowa (1924/25).
- I A 161: Sprawozdania roczne (1925/26).
- I A 162: Zwrot opłat za dzieci funkcjonariuszy państwowych (1925/26).
- I A 168: Mieszkania i lokale (1925/26–1927/28).
- I A 171: Sprawa prosektorium – zajścia wśród młodzieży (1926/27–1928/29).
- I A 173: Kontrola państwowa (1925/26–1929/30).
- I A 174: Sprawozdania roczne (1926/27).
- I A 175: Wykłady zlecone (1925/26).
- I A 176: Statystyka (1926/27–1927/28).
- I A 182: Sprawozdania roczne (1927/28).
- I A 188: Sprawozdania roczne (1928/29).
- I A 190: Statystyka (1928/29).
- I A 191: Komisja Budowy Domów Profesorskich (1928/29).
- I A 193: Mieszkania i lokale (1928/29).
- I A 194: Wydział Lekarski (1926/27–1928/29).
- I A 198–202: Obchody 350-lecia Uniwersytetu.
- I A 203: Wydział Lekarski (1929/30).
- I A 204: Wykłady zlecone (1929/30).
- I A 206: Mieszkania i lokale (1929/30–1931/32).
- I A 207: Statystyka (1929/30).
- I A 208: Sprawozdania roczne (1929/30).
- I A 209–210: Ogólne sprawy uniwersyteckie (1929/30).
- I A 213–215: Ogólne sprawy uniwersyteckie (1930–1933).
- I A 218–218 a: Zasiłki i zapomogi studenckie (1932/33).
- I A 219–222a: Zasiłki i zapomogi studenckie (1933/34).
- I A 224–226: Ogłoszenia stowarzyszeń akademickich (1931–1934).
- I A 227: Kolejowe zniżki studenckie (1931/32–1934/35).
- I A 228: Studium Rolnicze – sprawozdanie z administracji majątków (1922–1928).
- I A 229–234: Studenckie sprawy (1921/22–1929/30).
- I A 235: Wykazy studentów USB (1932/33).
- I A 236: Podania studentów o odroczenie opłat (1921/22–1928/29).
- I A 243: Podania studentów o urlopy (1930/31).
- I A 248–249: Opłaty akademickie (1919–1929).
- I A 250: Stypendia (1921/22–1922/23).
- I A 252: Stypendia rządowe na studia wyższe w kraju (1920/21–1928/29).
- I A 253: Dyscyplinarne sprawy studenckie (1920/21–1923/24).
- I A 254: Uzupełniające egzaminy z polonistyki (1922/23–1928/29).

- I A 255–257: Ubezpieczenia pracowników umysłowych (1928–1930).
- I A 259–260: Biblioteka Uniwersytecka (1921/22–1924/25).
- I A 282: Ogólne sprawy Uniwersytetu (1934–1935).
- I A 288: Zjazdy, zebrania, konferencje, kongresy (1921/22–1934/35).
- I A 293: Komisja Żemłosławowska
- I A 294–295: Ogólne sprawy żemłosławowskie (1927–1933).
- I A 297: Sprawa zatargu z fundatorką Żemłosławia.
- I A 298: Spis wykładów i skład Uniwersytetu (1919/20).
- I A 299: Spis wykładów i skład Uniwersytetu (1920/21).
- I A 300: Spis wykładów i skład Uniwersytetu (1921/22).
- I A 301: Spis wykładów i skład Uniwersytetu (1922/23).
- I A 302: Spis wykładów i skład Uniwersytetu (1923/24).
- I A 303: Spis wykładów i skład Uniwersytetu (1924/25).
- I A 304: Spis wykładów i skład Uniwersytetu (1925/26).
- I A 305: Spis wykładów i skład Uniwersytetu (1926/27).
- I A 306: Spis wykładów i skład Uniwersytetu (1927/28).
- I A 307: Spis wykładów i skład Uniwersytetu (1928/29).
- I A 308: Spis wykładów i skład Uniwersytetu (1929/30–1933/34).
- I A 309: Spis wykładów i skład Uniwersytetu (1934/35).
- I A 311: Sprawozdania roczne (1930/31).
- I A 312: Sprawozdania roczne (1931/32).
- I A 313: Sprawozdania roczne (1932/33).
- I A 314: Sprawozdania roczne (1933/34).
- I A 315: Sprawozdania roczne (1934/35).
- I A 316: Statystyka (1930/31).
- I A 317: Statystyka (1931/32).
- I A 318: Statystyka (1932/33).
- I A 319: Statystyka (1933/34).
- I A 320: Statystyka (1934/35).
- I A 321: Statystyka drukowana corocznie (1919/20–1933/34).
- I A 327: Wybory rektorów (1920/21–1934/35).
- I A 329: Zebranie Ogólne Profesorów (1933/34–1934/35).
- I A 337: Darowizny i fundacje (do 1922/23).
- I A 338: Darowizny i fundacje (1923/24–1933/34).
- I A 341: Komisja Budowlana (1919/20–1924/25).
- I A 342: Komisja Mieszkaniowa (1921/22–28/29).
- I A 343: Komisje i podkomisje drobne (1923/24–30/31).
- I A 345–348: Ubezpieczenia pracowników umysłowych (1930–1934).
- I A 350: Biblioteka Uniwersytecka (1925/26–1930/31).
- I A 351: Biblioteka Uniwersytecka (1931/32–1934/35).

- I A 352–353: Dom Akademicki (1930/31-1934/35).
- I A 354–355: Opłaty akademickie (1929/30–1933/34).
- I A 356: Fundusz Opłat Studenckich (1932/33–1933/34).
- I A 357–359: Sprawy studenckie (1930/31–1934/35).
- I A 360–363: Dyscyplinarne sprawy studentów: (1924/25–1934/35).
- I A 364: Zaburzenia studenckie (1931/32–1932/33).
- I A 365–366: Zasiłki i zapomogi studenckie (1934/35).
- I A 367: Wojskowe sprawy (1921/22–1923/24).
- I A 368: Kolejowe sprawy studentów (1921/22–1934/35).
- I A 369: Inauguracja roku akademickiego (1919/20–1934/35).
- I A 371: Rada Naczelna do Spraw Pomocy Młodzieży Akademickiej (1922/23-1935/36).
- I A 372: Pomoc studentom w naturze (1921/22–1932/33).
- I A 375: Stypendia rządowe polskie na studia wyższe w kraju (1929/30–1931/32).
- I A 403: Kasa Chorych.
- I A 407: Zaproszenia na posiedzenia Senatu (1925/26–1932/33).
- I A 423: Rozporządzenia Ministerstwa – różne (1921/22–1930/31).
- I A 430: Podania studenckie o odroczenie opłat (1935/36).
- I A 432: Podania studenckie o odroczenie i zwolnienie od opłat (1937/38).
- I A 443: Szacunek majątków Janiny Umiastowskiej (1926).
- I A 448: Egzaminy na stopień magistra filozofii – przepisy (1926).
- I A 470: Zjazdy rektorów (1919/20–1936/37).
- I A 471: Ogólne sprawy wyboru władz akademickich (1920/21–1933/34).
- I A 474: Sprawozdania roczne (1935/36).
- I A 475: Domy profesorskie (1927/28–1936/37).
- I A 477: Collegium Czartoryskich i dom przy ul. Zakrętowej (1920/21–1936/37).
- I A 478: Collegium Piłsudskiego (1920/21–1924/25).
- I A 479: Stypendia rządowe (1935/36).
- I A 480: Stypendia rządowe (1936/37).
- I A 481: Spis wykładów i skład Uniwersytetu (1935/36).
- I A 482: Spis wykładów i skład Uniwersytetu (1936/37).
- I A 483: Statut i regulamin USB.
- I A 486: Fundusz Opłat Studenckich (1934/35–1935/36).
- I A 487: Fundusz im. Marszałka Piłsudskiego, strona prawna (1921/22–1936/37).
- I A 489: Majątek Kuprianiszki (1924/25–1936/37).

- I A 490–491: Żemłosław.
- I A 501: Zjazdy, zebrania, konferencje, kongresy, wystawy (1935/36–1936/37).
- I A 502: Pożyczki i zapomogi udzielane studentom (1936/37).
- I A 503: Pożyczki i zapomogi (1935/36).
- I A 504: Odroczenia.
- I A 505: Zaburzenia studenckie.
- I A 511: Statystyka studentów (1935/36).
- I A 512: Statystyka studentów (1936/37).
- I A 514: Studenckie sprawy dyscyplinarne i sądowe (1935/36).
- I A 516: Komisje do spraw studenckich (1921–1937).
- I A 518: Fundusz Chicagowski (1917–1937).
- I A 530: Nostryfikacje (1921–1937).
- I A 531: Magisteria i stopień lekarza (1923–1937).
- I A 532: Ubezpieczalnia społeczna (1934–1936).
- I A 533: Nagrody i zasiłki z Fundacji Marszałka Piłsudskiego (1929–1927).
- I A 534: Komisja Gospodarcza i Gospodarczo-Rewizyjna.
- I A 536: Zrzeszenie Asystentów, stowarzyszenia profesorów i urzędników. Klub Profesorski (1919–1937).
- I A 538: Statuty stowarzyszeń i kół akaemickich (1933–1936).
- I A 539: Koła studenckie, naukowe (1936–1938).
- I A 540: Materiały statystyczne (1934–1936).
- I A 541: Wyroki sądowe w sprawach dłużników USB (1933 -1937).
- I A 543: Sprawozdania z działalności stowarzyszeń akademickich (1919–1937).
- I A 545: Zajścia studenckie (1932–1937).
- I A 547: Pomoc materialna młodzieży (1936/37).
- I A 551: Intendentura (1921–1923).
- I A 554: Pomieszczenia Zakładów i biur uniwersyteckich (1921–1924).
- I A 555: Komisja Lokatorów (1920–1928).
- I A 557: Ogólne sprawy stowarzyszeń akademickich (1921–1934).
- I A 558: Ogólne sprawy stowarzyszeń akademickich (1934–1938).
- I A 559: Stowarzyszenia akademickie, naukowe – Wydział Humanistyczny (1921–1937).
- I A 560: Stowarzyszenia akademickie, naukowe – Teologia i Prawo (1919–1937).
- I A 561: Stowarzyszenia akademickie, naukowe – Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, Studium Rolne (1921–1937).
- I A 562: Akademickie stowarzyszenia naukowe – Wydział Sztuk Pięknych (1921–1937).

- I A 563: Akademickie stowarzyszenia naukowe – Medycyna (1921–1937).
- I A 564: Ogólnopolskie związki akademickie USB i nieakademickie (1921–1937).
- I A 565: Ogólnopolskie związki akademickie – Sodalicje (1924–1937).
- I A 566: Ogólnopolskie związki akademickie – artystyczne (1925–1937).
- I A 567: Związki akademickie i poza wileńskie (1921–1937).
- I A 568: Związki prowincjonalne młodzieży USB (1921–1937).
- I A 569: Związki ideowe (1921–1937).
- I A 570: Związki ideowe (1924–1937).
- I A 571: Stowarzyszenia ideowo-wychowawcze (1925–1937).
- I A 572: Koła Naukowe Wydziałów: Humanistycznego, Prawa i Nauk Społecznych, Teologicznego i Sztuk Pięknych (1936/37).
- I A 573: Koła samopomocowe (1936/37).
- I A 574: Związki akademickie – narodowościowe (1921–1937).
- I A 575: Związki młodzieży akademickiej – sportowe (1921–1938).
- I A 576: Korporacje (1919–1938).
- I A 577: Korporacje – odznaki (1935/36).
- I A 578: Akademicki Ośrodek Zdrowia i inne samopomocowe organizacje (1922–1939).
- I A 579: Bratnia Pomoc Studentów USB (1919–1934).
- I A 581–583: Stowarzyszenia młodzieży akademickiej – już nieistniejące (1919–1936).
- I A 586: Zapomogi anulowane (1936/37).
- I A 593: Zapomogi i pożyczki – Wydział Matematyczno-Przyrodniczy (1936/37).
- I A 596: Pomoc młodzieży (1937/38).
- I A 603: Regulamin Sadu Akademickiego (1926/27).
- I A 604: Sprawozdania z rozdziału praktyk wakacyjnych (1936/37).
- I A 605: Akta dochodzenia wstępnego w sprawie zaburzeń studenckich w listopadzie 1931 r.
- I A 607: Sąd Akademicki (1926–1928).
- I A 608: Sąd Akademicki – terminatka (1929–1933).
- I A 609: Dyscyplinarne i sądowe sprawy młodzieży akademickiej (1936–1938).
- I A 610: Wybory do władz "Bratniej Pomocy" (1936/37).
- I A 611: Zapomogi i subwencje wydzielone stowarzyszeniom akademickim (1936–1938).
- I A 612: Wykazy studentów USB.

- I A 615: Wybory do Zarządu "Bratniej Pomocy" (1933/34).
- I A 616: Bratnia Pomoc Polskiej Młodzieży Akademickiej USB (1935/36).
- I A 621: *Ulotki stowarzyszeń ideowo-wychowawczych (1935/36).*
- I A 622: Studenckie sprawy ogólne (1935/36).
- I A 624: Stowarzyszenia żydowskie (1935/36).
- I A 625: Skład Zarządów stowarzyszeń i korporacji (1936–1938).
- I A 626: Sprawy dyscyplinarne przekazane audytorowi (1936–1939).
- I A 630: Mensa Akademicka (1933/34).
- I A 631: Legaciszki (1933/34).
- I A 632–633: "Bratnia Pomoc" - wybory (1935/36).
- I A 638: Sprawy dyscyplinarne studentów (1934–1939).
- I A 639: Wybory prorektorów (1922–1939).
- I A 640: Wybory dziekanów i prodziekanów (1921–1938).
- I A 641: Statystyka studentów – sprawy ogólne (1928–1938).
- I A 643: Ogólne sprawy Wydziału Teologicznego (1920–1937).
- I A 645: Zakłady Wydziału Prawa i Nauk Społecznych (1921–1937).
- I A 647: Sprawy Biura Techniczno-Gospodarczego (1919–1938).
- I A 648: Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich (1936–1939).
- I A 649: Domy USB (1920–1938).
- I A 659: Gmachy państwowe i mieszkania (1921–1938).
- I A 660: Statystyka i wykazy pracowników (1921/22–1936/37).
- I A 661: Pomoc lekarska funkcjonariuszom państwowym (1925–1937).
- I A 662: Emerytury (1925–1937).
- I A 664: Dodatek funkcyjny (1923–1935).
- I A 665: Opieka zdrowotna (1930–1938).
- I A 667: Bursy studenckie (1921–1938).
- I A 670: Sprawy Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego (1920/21).
- I A 674: Nagrody z Funduszu Marszałka Piłsudskiego (1938/39).
- I A 687: Zakłady Studium Rolnego – Zakład Ekonomii Rolnej (1932–1934).
- I A 688: Zakład Fizjologii i Żywienia Zwierząt Domowych (1929–1938).
- I A 689: Zakład Hodowli Zwierząt, Stacja Hodowlana (1927–1938).
- I A 690: Zakład Ogólnej Uprawy Roli i Roślin (1926–1938).
- I A 691: Zakład Szczegółowej Uprawy Roli i Roślin (1927–1938).
- I A 694: Sprawy ogólne Sekretariatu (1919–1938).
- I A 695: Obrona przeciwgazowa (1931–1938).
- I A 697: Wykłady Powszechne (1919–1938).
- I A 714: Stypendium Koła Byłych Wychowanek Gimnazjum Pętkowskiej i Macińskiej (1936).

- I A 728: Stypendia różne (1937–1938).
- I A 729: Sprawy budżetowe (1933–1938).
- I A 731: Ubezpieczenie społeczne (1936–1938).
- I A 732: Dom Akademicki (1935–1938).
- I A 742: Stypendia i zasiłki dla Polaków – obywateli państw obcych (1933–1938).
- I A 745: Spis wykładów i skład USB (1937–1939).
- I A 746: Fundacja naukowa im. Umiastowskich (1933–1938).
- I A 750: Sprawy ogólne Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego (1935–1938).
- I A 756: Towarzystwo Przyjaciół Młodzieży Akademickiej – Rada Naczelna – Komitety Wojewódzkie (1933–1938).
- I A 759: Komisja Dyscyplinarna dla Pomocniczych Sił Naukowych (1921–1938).
- I A 760: Komisja Dyscyplinarna dla Profesorów (1924–1938).
- I A 777: Dom Akademicki (1938).
- I A 779: Państwowy Zakład Emerytalny (1934–1938).
- I A 780: Wydział Sztuk Pięknych – sprawy ogólne (1935–1937).
- I A 786: Nagrody pieniężne, zasiłki, pożyczki, pomoc młodzieży akademickiej (1933–1938).
- I A 795: Komisja Egzaminacyjna dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich (1919–1938).
- I A 796: Komisja Biblioteczna (1921–1938).
- I A 802: Klinika Oczna USB (1926–1938).
- I A 804: Klinika Chirurgiczna USB (1923–1938).
- I A 805: Wydział Prawa i Nauk Społecznych – sprawy ogólne (1935–1938).
- I A 837: Stypendium Towarzystwa Farmaceutycznego (1922/23).
- I A 841: Stypendium miasta Wilna dla stałych mieszkańców (1929–1938).
- I A 863: Stypendium Ministerstwa Wyznań Narodowych i Oświecenia Publicznego i pożyczki z funduszu stypendialnego.
- I A 864: Stypendia dla cudzoziemców.
- I A 865: Stypendia dla badaczy archiwalnych.
- I A 866: Komisja Sportowa.
- I A 867: Wychowanie fizyczne.
- I A 873: Umowy Klinik Uniwersyteckich z wojskiem (1922–1936).
- I A 919: Muzeum Przyrodnicze (1936–1938).
- I A 920: Fundusz Chicagowski (1936–1938).
- I A 921: Fundusz Uczczenia Pamięci Marszałka Piłsudskiego (1935–1939).

- I A 925: Sprawozdania roczne (1936/37).
- I A 926: Sprawozdania roczne (1937/38).
- I A 927: Sprawozdania roczne (1938/39).
- I A 934: Darowizny (1934–1938).
- I A 936: Ośrodek Zdrowia (1938).
- I A 930: Spółdzielnia Mieszkaniowa Profesorów USB (1930–1937).
- I A 932: Instalacyjne sprawy (1921–1938).
- I A 937: Opieka nad nowowstępującymi i młodzieżą studiującą.
- I A 938: Spis wykładów i skład USB (1939–1940).
- I A 1006: Stypendia (1939).
- I A 1011–1011 a: Akta Domu Akademickiego.
- I A 1033: Wykazy studentów (1933–1936).
- I A 1034: Kurs Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej (1937–1938).
- I A 1037: Ogólne sprawy studenckie (1938/39–1939 40).
- I A 1038: Sprawozdanie z działalności stowarzyszeń akademickich (1937/38).
- I A 1039: Stowarzyszenia akademickie (1939).
- I A 1042: Różne sprawy referatu do spraw młodzieży akademickiej (1938).
- I A 1155: Korespondencja Rektorów z Prokuratorią Generalną – powództwa wobec byłych studentów za nie spłacanie długów wobec uczelni (1932–1939).
- I A 1156: Podania o otrzymanie zniżki kolejowej (1932–1935).
- IA 1159, Lista obecności na wykładach dla urzędników państwowych USB (1938 -1939).
- I A 1161: Podanie prof. Muszyńskiego o zezwolenie studentom farmacji na odbywanie praktyki zawodowej w aptekach miejskich (1921–1930).
- I A 1163: Księga Spółdzielni Mieszkaniowej Profesorów USB w Wilnie (1931–1939).
- I A 1166: Skrypt Ustawodawstwo skarbowe (1932), do użytku studentów prawa.
- I A 1167: Ankieta Zarządu Koła Medyków USB oraz korespondencja z Akademickim Kołem Łodzian.
- I A 1169: Projekt memoriału Stowarzyszenia Grona Nauczycielskiego USB w Wilnie.
- I A 1171: Księga ewidencyjna opłat stemplowych od pism, przyznających lokale pracownikom USB.
- I Ba 1–2: Zaświadczenia, podania, wykazy (1919/20–1920/21).
- I Ba 3–4: Wykładający (1919/20–1921/22).
- I Ba 5–9: Asystenci (1921/22–1928/29).

- I Ba 10: Urzędnicy (1919–1923).
- I Ba 11: Niżsi funkcjonariusze (1919–1923).
- I Ba 17: Rożne sprawy personalne (1919–1932).
- I Ba 19: Sprawy asystentów (1930–1936).
- I Ba 20: Zapomogi, nagrody, zasiłki udzielane pracownikom (1924–1930).
- I Ba 24: Podania o posady (1919–1938).
- I Ba 25: Sprawy ogólne służby niższej (1924–1938).
- I Ba 32: Okólniki, profesorowie, lektorzy, wykłady zlecone (1919–1936).
- I Ba 35: Zaliczki na pobory (1922–1938).
- I Ba 37: Koszta podróży i posiedzenia – dokumenty (1920–1937).
- I Ba 40: Lektorat języka węgierskiego (1935–1937).
- I Ba 43: Ogólne sprawy lektorskie (1921–1937).
- I Ba 44: Ewidencja legitymacji wydawanych profesorom, zastępcom profesorów, pomocniczym siłom naukowym i ich rodzinom (1935–1939).
- I Ba 47: Różne sprawy personalne (1935–1939).
- I Ba 48: Zajęcia uboczne kadry USB.
- I Ba 49: Okólniki wszystkich Ministerstw.
- I Ba 57: Odznaczenia (1937–1939).
- I Ba 58: Medale za długoletnią służbę (1938–1939).
- I Ba 59: Sprawy dyscyplinarne personelu USB (1938–1939).
- I Ba 63: Przenoszenie w stan spoczynku (emerytury).
- I Ba 67: Urlopy rektorskie i ministerialne (1938/39).
- I Ba 68: Mianowanie personelu USB (profesorów, asystentów, urzędników).
- I Ba 72: Wykazy personelu naukowego zatrudnionego w Vilniaus Universitetas (1939/40).
- I Bb 708: Akta osobowe prof. Olgierda Chomińskiego.
- I Bb 759: Akta Prof. Jana Otrębskiego.
- 2 VI B 11: Akta osobowe profesora Kazimierza Petrusewicza.
- 2 VI B 17: Akta personalne Stefana Jędrychowskiego.
- 2 VI B 30: Sprawy uposażeniowe, emerytalne, pomoc lekarska, legitymacje na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych (1920 /21–1929/30).
- 2 VI B 35: Opłaty studenckie na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych USB w latach (1920/21–1929/30).
- 2 VI B 86: Doktoryzacja Henryka Dembińskiego.
- 2 VI B 112: Doktoryzacja Stefana Jędrychowskiego.
- 2 VI B 151: Studium uzupełniające dla doktorantów na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych.

- 2 VI B 152: Sprawozdania dziekanów Wydziału Prawa i Nauk Społecznych (1931–1936).
- 2 VI B 159: Organizacja studiów prawniczych w Wilnie.
- 2 VI B 160: Reforma studiów prawniczych na USB.
- 2 VI B 161: Projekt ustawy o szkołach akademickich.
- 2 VI B 186: Koło Prawników Studentów USB.
- 2 VI B 223: Opieka zdrowotna nad młodzieżą akademicką.
- 2 VI B 224: Nagrody za prace naukowe.
- 2 VI B 257: Zrzeszenie Asystentów.
- 3 IX A 14: Zaświadczenia studenckie (1933/34–1934/35).
- 3 IX B 17: Rozbudowa Zakładów i Klinik Wydziału Lekarskiego (1919–1930).
- 3 IX B 18: Rozbudowa Klinik i Zakładów Wydziału Lekarskiego (1919–1930).
- 3 IX B 19: Reforma studiów lekarskich.
- 3 IX B 40: Akademicka Kasa Chorych (1926–1928).
- 3 IX B 41: Likwidacja Składnicy Klinicznej (1928/29).
- 3 IX B 146: Stypendia rządowe.
- 3 IX B 147: Stypendia różne.
- 3 IX B 149: Szkoła pielęgniarek (1937/38).
- 3 IX B 150: Studencka Kasa Chorych.
- 3 IX B 160: Konkursy prac asystentów i studentów Wydziału Lekarskiego.
- 3 IX B 221: Sprawozdania poszczególnych Zakładów (1938/39).
- 4 X C 5: Egzaminy uzupełniające maturę na USB.
- 4 X C 6: Kurs dokształcający dla aptekarzy (1924/25).
- 5 IV B 1: Sprawy ogólne Wydziału Humanistycznego (1919/20).
- 5 IV B 10: Akta personalne profesorów, asystentów (1919–1921).
- 5 IV B 11: Koło Humanistów (1919/20).
- 5 IV B 12: Protokóły posiedzeń Rady Wydziału Humanistycznego (1919–1921).
- 5 IV B 24: Asystenci na Wydziale Humanistycznym (1922–1927).
- 5 IV B 25: Profesorowie, docenci, zastępcy profesorów (1922/23–1926/27).
- 5 IV B 28: Protokóły posiedzeń Rady Wydziału Humanistycznego (1922–1927).
- 5 IV B 31: Sprawy funkcjonariuszy państwowych (1922–1927).
- 5 IV B 41: Wykłady zlecone i lektoraty na Wydziale Humanistycznym (1922–1927).
- 5 IV B 49: Asystenci (1927/28–1929/30).
- 5 IV B 63: Wykłady zlecone i lektoraty (1927/28–1929/30).

- 5 IV B 175: Asystenci (1930/31–1932/33).
- 5 IV B 176: Profesorowie, docenci, zastępcy profesorów (1927–1933).
- 5 IV B 190: Wykłady zlecone i lektoraty (1930/31–1932/33).
- 5 IV B 201: Sprawy profesorów, docentów, zastępców profesorów oraz obsadzania katedr Wydziału Humanistycznego (1933/34–1935/36).
- 5 IV B 202: Sprawy asystentów (1936/37–1938/39).
- 5 IV B 205: Kary dyscyplinarne studentów (1921–1939).
- 5 IV B 206: Sprawy studentów Wydziału Humanistycznego (1930–1936).
- 5 IV B 235: Urlopy profesorów i pomocniczych sił naukowych (1933/34–1934/35).
- 5 IV B 236: Profesorowie, docenci, zastępcy profesorów, obsadzanie katedr (1936/37–1939/40).
- 5 IV B 237: Asystenci (1936/37–1938/39).
- 5 IV B 256: Muzeum i Koło Archeologii Klasycznej (1932–1939).
- 5 IV B 285: Protokóły Rady Wydziału Humanistycznego (1931/32).
- 5 IV B 295: Dokumenty profesora Olgierda Chomińskiego.
- 5 IV B 322: Doktorat Marianny Rzeuskiej.
- 6 VII B 25: Projekt statutu USB.
- 6 VII B 162: Komisje Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego.
- 6 VII B 163: Sprawa Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich.
- 6 VII B 164: Studium Pedagogiczne (1937–1939).
- 6 VII B 165: Narodowy Fundusz Marszałka Piłsudskiego (1931–1939).
- 6 VII B 171: Rozbudowa Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego (1927/28–1935/36).
- 6 VII B 179: Reforma studiów na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym (1936–1939).
- 6 VII B 196: Zaburzenia studenckie (1936–1938).
- 6 VII B 199: Wydział Matematyczno-Przyrodniczy. Sprawozdanie za dziesięciolecie (1929–1939).
- 7 VIII B 17: Program i rozkład wykładów oraz ćwiczeń na Studium Rolnym (1923–1932).
- 7 VIII 19: Rozkład wykładów na Studium Rolnym (1926–1939).
- 7 VIII B 45: Sprawozdania roczne z działalności Wydziału i Zakładów Studium Rolnego (1919–1937).
- 7 VIII B 57: Rozbudowa Studium Rolnego (1935/36).
- 7 VIII B 71: Fundacja Żemłosławowska (1936–1939).
- 7 VIII B 81: Folwark "Zakręt".
- 8 V B 29: Sprawozdanie z Wydziału Teologicznego (1921/22–1931/32).
- 8 V B 31: Sprawy studenckie (1921–1932).

- 8 V B 42: Wpisy, czesne i opłaty akademickie (1922/23–1931/32).
- 8 V B 60: Koło Teologów i sprawy stowarzyszeń akademickich (1938–1939).
- 8 V B 62: Magisteria na Wydziale Teologicznym (1935/36).
- 8 V B 67: Pobory, diety, podróże, urlopy, emerytury, paszporty zagraniczne.
- 8 V B 74: Sprawy studenckie (1932/33–1939/40).
- 3 IX B 82: Apteka Klinik USB.
- 13 3–4: Budżet Powszechnych Wykładów Uniwersyteckich (1919–1928).
- 13 28: Legia Akademicka (1939/40).
- 13 29: Sprawozdanie z działalności Sekcji XIII "Tygodnia Akademika" (1935–1936).
- 13 30: Sprawozdanie z przebiegu praktyk wakacyjnych (1938–1939).
- 13 31: Sprawozdanie z rozdawnictwa studenckich praktyk wakacyjnych (1937–1938).
- 13 85: Rozkład wykładów na Wydziale Rolnym USB (1937–1940).
- 13 238: Sprawa Działu Architektury (1926–1927).
- 13 239: Sprawy Koła Słuchaczy Wydziału Sztuk Pięknych USB (1927–1929).
- 13 241: Konkursy rzeźbiarskie.
- 13 242: Konkurs na znaczek Koła Chemików USB.
- 13 343: Powszechne Wykłady Uniwersyteckie (1919–1932).
- 13 344: Powszechne Wykłady Uniwersyteckie (1922–1928).
- 13 247: Wykazy statystyczne studentów i wolnych słuchaczy.
- 13 361: Immatrykulacja studentów (1932–1933).
- 13 370: Towarzystwo Miłośników Wilna.
- 13 502: Lista studentów dla których przeznaczono zapomogi rektorskie.
- 13 503: Lista studentów Wydziału Rolnego, którzy otrzymali pożyczki długoterminowe (1937/38).
- 13 504: Lista studentów, którzy otrzymali długoterminowe odroczenie opłat akademickich (1937/38).
- 13 588: Seminarium Indoeuropeistyczne (1934–1938).
- 13 608: Budynki Uniwersytetu.
- 13 706–1: Regulamin użytkowy Biblioteki Uniwersyteckiej.
- 15 1: Żydowski Akademicki Klub Sportowy.
- 15 2: Akademicki Związek Sportowy.
- 15 3: Koło Polonistów Studentów USB.
- 15 4: Koło Historyków Studentów USB.
- 15 5: Koło Filologiczne Studentów USB.
- 15 6: Koło Filozoficzne Studentów USB.

- 15 7: Akademickie Koło Białorusoznawstwa.
- 15 8: Koło Germanistów Studentów USB.
- 15 9: Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy Studentów Żydów.
- 15 10: Legia Akademicka.
- 15 11: Akademickie Koło Suwalczan.
- 15 12: Akademicki Klub Łazanek Wileńskich.
- 15 13: Akademicka Drużyna Harcerska.
- 15 14: Białoruskie Akademickie Stowarzyszenie im. Franciszka Skoryny.
- 15 15: Akademicki Związek Łowiecki.
- 15 16: Akademicki Klub Dyskusyjny.
- 15 17: Związek Niezależnej Młodzieży Narodowej.
- 15 18: Klub Literacko-Naukowy Studentów USB.
- 15 19: Chór Akademicki USB.
- 15 20: Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Akademickiej "Czyn Społeczny".
- 15 21: Stowarzyszenie Akademickie "Promethion".
- 15 22: Koło Prehistoryków Studentów USB.
- 15 23: Akademicka Kasa Chorych Studentów Żydów.
- 15 24: Związek Akademików Województwa Nowogródzkiego i b. Ziemi Mińskiej.
- 15 25: Korporacja "Kruty".
- 15 26: Żydowskie Akademickie Koło Krajoznawcze.
- 15 27: Żydowskie Akademickie Koło Farmaceutyczne.
- 15 28: "Młodzież Mocarstwowa".
- 15 29: Koło Etnologów Studentów USB.
- 15 30: Kontrola gospodarcza i finansowa "Bratniej Pomocy" i Kół Naukowych.
- 15 31: Statuty kół akademickich.
- 15 32: Statuty kół akademickich.
- 15 33: Sprawozdania Stowarzyszeń Akademickich i pomocy materialnej młodzieży.
- 15 34: Zarządy stowarzyszeń akademickich (1937–1938).
- 15 35: Akademickie Koło Esperantystów.
- 15 36: Akademickie Koło Ziemi Lubelskiej.
- 15 37: Korporacja "Concordia".
- 15 38: Korporacja "Leonidania".
- 15 39: Korporacja "Piłsudia".
- 15 40: Korporacja "Conradia"
- 15 41: Korporacja "Filomatia".
- 15 42: Korporacja "Ruthenia".

- 15 43: Oddział Wileński Akademickiego Związku Zbliżenia Międzynarodowego "Liga".
- 15 44: "Młodzież Wszechpolska".
- 15 45: Związek Polskiej Młodzieży Demokratycznej.
- 15 46: Korporacja "Unitania".
- 15 47: Związek Polskiej Młodzieży Akademickiej w Nowej Wilejce.
- 15 48: Akademickie Koło Zagłębian i Ślązaków.
- 15 49: Akademickie Koło Kownian.
- 15 50: Akademicka Kasa Stypendialno-Pożyczkowa Medyków Żydów.
- 15 51: "Legion Młodych".
- 15 52: Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Akademickiej "Odrodzenie".
- 15 53: Związek Akademików Litwinów.
- 15 54: Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Akademickiej "Juventus Christiana".
- 15 55: Akademickie Koło Misyjne.
- 15 56: Związek Polskiej Młodzieży Akademickiej "Młodzież Narodowa".
- 15 57: Koło Studentów Ukraińców.
- 15 58: Białoruski Związek Akademicki.
- 15 59: Akademicki Klub Włóczęgów Wileńskich.
- 15 60: Związek Młodzieży Chłopskiej USB.
- 15 61: Akademicki Związek Syjonistyczny "Kadimach".
- 15 62: Związek Młodzieży Polskiej "Awangarda".
- 15 63: Akademicka Konfederacja "Gladia".
- 15 64: Związek akademicki "Collegium Leonardii da Vinci".
- 15 65: Towarzystwo "Promienistych".
- 15 66: Akademickie Koło Rozwoju Ziem Wschodnich.
- 15 67: Polska Młodzież Ludowa Studentów USB.
- 15 68: Akademickie Koło Łodzian.
- 15 69: Koło Akademików Dziśnian.
- 15 70: Akademickie Koło Białostoczan.
- 15 71: Akademickie Koło Grodnian.
- 15 72: Akademickie Koło Studentów Ziem Zachodnich.
- 15 73: Akademickie Koło Łomżan.
- 15 74: Związek Polskiej Młodzieży Akademickiej w Nowej Wilejce.
- 15 75: Akademicki Konwent "Batoria".
- 15 76: Akademickie Koło Inflantczyków.
- 15 77: Akademickie Koło Walki z Alkoholizmem.
- 15 78: Akademickie Koło Prawników Żydów Studentów USB.
- 15 79: Związek Akademicki "Erec-Udror" ("Ziemia i Wolność").
- 15 80: Koło Humanistów Studentów Żydów USB.

- 15 81: Koło Matematyczno-Fizyczne i Astronomiczne.
- 15 82: Koło Chemików Żydów Studentów USB.
- 15 83: Koło Matematyków-Fizyków-Astronomów Studentów Żydów USB.
- 15 84: Koło Rolników Żydów Studentów USB.
- 15 85: Koło Studentów Wydziału Sztuk Pięknych USB.
- 15 86: Kolo Chemików Studentów USB.
- 15 87: Koło Prawników Studentów USB.
- 15 88: Kolo Archeologiczne USB.
- 15 89: Koło Przyrodników Studentów Żydów USB.
- 15 90: Koło Teologów Studentów USB.
- 15 91: Związek Studentów Rosjan.
- 15 92: Korporacja "Polesia".
- 15 93: Korporacja "Vilnensia".
- 15 94: Korporacja "Śniadecja".
- 15 95: Koło Przyrodników-Geografów Studentów USB.
- 15 96: Koło Rolników Studentów USB.
- 15 97–99: Prezydium Rady Naczelnej Towarzystwa Przyjaciół Młodzieży Akademickiej (1933–1935).
- 15 100: Towarzystwo Przyjaciół Młodzieży Akademickiej (1935–1936).
- 15 101: Wileński Komitet Towarzystwa Przyjaciół Młodzieży Akademickiej (listy członków, protokóły posiedzeń).
- 15 103: XI, XII i XIII "Tydzień Akademika".
- 15 104 Statut Akademickiego Związku Morskiego w Wilnie.
- 15 105: Sprawozdanie z działalności Zarządu "Bratniej Pomocy" (1936).
- 15 106: Preliminarz budżetowy Stowarzyszenia Wzajemnej Pomocy Studentów Żydów, "Tydzień Akademika Żyda".
- 15 107: Stypendium przyznane studentom USB – pochodzącym z Krakowa i Łodzi przez Komitety Wojewódzkie tych miast.

Zespół F 289:
- 1 1: Statut Towarzystwa Miłośników Historii i Literatury Karaimskiej, Wilno 1932.

Zespół F 318:
- 1–13: Koło Studentów Ukraińców (1927–1939).

Zespół F 611:
- 1 1: Towarzystwo św. Wincentego a' Paulo.

Zespół F 1002:
- 1 1: Statut Związku Urzędników Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie.

Zespół F 1041: 1 1: Towarzystwo Miłośników Wilna. Listy i księgi kasowe (1919–1923).

Zespół F 1258:
- 1 30: List Sekretarza Generalnego "Pax Romana" do ks. Waleriana Meysztowicza.

Zespół F 1269:
- 3 21: VII "Tydzień Akademika".
- 3 20: Sprawozdanie kasowe Wileńskiego Komitetu Towarzystwa Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej (1930–1939).
- 3 22: Preliminarze budżetowe Wileńskiego Komitetu Towarzystwa Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej (1932/33–1934).
- 4 1: Statut Towarzystwa Miłośników Wilna (1923).
- 4 14: Sprawozdanie budowy Domu Akademickiego.
- 6 40 Sprawozdanie z działalności AZS w Wilnie (1930–1931).
- 6 41: Sprawozdanie kasowe AZS (1930–1931).

Zespół F 1274:
- 1 1–2: Sprawy wydawnictwa i kolportażu "Poprostu".

Zespół F 1276:
- 9: XIII "Tydzień Akademika".
- 15: Sprawy studenckie.

Zakład Narodowy im. Ossolińskich (dział rękopisów):
- 16/86, Helena z Falewiczów Sztukowska, Zapiski wileńskiego obrońcy, Warszawa 1985.
- 28/88, H. Andrysiak, Moje wspomnienia, t. 3: Czasy wileńskie.
- 206/83, B. Smolska-Szyran, Wspomnienia z mego długiego życia dla moich wnucząt Arka i Elwirki oraz rodziny.
- 207/84, Helena z Falewiczów Sztukowska, Fragmenty wspomnień, Nieborów 1984.

Źródła publikowane

- Akademickie Towarzystwo Farmaceutyczne "Lechia". Statut, Wilno 1922.
- C. Baudouin de Courtenay-Jędrzejewiczowa, Wskazówki dla zbierających przedmioty dla Muzeum Etnologicznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, Wilno 1926.
- J. Borowski, W sprawie likwidacji Działu Architektury Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, „Wiadomości Stowarzyszeń Techników Polskich w Wilnie" 1927, nr 1, s. 19–20.
- F. Bossowski, W sprawie Uniwersytetu Wileńskiego, „Czas" XII 1935.
- Dekret Naczelnego Wodza Wojsk Polskich o otwarciu USB w Wilnie, [w:] Alma Mater Vilnensis. Prace Społeczności Akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego na obczyźnie, t. 4, Londyn 1956, s. 35.
- B. Dobrowolski, J. Wiśniewski, XII Szopka Akademicka, Wilno 1934.
- Drugi Zjazd Związku Kół Farmaceutycznych Polskiej Młodzieży Akademickiej, „Wiadomości Farmaceutyczne" 1924, nr 4, s. 69–71.
- Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich 1919, nr 24, „Praca", Wilno dn. 28 X 1919 r.
- Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1920, nr 72, poz. 494.
- Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1928, nr 4, poz. 26.
- Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1928, nr 11, poz. 86.
- Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1930, nr 12, poz. 93.
- Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1930, nr 31, poz. 270.
- Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1932, nr 94, poz. 819.
- Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1933, nr 29, poz. 247.
- Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1933, nr 30, poz. 259.
- Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1933, nr 71, poz. 527.
- Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1933, nr 103, poz. 769.
- Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1935, nr 22, poz. 137.
- Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1937, nr 52, poz. 46.
- Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1937, nr 78, poz. 572.
- C. Ehrenkreutzowa, M. Limanowski, J. Remer, Wilno-miasto, [w:] Przewodnik kongresowy II Zjazdu Słowiańskich Geografów i Etnologów w Polsce 1927 roku, Kraków 1927, s. 160–175.
- Fundacja naukowa im. Władysława i Janiny hr. Umiastowskich, Wilno 1934.
- XI Wileńska Szopka Akademicka, Wilno 1933.
- Jednodniówka Bratniej Pomocy Studentów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, Wilno 1921.

- Kalendarz Ziem Wschodnich 1935 r., pod red. Władysława Wasunga, Warszawa 1935
- T. Kallenbach, Triumf Filomatów. Z powodu wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, „Nasz Kraj" 1919, nr 173–174, 177.
- Koło Medyków Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Sprawozdanie z działalności 1930/31–1932/33, 1937.
- Księga batoriańska (zbiór dokumentów ku uczczeniu 350-letniej rocznicy zgonu króla Stefana Batorego), opracował Ryszard Mienicki. Nakładem Uniwersytetu Stefana Batorego, Wilno 1939.
- Księga pamiątkowa celem uczczenia 350-ej rocznicy założenia Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, Warszawa 1931.
- Legaciszki. Akademicka Kolonia wypoczynkowa, Wileński Komitet Wojewódzki Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej, Wilno 1930.
- K. Leszczycki, Wileńska młodzież akademicka, „Świat" 1924, nr 37, s. 5–6.
- S. Łempicki, W wileńskie święto, „Gazeta Lwowska" 1929, nr 232, s. 3–5.
- S. Mackiewicz, Kto mnie wołał, czego chciał..., Pax, Warszawa 1972.
- Tegoż, Myśl w obcęgach (Studia nad psychologią społeczeństwa Sowietów), Nakładem Księgarni F. Hoesicka, Warszawa 1931.
- Memoriał w sprawie pomocniczych sił naukowych Uniwersytetu Wileńskiego, „Szkoły Akademickie" 1929, z. 6–7, s. 22–24.
- J. Obst, O Uniwersytet w Wilnie, „Litwa i Ruś" t. 1, z. 1, Wilno 1912.
- Organizacja życia akademickiego, Wydawnictwo Rady Naczelnej do Spraw Pomocy Młodzieży Akademickiej, Warszawa 1927.
- Organizacja życia akademickiego. Informator. Rok akademicki 1932/33, pod red. J. Paprockiego, Wydawnictwo Naczelnego Komitetu Akademickiego i Centrali Akademickich Bratnich Pomocy na Uczelniach Warszawskich, Warszawa 1932.
- Organizacje akademickie na Uniwersytecie Stefana Batorego, Wilno 1925.
- Pamiętnik Siódmego Zjazdu Zakładów Teologicznych w Wilnie (19 IV–21 IV 1933), Drukarnia Archidiecezjalna, Wilno 1934.
- J. Piłsudski, List do Rektora Uniwersytetu Wileńskiego Alfonsa Parczewskiego (11 marca 1924 r.), [w:] Tegoż, Pisma zbiorowe, t. 6, Instytut Józefa Piłsudskiego, Warszawa 1937.
- Tegoż, Mowa wygłoszona na otwarciu Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (12 października 1919), [w:] Tegoż, Pisma zbiorowe, t. 5, Warszawa 1937, s. 111–113.
- Tegoż, Myśli, mowy, rozkazy (wybrał i wstępem opatrzył Bohdan Urbankowski), Warszawa 1989.

- Program wykładów i skład Uniwersytetu w półroczu zimowym roku akademickiego 1919–20, Wilno 1919.
- Program wykładów i skład Uniwersytetu w półroczu letnim roku akademickiego 1919–20, Wilno 1919.
- Projekt Statutu Uniwersytetu Stefana Batorego (projekt większości), Wilno 1927.
- Projekt statutu Uniwersytetu Stefana Batorego (przyjęty na posiedzeniu Senatu dn. 6 VII 1928 roku, zatwierdzony na posiedzeniu Senatu 26 IV 29), Wilno 1929.
- Protokół Pierwszego Ogólnego Walnego Zgromadzenia Członków Oddziału Wileńskiego Towarzystwa Higjenicznego w dniu 1 marca 1937 r., "Zdrowie Publiczne" 1938, nr 3, s. 293–298.
- Przemówienie inauguracyjne J. M. Rektora dr Witolda Staniewicza, wygłoszone na otwarcie roku akademickiego 1935/36, dnia 11 października 1935 r. w sali kolumnowej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, Nakładem Uniwersytetu, Wilno 1935.
- Regulamin czynności i obrad Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, Wilno 1925.
- Regulamin seminaryjny Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, Wilno 1924.
- Rocznik Archeologiczny, Wydawnictwo Muzeum Archeologicznego w Wilnie, Wilno1937.
- Rocznik Instytutu Naukowo-Badawczegop Europy Wschodniej 1933.
- Rocznik Statystyczny Wilna 1921–1928, Wilno 1930
- Rocznik Statystyczny Wilna 1933, Wilno 1935.
- Rocznik Statystyczny Wilna 1934, Wilno 1936.
- Rocznik Statystyczny Wilna 1935, Wilno 1937.
- Rocznik Statystyczny Wilna 1936, Wilno 1938.
- Rocznik Statystyczny Wilna 1937, Wilno 1939.
- Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, Wilno 1907–1908.
- Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, Wilno 1921.
- Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1937–1938, Wilno 1938.
- Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1938–1939, Wilno 1939.
- F. Ruszczyc, Liść wawrzynu i płatek róży, Wilno 1937.
- Spis filistrów Konwentu Polonia, Wilno 1934.
- Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1921/22, Wilno 1921.
- Spis wykładów w I i II trymestrze roku akademickiego 1922/23, Wilno 1922.

- Spis wykładów na trzeci trymestr i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1922/23, Wilno 1922.
- Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1923/24, Wilno 1923.
- Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1925/26, Wilno 1925.
- Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1926/27, Wilno 1926.
- Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1927/28, Wilno 1927.
- Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1928/29, Wilno 1928.
- Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1929/30, Wilno 1929.
- Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1930/31, Wilno 1932.
- Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1931/32, Wilno 1931.
- Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1933/34, Wilno 1933.
- Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1934/35, Wilno 1934.
- Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1935/36, Wilno 1935.
- Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1936/37, Wilno 1936.
- Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1937/38, Wilno 1937.
- Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1938/39, Wilno 1939.
- Sprawozdania roczne Wydziału Humanistycznego USB (1936–1940).
- Sprawozdanie z działalności Koła Historyków Słuchaczy USB w Wilnie w latach 1923 -1933 (zestawił Aleksy Deruga), [w:] Księga pamiątkowa Słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1923–1933, Wydawnictwo Zrzeszenia Kół Naukowych USB w Wilnie, Wilno 1933.
- Sprawozdania z obchodów 10-lecia i Zjazdu Prorektorów Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego w Wilnie, dn. 24–25 maja 1931 r., "Wiadomości Farmaceutyczne" 1931, nr 27, s. 378–380.
- Sprawozdanie z działalności Koła Polonistów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1922–1932, "Biblioteka. Alma Mater Vilnensis", z. 2, s. 226–243.
- Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1930/31, Wilno 1931.
- Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1931/32, Wilno 1932.
- Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1935/36, Wilno 1935.
- Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1936/37, Wilno 1937.
- Sprawozdanie z działalności Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w roku akademickim 1937/38, Wilno 1938.
- Sprawozdanie z działalności Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego i Studium Rolniczego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za lata akademickie 1929/30–1933/34, 1935/36–1938/39, Wilno 1934–1939.

- Sprawozdanie z działalności Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego i Studium Rolnego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za lata akademickie 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33, Wilno 1938.
- Statut Fundacji Naukowej im. Władysława i Janiny Umiastowskich, Wilno 1934.
- Statut i regulamin Bursy Akademickiej Męskiej USB, Wilno 1926.
- St. T., Dookoła Uniwersytetu w Wilnie (Rozmowa z rektorem Alfonsem Parczewskim), "Świat" 1924, nr 37, s. 4–5.
- T. Szeligowski, O towarzystwach muzycznych w Wilnie, "Radio" 1928, nr 7, s. 5.
- Szkoła Nauk Politycznych w Wilnie, Wilno 1938.
- Szkoła Nauk Politycznych w Wilnie. Spis wykładów i grono nauczające w roku akademickim 1935/36, Wilno 1935.
- Szkoła Nauk Politycznych w Wilnie. Spis wykładów i grono nauczające w roku akademickim 1936/37, Wilno 1936.
- Szkoła Nauk Politycznych w Wilnie. Spis wykładów i grono nauczające w roku akademickim 1937/38, Wilno 1937.
- Szkoła Nauk Politycznych w Wilnie. Spis wykładów i grono nauczające w roku akademickim 1938/39, Wilno 1938.
- M. Szułkin, Źródła archiwalne dotyczące działalności Ferdynanda Ruszczyca w Wilnie, "Biuletyn Historii Sztuki" 1980, s. 85–87.
- XIII Wystawa Sprawozdawcza Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu St. Batorego w Wilnie. rok akademicki 1934–1935, Wilno 1935.
- Uniwersytet Stefana Batorego, [w:] Szkoły Wyższe Rzeczpospolitej Polskiej, wyd. 2, Warszawa 1930, s. 346–375.
- Uroczyste posiedzenie ku uczczeniu pamięci Prof. D-ra Kazimierza Karaffy-Korbutta, "Archiwum Higjeny" 1936, z. 1, s. I - LXXIII.
- T. Wasilewski, Wrażenia z Zakładu Anatomii Opisowej i Topograficznej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, "Nowiny Lekarskie", z. 6, Poznań 1936, s.187–188.
- Wileńskie Towarzystwo Artystów Plastyków 1920–1930, Wilno 1930.
- Wileńszczyzna w latach 1926–1930, Wydawnictwo Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, Warszawa 1930.
- Wyższa Szkoła Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej w Wilnie, Wilno 1932.
- W. Zahorski, Przewodnik po Wilnie, wyd. 4, Drukarnia Józefa Zawadzkiego, Wilno 1927.
- M. Zdziechowski, Do młodzieży. Przemówienie w dniu otwarcia roku akademickiego 10 października 1925, Wilno 1925.

Opracowania

- W. Abramowicz, Fundacja Żemłosławska hr. Umiastowskich, „Ziemia Lidzka" 1938, nr 10, s. 121–124.
- Album chirurgów polskich, pod red. W. Radomskiego i A. Śródki, Ossolineum, Wrocław – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990.
- A. Jabłoński, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Toruńskiego" 1948, nr 2, s. 41–44.
- S. Aleksandrowicz, Profesor Leonid Żytkowicz (17 lipca 1910–4 grudnia 1991), „Lituano-Slavica Posnaniensia" 1994, s. 3–9.
- Alma Mater Posnaniensis. W 80 rocznicę utworzenia Uniwersytetu w Poznaniu, praca zbiorowa, pod red. Przemysława Hausera, Tomasza Jasińskiego i Jerzego Topolskiego, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1999.
- M. Ambros, Adam Łysakowski jako bibliotekarz, „Rocznik Biblioteki Narodowej" 1972, s. 285–312.
- A. Andrzejewski, K. Tarwid, Kazimierz Petrusewicz (23 III 1906–26 III 1982), „Wiadomości Ekologiczne" 1983, z. 1, s. 73–77.
- E. Anisimowicz, J. Sztachelski, Jeden ze stu z ulicy Ofiarnej, „Polityka" 1973, nr 38, s. 15.
- M. Ankudowicz-Bieńskowska, Polskie życie muzyczne w Wilnie lat II Rzeczypospolitej, Olsztyn 1997.
- A. Basiński, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Toruńskiego" 1957, nr 11, s. 72–75.
- Archidiecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne w Białymstoku. 1945–1980. Księga jubileuszowa, pod red. Stanisława Hołodoka, Białystok 1981.
- A. S., Sergiusz Schilling-Siengalewicz (1887–1951), „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny" 1987, z. 2, s. 331–332.
- A. Ś., Michał Reicher (17 XI 1888 Sosnowiec–31 VIII 1973), „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny" 1988, T. 51, z. 4, s. 549.
- A. Stefan Ehrenkreutz (1880–1945), „Kwartalnik Historyczny" 1946, s. 483–484.
- M. Bacciareli, Testament Mistrza Jana, „Fotografia" 1977, nr 3, s. 32.
- J. R. Bar, Prof. Bolesław Wilanowski (30 I 1885–1 X 1952), „Prawo Kanoniczne" 1979, nr 1–2, s. 259–263.
- E. Barnasiewicz, Życiorys ś. p. biskupa Ignacego Świrskiego, Ordynariusza Podlaskiego, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie" 1968, nr 11, s. 239–243.
- H. Baranowski, Bibliografia Wilna, t. 1: Uniwersytet Wileński 1579–1939, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1996.

- Tegoż, Bibliografia Wilna, t.2: Miasto, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 2000.
- Tegoż, Uniwersytet Wileński 1579–1939. Bibliografia za lata 1945–1982, Ossolineum, Wrocław 1983.
- J. Bardach, Nauka historii ustroju i prawa litewskiego w Wilnie w latach 1920–1939, „Lithuania" 1994, nr 4, s. 63–76.
- Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa, Zakład Etnologii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie i jego zadania, „Balticoslavica", Wilno 1933, s. 75–98.
- A. Bergman, Sprawy Białoruskie w II Rzeczypospolitej, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984.
- O. Bergman, Narodowa Demokracja wobec problematyki żydowskiej w latach 1918–1929, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1998.
- A. Biernacki, Intelektualny włóczęga, „Tygodnik Powszechny" 1990, nr 32, s. 4.
- T. Biernacki, W. Sulestrowski, Profesor Kazimierz Karaffa-Korbutt, pionier higieny i medycyny, „Zdrowie Publiczne" 1969, z. 5, s. 427–428.
- Biogramy uczonych polskich. Materiały o życiu i działalności członków AU w Krakowie, TNW, PAU, PAN (oprac. A. Śródka i P. Szymański), cz. I. II, III, VI, Ossolineum, Wrocław 1983–1991.
- H. Blumówna, Henryk Kuna, „Sztuki Piękne" 1933, s. 253–263.
- G. Błaszczyk, Litwa współczesna, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Poznań 1992.
- J. Borsukiewicz, 400-lecie Uniwersytetu Wileńskiego (1579–1979), „Slavia Orientalis" 1979, nr 4, s. 519–523.
- S. Borzym, O historiozofii Zdziechowskiego: cztery spojrzenia na dzieje, „Głos" 1990, nr 58/59, s. 99–106.
- A. Brachfogel, Materiały Stefana Ehrenkreutza (III–108), „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk" 1985, nr 28, s. 29–40.
- K. Brakoniecki, Artyści na uniwersytecie. Wydział Sztuk Pięknych USB w Wilnie 1919–1939, „Posłaniec Warmiński" 1989, nr 12, s. 3, 7.
- Tegoż, Wileńskie środowisko artystyczne 1919–1945, „Gdańskie Studia Muzyczne" 1995, s. 259–262.
- M. Brensztejn, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie, [w:] Wilno i Ziemia Wileńska, t. 2, Wydawnictwo Komitetu Regionalnego, Wilno 1937.
- L. Brodowski, Henryk Dembiński. Człowiek dialogu, PWN, Warszawa 1988.
- Tegoż, Ksiądz Henryk Hlebowicz i Henryk Dembiński – wybitne osobistości Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, „Lithuania" 1994, nr 4, s. 120–128.

- G. Brożek, Ruch studentów medycyny w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919–1939, „Archiwum Historii Filozofii i Medycyny" 1999, z. 3, s. 207–216.
- A. Bruzgielewicz, R. Bartoszewicz, Klinika Otolaryngologii Uniwersytetu Stefana Batorego, „Magazyn Wileński" 1997, nr 12, s. 10, 33.
- M. Brylińska, Janina Wengris (1907–1978), „Przegląd Zoologiczny" 1980, z. 3, s. 267–274.
- G. Brzęk, Lwów i Wilno. O dwóch zgaszonych w 1939 roku ogniskach polskiej zoologii, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 1995.
- A. Bubnys, Stosunki polsko-litewskie podczas II wojny światowej [w:] Tematy polsko-litewskie. Historia, Literatura, Edukacja, pod red. Roberta Traby, Wspólnota Kulturowa „Borussia", Olsztyn 1999.
- Tad. Bujnicki, Opinia Stanisława Pigonia o Manfredzie Kridlu przedstawiona Radzie Wydziału Humanistycznego USB w 1931 roku, „Ruch Literacki" 1996, z. 6, s. 443–448.
- Tegoż, Wątki litewskie w międzywojennej poezji litewskiej, [w:] O dialogu kultur wspólnot kresowych, pod red. S. Uliasza, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1998, s. 149 -159.
- Tegoż, Wilno: Tradycje historyczne, kulturowe i literackie jako czynniki formujące świadomość narodową polskiej mniejszości narodowej na Litwie, „Zeszyty Historyczne", z. 120, Instytut Literacki, Paryż 1997, s. 3–19.
- J. Bujnowski, Obraz międzywojennej literatury wileńskiej, „Wileńskie Rozmaitości" 1996, nr 6, s. 5.
- Tegoż, Obraz międzywojennej literatury wileńskiej, [w:] Pamiętnik wileński, Polska Fundacja Kulturalna, Londyn 1972.
- I. Burzacka, Ideał a rzeczywistość. O krytyce moralistycznej Mariana Zdziechowskiego, PWN, Warszawa 1882.
- S. Cackowski, Leonid Żytkowicz (17 VII 1909/1910–4 XII 1991), „Kwartalnik Historyczny" 1992, nr 2, s. 163–166.
- Tegoż, Prof. dr Maria Znamierowska-Prüfferowa, „Polska Sztuka Ludowa" 1990, nr 3, s. 70.
- Tegoż, Wspomnienie o Leonidzie Żytkowiczu, „Zapiski Historyczne" 1993, s. 184–187.
- H. Cehak-Hałubowiczowa, Muzeum Archeologiczne Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, „Z Otchłani Wieków" 1933, s. 38–40.
- Tejże, Muzeum Starożytności Wileńskiej Komisji Archeologicznej a Muzeum Archeologii Uniwersytetu Stefana Batorego, „Światowid" 1936/37, s. 9–14.
- A. Celikowska, Kartki z historii Uniwersytetu Wileńskiego. W 400-lecie istnienia, „Życie Literackie" 1978, nr 8, s. 15; nr 9, s. 10–11.

- J. Cerniatowicz, Z wileńskich czasów Heleny Hleb-Koszańskiej, „Rocznik Biblioteki Narodowej" 1984, s. 11–28.
- S. Chankowski, Materiały Janusza Iwaszkiewicza, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk" 1964, nr 7, s. 33–53.
- Tegoż, Materiały Stefana Rygla, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk" 1970, nr 13, s. 85–117.
- A. Chlebowicz, Głos wołający w milczeniu. Ks. Henryk Hlebowicz w Wilnie w latach 1940–41, „Ethos" 1990, nr 1/2, s. 215–219.
- J. Chodakowska, Przebieg immatrykulacji w odradzających się uniwersytetach II Rzeczypospolitej, „Rozprawy z Dziejów Oświaty" 1996, s. 177–186.
- A. Chojnowski, Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939, Ossolineum, Wrocław 1979.
- Tegoż, Piłsudczycy u władzy: dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, Ossolineum, Wrocław 1986.
- J. Chrościcki, 1000 fotografii Jana Bułhaka, „Fotografia" 1972, nr 3, s. 52–60.
- A. Chrzanowski, Kazimierz Pelczar 1894–1943, „Nowotwory" 1973, nr 4, s. 375–376.
- E. Chudziński, Z dziejów regionalizmu wileńskiego („Piony" wobec zagadnienia „tutejszych"), „Roczniki Komisji Historycznoliterackiej" 1991, s. 147–163.
- J. Ciechanowicz, Cztery wieki Uniwersytetu Wileńskiego, „Twórczość" 1975, nr 5, s. 140–145.
- Tegoż, Kartki z historii Uniwersytetu Wileńskiego. W 400-lecie istnienia, „Życie Literackie" 1978, nr 8, s. 15; nr 9, s. 10–11.
- M. Cieplewicz, Wojsko polskie w latach 1921–1926. Organizacja, wyposażenie, wyszkolenie, Ossolineum, Wrocław 1998.
- F. Ciszewski, Życie i działalność naukowo-społeczna prof. dr Janiny Hurynowicz, Toruń 1989.
- M. Cunge, Profesor Maksymilian Rose i jego dzieło, „Medycyna" 1938, nr 2, s. 29–42.
- Z. Czarnecka-Dąbek, Konrad Górski. Uczony i wychowawca, „Wileńskie Rozmaitości" 1994, nr 1, s. 2–3.
- R. J. Czarnowski, E. Wojdecki, Wilno. dzieje i obraz miasta, Warszawa, Kielce 2016.
- P. Czartołomny, Wielkość i tragizm Mariana Zdziechowskiego, „W Drodze" 1979, nr 7, s. 36–38.
- J. K. Czerwiński, Szkoły wyższe w Polsce. Ustawy. Organizacja studjów, wyd. 2, Wydawnictwo Koła Prawników Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1930.

- Czeżowski Tadeusz Hipolit, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Toruńskiego" 1947/48, nr 1, s. 54–56.
- 400-lat Uniwersytetu Stefana Batorego, „Kultura", Paryż 1979, nr 7/8, s. 175–178.
- 400-lecie powstania uczelni Uniwersytetu Wileńskiego, „Wiadomości", Londyn 1978, nr 41, s. 6.
- 400-lecie Uniwersytetu Wileńskiego, „Kultura", Paryż 1978, nr 10, s. 3–16.
- 420 rocznica Uniwersytetu Wileńskiego, „Nasza Gazeta" 8–14 IV 1999, s. 5
- Z. Czyżykówna, Uniwersytet Wileński, „Promień" 1930, nr 2, s. 9–10.
- S. Dąbrowski, Krótki rys historyczny USB w Wilnie, „Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku" 1979, nr 4, s. 79–86.
- Z. Dąbrowska, Wileński okres w życiu profesora Passendorfera, „Przegląd Geologiczny" 1986, nr 1, s. 52–54.
- I. Dąbska, Tadeusz Czeżowski – jedność dzieła i osobowości, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki" 1977, nr 1, s. 21–25.
- H. Dembiński, Wybór pism (wybór, przypisy i bibliografia Michał Szulkin), Książka i Wiedza, Warszawa 1962.
- A. Dobroński, Białostoczanie na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, „Białostocczyzna" 1992, nr 3, s. 33–35.
- M. M. Drozdowski, Społeczeństwo, państwo, politycy II Rzeczpospolitej, Wydawnictwo Literackie, Warszawa 1982.
- Tegoż, Wileński Klub Demokratyczny, „Lithuania" 1992, nr 2/3, s. 103–109.
- H. Dubowik, Biblioteka im. Wróblewskich w Wilnie, „Wileńskie Rozmaitości" 1991, nr 2, s. 6–7.
- B. Dylewski, Prof. dr med. Jan Szmurło, „Polski Tygodnik Lekarski" 194[illegible], nr 2, s. 37–39.
- Tegoż, Prof. dr med. Jan Szmurło. Jego działalność pedagogiczna i naukowa, „Otolaryngologia Polska" 1948, nr 1, s. 2–9.
- Dwieście lat polskiego językoznawstwa (1751–1950), pod red. Stanisława Urbańczyka, PAU, Kraków 1993.
- R. Dworek, Instytut Europy Wschodniej (1930–1939), „Europa" [illegible], nr 1, s. 6–21.
- 10 lat istnienia i prac Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego „Lechia" w Wilnie, „Wiadomości Farmaceutyczne" V 193[illegible], [illegible], s. 1–9.
- T. Dzierżykray-Rogalski, Witold Sławiński (1888–196[illegible]), „Rocznik Białostocki" 1963, s. 568–570.

- W. Dziewulski, Prawda o wskrzeszeniu Wileńskiej Wszechnicy w 1919, [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 278–282.
- Wł. Dziewulski, Dzieje Ziem Północno-Wschodnich Rzeczypospolitej, Bydgoszcz 1991.
- Tegoż, Historia Obserwatorium Astronomicznej Uniwersytetu St. Batorego w Wilnie (1919–1939), „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej". Seria C, 1959, z. 2, s. 29–52.
- Tegoż, Sprawozdanie Obserwatorium Astronomicznego w Wilnie do końca roku 1927, „Rocznik Astronomiczny Obserwatorium Krakowskiego" 1928, s. 85–90.
- Tegoż, Z organizacji i życia Obserwatorium Astronomicznego w Wilnie, „Uranja" 1936, nr 14, s. 73–80.
- P. Eberhard, Polska ludność kresowa. Rodowód, liczebność, rozmieszczenie, PWN, Warszawa 1998.
- M. Eckert, Historia polityczna Polski lat 1918–1939, wyd. 4, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1989.
- Encyklopedia języka polskiego, pod red. Stanisława Urbańczyka, Ossolineum, Wrocław 1994.
- A. Falkowski, Ś.p. Prof. Stanisław Władyczko, „Rocznik Psychiatryczny" 1936, s. 180–186.
- Cz. Falkowski, Straty teologicznej nauki polskiej podczas wojny: środowisko wileńskie, „Ateneum Kapłańskie" 1949, z. 3, s. 281–284.
- Tegoż, Uniwersytet Wileński, „Ziemia" 1922, nr 5, s. 173–177.
- M. Falski, Środowisko społeczne młodzieży a jej pochodzenie, Drukarnia Państwowa, Warszawa 1937.
- Z. Fedorowicz, Materiały do historii zoologii w Polsce w latach 1914–1939, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej" 1970, Seria B, z. 19, s. 81–145.
- Tegoż, Michał Siedlecki (1875–1940), Ossolineum, Wrocław 1966.
- Filozofia na Uniwersytecie Wileńskim, pod red. Ryszarda Jadczaka i Józefa Pawlaka, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1997.
- T. Friedelówna, Halina Jeśman – urzędniczka dwóch uniwersytetów, „Magazyn Wileński" 1993, nr 6, s. 17–19.
- Tejże, Leonid Żytkowicz, mł. asystent USB w Wilnie – profesor UMK w Toruniu i Instytutu Historii PAN, „Magazyn Wileński" 1992, nr 17/18, s. 30–32.
- J. Fiema, Adam Chełmoński, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny" 1960, z. 1, s. 322–327.

- E. Filipajtis, Lewica akademicka w Wilnie, Białostockie Towarzystwo Naukowe, Białystok 1965.
- J. Garniewicz, Białoruskie Towarzystwo Naukowe w Wilnie (1918–1939), „Acta Baltico-Slavica" 1984, s. 97–105.
- Tegoż, Dorobek wydawniczy w dziedzinie historii Żydowskiego Instytutu Naukowego w Wilnie w latach 1929–1938, „Acta Baltico-Slavica" 1994, s. 221–235.
- Tegoż, Działalność naukowa i wydawnicza Tatarów i Karaimów w Wilnie w latach dwudziestych i trzydziestych XX w., „Acta Baltico-Slavica" 1989, s. 235–237.
- Tegoż, Studenckie Koło Naukowe Historyków – Słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1923–1933, „Acta Baltico-Slavica" 1990, s.193–215.
- Tegoż, Wileński ośrodek historyczny /od pocz. XX w. do końca r. 1939/. (Niepublikowana praca doktorska, Uniwersytet Adama Mickiewicza), Poznań 1976.
- J. Garstka, Postać Henryka Dembińskiego w oczach współczesnych i w historiografii. (Niepublikowana praca magisterska, Uniwersytet Adama Mickiewicza), Poznań 1998.
- Tegoż, Życie społeczno-polityczne i kulturalne studentów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919–1939). (Niepublikowana praca doktorska, Uniwersytet Adama Mickiewicza), Poznań 2000.
- M. Gawrońska-Garstka, Rola i znaczenie Uniwersytetu Stefana Batorego w wileńskim życiu kulturalnym, w: Cum reverentia, gratia, amicitia... Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Bogdanowi Walczakowi. (red.) J. Migdał, A. Piotrowska-Wojaczyk, Poznań 2013, t. 1, s. 497–504.
- M. Gawrońska-Garstka B. Walczak, Jan Szczepan Otrębski. Rozprawy i studia slawistyczne i polonistyczne, Wydawnictwo PTPN, Poznań 2013, ss. 154.
- M. Gawrońska-Garstka, Jan Szczepan Otrębski. Życie i dzieło (1889-1971). Wyd. Rys, Poznań 2014, ss. 425.
- M. Gawrońska-Garstka, B. Walczak, Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie – między kulturą polską a tradycją Wielkiego Księstwa Litewskiego. [w:] Pogranicza wschodnie i zachodnie, pod red. M. Czabańskiej-Rosady, Ewy Golachowskiej, Ewy Serafin, Katarzyny Taborskiej i Anny Zielińskiej, wyd. IS PAN Warszawa 2016, s. 121–132.
- M. Gawrońska-Garstka, Mniejszości narodowe na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w dwudziestoleciu międzywojennym, [w:] Język. Religia. Tożsamość, pod red. G. Cyrana, E. Skorupskiej-Raczyńskiej, wyd. PWSZ Gorzów Wlkp. 2015, s. 21–35.

- M. Gawrońska-Garstka, Oddziaływanie Uniwersytetu Stefana Batorego na Wilno i Wileńszczyznę w dwudziestoleciu międzywojennym, [w:] Dziedzictwo kulturowe regionu pogranicza, pod red. E. Skorupskiej-Raczyńskiej i J. Rutkowskiej, wyd. PWSZ Gorzów Wlkp. 2015, s. 199–209.
- E. Gerlée, Wyniki Oddziału dla Niemowląt Kliniki Wileńskiej w pierwszych dwóch latach, „Pediatria Polska" 1927, nr 2, s. 115–123.
- A. Gieysztor, Dziejopisarstwo w Wilnie międzywojennym, „Lithuania" 1994, nr 4, s. 57–62.
- J. Gładykowska-Rzeczycka, Profesor Michał Reicher (1888–1973), „Przegląd Antropologiczny" 1979, z. 1–2, s. 33–41.
- M. Golias, Prof. dr Jan Oko, „Prace Polonistyczne" 1947, seria 5, s. 333–335.
- G. Golik-Szarawska, Stefan Srebrny. Badacz i krytyk teatru, Katowice 1991.
- A. Gołubiew, Znaczenie Uniwersytetu Stefana Batorego dla Ziem Północno-Wschodnich, „Rocznik Ziem Wschodnich" 1938, s. 145–154.
- K. Gomułka, Białorusini w II Rzeczpospolitej, „Zeszyty Naukowe Politechniki Gdańskiej", nr 495, Ekonomia XXXI, s. 3–157.
- S. Gorzuchowski, Granica polsko-litewska, Warszawa 1932.
- Gospodarstwo rolne Uniwersytetu St. Batorego w Wilnie: a) W. Folejewski, Gospodarstwo rolne Żemłosławowskiej Fundacji Naukowej; b) M. Żyźniewski, Zakręt, [w:] Księga pamiątkowa na 75-lecie „Gazety Rolniczej" 1861–1935, t. 2, Warszawa 1938, s. 905–908.
- Z. Gostyński, Cztery pierwsze lata badań lekarskich nowowstępujących na USB w Wilnie, „Lekarz Polski" 1938, nr 9, s.190–195.
- W. Górczyński, Historycy wileńscy okresu II Rzeczpospolitej w świetle kart dokumentacyjnych, [w:] Środowiska historyczne II Rzeczpospolitej, cz. 2, Warszawa 1987, s. 147–173.
- K. Górski, Divide et impera, Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicz. Oddział Białostocki, Białystok 1995.
- D. Grodziecka, Twórczość prof. Jana Muszyńskiego w dziedzinie farmacji, „Farmacja Polska" 1977, nr 12, s. 741–743.
- M. Haisig, Profesor Teofil Modelski (1881–1967), „Acta Universitas Wratislaviensis" 1980, nr 499. Historia, s. 5–10.
- Tegoż, Teofil Emil Modelski, „Kwartalnik Historyczny" 1968, nr 1, s. 257–260.
- Tegoż, Teofil Emil Modelski, „Studia Historyczne" 1968, z. 2, s. 191–194.
- W. Hejnosz, Ryszard Mienicki 28 VII 1886–29 I 1956, „Archeion" 1957, s. 409–413.
- M. Heller, Wilno jako ośrodek żydowskiego życia kulturalnego, [w:] Wilno i Ziemia Wileńska, t. 1, Wydawnictwo Komitetu Regionalnego, Wilno 1930.

- E. Herman, Historia neurologii polskiej, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1975.
- Tegoż, Neurolodzy polscy, PZWL, Warszawa 1958.
- J. Hernik, W kręgu krajowców polskich, „Więź" 1991, nr 10, s. 98–108.
- J. Hernik-Spalińska, Teatr na Środach Literackich, „Pamiętnik Teatralny" 1993, z. 1–2, s. 183–230.
- Tejże, Wileńskie Środy Literackie (1927–1939), Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 1998.
- Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1932–1939, pod red. R. Bendera, Cz. Strzeszewskiej i K. Turowskiego, Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1981.
- Historia kościoła w Polsce, t. 2, cz. 2, pod red. B. Kumora i Z. Obertyńskiego, Pallattinum, Poznań 1979.
- J. Holzer, Mozaika polityczna Drugiej Rzeczpospolitej, Książka i Wiedza, Warszawa 1974.
- W. Hołubowicz, Pięć lat pracy terenowej Muzeum Archeologicznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1933–1937), „Rocznik Archeologiczny" 1937, s. 83–87.
- H. Horodničius, Fizyka na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, „Znad Wilii" 1990, nr 12, s. 4–5.
- A. Hryniewicz, Fizyka na Uniwersytecie Wileńskim – w czterdziestą rocznicę założenia tego Uniwersytetu, „Postępy Fizyki" 1980, s. 460–461.
- B. Hryniewiecki, Prof. Dr Józef Trzebiński. Czterdziestolecie pracy naukowej, „Acta Societatis Botanicorum Poloniae" 1937, nr 4, s. 249–268.
- W. Hulewicz, Gniazdo żelaznego wilka, Lwów 1936.
- Ibis, Kto uratował Uniwersytet Wileński od zrabowania go przez bolszewików, „Głos Litwy", Wilno 1920, nr 16.
- A. Ignatowicz, Ksiądz biskup Czesław Falkowski jako profesor i rektor Uniwersytetu, „Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku" 1979, z. 4, s. 115–119.
- J. Ihnatowicz-Suszyńska-Kwasowiec, Działalność ośrodka pediatrycznego wileńskiego, „Pediatria Polska" 1986, nr 5, s. 320–326.
- H. Ilgiewicz, Sociates Academicae Vilnenses. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie (1907-1939) i jego poprzednicy, Warszawa 2008.
- Iłowiecki, Dzieje nauki polskiej, Wydawnictwo Interpress, Warszawa 1981.
- История Вильнюского Университета 1579–1979, Wilno 1979.
- M. Iwanicki, Ukraińcy, Białorusini, Litwini, Niemcy w Polsce 1918–1990, wyd. 2, Wydawnictwo Uczelniane WSRP, Siedlce 1994.
- M. L. Jabłonkówna, Ludomir Ślendziński, „Sztuki Piękne" 1927/28, s. 81–99.

- A. Jachelson, Marian Morelowski (1884–1963), „Rocznik Wrocławski" 1964, s. 359–362.
- M. Jackiewicz, Wileńska Rossa. Przewodnik, Olsztyn 1993.
- Jaczewski, Organizacja i instytucje życia naukowego w Polsce (listopad 1918–1939), [w:] Historia nauki polskiej, pod red. Bogdana Suchodolskiego, t. V: 1918–1951, pod red. Zofii Skubały-Tokarskiej, cz. I, Ossolineum, Wrocław 1992, s. 36–315.
- Tegoż, Polityka naukowa państwa polskiego w latach 1918–1939, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978.
- J. J. Jadacki, Cztery wieki filozofii wileńskiej, [w:] Kresy, Syberia, Literatura, pod red. Eugeniusza Czaplejewicza i Edwarda Kasperskiego, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 1995, s. 52–73.
- Tegoż, Nec Mergentur. Przechadzka po Wilnie filozofów, „Odra" 1994, nr 6, s. 27–33.
- Tegoż, Wileńskie środowisko filozoficzne 1920–1945, „Ruch Literacki" 1993, nr 4.
- R. Jadczak, Filozofia na Uniwersytecie Wileńskim, „Głos Uczelni" 1995, nr 7/8, s. 20.
- Tegoż, Marian Massonius – wileński filozof i pedagog, „Edukacja Filozoficzna" 1996, s. 265–274.
- Tegoż, Przyczynek do działalności Prof. Tadeusza Czeżowskiego w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, „Ruch Filozoficzny" 1991, nr 1, s. 7–12.
- Tegoż, Z działalności dydaktycznej Tadeusza Czeżowskiego na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, „Edukacja Filozoficzna" 1992, s. 187–190.
- I. Jakimowicz, Grafika wileńska dwudziestolecia międzywojennego, „Rocznik Muzeum Narodowego Warszawskiego" 1977, s. 251–277.
- Z. Jakubowski, Antonina Halicka (13 II 1908–30 XII 1973), „Przegląd Geologiczny" 1974, nr 11, s. 544–546.
- Z. Jakubowski, Ksiądz Czesław Falkowski, ordynariusz łomżyński (1887–1969), „Nasza Przeszłość" 1970, s. 235–246.
- A. Jankauskas, Filosofija Vilniaus s. Batoro Universitete, „Problemos" 1996, nr 49, s. 144–145.
- L. Janowski, Wszechnica Wileńska 1578–1842, Nakład i druk Ludwika Chomińskiego, Wilno 1921.
- Jan Prüffer (5 III 1890–30 XII 1959), „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Toruńskiego" 1959, nr 13, s. 78–86.
- Jan Prüffer, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Toruńskiego" 1947/48, nr 1, s. 78–83.

• J. Otrębski (1889–1971), „Onomastica" 1971, z. 1–2, s. 254–256.
• J. Otrębski, „Poradnik Językowy" 1971, z. 10, s. 601–605.
• J. Z. Wilczyński, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Toruńskiego" 1950, nr 4, s. 44–47.
• L. Jankowski, Konrad Górski, „Nauka Polska" 1972, nr 2, s. 46–51.
• W. Jaroniewski, Prof. Dr Eugeniusz Michalski, „Farmacja Polska" 1968, nr 7, s. 525.
• Z. Jaroszewski, O życiu i śmierci dr Haliny Jankowskiej (w 25 rocznicę śmierci), „Psychiatria Polska" 1969, nr 6, s. 625–636.
• K. Jasiński, Stanisław Zajączkowski (1890–1977), „Zapiski Historyczne" 1978, z. 4, s. 183–185.
• I. Jaworski, Wydział Prawa i Nauk Społecznych USB w latach 1919–1929, [w:] Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, t. 2: Dziesięciolecie 1919–1929, Nakładem Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, Wilno 1929, s. 253–272.
• J. B., Profesor Ludwik Kolankowski, uczony, działacz i polityk, „Merkuryusz Polski" 1938, nr 8, s. 167–169.
• S. Jegalevičius, Pierwsze próby wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego i powstanie Uniwersytetu Stefana Batorego, „Lithuania" 1994, nr 4, s. 45–56.
• Tegoż, Pierwsze próby wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego i powstanie Uniwersytetu Stefana Batorego [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 242–246.
• Tegoż, Wspólnota losów państw, narodów i ludzi, „Lithuania" 1995, nr 4, s. 46–48.
• J. Rudnicki, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Toruńskiego" 1947/48, nr 1, s. 174–176.
• J. Jurkiewicz, Koncepcja krajowa a przemiany stosunków narodowościowych na Litwie i Białorusi w początkach XX w. (do 1918 r.), [w:] Krajowość – tradycje zgody narodów w dobie nacjonalizmu (Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej w Instytucie Historii UAM w Poznaniu 11–12 maja 1998), pod red. Jana Jurkiewicza, Instytut Historii UAM, Poznań 1999, s. 119–134.
• Tegoż, Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w latach 1905–1922, Uniwersytet Adama Mickiewicza, Poznań 1983.
• J. Z., Garść impresji jednego z uczniów śp. Ks. Profesora Bolesława Wilanowskiego, „Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku" 1978, nr 1, s. 130–131.

- S. Kalembka, Dwieście lat sztuk pięknych na Uniwersytetach w Wilnie i w Toruniu, „Wileńskie Rozmaitości" 1997, nr 4, s. 1–2.
- Tegoż, Pamięci rektorów USB, „Wileńskie Rozmaitości" 1993, nr 6, s. 1, 12.
- Z. Kalicińska, Jubileusz 350-lecia Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, „Kuryer Literacko-Naukowy" 1929 (dodatek do nr 274 „Ilustrowanego Kuriera Codziennego), s. 1.
- A. Kapuż, Niedoszły lektorat wymowy Juliusza Osterwy na Uniwersytecie Wileńskim, „Acta Universitas Wratislaviensis" nr 298. Prace literackie XIII, s. 269–272.
- Tejże, Z historii filologii klasycznej Uniwersytetu Wileńskiego, „Acta Baltico-Slavica" 1981, s. 165–168.
- K. Karaffa-Korbutt, Działalność naukowa i pedagogiczna USB z lat 1919–1929 w świetle zestawień statystycznych, [w:] Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, t. 2, Nakładem Uniwersytet Wileńskiego, Wilno 1929, s. 577–594.
- R. Karpiesiuk, Spuścizna rękopiśmienna Tadeusza Czeżowskiego, „Acta Universitatis Nicolai Copernici" 1991, Historia, nr 25, s. 99–112.
- W. Karpiński, Marian Zdziechowski, „Znak" 1973, nr 225, s. 337–346.
- M. Karpowicz, Marian Morelowski (1884–1963), „Acta Baltica-Slavica" 1965, s. 518–522.
- A. Kasperavičius, Koncepcje i wizje polityczne Mariana Zdziechowskiego (Na podstawie wileńskiego okresu jego publikacji), „Lithuania" 1994, nr 4, s. 149–160.
- T. Katelbach, ZET, „Zeszyty Historyczne" (z. 13), Instytut Literacki, Paryż 1968.
- Kasa imienia Mianowskiego. Fundacja popierania nauki 1881–1991, Warszawa 1992.
- Kasa imienia Mianowskiego. Instytut popierania nauki. Dzieje, zadania, organizacja 1881–1929.
- D. Kaszczyk-Grodzicka, Zarys dziejów Uniwersytetu Stefana Batorego i Oddziału Farmaceutycznego w Wilnie, „Farmacja Polska" 1966, nr 16, s. 764–769.
- K. Kawalec, Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922–1939, PIW, Warszawa 1989.
- Kazimierz Karaffa-Korbutt (26 II 1878–26 I 1935, Wilno), „Archiwum Historii Medycyny" 1985, z. 1, s. 131.
- Kazimierz Wacław Karaffa-Korbutt, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego" 1934, s. 51–57.
- W. Kempfi, Studium Vilnense Philologie Classicae, „Magazyn Wileński" 1992, nr 9, s. 8–9.

- J. Kłos, Wilno: przewodnik turystyczno-krajoznawczy, Wileński Oddział Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, Wilno 1937.
- H. Kobeckaité, Karaimi w Wilnie i w Trokach, „Konteksty" 1993, nr 3–4, s. 45–46.
- J. Kociński, Szczepan Szczeniowski, „Nauka Polska" 1973, nr 3, s. 82–87.
- B. Kocówna, Archiwum Stanisława Kościałkowskiego, „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej" 1970, nr 3, s. 7–10.
- Z. Kolankowski, Ostatnie chwile Uniwersytetu Stefana Batorego w pięćdziesiątą rocznicę, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny" 1989, z. 4, s. 451–456.
- A. Kolator, Żagaryści, „Zeszyty Historyczne" (z. 57), Paryż 1981, s. 132.
- K. Kolbuszewski, J. Oko, Wydział Humanistyczny USB, w l. 1919–1929, [w:] Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, t. 2: Dziesięciolecie 1919–1929, Nakładem Uniwersytetu Stefana Batorego, Wilno 1929, s. 159–202.
- Koła Naukowe Studentów USB w latach 1919–1929, [w:] Tamże, s. 595-614.
- W. Komarnicki, Odbudowa państwowości polskiej na ziemiach wschodnich, Wilno 1929.
- S. Kondratowicz, Pamięci profesorów Uniwersytetu Stefana Batorego, „Tygodnik Powszechny" 1988, nr 51/52, s. 4.
- Konrad Górski, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Toruńskiego" 1947/48, nr 1, s. 58–60.
- D. Konstantynów, Wileński Cech św. Łukasza (1927–1933): działalność i ideologia, „Znad Wilii" 1992, nr 17, s. 4–5.
- B. Kopeć, Witold Staniewicz, „Rocznik Nauk Rolniczych" 1967, Seria G, z. 3, s. 519–524.
- M. Kosman, Historia Białorusi, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1979.
- Tegoż, Uniwersytet Wileński, 1579–1979, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1981.
- Tegoż, Wileński okres działalności Henryka Łowmiańskiego (biografia uczonego do r. 1944), [w:] Profesor Henryk Łowmiański. Życie i dzieło (Materiały z sesji naukowej poświeconej dziesiątej rocznicy śmierci Uczonego, Poznań 7–8 X 1994 r.), Poznań 1995, s. 47–57.
- B. Kosmowska-Ceranowicz, Działalność Antoniny Halickiej w dziedzinie geologii i petrografii w latach 1930–1945, „Prace Muzeum Ziemi" 1986, z. 38, s. 5–12.
- Kościół w II Rzeczpospolitej, pod red. Z. Zielińskiego i S. Wilka, Lublin 1981.

- T. Kotarbiński, Oblicze filozoficzne Tadeusza Czeżowskiego, „Rozprawy Filozoficzne" 1969, z. 2, s. 21–23.
- J. Kotłowski, Grafika w Wilnie w okresie międzywojennym, [w:] Studia o bibliotekach i zbiorach polskich, t. 3, pod red. Bohdana Ryszewskiego, Toruń 1992.
- Z. Kowalski, Drogi rozwoju szkolnictwa wyższego w okresie międzywojennym, „Rocznik Ogniska Nauczycielskiego w Lublinie" 1978/79, s. 67–79.
- T. Kozanecki, Z dziejów studenckich walk 1932–1939, Iskry, Warszawa 1955.
- J. Kozłowska-Studnicka, Likwidacja Uniwersytetu Wileńskiego w świetle korespondencji urzędniczej, [w:] Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, t. 1: Z dziejów dawnego Uniwersytetu, Nakładem Uniwersytetu Stefana Batorego, Wilno 1929, s. 405–419.
- M. Kozłowska, Litwa i jej kultura w pismach regionalistów wileńskich 1922–1939, [w:] Litwa. Dzieje, naród, kultura (materiały z konferencji naukowej, Kraków 8–10 V 1997), pod red. Grety Lemaité i Pawła Bukowca, Kraków 1988.
- Tejże, Tradycja tutejszości. Regionalizm w czasopismach wileńskich 1923–1939, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego" 1994, nr 149. Prace polonistyczne, nr 6: Kresy w literaturze, s. 101–121.
- T. Krahel, Ksiądz Henryk Hlebowicz (1904–1941), „Chrześcijanie" 1980, s. 112–137.
- Tegoż, Ksiądz profesor Paweł Nowicki (1889–1980), „Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku" 1982, nr 1, s. 126–130.
- Z. Krajewski, Geneza i dzieje wewnętrzne Litwy Środkowej (1920–1922), Ośrodek Studiów Polonijnych i Społecznych, Lublin 1996.
- S. Krakowski, Studenckie Koło Historyków USB, „Acta Baltico- Slavica" 1994, s. 267–275.
- Z. Kraszewski, K. Majdański, L. Małnowiczówna, Biskup Antoni Pawłowski 1903–1968, „Chrześcijanie" 1986, s. 135–186.
- Kresy Północno-Wschodnie Drugiej Rzeczypospolitej (Stan badań). Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku, w październiku 1992 r., pod red. Jana Jerzego Milewskiego, Białystok 1993.
- M. Kridl, Boje Wilna i Warszawy o nową naukę o literaturze, „Pamiętnik Literacki" 1957, z. 2, s. 297–307.
- Krótki rys Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, „Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku" 1979, nr 4, s. 79–89.
- D. Krysa-Leszczyńska, Klinika Dermatologiczno-Syfilidologiczna Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie pod kierownictwem profesora

Tadeusza Karola Pawlasa w latach 1935–1938, „Wiadomości Lekarskie" 1968, z. 4, s. 267–271.
- Tejże, Polska myśl dermatologii klinicznej na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny" 1993, z. 2, s. 143–160.
- J. Kryszewska, Stanisław Cywiński (Wilnianin i nauczyciel), „Wileńskie Rozmaitości" 1993, nr 3, s. 6, 11.
- J. Krzyżanowski, Dzieje literatury polskiej, PWN, Warszawa 1979.
- L. Krzyżanowski, Profesor Stanisław Lorentz (1899–1991), „Ochrona Zabytków" 1991, nr 3, s. 213–214.
- Ksiądz Henryk Hlebowicz, „Znak" 1973, nr 4/5, s. 446–491.
- Księga pamiątkowa ku czci dra Witolda Świdy, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1969.
- Księga pamiątkowa ku czci Jego Ekscelencji Hachama Hadzij Seraja Szapszała w X-tą rocznicę Jego Ingresu, Nakładem Towarzystwa Miłośników Historii i Literatury Karaimskiej, Wilno 1938.
- Księga pamiątkowa ku czci Konrada Górskiego, Towarzystwo Naukowe Toruńskie, Toruń 1967.
- Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Czeżowskiego, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1980.
- Księga pamiątkowa ku czci Stanisława Pigonia, Kraków 1961.
- Kto jest kim w Polsce, edycja 2, Warszawa 1989.
- S. Kubów, Sylwetki polskich biologów, Ossolineum, Wrocław 1983.
- J. Kudirko, Wilno w ich życiu. Litwa w ich twórczości, Wydawnictwo polskie, Wilno 1997.
- F. Kudrzycka-Białoszabska, Wacław Jan Strażewicz (1889–1950), „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej" 1969, Seria B, z. 16, s. 89–104.
- W. T. Kulesza, Koncepcje ideowo-polityczne obozu rządzącego w Polsce w latach 1926–1935, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1985.
- Kultura międzywojennego Wilna. Materiały konferencji w Trokach (28–30 VI 1993), pod red. A. Kieżuń, Białystok 1994.
- J. Kurski, Włóczędzy i sztandary, „Gazeta Wyborcza" 1999, nr 46, s. 36–45; nr 47, s. 46–51.
- W. Kuraszkiewicz, Ś. P. prof. dr Jan Szczepan Otrębski, „Slavia Occidentalis" 1973, s. 245–246.
- L. Kuźnicki, Działalność naukowa i społeczna prof. dra Jana Dembowskiego, „Kosmos" 1964, z. 1, s. 4–19.
- Tegoż, Zakład Biologii Ogólnej USB, „Lithuania" 1994, nr 4, s. 96–103.
- J. Kwiatkowski, Literatura Dwudziestolecia, PWN, Warszawa 1990.

- W. Lachowicz, H. Szymczak, Szczepan Szczeniowski – w 80 rocznicę urodzin, „Nauka Polska" 1978, nr 9, s. 23–25.
- K. Lanckorońska, Walerian Meysztowicz (1893–1982), „Antemurale", Romae 1982–1983, s. 218–223.
- Z. Landau, Gospodarcze problemy II Rzeczpospolitej a rozwój społeczny i polityczny, [w:] Polska niepodległa 1918–1939, pod red. J. Żarnowskiego, Ossolineum, Wrocław 1984.
- M. Leczyk, Oblicze społeczno-polityczne Drugiej Rzeczpospolitej, Książka i Wiedza, Warszawa 1988, Ossolineum, Wrocław 1984.
- J. Lande, Studia z filozofii prawa, opracował Kazimierz Opałek, Warszawa 1959.
- L. Laskowski, W kręgu opięciu narodów, „Odra" 1987, nr 12, s. 24–29.
- J. Lechicka, Ludwik Kolankowski, „Zapiski Historyczne" 1956, s. 325–327.
- Leonid Żytkowicz, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Toruńskiego" 1951, nr 5, s. 49–51.
- M. Leczyk, Oblicze społeczno-polityczne Drugiej Rzeczpospolitej, Książka i Wiedza, Warszawa 1988.
- S. Lewandowska, Życie codzienne Wilna w latach drugiej wojny światowej, Warszawa 1997.
- E. Ligocki, Dialog z przeszłością, Czytelnik, Warszawa 1970.
- M. Limanowski, J. Osterwa, Listy (opracował i wstępem opatrzył Zbigniew Ogiński), Warszawa 1987.
- Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego przez władze litewskie w grudniu 1939 roku. Materiały i dokumenty (zebrał i wstępem opatrzył Piotr Łossowski), Interlibro, Warszawa 1991.
- S. Lisowski, Uniwersytecka Biblioteka Publiczna w latach 1919–1929, [w:] Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, t. 2: Dziesięciolecie 1919–1929, Nakładem Uniwersytetu Stefana Batorego, Wilno 1929, s. 549–576.
- Literatura polska w okresie międzywojennym, t.1, pod red. J. Kądzieli, J. Kwiatkowskiego, I. Wyczańskiej, [w:] Obraz literatury polskiej XIX i XX wieku, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1979.
- R. Loth, Konrad Górski 22 IV 1895–7 IV 1990, „Biuletyn Polonistyczny" 1991, z. 3–4, s. 175–184.
- S. Łęgowski, Aleksander Jabłoński 1898–1980, „Nauka Polska" 1981, nr 3–4, s. 207–210.
- P. Łossowski, Litwa a sprawy polskie 1939–1940, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982.
- Tegoż, Odrodzenie i likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego 1919–1939, „Arcana" 1995, nr. 1, s. 112–117.

- Tegoż, Polska – Litwa. Ostatnie sto lat, Wydawnictwo „Oskar", Warszawa 1991.
- Tegoż, Po tej i tamtej stronie Niemna. Stosunki polsko-litewskie 1883 -1939, Czytelnik, Warszawa 1985.
- Tegoż, Stosunki polsko-litewskie 1921–1939, Instytut Historii PAN, Warszawa 1997.
- Tegoż, Utworzenie i likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego, [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 235–246.
- M. Łowicki, Duch Akademii Wileńskiej, Wydawca Gizbert Studnicki, Wilno 1925.
- H. Łowmiański, Stanisław Zajączkowski jako historyk Litwy średniowiecznej, „Roczniki Historyczne" 1979, s. 231–237.
- N. Łubnicki, Próba syntetycznego ujęcia twórczości i działalności naukowej prof. dra Tadeusza Czeżowskiego, „Studia Filozoficzne" 1980, nr 3, s. 45–57.
- A. Łukaszewicz, Stanisław Małkowski, „Przegląd Geologiczny" 1963, nr 2, s. 91–93.
- A. Łysakowski, Dar Rodziny Wojskowej ku uczczeniu Józefa Piłsudskiego złożony Bibliotece Uniwersyteckiej w Wilnie, „Przegląd Bibljoteczny" 1938, z. 1, s. 12–17.
- S. Mackiewicz, Historia Polski od 11 listopada 1918 do 17 września 1939, „Głos", Warszawa 1989.
- J. M. Majchrowski, Ugrupowania monarchistyczne w latach Drugiej Rzeczpospolitej, Ossolineum, Wrocław 1998.
- B. Makowski, Litwini w Polsce 1920–1939, PWN, Warszawa 1986.
- Tegoż, Z dziejów Litewskiego Towarzystwa Naukowego w Wilnie 1920–1939, „Acta Baltico-Slavica" 1979, s. 189–201.
- Malarstwo Ferdynanda Ruszczyca (1870–1936) w oczach jemu współczesnych, „Wileńskie Rozmaitości" 1991, nr 4, s. 4–5.
- J. Malewski, Ptasznik z Wilna (o Józefie Mackiewiczu), „Arka", Kraków 1991.
- J. Malinowski, Kultura artystyczna Wilna 1893–1945, [w:] Wileńskie środowisko artystyczne 1919–1945, Olsztyn 1989.
- A. Marcinkowski, Dzieje Akademickiego Towarzystwa Farmaceutycznego „Lechia", „Farmacja Polska" 1948, nr 2, s. 76–80.
- T. Marcinkowski, Wileńska chirurgia kliniczna w latach dwudziestych, „Nowy Medyk" 1988, nr 8, s. 12.
- M. Racięska, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Toruńskiego" 1952, nr 6, s. 18.

- M. Znamierowska-Prüfferowa, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Toruńskiego" 1957, nr 11, s. 89–92.
- Materiały Jana Dembowskiego, opracowanie zbiorowe, pod red. Marii Dembowskiej, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk" 1977, nr 20, s. 10–32.
- J. Mazurkiewicz, Życiorys i działalność naukowa ś.p. prof. Radziwiłłowicz, „Rocznik Psychiatryczny" 1930, s. 1–7.
- S. Mączyńska, E. Barczykowa, Roman Kongiel, „Przegląd Geologiczny" 1960, nr 8, s. 443–444.
- S. Mączyńska, Spotkanie w Muzeum Ziemi PAN poświęcone uczczeniu pamięci profesor dr Antoniny Halickiej (1908–1973) w dziesiątą rocznicę śmierci, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki" 1984, nr 3–4, s. 736–774.
- W. Michajłow, Kazimierz Petrusewicz (1906–1982), „Nauka Polska" 1983, nr 1–2, s. 205–207.
- K. Michejda, Z dziejów chirurgii polskiej, „Polski Przegląd Chirurgiczny" 1960, nr 8/9, s. 755–759
- R. Mienicki, Pierwsze 10-lecie USB w Wilnie, Wilno 1931.
- Tegoż, Uniwersytet Wileński, [w:] Wilno i Ziemia Wileńskiej, t. 2, Wydawnictwo Komitetu Regionalnego, Wilno 1937, s. 11–40.
- E. Mironowicz, Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej przed II wojna światową, „Białoruskie Zeszyty Historyczne" 1999, nr 12, s. 45–58.
- J. Mizikowski, Materiały Jerzego Landego, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk" 1975, nr 18.
- H. Mościcki, Wilno, Nakładem Księgarni F. Hoesicka, Warszawa 1922.
- K. Moszyński, Życie i twórczość, Wrocław 1978.
- J. Mowszowicz, Wkład botaników wileńskich w organizację łódzkich wyższych uczelni, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej" Seria B, 1968, z. 14, s. 227–255.
- J. Muszyński, J. W. Strażewicz, Sprawozdanie z działalności Ogrodu Roślin Lekarskich Uniwersytetu Wileńskiego za rok akademicki 1928/29, „Kronika Farmaceutyczna" 1929, nr 15, s. 164.
- Tegoż, Dalsze wyniki uprawy i aklimatyzacji roślin leczniczych USB, Warszawa 1936.
- Tegoż, Wyniki uprawy i aklimatyzacji niektórych roślin lekarskich i technicznych w Ogrodzie Roślin Lekarskich USB w Wilnie w 1934 r., Warszawa 1934.
- W. Mysłek, Kościół katolicki w Polsce w latach 1918–1939, Zeszyty historyczne, Książka i Wiedza, Warszawa 1966.

- B. Nadolski, W siedemdziesięciolecie profesora Konrada Górskiego, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika" 1969, z. 25. Filologia Polska VII, s. 101–109.
- Z. Nagy, Marian Zdziechowski i Węgry, „Lithuania" 1994, nr 4, s. 160–184.
- A. Narębska, Antoni Basiński, „Nauka Polska" 1979, nr 6, s. 91–95.
- J. Narębski, L. Janiszewski, Janina Hurynowicz (1894–1967), [w:] Z dziejów nauki polskiej. Księga pamiątkowa TNT 1875–1975, Toruń 1975, s. 323–335.
- S. Narębski, Spuścizna Bronisława Jamonta, „Pomorze" 1957, nr 7, s. 3.
- L. Narkowicz, Jan Obst, „Wileńskie Rozmaitości" 1999, nr 1, s. 7.
- A. Nasiłkowska, Trzydziestolecie 1914–1944, PWN, Warszawa 1995.
- Na wileńskiej Rossie, pod red. M. Kosmana, Krajowa Agencja Wydawnicza, Poznań 1990.
- A. Niemczykowa, Gaudeamus igitur iuvenes dum sumus, „Lithuanuia" 1994, nr 4, s. 129–140.
- N. Nowicki, Witold Staniewicz (1887–1966), „Roczniki Ekonomiczne" 1967, s. 351–354.
- W. Nowodworski, Bibliografia prac Teofila Emila Modelskiego i piśmiennictwa o nim, „Acta Universitatis Wratislaviensis" 1980, nr 499, Historia XIII, s. 11–21.
- B. Nycz, Teatr czy Uniwersytet?, [w:] O zespole Reduty 1919–1939. Wspomnienia, Warszawa 1970, s. 191–230.
- J. Ochmański, Historia Litwy, wyd. 3, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990.
- J. Ochmański, Bibliografia prac naukowych Henryka Łowmiańskiego do r. 1972, [w:] Słowianie w dziejach Europy. Studia historyczne ku uczczeniu 75 rocznicy urodzin i 50-lecia pracy naukowej prof. Henryka Łowmiańskiego, Poznań 1974, s. 5–22.
- K. Okulicz, Życie wytężone. Witold Staniewicz na tle swego czasu, „Kultura", Paryż 1967, nr 7/8, s. 351–354.
- R. Olczak, Mieczysław Limanowski jako człowiek teatru, „Miesięcznik Literacki" 1975, nr 8, s. 37–48.
- M. Olesiewicz, Wileńskie Szopki Akademickie (1921–1933), jako świadectwo zbiorowego życia, [w:] Wilno teatralne, pod red. Mirosławy Kozłowskiej, Ogólnopolski Klub Miłośników Litwy, Warszawa 1998, s. 47–54.
- O Marianie Zdziechowskim, „Znak"1981, nr 4/5, s. 486–549.
- Z. Opacki, Reaktywowanie czy powstanie? Dyskusje wokół utworzenia Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1918–1919, „Kwartalnik Historyczny" 1998, nr 3, s. 49–64.

- J. Orlicki, Z dziejów stosunków polsko-żydowskich 1918–1939, Krajowa Agencja Wydawnicza, Szczecin 1983
- J. Osica, Politycy anahronizmu. Konserwatyści wileńskiej grupy „Słowa" 1922–1928, PWN, Warszawa 1982.
- W. Osińska, Stanisław Małkowski 1889–1962, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki" 1963, nr 4, s. 550–553.
- Organizacja życia akademickiego. Informator. rok akademicki 1932/33, Warszawa 1932.
- E. Ozorowski, Nauczanie teologii w Wilnie i w Białymstoku w XX wieku, „Studia Theologica Varsoviensia" 1994, nr 2, s. 5–44.
- A. Paczkowski, Prasa Drugiej Rzeczpospolitej 1918–1939, Warszawa 1971.
- Tegoż, Prasa polska w latach 1918–1939, PWN, Warszawa 1980.
- Pamięci Profesorów Uniwersytetu Stefana Batorego, „Tygodnik Powszechny" 18–25 XII 1982, nr 51–52, s. 4.
- Pamiętniki w zbiorach Narodowego Zasobu Bibliotecznego. Informator o nabytkach, t. 1–7, Ossolineum, Wrocław 1978–1988.
- H. Pasierbicka, Zamknięcie Uniwersytetu Stefana Batorego, „Magazyn Wileński" 1990, nr 24, s. 10–11.
- Tejże, Ród Ziemackich, „Wileńskie Rozmaitości" 1996, nr 1, s. 9.
- K. Pawlak, Struktura organizacyjna Stronnictwa Narodowego w 1935 r. w świetle dokumentów władz państwowych, „Teki Archiwalne" 1981, s. 151–168.
- G. Pełczyński, Najmniejsza mniejszość: rzecz o Karaimach polskich, Wydawnictwo Kryciński i Towarzystwo Karpackie, Warszawa 1995.
- I Międzynarodowa konferencja. Wilno – Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur 21–24 września 1989 (Streszczenia referatów pod red. Elżbiety Feliksiak i Marty Skorko-Barańskiej), Zakłady Wydawnicze „Versus", Białystok 1989.
- Pierwszy okres prac organizacyjnych nad odbudową Uniwersytetu Wileńskiego (13. XII. 1918 R.–11. X. 1919 R.). Sprawozdanie Komitetu Wykonawczego Odbudowy Uniwersytetu Wileńskiego, [w:] Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu wileńskiego, t. 2, Wilno 1929, s. 33–58.
- I. Pikiel, W szopkowym zwierciadle. Ze wspomnień o wileńskich szopkach akademickich (1921–1933), „Pamiętnik Teatralny" 1986, nr 2/3, s. 383–404.
- A. Pilch, Prasa studencka w Polsce 1918 -1939 (Zarys historyczny. Bibliografia), „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego" (z. 96), Kraków 1990.
- Tegoż, Rzeczpospolita Akademicka. Studenci i polityka, Księgarnia Akademicka, Kraków 1997.

- Tegoż, Studencki ruch polityczny w Polsce w latach 1932–1939, PWN, Warszawa – Kraków 1972.
- W. Piotrowicz, Jerzy Orda. Wilnianin z wyboru, praca zbiorowa, pod red. Wojciecha Piotrowicza, Ogólnopolski Klub Miłośników Litwy, Warszawa 1999.
- W. Pobóg-Malinowski, Najnowsza Historia polityczna Polski, t. 2: 1918 -1939, Oficyna Wydawnicza „Graf", Gdańsk 1990.
- B. Podoski, 400-lecie Uniwersytetu Wileńskiego, „Tydzień Polski", Londyn 1978, nr 41, s. 1.
- Tegoż, Zarys dziejów Uniwersytetu Wileńskiego, [w:] Wyższe uczelnie na ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej, Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie, Londyn 1989, s. 87–109.
- J. Poklewski, Katedra Historii Sztuki Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1922–1939, [w:] *Dzieje historii sztuki w Polsce.* Kształtowanie się instytucji naukowych w XIX i XX wieku, pod red. A. Labudy, Poznań 1996, s. 203–212.
- Tegoż, Polskie życie artystyczne w międzywojennym Wilnie, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1994.
- Tegoż, Projekty pomnika Mickiewicza w Wilnie w okresie międzywojennym w świetle ówczesnych krytyk i polemik prasowych, „Lituano- Slavica Posnaniensia" 1991, s. 255–276.
- Tegoż, Wileńsko-Nowogródzki Okręg Konserwatorski w okresie międzywojennym, „Acta Universitas Nicolai Copernici. Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo XVII. Nauki Historyczno-Społeczne" 1991, z. 226, s. 215–230.
- Tegoż, Wystawy artystyczne w dwudziestoleciu międzywojennym, „Muzealnik" 1993, nr 35, s. 18–20.
- B. Polakowski, Janina Wengris 1907–1978, „Chrońmy Przyrodę Ojczystą" 1979, z. 3, s. 45–51.
- Polska odrodzona 1918–1939, pod red. J. Tomickiego, Wiedza Powszechna, Warszawa 1982.
- Polszczyzna dawna i współczesna, Toruń 1994.
- Z. Ponarski, Adwokat Tadeusz Stanisław Wróblewski (1858–1925), [w:] Szkice z dziejów adwokatury polskiej, pod red. Romana Łyczywki, Warszawa 1966, s. 55–66.
- Tegoż, Stanisław Kościałkowski, „Wileńskie Rozmaitości" 1998, nr 4, s. 6–7.
- Poprostu – Karta 1935–1936 (wstęp i antologię opracowała Barbara Winkiel), Ossolineum, Wrocław 1952.
- Portrety bibliotekarzy polskich, Wrocław 1980.

- Potrójny jubileusz Uniwersytetu Wileńskiego, „Warmia i Mazury" 1960, nr 1, s. 22–24.
- Problemy edytorskie literatur słowiańskich, t. 1, Wrocław 1991.
- Profesor Aleksander Jabłoński (w 80 rocznicę urodzin) 26 luty 1978, Instytut Fizyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1978.
- J. Prüffer, Maria Racięska (1886–1954), „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Toruńskiego" 1956, nr 8, s. 45–49.
- Przewodnik po zbiorach rękopisów w Wilnie (opracowała M. Kocójowa), „Universitas", Warszawa 1993.
- Przewodnik po zespołach i zbiorach Archiwum PAN. Stan na dzień 1 stycznia 1977 r. (opracowanie zespołowe pod kierunkiem Zygmunta Kolankowskiego), Archiwum PAN, Warszawa 1978.
- K. Przybyszewski, Spuścizny rękopiśmienne w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu, [w:] Studia o działalności i zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, cz. I, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1980, s. 152–188; cz. II, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1982, s. 139–169.
- B. Puchnowski, Profesor doktor medycyny Sergiusz Schilling- Siengalewicz, „Archiwum Medycyny Sądowej, Psychiatrii i Kryminologii" 1970, nr 2, s. 161–164.
- A. Pukszto, Ostatnie chwile Rektora Stefana Ehrenkreutza i USB, „Zeszyty Literackie", z. 120, Instytut Literacki, Paryż 1997, s. 20–34.
- M. Reicher, W. Sylwanowicz, Sto lat antropologii polskiej 1856–1956. Ośrodek wileński, Wrocław 1956.
- P. Rabikauskas, Święty Kazimierz, patron Litwy, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1997.
- Tegoż, Założenie Uniwersytetu Wileńskiego, "Lithuania" 1994, nr 4, s. 23-24.
- R. Radziwiłłowicz, Projekt Zakładu Psychiatrycznego pod Wilnem, „Nowiny Psychiatryczne" 1927, s. 145–157.
- J. Remer, Wilno, Wydawnictwo Polskie, Poznań 1995.
- J. Rose, Działalność naukowa profesora Maksymiliana Rosego, „Rocznik Psychiatryczny" 1939, z. 36, s. 5–24.
- L. Roszko, Działalność naukowa i dydaktyczna Zakładów nauki o ziemi: Geologii, Mineralogii i Geografii Uniwersytetu Stefana Batorego, [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 144–165.
- Tejże, Rozwój badań z zakresu geografii osadnictwa i ludności w osrodku wileńskim w okresie międzywojennym, w: Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce: lat 1918–1993, T. 1, Łodź, s. 109–124.
- Tejże, Zakład Geografii Fizycznej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, „Czasopismo Geograficzne" 1984, z. 1, s. 35–59.

- R. Kongiel, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Toruńskiego" 1949, nr 3, s. 39–40.
- Rozprawy filozoficzne, pod red. Leona Gumańskiego, PWN, Toruń 1969.
- E. Rühle, Działalność Prof. Stanisława Małkowskiego na polu kartografii geologicznej, „Przegląd Geologiczny" 1982, nr 12, s. 656–658.
- J. Rudnicka, Polonistyka wileńska, „Ruch Literacki" 1989, z. 41, s. 395–402.
- Sz. Rudnicki, Działalność polityczna polskich konserwatystów 1918–1926, Ossolineum, Wrocław 1981.
- Tegoż, Obóz Narodowo-Radykalny. Geneza i działalność, Czytelnik, Warszawa 1985.
- Sz. Rudnicki, W. Władyka, Prasa konserwatywna w Drugiej Rzeczpospolitej, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego" 1976, z. 4, s. 409–465.
- W. Rudziński, Notatki z życia muzycznego w Wilnie i na Wileńszczyźnie w okresie dwudziestolecia międzywojennego, „Akcent" 1990, nr 12, s. 321–327.
- E. Ruszczyc, Koronacja Cudownego obrazu Matki Boskiej Ostrobramskiej w 1927 roku, „Wileńskie Rozmaitości" 1991, nr 4, s. 4.
- Tegoż, Powstanie Wydziału Sztuk Pięknych: z historii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, „Wileńskie Rozmaitości" 1992, nr 4, s. 2, 4–5.
- Tegoż, Wydział Sztuk Pięknych USB w latach 1919–1929, [w:] Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, t. 2: Dziesięciolecie 1919–1929, Nakładem Uniwersytetu Stefana Batorego, Wilno 1929, s. 509–548.
- J. Ruszczycówna, Wydział Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, [w:] Polskie życie artystyczne w latach 1915–1939, praca zbiorowa, pod red. A. Wojciechowskiego, Ossolineum, Wrocław 1974, s. 530–534.
- Tejże, Wydział Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego, [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 202–217.
- J. Ruszkowski, Wspomnienia o Janie Prüfferze jako badaczu i organizatorze w dziedzinie entomologii stosowanej, „Polskie Pismo Entomologiczne" 1960, Seria B, nr 18, z. 3–4, s. 147–156.
- I. Rutkowska, Józef Trzebiński, „Wiadomości Botaniczne" 1974, nr 4, s. 237–240.
- H. Rutowicz, Profesor dr Jakub Mowszowicz, „Wiadomości Botaniczne" 1971, z. 4, s. 251–156.

- B. Rydzewski, Wydział Matematyczno-Przyrodniczy USB w l. 1919–1929, [w:] Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, t. 2: Dziesięciolecie 1919–1929, Nakładem Uniwersytetu Stefana Batorego, Wilno 1929, s. 273–376.
- S. Rygiel, H. Drege, Biblioteka im. Wróblewskich w Wilnie 1912–1931, Wilno 1934.
- R. Mienicki, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Toruńskiego" 1953, nr 7, s. 29–40.
- J. Safarewicz, 25-lecie działalności naukowej prof. dr Kazimierza Karaffy-Korbutta, „Medycyna" 1931, nr 15/16, s. 467–473.
- Tegoż, Prace lituanistyczne Prof. Jana Otrębskiego, „Lingua Posnaniensis" 1973, s. 124–133.
- K. Secomski, Przemiany struktury gospodarczej Polski w okresie pięćdziesięciolecia 1918–1968, [w:] Droga przez półwiecze. O Polsce 1918–1968, Warszawa 1969.
- M. Semkowicz, Organizacja szkolnictwa dla ludności białoruskiej w II Rzeczpospolitej, „Białoruskie Zeszyty Historyczne" nr 12, 1999, s. 80–132.
- L. Sempoliński, Krótkie ABC o Janie Bułhaku, „Fotografia" 1972, nr 3, s. 51–52.
- M. Skalińska, Józef Trzebiński, [w:] Straty kultury polskiej, T. 2, Glasgow 1945, s. 238–244.
- T. Skaliński, Aleksander Jabłoński, „Nauka Polska" 1964, nr 5/6, s. 155–159.
- T. Skaliński, J. Szudy, Aleksander Jabłoński (1898–1980), „Postępy Fizyki" 1982, z. 1–2, s. 61–67.
- Skład Uniwersytetu Stefana Batorego w roku akademickim 1939/40 i późniejsze losy profesorów, [w:] W dziesiątą rocznicę przerwania normalnej pracy USB: sprawozdania i dokumenty (Alma Mater Vilnensis, t. 1), pod red. Wiktora Sukiennickiego, Londyn 1949.
- J. Skoczyński, Wartość pesymizmu. Studia i szkice o Marianie Zdziechowskim, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1994.
- Z. Skubała-Tokarska, Z. Tokarski, Uniwersytety w Polsce, Wiedza Powszechna, Warszawa 1972.
- I. Sławińska, Wilno scena teatru Ruszczyca, [w:] Wilno teatralne, pod red. Mirosławy Kozłowskiej, Ogólnopolski Klub Miłośników Litwy, Warszawa 1998, s. 8–16.
- Tejże, Uniwersytet Stefana Batorego Wszechnica otwarta i europejska, [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 247–255.
- Tejże, Współżycie narodów na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, „Wileńskie Rozmaitości" 1994, nr 2, s. 2; nr 3, s. 2, nr 4, s. 5.

- Tejże, Z życia teatralnego szkoły. Wspomnienia z miłego miasta, „Kwartalnik Teatralny" 1986, z. 2–3, s. 431–440.
- K. Sławiński, Krótki opis Zakładu Chemii Organicznej USB, Wilno 1936.
- Słownik artystów polskich, t. 1, 3, 4, Wrocław 1979–1986.
- Słownik biograficzny archiwistów polskich, t. 1: 1918–1984, PWN, Warszawa – Łódź 1988.
- Słownik biograficzny teatru polskiego, Warszawa 1973.
- Słownik historyków polskich, Wiedza Powszechna, Warszawa 1994.
- Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce, t. 1, Warszawa 1991, s. 174–175.
- Słownik biograficzny zasłużonych pediatrów, t. 1, Warszawa 1985.
- Słownik biologów polskich, pod red. Stanisława Felisiaka, PWN, Warszawa 1987.
- Słownik chemiczny, pod red. Jerzego Chodkowskiego, Wiedza Powszechna, Warszawa 1995.
- Słownik literatury polskiej XX wieku, Ossolineum, Wrocław 1992.
- Słownik podróżników polskich, pod red. Tadeusza i Wacława Słabczyńskiego, Wiedza Powszechna, Warszawa 1994
- Słownik Polskich Towarzystw Naukowych, t. 2, cz. 2, Warszawa 1996.
- Słownik pracowników książki polskiej, Warszawa 1972.
- W. Smaszcz, Dwie koncepcje polonistyki wileńskiej: prof. Manfred Kridl i prof. Konrad Górski, „Akcent" 1990, nr 1–2, s. 352–356.
- M. Sobczak, Stosunek Narodowej Demokracji do kwestii żydowskiej w Polsce w latach 1918–1939, Wydawnictwo AE, Wrocław 1998.
- Z. Sobierajski, Profesor Jan Otrębski jako slawista i polonista (1889–1971), „Lingua Posnaniensis" 1972, s. 129–143.
- I. Sokołowska-Rutkowska, Materiały do dziejów Katedry Botaniki Uniwersytetu Stefana Batorego, [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 126–139.
- R. Sołoniewicz, Chemia na polskich uczelniach okresu międzywojennego. Katedry Chemii Nieorganicznej, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki" T. 1,1993, z. 1, s. 159–188.
- R. Sowa, Działalność naukowa i dydaktyczna profesora dr hab. Jakuba Mowszowicza, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego" 1972, Seria 2, z. 51, s. 1–5.
- Sprawa docenta Cywińskiego. Jak uwłoczono czci Marszałka Piłsudskiego, „Tak i Nie" 1983, nr 12–16.
- A. Srebrakowski, Wileńscy „Włóczędzy". Wystawa historyczna poświęcona dziejom Akademickiego Klubu Włóczęgów Wileńskich, Wrocław 1997.

- Tegoż, Klub Włóczęgów Seniorów (Próba zarysu historii), [w:] Polska – Kresy – Polacy, pod red. Stanisława Ciesielskiego, Teresy Kulak, Krystyna Matwijowskiego, Wrocław 1994, s. 163–169.
- Tegoż, Wrocław na litewskie millenium. Materiały z uroczystej konferencji z okazji 1000-lecia udokumentowania nazwy Litwa, pod. red. A. Srebrakowskiego i G. Straucholda, Wrocław 2010
- Srebrny Stefan, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Toruńskiego" 1947/48, nr 1, s. 72–75.
- A. Stanek, Historia w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919–1939, Wydawnictwo Akademii Medycznej w Gdańsku, Gdańsk 1995.
- D. Staliunas, Visuomene be Universiteto? (Aukštasios mokyklos atkurimo problema Lietuvoje: XIX a. Vidurys – XX a. Pradžia), „Lietuviu Atgimino Istorijos Studijos" T. 16, Vilnius 2000. [Społeczeństwo bez Uniwersytetu? Problem reaktywowania wyższej szkoły na Litwie (połowa XIX w. – początek XX w.), „Studia z Historii Odrodzenia Litewskiego" T. 16, Wilno 2000].
- St. L., Ś. p. prof. Juliusz Kłos, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury" 1932/33, nr 3, s. 157–158.
- Stanisław Zajączkowski (29 I 1890–10 X 1977), „Rocznik Łódzki" 1979, T. 25, s. 360–367.
- J. Starnawski, Jan Oko, „Wileńskie Rozmaitości" 1996, nr 3, s. 3, 14.
- Tegoż, Stefan Glixelli, Tamże, 1995, nr 2–3, s. 11.
- Tegoż, Z wileńskich archiwaliów dotyczących Stanisława Pigonia, „Ruch Literacki" 1971, z. 4, s. 241–253.
- W. Stefański, Jan Otrębski (1889–1971), „Lingua Posnaniensis" 1989/90, s. 332–333.
- S. Stomma, Księdzu Walerianowi w podzięce, „Tygodnik Powszechny" 15 VIII 1982, nr 33, s. 4.
- Tegoż, Wskrzeszenie Uniwersytetu w Wilnie w 1919 roku, [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 47–54.
- T. Stenger, Mniejszości religijne w Drugiej Rzeczpospolitej, „Mówią Wieki" 1993, nr 7, s. 2–8.
- Studia o bibliotekach i zbiorach polskich, t. I - III, Toruń 1991–1992.
- J. Sunderland, Rozwój osobowości artystycznej Jana Bułhaka, „Świat Fotografii" 1951, nr 21, s. 1–4.
- W. Staniewicz, Studium Rolnicze na Uniwersytecie Wileńskim, [w:] Księga pamiątkowa na 75-lecie „Gazety Rolniczej" 1861–1935, t. 1, Warszawa 1938, s. 296–303.

- S. Strzelecki, Idea miłosierdzia Bożego w życiu i działalności ks. Michała Sopoćki, „Homo Dei" 1979, s. 59–65.
- Studium Rolnicze Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, „Wieś Polska" 1938, nr 10, s. 3.
- W. Strażewicz, Pięciolecie istnienia ogrodu roślin lekarskich przy USB w Wilnie, „Wiadomości Farmaceutyczne" 1928, nr 42, s. 535–536.
- Sylwetki chirurgów polskich, pod. red. J. Bogusza i W. Rudowskiego, Ossolineum, Warszawa 1982.
- W. Szafer, Witold Sławiński 1888–1962, „Chrońmy Przyrodę Ojczystą" 1963, z. 3, s. 33–34.
- E. Szczepanik, Prof. Ks. Prałat Walerian Meysztowicz, „Roczniki Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie" 1981/82, s. 82–85.
- M. Szczepański, Kultura II Rzeczpospolitej, cz. 6: Uniwersytet Stefana Batorego, „Kierunki" 1988, nr 2–3, s. 14–15.
- L. Szczucki, Ludwik Chmaj 1888–1959, „Studia Filozoficzne" 1959, nr 5, s. 230–232.
- E. Szulborski, Ślendzińscy – polscy artyści z Wilna, „Białostocczyzna" 1993, nr 4, s. 92–96.
- W. Szenajch, Wacław Jasiński, „Pediatria Polska" 1937, z. 6, s. 97–102.
- W. Szełkowski, Klub Włóczęgów Wileńskich, Wydawnictwo Polskie w Wilnie, Wilno 1999.
- Tegoż, Zabij swego smoka, „Magazyn Wileński" 1998, nr 3, s. 20–21.
- J. Szmurło, Organizacja Kliniki Otolaryngologiczna Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, „Polski Przegląd Otolaryngologiczny" 1926, nr 3–4, s. 85–100.
- Tegoż, Ś. p. prof. dr med. Zenon Orłowski, „Polski Tygodnik Lekarski" 1948, nr 22, s. 673–675.
- K. Szokalski, Zjazd przeciwgruźliczy w Wilnie, Warszawa 1936.
- M. Szulkin, Źródła archiwalne dotyczące działalności Ferdynanda Ruszczyca w Wilnie, „Biuletyn Historii Sztuki",s. 86.
- L. Šabajevaité, Wileński Uniwersytet Stefana Batorego w polityce polskiej, „Lithuania" 1994, nr 4, s. 50–56.
- B. Śmigielski, Reduta w Wilnie 1925–1929, „Pax", Warszawa 1989.
- Ś. P. Wacław Dziewulski, „Acta Physica Polonica" 1939, vol. 7, s. 103–109.
- A. Śródka, Michał Reicher (17 XI 1888 Sosnowiec–31 VIII 1973 Gdańsk), „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny" 1988, z. 4, s. 549.
- S. Swianiewicz, 400-lecie Uniwersytetu Wileńskiego, „Gwiazda Polarna" 1978, nr 49, s. 9; nr 55, s. 9.
- S. Świca, Prof. dr Zdzisław Kieturakis, „Polski Przegląd Chirurgiczny" 1972, nr 7, s. 1179–1181.

- A. Świdroń, Prof. dr Tadeusz Wilczyński 1888–1981, „Wiadomości Botaniczne" 1984, z. 28, z. 1, s. 3–6.
- A. Święcicki, Uniwersytet Stefana Batorego w latach 1919–1939 i jego dziedzictwo dzisiaj: Wydział Prawa i Nauk Społecznych, „Spotkania" 1981, nr 15, s. 56–63.
- T. Świtała, Profesor doktor Henryk Łowmiański, „Kronika m. Poznania" 1975, nr 1, s. 125–129.
- K. Tarka, Ze stosunków polsko-litewskich. Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, „Przegląd Powszechny" 1991, nr 11, s. 218–237.
- M. Tarkowski, Rada Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919-1939), [w:] Studia Iuridica Toruniensia, t. VII, s. 105-127.
- Tegoż, Początki Wydziału Prawa i Nauk Społecznych USB w Wilnie. Aspekt organizacyjno-personalny, [w:] Społeczeństwo a władza. Ustrój, prawo, idee, pod red. J. Przygodzkiego i M. J. Ptaka, Wrocław 2010.
- S. Tarnowska, Kazimierz Jantzen (1885–1940), „Przegląd Geofizyczny" 1986, z. 4, s. 451–456.
- W. Tatarkiewicz, O wileńskiej szkole malarstwa, „Południe" 1921, nr 1, s. 3–18.
- J. Tomaszewski, Rzeczpospolita wielu narodów, Czytelnik, Warszawa 1985.
- A. Tomaszewski, Kronika wileńska 1939–1941, „Pomost", Warszawa 1990.
- A. Tomczak, Ryszard Mienicki. Pierwszy kierownik katedry archiwistyki i nauk pomocniczych na Uniwersytecie w Toruńskim, „Archeion" 1972, s. 151–163.
- Z. Tomczonek, Akademickie Koło Białostoczan na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1933–1939, „Białostocczyzna" 1994, nr 3, s. 113–115.
- Tejże, Akademickie Koło Łomżan na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, „Studia Łomżyńskie" 1995, s. 121–127.
- Tejże, Koło Grodnian na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie (1933–1939), „Białostocczyzna" 1993, nr 4, s.108–111.
- Tejże, Ruch ludowy na Kresach Północno-Wschodnich Drugiej Rzeczpospolitej, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok 1996.
- Toruńscy twórcy nauki i kultury (1945–1985), pod red Mariana Biskupa i Andrzeja Gizińskiego, PWN, Warszawa – Poznań – Toruń 1989.
- T. Trzaska, Człowiek nauki i nieugiętej postawy (Witold Staniewicz 1887–1966), [w:] Byli wśród nas: wspomnienia i biogramy, pod red. Zenobii Knakiewicz, AE, Poznań 1977, s. 263–278.

- S. Trzebiński, Pierwsze dziesięciolecie Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny" 1931, s. 265–266.
- Tegoż, Wydział Lekarski dawnego Uniwersytetu Wileńskiego i Akademii Medyko-Chirurgicznej (w oświetleniu rękopisu Bućkiewicza), [w:] Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, t. 1: Z dziejów dawnego Uniwersytetu, Nakładem Uniwersytetu Stefana Batorego, Wilno 1929, s. 357–384.
- Tegoż, Wydział Lekarski USB 1919–1929 w latach 1919–1929, [w:] Tamże, t. 2: Dziesięciolecie 1919–1929, Nakładem Uniwersytetu Stefana Batorego, Wilno 1929, s. 377–508.
- H. Turska, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Toruńskiego" 1950, nr 4, s. 38–39.
- S. Turski, Jan Bułhak, „Fotografia" 1976, nr 10, s. 291–292.
- K. Tymieniecki, Prof. dr Witold Staniewicz, „Roczniki Historyczne" 1968, s. 235–237.
- Twórcy polskiej fitopatologii, Polskie Towarzystwo Fitopatologiczne, Poznań 1978.
- Uczeni polscy o sobie, t. 1, Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1988.
- A. Ulińska, Państwowe Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Wilnie (1938–1939), wyd., oprac., i wstępem opatrzyła Teresa Zaniewska, Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza, Białystok 1996.
- Tejże, Państwowe Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Wilnie (1938–1939), [w:] Wilno jako ognisko oświaty w latach próby (1939–1945), pod red. Elżbiety Feliksiak i Marty Skorko-Barańskiej, Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza. Oddział Białostocki, Białystok 1991, s. 17–38.
- Tejże, Prof. Dr Edward Bekier (1883–1945), „Wiadomości Chemiczne" 1964, s. 489–492.
- M. Urbanek, Polska jest jak obwarzanek..., „Zdanie" 1983, nr 7 8, s. 20–27.
- T. Vetulani, Zakład Hodowli Zwierząt USB w Wilnie w okresie pierwszych pięciu lat swej działalności, Wilno 1936.
- Vilnias Universitetas, Vilnius 1966.
- Vilniaus Universitas. Bibliografije 1940–1979, Vilnius 1979.
- Vilniaus Universiteto istorija 1803–1840, „Mokslas", Vilnius 1977.
- Vilniaus Universieto istorija 1579–1994, Vilnius 1994.
- Vilniaus Universiteto rumai, „Vaga", Vilnius 1979.
- R. Wapiński, Narodowa Demokracja 1893–1939 (ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej), Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1980.

- S. Wasilewski, Dzieje polonistyki wileńskiej w czasie wojny 1939–1945, „Wileńskie Rozmaitości" 1995, nr 2/3, s. 18–19.
- H. Wereszycki, Historia polityczna Polski 1864–1918, wyd. 2, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990.
- A. Wierciński, Awangarda wileńska, „Biuletyn Polonistyczny" 1983, z. 1/2, s. 175–178.
- Wilno i Kresy Północno-Wschodnie: materiały II Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku 14–17 IX 1994, t. 2: Kultura i trwanie, pod red. Elżbiety Feliksiak i Alicji Kisielewskiej; t. 4: Literatura, pod red. Elżbiety Feliksiak i Anny Kieżuń.
- Wilno-Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur. (Materiały I Konferencji Naukowej, Białystok 21–24 IX 1989), t. 1–4, pod red. E. Feliksiak, Białystok 1992.
- L. Winowski, Iwo Jaworski, „Czasopismo Prawno-Historyczne" T.11, 1959, z. 2, s. 335–337.
- H. Wisner, Litwa: dzieje państwa i narodu, „Mada", Warszawa 1999.
- Tegoż, Wojna nie wojna. Szkice z przeszłości polsko-litewskiej, Książka i Wiedza, Warszawa 1978.
- Z. Wiśniewski, Wileński ogród roślin lekarskich, „Farmacja Współczesna" 1937, nr 3–4, s. 154–156.
- S. Witek, Maksymilian Rose, „Rocznik Psychiatryczny" 1939, z. 36, s. 1–4.
- W. Władyka, Działalność polityczna polskich stronnictw konserwatywnych w latach 1926 -1935, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1977.
- J. Wołkonowski, Okręg Wileński Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej w latach 1939–1945, „Adiutor", Warszawa 1997.
- J. Worowski, Akademickie Koło Polskiej Macierzy Szkolnej: studencki czyn społeczny dawnego Wilna, „Kurier Wileński" 1990, nr 246, 247.
- A. Wójcik, Uniwersytet a społeczeństwo, Wilno 1938.
- J. Wołkonowski, Okręg Wileński Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej w latach 1939–1945, Warszawa 1997.
- R. W. Wołoszyński, Materiały Ludwika Chmaja, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk" 1968, nr 11, s. 86–111.
- Z. Wójcik, Archiwalia do dziejów nauki o ziemi w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919–1939, „Przeglad Geologiczny" 1994, nr 12, s. 129–131.
- Tegoż, Archiwalia E. Passendorfera w Wilnie, „Przegląd Geologiczny" 1990, nr 2, s. 106.
- W. Wróblewski, Życie i działalność profesor Zofii Abramowiczówny, „Meander" 1987, nr 6, s. 263–271.

- R. Wryk, Akademicki Związek Sportowy 1908–1939, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1990.
- Tegoż, Wychowanie fizyczne w szkołach wyższych w latach II Rzeczpospolitej, „Wychowanie fizyczne i sport” 1993, nr 4, s.147–158.
- W. Wrzosek, Wskrzeszenie Uniwersytetu Wileńskiego w r. 1919, [w:] Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założeni i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, t. 2: Dziesięciolecie 1919–1929, Nakładem Uniwersytetu Stefana Batorego, Wilno 1929, s. 1–32.
- Tegoż, Zakład Antropologiczny w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, „Przegląd Antropologiczny” 1926, t. 1, z. 2, s. 107–119.
- M. Wrzoskowa, Materiały Władysława Dziewulskiego, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk” 1968, nr 11, s. 121–148.
- W. Wścieklica, Włóczędzy wileńscy i ich miesięcznik, „Droga” 1933, s. 185–190.
- K. Wyka, Zdziechowski i Brzozowski – czyli konserwatysta i radykał w paru punktach wspólnych, „Rocznik Komisji Historycznoliterackiej” 1990, T. 27, s. 93–105.
- B. Wysakowska, Z prac nad zasobami archiwów wileńskich, „Kwartalnik Rozwoju Nauki i Techniki” 1989, z. 4, s. 1013–1014.
- J. Wyszomirski, Inferalny Liman, „Nowiny Literackie” 1948, nr 21, s. 3.
- Z dziejów Drugiej Rzeczypospolitej, praca zbiorowa, pod red. A. Garlickiego, wyd. I, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1986.
- W. Zahorski, Podania i legendy wileńskie, „Graf”, Gdańsk 1991.
- K. Zajas, Miłosz i filozofia, Wydawnictwo Baran i Suczyński, Kraków 1997.
- Zakład Biologii Ogólnej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919–1929, Wilno 1929.
- Zakład Ekonomii Rolniczej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, „Rocznik Socjologiczny Wsi” 1937, s. 238–240.
- D. Zamojska, Dokumentacja Uniwersytetu Stefana Batorego w zbiorach wileńskich, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk” 1997, nr 38, s. 7–11.
- P. Zaremba, Historia dwudziestolecia (1918–1939), wyd. I krajowe, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 1991.
- L. Zasztowt, Alma Mater Vilnensis Clandestina 1939–1945, „Lithuania” 1994, nr 4, s. 105–119.
- J. Zawadzki, Biskup Czesław Falkowski (1887–1969), „Collectanea Theologica” 40 (1970), f. III, s. 171–176.
- Z działalności Kół Polonistów. Koło Wileńskie, „Ruch Literacki” 1929, nr 8, s. 255–256; 1930, nr 8, s. 264.
- Z dziejów filologii klasycznej w Wilnie, Wilno 1937.
- K. Zajas, Miłosz i filozofia, Wydawnictwo Baran i Suczyński, Kraków 1997.

- Z dziejów nauki polskiej. Księga pamiątkowa Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Warszawa 1975.
- Z karty wspomnień. Dr med. Stanisław Markiewicz (1902–1944), „Klinika Oczna" 1986, z. 8, s. 303–306.
- Z mniej znanych dziedzin twórczości Ferdynanda Ruszczyca, „Wileńskie Rozmaitości" 1992, nr 5, s. 1, 4–5.
- M. Znamierowska-Prüfferowa, Koło Etnologów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, „Lud" 1932, s. 269–272.
- Z pism ks. Henryka Hlebowicza, „Chrześcijanie" 1980, s. 138–193.
- W. Zacharewicz, Józef Łukaszewicz – uczony i człowiek, „Problemy" 1961, nr 2, 134–135.
- W. Zacharewicz, Prof. dr h. c. Kazimierz Sławiński (1870–1941), „Wiadomości Chemiczne" 1961, z. 10, s. 609–618.
- S. Zajączkowski, Rzut oka na działalność naukową – w 70-lecie urodzin, „Rocznik Łódzki" 1961, T. 4, s. 7–30.
- D. Zamojska, Dokumentacja Uniwersytetu Stefana Batorego w zbiorach wileńskich, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk" 1997, nr 38, s. 7–11.
- Z. Zakrzewski, Witold Staniewicz 1887–1966, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny" 1966, z. 3, s. 329–351.
- Z. Zaporowski, Stosunki polityczno-społeczne na Północno-Wschodnich Kresach Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939, [w:] Społeczeństwo białoruskie, litewskie i polskie na Ziemiach Północno-Wschodnich II Rzeczypospolitej (Białoruś Zachodnia i Litwa Wschodnia) w latach 1939–1941, pod red. Małgorzaty Giżejewskiej i Tomasza Strzembosza, Warszawa 1995.
- L. Zembrzuski, Ś. p. prof. Stanisław Trzebiński, Warszawa 1930.
- T. Zienkiewicz, Rosyjskie środowisko w Wilnie w latach 1918–1939 i jego miejsce w zyciu literackim miasta, [w:] Stosunki kulturalno-literackie polsko-wschodniosłowiańskie, pod red. Kazimierza Prusa, Rzeszów 1995, s. 301–310.
- A. Ziółkowski, Kwartalnik Teologiczny Wileński 1923–1926 (Studium historyczno-teologiczne), „Studia Teologiczne" 1986, s. 133–164.
- M. Znamierowska-Prüfferowa, Bibliografia prac Jana Prüffera, „Przegląd Zoologiczny" 1960, T. 4, z. 3, s. 166–169.
- M. Zwingrodzki, Tadeusz Czeżowski jako nauczyciel akademicki, „Ruch Filozoficzny" 1981, nr 2/4, s. 9–21.
- A. Zych, Janina Hurynowicz (1894–1967), „Zdrowie Psychiczne" 1985, nr 1, s. 103–105.
- J. Żarnowski, Społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej, PWN, Warszawa 1973.

- Tegoż, Struktura społeczna inteligencji w Polsce w latach 1918 -1939, PWN, Warszawa 1964.
- W. Żdżarski, Jan Bułhak, „Kronika Warszawy" 1978, nr 1, s. 65–74.
- I. Žepkaite, Okupacja Wilna przez Armię Czerwoną (19 września–27 października 1939), [w:] Społeczeństwo białoruskie, litewskie i polskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczpospolitej 1939–1941, pod red. M. Giżewskiej i T. Strzembosza, Warszawa 1995, s. 301–306.
- B. Żongołłowicz, Wydział Teologiczny USB w l. 1919 -1929, [w:] Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, t. 2: Dziesięciolecie 1919–1929, Nakładem Uniwersytetu Stefana Batorego, Wilno 1929, s. 203–252.
- K. Żukowski, Konwent Polonia, „Wileńskie Rozmaitości" 1993, nr 1, s. 9; nr 2, s. 7.
- Życie polityczne w Polsce 1918–1939, praca zbiorowa, pod red. J. Żarnowskiego, Ossolineum, Wrocław 1985.
- L. Żytkowicz, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907–1940, [w:] Z dziejów nauki polskiej. Księga pamiątkowa Towarzystwa Naukowego Toruńskiego 1875–1975, Toruń 1975.
- M. Żyźniewski, Zakręt, [w:] Księga pamiątkowa na 75-lecie „Gazety Rolniczej" 1861–1935, t. 2, Warszawa 1938, s. 905–908.

Wspomnienia i pamiętniki

- Z. Abramowicz, Katedry filologii obcych na Uniwersytecie Stefana Batorego, [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 83–89.
- Tejże, Profesor Stefan Srebrny i jego twórczość naukowa i literacka, „Meander" 1963, nr 2/3, s. 71–80.
- Tejże, Stefan Srebrny, „Eos" 1963, fasc. 1, s. 7–30.
- Tejże, Wspomnienia o Profesorze Stefanie Srebrnym, „Filomatia" I 1963, s. 211–216.
- M. Alechno, Akademicka Młodzież Ludowa na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, [w:] Akademicka młodzież ludowa w II Rzeczpospolitej (relacje, materiały, dokumenty), pod red. Stanisława Małowskiego, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1974, s. 278–296.
- J. Awgulowa, Wileńskie wspominki i nie tylko, Toruń 1996.

- J. Bardach, Henryk Łowmiański jako badacz dziejów Litwy historycznej, „Lituano Slavica-Posnaniensia" 1987, s. 3–31.
- Tegoż, Seweryn Wysłouch (19 III 1900–27 II 1968), „Kwartalnik Historyczny" 1968, z. 3, s. 803–805.
- Tegoż, Wileńskie lata (1933–1934), [w:] Leszek Raabe we wspomnieniach przyjaciół, pod red. K. Dunin-Wąsowicza, Iskry, Warszawa 1963, s. 93–127.
- Tegoż, W wileńskiej organizacji PPS, [w:] PPS. Wspomnienia z lat 1918–1939, Książka i Wiedza 1987, s. 53–78.
- Tegoż, Z Henrykiem Łowmiańskim moje naukowe obcowanie, [w:] Profesor Henryk Łowmiański. Życie i dzieło (Materiały z sesji naukowej poświeconej dziesiątej rocznicy śmierci Uczonego, Poznań 7–8 X 1994 r.), Poznań 1995, s. 223–239.
- T. Bilikiewicz, Adam Wrzosek (1875–1965). Wspomnienie pośmiertne, „Archiwum Historii Medycyny"1966, nr 1/2, s. 1–34.
- M. Biržiška, Na posterunku wileńskim, z. 1, Wilno 1920.
- J. Bobka, Profesor Dr. Jan Oko, W trzydziestolecie pracy naukowej i wychowawczej, „Eos" 1935, z. 1, s. III–VIII.
- L. Borowiecki, A. Uzarzewicz, Prof. dr hab. Witold Uzarzewicz (1904–1974), „Wiadomości Chemiczne" 1975, z. 8, s. 48–49.
- A. Bortkiewicz-Szyszkowska, Z historii Wydziału Rolniczego Uniwersytetu Stefana Batorego, [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 166–185.
- J. Borysowicz, Wspomnienia o Klinice Neurologicznej i Klinice Chorób Nerwowych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie pod kierownictwem profesora Tadeusza Karola Pawlasa w latach 1935–1938, „Wiadomości Lekarskie" 1988, z. 4, s. 267–271.
- A. Brzozowski, Wspomnienia z Wileńszczyzny i Szczecina, cz. I, „Przegląd Zachodniopomorski" 1998, nr 2, s. 161–180.
- Z. S. Brzozowski, Wilno – Litwa 1910–1945, Paryż 1987.
- J. Bułhak, Dwadzieścia sześć lat z Ruszczycem, Nakład i Druk Stanisław Turski, Wilno 1939.
- Tegoż, Jakim był Ruszczyc, „Myśl Narodowa" 1939, nr 8, s. 117–119.
- Tegoż, Życiorys..., „Świat Fotografii" 1950, nr 15, s. 3.
- I. i T. Byrscy, Wspomnienia z lat trzydziestych (opracował Maciej Nowak), „Pamiętnik Teatralny" 1986, nr 2/3, s. 408–421.
- T. Byrski „Liman", „Więź"1971, nr 7/8, s. 153–160.
- Tegoż, Henryk, „Przegląd Powszechny" 1984, nr 3, s. 433–438.
- Tegoż, Teatr – radio, PIW, Warszawa 1976.

- Tegoż, Tragiczne dzieje człowieka uczciwego. (W 30 rocznicę śmierci Henryka Dembińskiego), „Więź" 1971, nr 9, s. 88–93.
- A. Chałubińska, Wspomnienia o prof. Mieczysławie Limanowskim, „Czasopismo Geograficzne" 1952, s. 529–539.
- W. Charkiewicz, Ś. p. Marian Zdziechowski, „Kwartalnik Historyczny" 1939/1945, s. 178–181.
- H. Hleb-Koszańska, Adam Łysakowski. Życie i działalność, „Przegląd Biblioteczny" 1971, z. 1–4, s. 5–51.
- J. Ciecierski, Zwyczajne życie aktora, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1989.
- W. Cimochowski, Działalność naukowa i prof. dra Jana Otrębskiego, jako indoeuropeisty, „Lingua Posnaniensis" 1972, s. 138–143.
- Cz. Czarnowski, Strzępy wspomnień. Szkice autobiograficzne, Instytut Wydawniczy „Pax", Warszawa 1993.
- Czesława Miłosza autoportret przekorny (rozmowę przeprowadził Aleksander Fiut), Wydawnictwo Literackie, Kraków 1988.
- T. Czeżowski, Marian Massonius, „Przegląd Filozoficzny" 1947, z. 1–4, s. 148–150.
- Tegoż, Wspomnienia. (Zapiski do autobiografii), „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki" 1977, nr 3, s. 429–439.
- M. Dunajówna, Mikołaj Dzikowski. Wspomnienie pośmiertne, „Roczniki Biblioteczne" 1959, z. 1–2, s. 191–209.
- J. Dziewicki, A. Michejda, Organizacja i działalność Związku Morskiego – Wilno, „Nautologia" 1985, nr 3, s. 48–51.
- A. Dziewulska-Łosiowa, Zarys dziejów meteorologii w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, „Przegląd Geofizyczny" 1992, nr 2, s. 183–198.
- W. Dziewulski, Obrazy z życia uczelni, „Wileńskie Rozmaitości"1993, nr 6, s. 2, 4; 1994, nr 1, s. 7, 1994, nr 3, s. 3, 5; 1994, nr 6, s. 3,6.
- Tegoż, Okruchy wspomnień o USB, [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 266–291.
- Tegoż, Strzępy wspomnień o USB, „Pomoc Kresowa" 1996, nr 3, s. 16–17.
- Tegoż, Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie:obrazy z życia uczelni, Gdańsk 1993.
- Wł. Dziewulski, Kazimierz Jantzen, „Biuletyn Obserwatorium Astronomicznego w Toruniu" 1947, nr 2, s. 23–24.
- Tegoż, Kazimierz Jantzen, profesor meteorologii Uniwersytetu Stefana Batorego, „Przegląd Metrologiczny i Hydrologiczny" 1948, z. 2/4, s. 135–138.
- Tegoż, Wilhelmina Iwanowska, „Nauka Polska" 1962, nr 3, s. 57–61.

- Tegoż, Wspomnienie o prof. dr Józefie Patkowskim, „Postępy Fizyki" 1959, z. 5, s. 497–502.
- Ferdynand Ruszczyc. Człowiek i dzieło. Zarys (skreślił Marian Morelowski), Wilno 1937.
- J. Garliński, Świat mojej pamięci, Oficyna Wydawnicza „Volumen", Warszawa 1992.
- T. Ginko, Zarys dziejów Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego, [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 185–201.
- S. Glaser, Urywki wspomnień, Odnowa, Londyn 1974.
- A. Gołubiew, Stanisław Kościałkowski (ze wspomnień), „Znak" 1962, nr 1, s. 46–74.
- Tegoz, Tutejsi (ze wspomnień), „Znak" 1970, nr 10, s. 1306–1320.
- Tegoż, Unoszeni historią, Kraków 1971.
- I. Górska-Damięcka, Wygrałam życie. Pamiętnik autorki, Prószyński i spółka, Warszawa 1997.
- K. Górski, Autobiografia naukowa, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki" 1982, nr 3–4, s. 535–575.
- Tegoż, Konrad Górski o sobie (3). Wilno, Wilno..., „Fakty" 1983, nr 14, s. 7.
- Tegoż, Pamiętniki (z rękopisu, z upoważnienia autora, opracował, zredagował i posłowiem opatrzył Zefiryn Jędrzyński), Wydawnictwo „Comer", Toruń 1995.
- Tegoż, Jan Prüffer, „Studia Societatis Toruniensis" 1962, nr 1–15, s. III–IV.
- Tegoż, Wspomnienia o Kazimierzu Pelczarze, „Tygodnik Powszechny" 1973, nr 38, s. 2.
- Tegoż, W Wilnie i Toruniu. Z dziejów siedemdziesięciolecia (rozmowę przeprowadziła Irena Maślińska), „Życie Literackie" 1988, nr 37, s. 5.
- M. Gromadska, Jan Prüffer (5 III 1890–30 XII 1959), „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Toruńskiego" 1959, nr 13, s. 78–86.
- Tejże, Jan Prüffer. Wspomnienie pośmiertne (1890–1959), „Kosmos" 1960, Seria A, z. 4, s. 425–429.
- E. Gumowska, Moje studia prawnicze na Uniwersytecie Stefana Batorego, [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 104–109.
- A. Hlebowicz, Świadek Stanisław Świaniewicz, „Gwiazda Morza" 1989, nr 9, s. 6
- B. Hołub, Przy wileńskim stole, Książka i Wiedza, Warszawa 1992.

- J. Hoppen-Zawadzka, Wileńskie reminiscencje, Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, Bydgoszcz 1996.
- J. Huszcza, Wspominki nie zawsze frasobliwe, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1960.
- W. Iwanowska, Astronomia w Wilnie i w Toruniu, „Lithuania" 1994, nr 4, s. 77–95.
- Tejże, Mój życiorys naukowy, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki" 1981, nr 2, s. 247–278.
- Tejże, Nauki Matematyczno-Fizyczne na Uniwersytecie Stefana Batorego, [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 110–125.
- Tejże, O Wilnie, Toruniu i ...Wszechświecie (rozmowę przeprowadził Józef Szudy", „Postępy Fizyki" 1988, z. 4, s. 339–363.
- Tejże, Okres wileński 1919–1945, [w:] Władysław Dziewulski 1878–1962, praca zbiorowa, pod red. Cecyli Iwaniszewskiej, PWN, Warszawa – Poznań – Toruń 1978, s. 27–42.
- Tejże, Profesor Władysław Dziewulski. Rys biograficzny, „Biuletyn Obserwatorium Astronomicznego Toruńskiego" 1950, nr 9, s. 5–17.
- Tejże, Władysław Dziewulski, „Nauka Polska" 1961, nr 1, s. 105–108.
- H. Jankowska, Ś. p. Prof. Radziwiłłowicz jako nauczyciel, „Rocznik Psychiatryczny" 1930, R. 12, s. 15–16.
- Jan Prüffer. Wspomnienie pośmiertne (1890–1959), „Kosmos" 1960, Seria A, z. 4, s. 425–429.
- P. Jasienica, Pamiętnik, ZNAK, Kraków 1989.
- Tegoż, Strzępy wspomnień, „Przegląd Katolicki" 1985, nr 51/52, s. 4.
- L. Jeśmanowicz, Wspomnienia o matematykach wileńskich, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Matematycznego". Seria 2. Wiadomości Matematyczne 1971, z. 2, s. 309–319.
- A. Jędrychowska, Wstęp do: T. Bujnicki, Wiersze wybrane, Czytelnik, Warszawa 1961.
- Tejże, Zygzakiem i po prostu, Czytelnik, Warszawa 1965.
- S. Jedrychowski, Henryk Dembiński – trybun antyfaszystowski, „Nowe Drogi" 1988, nr 11, s. 128–139.
- I. Kardymowiczowa, Stanisław Małkowski (1889–1962), „Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego" 1964, z. 4, s. 621–627.
- J. Karosas, Mówią kamienie Wilna, Książka i Wiedza, Warszawa 1968.
- B. Kawecki, Z wędrówek wileńskiego prokuratora, Polska Fundacja Kulturalna, Londyn 1977.
- Kazetemowcy: zbiór szkiców i wspomnień biograficznych, pod red. W. Góry i B. Toruńczyk, Iskry, Warszawa 1963.

- Z. Kieturakis, Profesor Dr Kornel Michejda (wspomnienie pośmiertne), „Polski Przegląd Chirurgiczny" 1961, s. 519–525.
- N. Kłosowska, Mistrz, „Kultura" (Paryż) 1984, nr 6, s. 105–107.
- I. Kołoszyńska, Pamiętnik Ludomira Ślendzińskiego. Lata 1889–1962, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie" 1972, s. 455–506.
- Tejże, Wydział Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, [w:] Ferdynand Ruszczyc 1870–1936. Pamiętnik wystawy, praca zbiorowa, pod red. Janiny Ruszczycówny, Muzeum Narodowe, Warszawa 1996.
- W. Kochański, Wspomnienie o Alfonsie Parczewskim, „Strażnica Zachodnia" 1947, s. 44–53.
- M. Konopacki, Ze wspomnień osobistych o Maksymilianie Rosem, „Neurologia Polska" 1939, s. 10–20.
- W. Korabiewicz, Bazyliszek wileński, [w:] O zespole Reduty 1919–1939. Wspomnienia, Czytelnik, Warszawa 1970, s. 231–240.
- Tegoż, Kajakiem do Indii, Iskry, Warszawa 1972.
- Tegoż, Kajakiem do Minaretów, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1935.
- Tegoż, Pokusy, Iskry, Warszawa 1986.
- Tegoż, Złowiłem życie, Iskry, Warszawa 1973.
- S. Krakowski, Pół wieku kontaktów ucznia z nauczycielem – wspomnienie o prof. Henryku Łowmiańskim, [w:] Profesor Henryk Łowmiański. Życie i dzieło (Materiały z sesji naukowej poświeconej dziesiątej rocznicy śmierci Uczonego, Poznań 7–8 X 1994 r.), Poznań 1995, s. 254–268.
- S. Kulesiński, Wspomnienia, [w:] Ferdynand Ruszczyc 1870–1936. Pamiętnik wystawy, praca zbiorowa, pod red. Janiny Ruszczycówny, Muzeum Narodowe, Warszawa 1996, s. 119–127.
- W. Laszczuk, Szkice nieobiektywne. (Wspomnienia alumna seminarium Duchownego w Wilnie z lat 1938–1945. Sylwetki księży profesorów), „Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku" 1981, nr 3, s. 121–136.
- P. de Laval, Katedry Historii Uniwersytetu Stefana Batorego, [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 56–60.
- M. Limanowski, Był kiedyś teatr Dionizosa, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1994.
- S. Lorentz, Album wileńskie, PIW, Warszawa 1986.
- A. Luckevič, Ze wspomnień o Ferdynandzie Ruszczycu, „Przegląd Wileński" 1937, nr 5, s. 2–5.
- Ludomir Ślendziński. Pamiętnik wystawy, pod red. Ireny Kłoszyńskiej, Muzeum Narodowe w Warszawie, Warszawa 1977.

- W. Lutosławski, Jeden łatwy żywot, Wydawnictwo F. Hoesicka, Warszawa 1933.
- H. Łobzowa, Wspomnienie o prof. Aleksandrze Januszkiewiczu, „Polskie Archiwum Medycyny Weterynaryjnej" 1956, nr 9, s. 1317–1320.
- T. Łopalewski, Czasy dobre i złe, Czytelnik, Warszawa 1966.
- W. Meysztowicz, Poszło z dymem, wyd. I krajowe, Pokolenie, Warszawa 1989.
- R. Michałowski, Ostatnia promocja na stopień doktora medycyny w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny" 1997, z. 2, s. 159–163.
- K. Michejda, Ś. p. prof. dr Józef Ziemacki, „Polski Przegląd Chirurgiczny" 1925, z. 4, s. 3–5.
- Tegoż, Wspomnienia chirurga, Kraków 1986.
- R. Mienicki, Pierwsze dziesięciolecie USB w Wilnie [w:] Księga pamiątkowa *ku uczczeniu CCCL założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu* Wileńskiego, t. 2: Dziesięciolecie 1919–1929, Nakładem Uniwersytetu Stefana Batorego, Wilno 1929, s. 115–158.
- A. Mikułko, Wspomnienia wileńskie, „Nowe Widnokregi" 1942, nr 7.
- H. Milewska, Moi umarli profesorowie, [w:] Ferdynand Ruszczyc 1870–1936. Pamiętnik wystawy, praca zbiorowa, pod red. Janiny Ruszczycówny, Muzeum Narodowe, Warszawa 1996, s. 133–135.
- Cz. Miłosz, Abecadło Miłosza, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1997.
- Tegoż, Dwa pożegnania, „Tygodnik Powszechny" 1983, nr 35, s. 4–5.
- Tegoż, O żydowskim Wilnie, „Lithuania" 1991, nr 2, s. 5.
- Tegoż, Rodzinna Europa, Czytelnik, Warszawa 1990.
- Tegoż, Wyprawa w dwudziestolecie, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1999.
- Tegoż, Zaczynając od moich ulic, Paryż 1985.
- Tegoż, Ziemia Ulro, PIW, Warszawa 1981.
- Tegoż, Życie na wyspach, Wydawnictwo, ZNAK, Kraków 1997.
- M. Morelowski, Ś. p. prof. Juliusz Kłos, „Czas" 1993, nr 8.
- J. Mowszowicz, Botanika i botanicy w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919–1939: przyczynki i wspomnienia, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej" 1966, Seria B, z. 12, s. 99–124.
- A. Mycielski, Chwile czasu minionego, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1976.
- J. Narolewski, Dusza na skalpelu: wspomnienie medyka (słowo wstępne Bohdan Podolski), „Veritas", Londyn 1977.
- T. Niesiołowski, Wspomnienia, Czytelnik, Warszawa 1963.
- W. Nowodworski, Prof. Stanisław Kościałkowski (1881–1960), „Zeszyty Naukowe KUL" 1961, z. 2, s. 83–90.

- H. Obiezierska, Jedno życie prywatne na tle życia narodu polskiego w XX wieku, Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, Bydgoszcz 1995.
- W. Okołowicz, Wspomnienia o Bronisławie Halickim, „Przegląd Geologiczny" 1962, nr 9, s. 476–479.
- W. J. Orłowski, Dr med. Stanisław Markiewicz (1902–1944), „Klinika Oczna" 1986, z. 8, s. 303.
- J. Osterwa, Reduta i teatr. Artykuły. Wywiady i Wspomnienia 1914–1947, Wrocław 1991.
- J. Otrębski, Materiały do badania twórczości naukowej. Szkic autobiograficzny, „Nauka Polska" 1932, s. 39–58.
- W. Parczewski, Wspomnienia o Alfonsie Parczewskim, adwokacie, profesorze i rektorze Uniwersytetu, [w:] Szkice z dziejów adwokatury, seria 3, Warszawa 1993, s. 108–121.
- S Parnicki-Pudełko, Rajmund Gostkowski (1885–1966), „Archeologia" 1966, s. 249–251.
- E. Passendorfer, Pamięci profesora Mieczysława Limanowskiego, [w:] Na skalnej drodze, Warszawa 1980, s. 246–250.
- Tegoż, Bronisław Rydzewski 1884–1945, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego" 1949, z. 1, s. 251–254.
- J. Paszkiewicz-Mikinowa, Wkład kadry naukowej Uniwersytetu Stefana Batorego w utworzenie i rozwój Uniwersytetu Łódzkiego, [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 289–291.
- K. Petrusewicz, Grupa wileńska, czyli „Front", „Komuniści", pod red. Leonarda Borkowicza, Warszawa 1969, s. 488–510.
- Tegoż, Profesor Jan Prüffer jako wychowawca, „Studia Societatis Scientiarum Toruniensis", Toruń 1962, s. XV–XXI.
- W. Pietkun, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Stefana Batorego Uniwersytetu Batorego, [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 90–93.
- Powrót do miasta bez imienia. Rozmowa z prof. Czesławem Zgorzelskim (rozmawiali A. Bernat i Ł. Nicpan), „Więź" 1983, nr 3, s. 84–91.
- J. Putrament, Jeden rok wspomnień, [w:] Księga wspomnień 1919–1939, Czytelnik 1960, s. 317–332.
- Tegoż, Pół wieku, t. 1, wyd. 1, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1961.
- Tegoż, Pół wieku, t. 1, wyd. 5, Czytelnik, Warszawa 1983.

- M. Reicher, Wspomnienia o Profesorze Sergiuszu Schilling-Siengalewiczu w 20 rocznicę zgonu, „Archiwum Medycyny Sadowej" 1970, s. 161–164.
- Tamże, Jerzy Stanisław Aleksandrowicz – strzępy wspomnień w świetle jego listów, „Folia Morphologia" 1971, z. 3, s. 333–342.
- A. Rojecki, Profesor Władysław Dziewulski (2 IX 1878–5 II 1962), „Przegląd Geofizyczny" 1962, z. 2, s. 131–132.
- F. Ruszczyc Ferdynand. Dziennik (wybór, układ, opracowanie i wstęp E. Ruszczyc), t.1: Ku Wilnu 1894–1919, „Secesja" Warszawa 1994; t. 2: W Wilnie 1919–1932, „Secesja", Warszawa 1996.
- E. Ruszczyc, Z mniej znanych dziedzin twórczości Ferdynanda Ruszczyca, „Wileńskie Rozmaitości" 1992, nr 5, s.1, 4–5.
- Tegoż, Wileńskie sztandary Ferdynanda Ruszczyca, „Wileńskie Rozmaitości" 1992, nr 1, s. 4–6.
- J. Safarewicz, Jan Otrębski (1889–1971), „Acta Baltica-Slavica" 1973, s. 7–14.
- Tegoż, Wspomnienia z Wilna, „Meander" 1980, nr 3, s. 79–81.
- Tegoż, Wspomnienie o Janie Otrębskim, „Język Polski" 1972, z. 1, s. 10–11.
- W. Saski, Przez wiele mostów, Vademecum, Warszawa 1992.
- M. Siedlecki, Wspomnienia z pierwszych dwóch lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego, [w:] Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, t. 2: Dziesięciolecie 1919–1929, Nakładem Uniwersytetu Stefana Batorego, Wilno 1929, 59–114.
- N. Siengalewiczowa, Moje wspomnienia o Profesorze Sergiuszu Schilling-Siengalewiczu w 40 rocznicę śmierci, „Archiwum Medycyny Sądowej, Psychiatrii Sądowej i Krymyminalistyki" 1991, nr 2, s. 89–92.
- I. Sławińska, Alma Mater Vilnenesis, [w:] Polska – Litwa: historia i kultura, Lublin 1994, s. 165–168.
- Tejże, Szlakami moich wód, Wydawnictwo „Norbertinum", Lublin 1998.
- I. Sokołowska-Rutkowska, Profesor Jakub Mowszowicz (1901–1983), [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 140–143.
- M. Sopoćko, Wspomnienie z przeszłości, „Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku" 1985, nr 3, s. 110–123; nr 4, s. 85–118; 1986, nr 1, s. 97–121.
- S. Srebrny, Limanowski w Reducie, „Studia Societatis Scientiarum Toruniensis" 1950, s. 57–72.
- Tegoż, Teatr grecki i polski, Warszawa 1984.

- W. Staniewicz, Wspomnienia o Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej" 1966, Seria B, z. 11, s. 101–149.
- S. Stomma, Marian Zdziechowski – zapomniany czy żywy? (Rozmowę przeprowadził Henryk Brzozowski), „W drodze" 1979, nr 7, s. 29–35.
- Tegoż, O Marianie Zdziechowskim. Wspomnienia mówione, „Głos" 1990, nr 58/59, s. 88–92.
- Tegoż, Pościg za nadzieją, Editias du Dialogue, Paryż 1991.
- Tegoż, Stanisław Cywiński, „Tygodnik Powszechny" 1987, nr 39, s. 3.
- Tegoż, Trudne lekcje historii, Wydawnictwo „Znak", Kraków 1998.
- W. Sukiennicki, Legenda i rzeczywistość. Wspomnienia i uwagi o dwudziestu latach Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, Instytut Literacki, Paryż 1967.
- Tegoż, Pradziadów szlakiem (1832–1939), „Wiadomości", Londyn 1949, nr 49.
- W. Sylwanowicz, Ćwierć wieku działalności naukowej Prof. Dr Michała Reichera na Uniwersytecie Stefana Batorego, „Acta Biologica et Medica" 1968, s. 151–165.
- Tegoż, Życie i praca profesora Michała Reichera, „Więź" 1974, nr 1, s. 82–91.
- S. Swianiewicz, USB w perspektywie historycznej, „Zeszyty Historyczne", z. 55, Instytut Literacki, Paryż 1981, s. 95–106.
- Tegoż, W cieniu Katynia, Czytelnik, Warszawa 1990.
- Tegoż, Wspomnienie o Wiktorze Sukiennickim, „Zeszyty Historyczne", Paryż 1983, z. 66, s. 48–69.
- Tegoż, Witold Staniewicz, „Kultura", Paryż 1967, nr 6, s. 11–25.
- J. Sztuiński, Rozdarcie. Opowieść o Ziemi Wileńskiej, Wydawnictwo „Ojczyzna", Warszawa 1998.
- M. Szyszko-Bohusz, Ferdynand Ruszczyc, [w:] Pamiętnik wileński, Londyn 1972.
- Ś. P. Cezaria Baudouin [Ehrenkreutz] Jędrzejewiczowa (1885–1967), „Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie" 1966/67, s. 19–21.
- Ś. p. ks. Prof. Paweł Nowicki. Non megitur, „Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku" 1980, nr 3, s. 117–120.
- P. Śledziewski, S. Turski, Jan Bułhak – trzydziestolecie pracy artystycznej, Wilno 1936.
- B. Średniawa, Wspomnienie o profesorze Weyssenhoffie, „Postępy Fizyki" 1987, z. 5, s. 425–436.
- Tegoż, Jerzy Weyssenhoff (1889–1972), „Postępy Fizyki" 1972, z. 5, s. 461–468.

- A. Święcicki, Uniwersytet Stefana Batorego w latach 1919–1939 i jego dziedzictwo dzisiaj: Wydział Prawa i Nauk Społecznych, „Spotkania" 1981, nr 15, s. 56–63.
- Tegoż, Wydział Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego i jego spuścizna, [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 94–103.
- J. Talko-Hryncewicz, Wspomnienia z lat ostatnich (1908–1932), Skład Główny: Dom Książki Polskiej S.A., Warszawa 1932.
- T. Tatarkiewicz, W. Tatarkiewicz, Wspomnienia, PIW, Warszawa 1979.
- S. Trzebiński, Urywki z pamiętnika (wydał i wstępem opublikował Adam Wrzosek), „Archiwum Historii Medycyny" 1958, nr 1–2, s. 321–339.
- Umiastowska (Nałęcz), Szmat ziemi i życia, Wilno 1928.
- Z. Urbanowicz-Subacziuwiene, Nasze studenckie lata na Wydziale Sztuk Plastycznych w Wilnie, „Wileńskie Rozmaitości" 1992, nr 1, s. 12;nr 3, s. 12 nr 4, s. 11–12, nr 6, s. 10–11, 1993, nr 5, s. 11.
- L. Westwalewiczówna (Siostra Nulla), Wspomnienia o ks. Henryku Hlebowiczu, „Chrześcijanie" 1980, s. 172–179.
- J. Wierzbicki, Wileńscy „Włóczedzy", „Lithuania" 1998, nr 3, s. 104–106.
- Wilno jakiego już nie ma. Rozmowa z Grigorijem Kanowiczem, „Konteksty" 1993, nr 3–4, s. 41–43.
- Wilno. Rozmowa ze Stanisławem Stommą, „Konteksty" 1993, nr 3–4, s. 34–40.
- W. Wiśniewski, Ostatni z rodu. Rozmowy z Tomaszem Zanem, Editias Spotkania, Paryż 1989.
- J. Witan, A. Zieniewicz, Perspektywy młodości (rozmowa ze Stefanem Jędrychowskim), „Poezja" 1981, nr 5/6, s. 67–73.
- Wywiad z Pawłem Jasienicą (przeprowadził A. Korybut-Daszkiewicz), „Warmia i Mazury" 1961, nr 7/8, s. 36–38.
- J. Zagórski, Szkice, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1958.
- M. Zdziechowski, Widmo przyszłości, Warszawa 1999.
- Cz. Zgorzelski, Mistrzowie i ich działa, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1983.
- Tegoż, Polonistyka i filologia klasyczna na Uniwersytecie Stefana Batorego, [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 74–82.
- Tegoż, Przywołane z pamięci, Norbertinum, Lublin 1996.
- M. Znamierowska-Prüfferowa, Zakład Etnologii Uniwersytetu Stefana Batorego 1923–1939, [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga

pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 65–73.
- Życie wśród gwiazd Profesor Wilhelminy Iwanowskiej (rozmowę przeprowadziła Anna Plaskacz), TNOiK, Toruń 1997.
- L. Żytkowicz, Moje spotkania z Profesorem Łowmiańskim, [w:] Profesor Henryk Łowmiański. Życie i dzieło (Materiały z sesji naukowej poświeconej dziesiątej rocznicy śmierci Uczonego, Poznań 7–8 X 1994 r.), Poznań 1995, s. 193–222.
- Tegoż, Moje wspomnienia o profesorach historii Uniwersytetu Stefana Batorego, [w:] Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, pod red. L. Piechnika i K. Puchnowskiego, Kraków 1996, s. 61–64.
- Tegoż, Ryszard Mienicki, „Zapiski Historyczne" 1956, s. 323–325

Prasa

- Alma Mater Vilnensis, z. 1–12, Wilno 1921–1933.
- „Ateneum Wileńskie", Wilno 1923–1939.
- „Biuletyn (Związku Stowarzyszeń Asystentów Państwowych Szkół Akademickich Rzeczpospolitej Polskiej)" 1936–1939.
- „Czas", Warszawa 1935–1936.
- „Czerwony Sztandar", Wilno 1988–1992.
- „Dekada akademicka", Warszawa 1934–1935.
- „Dziennik Wileński", Wilno 1923–1938.
- „Ekspres Wileński", Wilno 1931.
- „Gazeta Codzienna", Wilno 1939.
- „Głos Akademicki", Poznań 1933.
- „Głos Narodowy", Wilno 1938–1939.
- „Goniec Poranny", Wilno 1939.
- „Ilustrowany Kurier Codzienny", Kraków 1930,1933.
- „Karta", Wilno 1936.
- „Kronika Farmaceutyczna" 1937.
- „Kurier Poranny", Warszawa 1929, 1934.
- „Kurier Powszechny, Wilno 1937–1939.
- „Kurier Poznański", Poznań 1919, 1929.
- „Kurier Wileński", Wilno 1925–1939.
- „Młoda Myśl Ludowa", Warszawa 1926.

- „Młodzież Katolicka”, Warszawa 1934.
- „Myśl Akademicka”, Poznań 1925, 1927.
- „Myśl Narodowa”, Warszawa 1929.
- „Nasz Kraj”, Wilno 1919.
- „Nasza Forma”, Wilno 1930.
- „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego”, Wilno 1925–1939.
- „Pax”, Wilno 1933–1939.
- „Pion”, Warszawa 1933–1938.
- „Piony”, Wilno 1932.
- „Południe”, Wilno 1921.
- „Poprostu”, Wilno 1935–1936.
- „Przegląd Powszechny”, Kraków 1929.
- „Przegląd Tygodniowy”, Warszawa 1928.
- „Przegląd Wileński”, Wilno 1922–1938.
- „Robotnik”, Warszawa 1932, 1933, 1937.
- „Rocznik Prawniczy Wileński”, Wilno 1925–1939.
- „Rzeczpospolita” Warszawa 1921
- „Rzeczpospolita”, 1920, 1922 (wyd. wileńskie).
- „Słowo”, Wilno 1923–1939.
- „Smuga”, Wilno 1932.
- „Sprawy Narodowościowe”, Warszawa 1927–1939.
- „Środy Literackie”, Wilno 1935.
- „Szkwał Wileński”, Wilno 1935.
- „Tygodnik Ilustrowany”, Warszawa 1919–1930.
- „Tygodnik Rolniczy”, Wilno 1932–1936.
- „Tygodnik Wileński”, Wilno 1925.
- „Wiadomości Archidiecezjalne Wileńskie”, Wilno 1927–1939.
- „Wiadomości Korporacyjne”, Warszawa 1927–1932.
- „Wilcze Kły”, Wilno 1932.
- „Wilcze Zęby”, Wilno 1931–1932.
- „Włóczęga”, Wilno 1932–1936.
- „Ziemia”, Warszawa 1922.
- „Żagary”, Wilno 1931–1932.
- „Źródła Mocy”, Wilno 1927–1931.